

„ЧЫРВОНАЯ БЕЛАРУСЬ“

ДВУХТЫДНЁВАЯ
ІЛЮСТРАВАННЯЯ
≡ ЧАСОПІСЬ ≡

„ЧЫРВОНАЯ БЕЛАРУСЬ“

будзе высвятляць у мастацкім слове і багатай ілюстрацыі рост і развіццё сацыялістычнага будаўніцтва БССР і ўсяго Савецкага Саюзу, рэканструкцыю народнае гаспадаркі, поспехі індустрыялізацыі і калектывізацыі сельскае гаспадаркі, шляхі культурнае рэвалюцыі.

„ЧЫРВОНАЯ БЕЛАРУСЬ“

будзе знаёміць чытача з рэвалюцыйнымі падзеямі ўсяго сьвету, а таксама і з важнейшымі зьявішчамі сусьветнай эканомікі і культуры.

„ЧЫРВОНАЯ БЕЛАРУСЬ“

зьмяшчае: апавяданьні, вершы, нарысы, падарожжы, фэльетоны, артыкулы з палітычнага, эканамічнага, культурнага і мастацкага жыцця. Мастацкія навінкі, ілюстрацыі, рэпрадукцыі карцін выдатнейшых мастакоў, а таксама гумарэскі, пароды, старонкі сатыры і гумару з адпаведнымі шаржамі і карыкатурамі.

„ЧЫРВОНАЯ БЕЛАРУСЬ“

будзе адлюстроўваць усё бягучае жыццё мастацтва як савецкага, так і сусьветнага, найбольш буйныя зьявішчы літаратуры, тэатру і кіно.

АДРАС РЭДАКЦЫІ:

МЭНСК, Савецкая вул., № 63, Беларускае Дзяржаўнае Выдавецтва, рэдакцыя „ЧЫРВОНАЯ БЕЛАРУСЬ“.

Цана асобнага нумару 15 кап.

УМОВЫ ПАДПІСКІ:

На 1 год . . . 3 р. 00 к. || На 3 месяцы. . . 75 к.
„ 1/2 „ . . . 1 р. 50 к. || „ 1 „ . . . 25 к.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА:

Ва ўсіх кнігарнях і акруговых аддзяленьнях Белдзяржвыдавецтва, ва ўсіх паштова-тэлеграфных установах і ва ўсіх лістаносцаў.

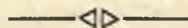
Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

МАЛАДНЯК

ЛІТАРАТУРНА - МАСТАЦКАЯ І ГРАМАДЗКА-
ПОЛІТЫЧНАЯ ЧАСОПІСЬ—ОРГАН БЕЛАРУСКАЙ
АСОЦЫЯЦЫІ ПРОЛЕТАРСКІХ ПІСЬМЕНЬНІКАЎ

— П А Д Р Э Д А К Ц Ы Я Й —

ІА. БАРАШКІ, П. ГАЛАВАЧА, А. ЗВОНАКА,
В. КАВАЛЯ, Я. ЛІМАНОЎСКАГА, А. МОРКАЎКІ
і А. СЯНЬКЕВІЧА

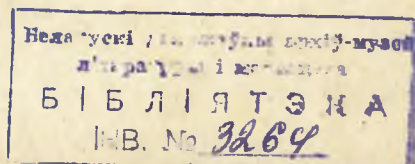
ГОД ВYДАНЬНЯ СЁМЫ

КНІЖКА АДЗІНАЦЦАТАЯ—ДВАНАЦЦАТАЯ

ЛІСТАПАД—СЬНЕЖАНЬ

ВYДАВЕЦТВА „Чырвоная зьмена“

М Е Н С К — 1929

Надрукавана ў друкарні
Беларускага
Дзяржаўнага
Выдавецтва

ЧОРНЫ МОСТ

(Аповесць)

I

— Дык сядзі-ж у хаце, як пані якая,—выцісьліва з прысввістам сказала гаспадыня Карэцкая найміццы Арыне,—а жывёла няхай хоць з голаду пазаходзіцца. Кальнула зеленавата-дзягцянымі пікамі вачэй. Вышла за дзьверы.

— Добра,—пакорліва сказала ўслед ёй Арына, а калі гаспадыня была ўжо на дварэ, сурова з нянавісьцю дабавіла:

— Здохла-б ты разам са сваёю жывёлаю, хоць жывёла і не зінавата.

Адышлася на хату. Зьняможліва паднесла рукі да галавы. Далонямі сьціснула твар.

— Што будзе са мною? Чым скончыцца гэта?!

Па смуглявай шыі чорнымі струменчыкамі зазьмяіліся бліскучыя завіткі валасоў. Парыўча закалыхаліся высокія грудзі. Каля сагнутых лакцей дробна і часта закаціліся круглыя беражкі кароценькіх рукаўчыкаў блюзкі.

— Тады было ўсё—і абяцаў і галубіў, а цяпер—як анучу непатрэбную адкінуў, да шляхціяні пашоў. Не, мой любы, гэтак ня будзе. Ніколі. Нізавошта. Я табе не прабачу. Захачу—лазінаю сагнешся да ног... А можа я дарэмна? Можа ён пашоў так куды-небудзь, не да яе? Можа хутка вернецца? Але чаму-ж ён сёння гэтак мала на мяне пазіраў, амаль што ні разу і вачэй ня ўзьняў?.. Хіба няпрыгожая стала?

Абмахнула белай з ружовымі беражкамі хустачкай твар ад чагосьці нябачнага ды нясьмела, нібы крадучыся, падышла да старога паблеклае люстры з чырвонымі выцьвіўшымі ўзорамі на чорнай асадцы.

Пранікліва паглядзела. Замёрла. Пасьля нячутна кранула пальцамі вузкую паймачку валасоў, што зьвіліста прабегла зьлева направа над самым краем ілба. Ледзь прыкметна пажмурыла вочы.

На вуснах зарніцай затрапыхалася ўсьмешка, дажджом залатым апырснула твар.

— Хто сказаў, што я ня прыгожая! Сотні хлапцоў вар'яцеюць. А гэты... мой... мой любы, мой каханы Стась... Хіба-ж можа ён не кахаць мяне?.. Хто ня рады быў-бы ласцы маёй? Я ня ведаю, я ня цямлю, не разумею. Цяпер да багатых пацягнула яго, да шляхотных, хоць і не такіх можа прыгожых, як я... Бач, я—нісчымная, наймічка, а яны—багатыя. А чым жа яны лепшыя ад мяне?—Яны маюць пасагу, заможную радню, а я—галацуца, сірата...

Падышла і, як хворая, кінулася на ложка. Падлажыла пад галаву руку, скручыла ногі, вачыма ўставілася ў прастору.

— Нябожчыца маці казала сьцерагчыся такіх. А вось як яно вышла. Загінула я... загінула, нібы кветка ў сьцюжу.

Гарачкава паднялася з ложку ды, апусьціўшы да грудзей галаву, пачала распачна хадзіць па хаце.

Калі што—пайду ў сьвет, з сабою прыкончу, але-ж і яму жыць ня дам з ёю. Не разжывецца яна... Хоць наймічка я, але папомняць мяне. Калі прыдзецца—зарэжу, задушу. А там,—усё роўна. Няма жыцьця мне—і ты ня жыві!.. Ха-ха-ха!.. А як прыдзеш, Стасік, дадому—паглядзім. Абы толькі бацькі ня прысьпелі.

Спынілася ля вакна. Важка апусьціла кулак на стол.

— Як прыдзе—скажу: Досыць жартаваць. Ня муч. Ня зьдзеквайся. Іначай—сьцеражыся. Помсты сьцеражыся!.. Аднак, я здурнела. Што здолею зрабіць я—пакрыўджаная, абсьмяяная, бязродная? Што?.. Не, здолею. Я пушчу з агнём гэта паскуднае логава...

— Старых няма?—раптам абудзіў Арыну ад задумы цененькі ўкрадлівенькі галасок.

— Не,—машынальна адказала Арына. Кінула кароткі пагардлівы погляд на запытаўшага, пачала пільна глядзець у вакно.

Залатымі іголкамі рашаціла сонца, выбіты з сілы, замызганы сьнег. Цягнула да сябе тонкую раджавую пару з гантовых дахаў. Перад вакном, каля лужыны, гучна верашчэлі вераб'і, шукаючы ў брудзе покарму. Далей, за агародамі над пачарнелым балотам хутка лёталі кнігаўкі. Быў чуцен іх доўгі і ценкі, нудны скігат. Арыне гэты піск цяпер быў да спадабы. У ім чулася штосьці знаёмае і зразумелае... Яшчэ далей, за балотам і полем, сіняватаю смугою дыміўся лес. Здавалася, ён яшчэ спаў ці нібы думаў аб чымсьці... Цягнула ў далячынь.

— Вясна ідзе,—падумала Арына,—а што са мною будзе? І сэрца яе хтосьці нібы касьлявымі рукамі сьціснуў. Ціха ступаючы па падлозе, да Арыны падышоў асьцярожна нізенькі смуглы Стасік:

— Ты чаго залавала?—запытаў ён у Арыны, імкнучыся заглянуць у яе твар.—На мяне ці можа старыя што?

Арына ўздрыгнула. Не адказала нічога. Яшчэ пільней утаропілася ў вакно.

Стась адступіўся назад і, тупаючы па хаце, пачаў расправацца.

— Дык са мною ня хочаш гаварыць?

Арына маўчала. На плячоў краямі дробна ўздрыгвала блюзка.

Стась падышоў і, лашчачыся, палажыў ёй на плячо галаву. Арына сурова паглядзела яму ў вочы, але твар яе міжвольна прасвятлеў. Нібы крыльлем узмахнула яна ў наветры рукамі, абхапіла ім за шыю Стася і парыўна прыцягнула да сябе.

— Стась... любы мой... залаты.

— А ты не жартуеш?—пытаў ён, па п'янаму цалуючы яе маладое прыгожае цела. Пасля асьцярожна падняў яе на рукі, пачаў насіць па хаце.

— Ня цісьні гэтак моцна, вар'ят,—шаптала Арына, тулячыся да Стася.—Ты-ж ведаеш... Можа хутка будзе...

— Што будзе?

— А ты ня ведаеш? Лялька... Можа сын, а можа дачка...

— Ай, кінь ты...

— А ты спужаўся?—засмяялася Арына, прыглядаючыся ў здзіўлены і некалькі нібы зьзяканы гвар Стася.

— Чаго там пуцацца?—супрытна ўздыхнуў Стась.—Што я малы ці што.

Паднёс і пасадзіў Арыну на ложак. Сам павольна адышоўся на хату.

— Значыць, так... ага... вось як... — шаптаў ён, штосьці абмяркоўваючы сам з сабою.

— Ты чаго?.. Табе ўсёроўна,—пачала гутарку Арына.—А яшчэ ж ты і мужчына.

— Дык што, калі мужчына,—абразіўся Стась,—Эх, ліха!.. Абрыдла мне гэта ўсё, як бульба неабіраная.

Арына гарачкава ірванулася з месца, але, ні кроку ня ступіўшы наперад і ні слова не прамовіўшы, ізноў зьянжліва і вяла апусьцілася на пасьцель. Некаторы час сядзела, як зьбянтэжаная, як пазбаўленая здольнасьці парушацца і цяміць што-небудзь. Нарэшце крыху апрытомнела. Запытала:

— Стась, што ты сказаў?.. Няўжо гэта праўда?..

Стась, ледзьве прыцішыўшы хаду, паглядзеў момант вялікімі недарэчнымі вачыма на Арыну, махнуў бязуладна ўніз рукою ды ізноў закрочыў па хаце.

— Ты не кахаеш мяне,—раптам, сударгава забілася на ложку Арына,—табе... Адэля... шляхцянка да спадобы... Божухна мой... завошта-ж пакараў ты мяне гэтак... сірату!..

Чорная жызма валасоў хусткаю зьвісла перад тварам. Зарухаліся пад белаю блюзкаю плячкі. Над сагнутаю шыяю лубком адтапырыўся пакамечаны беражок блюзкі.

— Завошта... Завошта крыўда гэтка?—выкрыквала ўрыўкамі Арына, дрыжачымі пальцамі адхінаючы ад вачэй зьвіслыя і ўжо змочаныя, валасы.—Што ты зрабіў са мною?.. Завошта пагубіў?..

— Ты звар'яцела, відаць,—занепакоіўся Стась,—навады выпі... Вось дурань... Калі я чуць ня так, дык ці-ж я ўжо і не кахаю...

Сеў з Арынай поплич, прытуліў яе да сябе.

— Ціха... уватрыся... А то яшчэ прыдзе хто-небудзь...

Арына павольна супакойвалася, але яшчэ моцна ўсхліпвала, уздыгваючы плячукамі, галавою.

— Ну, чаму ты мне ня верыш?—запытаў ціха Стась робленым сумным голасам, стомлена і ніякава разглядаючы Арыну ззаду. Дзьмухнуў на адтапыраную на шыі пайму незаплеценых у касу дробных валаскоў.

— А чаму-ж ты ўцякаеш?—адказала ўсё яшчэ хвалюючыся Арына,—не пасядзіш дома ні хвілінкі?

— Мне гэтак трэба,—роблена ўздыхнуў Стась,—каб ня грызлі дарэмна бацькі... А калі я захачу цябе ўзяць, дык тут няхай хоць сьвет дагары нагамі перавернецца,—а вазьму... Ці-ж магу я цябе ачурацца, скажы?.. Дзе-ж я другую знайду, падобную да цябе?.. Эх, ты... Хто нас можа разлучыць?—Ніхто...

— А твае бацьке?—сказала Арына, заглядваючы Стасю ў вочы.

— Вось ты ізноў памужыцку сказала,—дакорліва заўважыў Стась,—не „бацьке“, а „бацькі“. Прывучайся па шляхотнаму гаварыць, каб ня сорам было ў людзі паказацца.

Арына, як вінаватая, сутулілася, ледзьве прыкметна адхілілася ад Стася ўбок.

— Дык што-ж я вінаватая, што з простых.

— Ірчка, цябе ніхто не вінаваціць, але што-ж будзе, калі часам прыдзецца ў госьці паехаць з табой, як тады?..

— Да шляхтаў я ніколі не паеду.

— А як-жа будзе?

— Неяк будзе.

— Вось як, — уздыхнуў Стась, — увесь век у людзі паказацца нельга...

— Што-ж, такая доля мая,—сумна адказала Арына, пачынаючы хвалявацца,—мусіць гэтак суджана мне...

— Ты ізноў пачынаеш,—мізэрненька сагнуўся Стась.

— Гэтак нельга. Я-ж табе кажу: я цябе кахаю, а бацькі мае тут ні пры чым.

— Ні пры чым?—недаверліва запытала Арына.—Ці праўда?

— А зі чутачкі,—парыўча выпрастаўся Стась.

— А табе ня сорам будзе, што я з мужыкоў?

— Зразумела, сорам—падумаў Стась,—аднак паглядзеў на напруджаны збалелы твар Арыны і, стрымліваючы нядобрую ўсьмешку, паволька, нібы раздумваючы, адказаў,—з мужыкоў яшчэ лепшыя бываюць, чым з шляхты. Скажам, ты...

Арына ўзяла яго за чуб і жартаўліва пачала трэсьці.

Схапіўшы за рукі, Стась адным рухам адкінуў яе наўкос цераз ложак на падушку. Тварам прыціснуўся да высока ўзьнятых раздвоеных грудзей.

— Пусьці,—папрасілася праз хвіліну зняможлівым голасам Арына.—Што ты?.. Смала... Пусьці, а то прыдзе яшчэ хто-небудзь...

— Хай ідзе,—жартаўліва і разам з тым гарачкава адказаў Стась, цалуючы яе, без разбору, у шыю, твар, вочы...

Часу праз некалькі Арына ўжо трымала ў сябе на ўлоньні галаву Стася, часала пальцамі валасы яго, зрэдку цалавала ў твар.

— Калі-б ты пакінуў мяне,—казала яна,—схіляючыся над каханкам, бы над дзіцем,—малое, што мае нарадзіцца, я зьнішчыла-б... Каб і памяткі аб табе не засталася аніякае...

— Гэта ня кепска,—падумаў Стась і пасяля вяла, як бы праз сон, адказаў,—і ня грэх табе, Ірачка, гэтак казаць?.. Гэта-ж падумаць нават страшна... А ўсё таму, што ты ня верыш мне... З дзіцем дык яно прыдзецца што-небудзь прыдумаць... Але-ж ты павінна памятаць, што я цябе не на жарты кахаю... Прыдзе час—пажэнімся... Нашага шчасся ніхто не пабурыць—ні чорт, ні д'ябал, ні нават самі бацькі!.

— Добра, сыноч, добра! раптам гукнула, бразнуўшы дзвярыма. Карэцкая,—ажанілі-б цябе чэрці на вісельні на якой... Ды зірнеце-ж, вяспанства, дзе ён ляжыць?!

Стась, як зьбянтэжаны, усхапіўся з улоньня Арыны, паправіў на сябе вопратку. Неспакойным поглядам упіўся ў матку.

Карэцкая-ж спрытна крутнулася ў парозе паміж гаршкоў і цаброў ды ўзрушана залескацела каля печы дзябёлым качарэжнікам.

II

Салодка пазяхнуўшы, Стась павярнуў галаву і хутка глянуў на хату. З вакон біла моцнае сьвятло. Глядзець адразу пасяля сну было няпрыемна, балюча. Стась заплашчыў вочы ды адварнуўся тварам да сьцяны.

— Хай падумаюць, што сплю яшчэ,—парашыў ён. Тымчасам стараўся суцішыцца ды аднавіць у памяці тое, што бачыў ува сьне.

— Аб чым гэта? Дзе быў я? Што было са мною?—Хутка віўся, лятаў над сенажацьцю, над рэчкаю, над высокімі палосамі збожжа... Пасьля паміж зьдэнага бярэзніку за мною гналася даўжэзная гадзюка. Я ўцякаў. Займала дыхаць. Я калаціўся ад страху, як заяц... Зачапіўся за корч, паваліўся. Раптам, адняліся рукі, ногі... А гадзюка ўжо схілілася нада мною, шырока разявіўшы ляпу... Я паспрабаваў крычаць, але не хапала сілы, перасохла ў глотцы, і я толькі асіпла хрыпеў, быццам мяне хтосьці душыў. Аднак напружыўшы апошнія сілы, я схапіў гадзюку абэруч за ляпу і разарваў яе на дзьве часткі... Потым, пад дзень, сьнілася, што быў я ў полі. Там Адэлю сустрэў. Яна штосьці казала мне. Нязвычайна толькі. Яе гутарка была падобна да песьні больш ці да музыкі. Адэля ўсьміхалася мне. Гожа, ветла. Нахілялася да мяне. Было прыемна і неяк дзіўна і радасна. Так, як ніколі. Адэля...

— А чаму вады не паставіла ў маленькім саганку?—расьпякала, тым часам гаспадыня Арыну каля печы,—папусьціла хлюндры, як нелюдзь. Маткі мае, усёроўна як мех той кавальскі!..

— Паставіла ўжо,—адказала зьніштожаным голасам Арына.

Сьпярга Стась і не спазнаў быў нават, хто адказаў так матцы яго. Настолькі быў зьмяты, надламаны голас Арыны. Здалася толькі, што нібы чуў ён дзесьці падобны, нібы прагучэлі ў ім калісьці знаныя тоны.

— Арына?—схапіўся Стась, прыўстаў з пасьцелі, аднак зараз-жа ізноў апусьціўся. У памяці мятхнулася ўчарашняе. Па ўсім целе прабегла мучлівая, зьбякая дрож. Такая бывае толькі пры млосьці альбо ў часе цяжкае хваробы.

— Скавародку абмый лепей!—усё ня ўнімалася, дукавала маці Арыну,—падла несьвянцоная... Нешта і рукі твае ня ліпнуць ні да чаго... Як граблі зрабіліся!

На гэты раз замест чаканага адказу Стась пачуў толькі кароткі скрыг зубоў ды міжвольныя здушаныя ўскліпаньні.

— Што гэта натварылася?—жахнуўся Стась, баючыся нават паварушыцца на ложку.—Хоць бы да мяне маці не прычатылася... Каб гэтак здарылася з Адэляю—дык усё было-б добра, а гэту—задушаць... А можа я і кепска зрабіў?..

Калі, нарэшце, крыху прыціхла матка, Стась асьцярожна ўстаў з пасьцелі. Арына, ня ўзьнімаючы вачэй, тупала каля печы. Маці чагосьці на золажніку шукала. На старым ложку пры ляжанцы спаў Стасяў бацька, які ўжо амаль што пасьля поўначы зьвярнуўся быў з мястэчка.

— Ці ведае стары?—занепакоіўся Стась, прыглядаючыся да маткі,—няўжо яшчэ не сказала яму? Бадай, не,—вырашыў напаследак ён і, ня гледзячы на матку, прыкідлівым голасам нездаволена запытаў,—сьнеданьне хутка будзе гатова?

— Прысьпееш,—злосна з прысьвістам адказала маці. Баючыся, што зараз-жа можа прачнуцца бацька, і з прычыны злосьці маці, можа разгуляцца досыць страшная навала, Стась хуценька апрапуўся ды выскачыў з хаты. Пашоў жывёлу даглядаць.

— Ня жыцьцё, а пекла,—думаў ён, ідучы з рэзгінамі ў пуню,—і хто?—родныя бацькі атручваюць, аніякага ўпынку не даюць.. як найзласьнейшыя ворагі... Хочуць добрага, а робяць наадварот... Не,—махнуў ён сьціснутым кулаком у паветры,—трэба сябе са старымі болей сур'ёзна паставіць... Каб яны вельмі не разыходзіліся... Ды дакуль мне баяцца іх?.. Ні балмеса ня цямяць, а сьвіньнямі ў чужое жыцьцё поруцца... Досыць! Скажаў—і ўсё тут!..

Скідаў граблямі з кляшні салому, сена, ператрасаў усё гэта вілкамі на трушанку, аднак перад сабою нічога ня бачыў, у руках ня чуў ні грабель, ні вілак. Быццам рабілася гэта ўсё некім другім з боку, а ён, Стась, толькі так стаяў тут, быў заняты чымсьці зусім іншым. Пасьля таксама-ж нячула і па хлявох трушанку разносіў. Устаўныя ў шулы дзеравяныя дзьверы сёньня, як ніколі, моцна рыпелі, хоць Стась і прыкладаў усе свае здольнасьці, каб адчыняць і зачыняць іх як найасьцеражней. Дзікія гукі, бы вароны галодныя, здавалася, на ўсю акаліцу крычалі аб чымсьці нязвычайным, нядобрым і гвалтоўным, прычынаю чаму зьяўляўся Стась. Злымі думкамі ўбіваліся гэтыя гукі ў нутро яго, паролі яго, бы асьцём, ірвалі на кавалкі. І ня было ад іх ні схавацца куды, ні ўцячы. Як цень, як сумленьне, яны ўсюды ішлі неадступна за ім ды бязьлітасна каралі яго, няславлі на ўсю навакольнасьць.

Кожны раз, як прыходзіў з гумна на двор, нясьмела трывожна кідаў кароткі зірк у бок хаты, імкнучыся хоць па якіх-колечы адзнаках зразумець, што там робіцца. Аднак, як сьціснутыя губы, упорчыва маўчала дзьверы, не паказвалі аніякіх адзнакаў жыцьця вокны.

— Што з імі там?—кожны раз думаў Стась, накіроўваючыся з двара ў гумно,—усёроўна, як памёрлі...

— Хоць-бы хутчэй,—думаў ён, нарэшце дашчэнтну змучаны, скубучы з кляшні для авечак сівец,—ці тое, ці другое... Абы хутчэй...

Нечакана, бы гнуткі дубец, цяў яго зацяжны кашаль. Аглянуўся. На тоненькіх крывенькіх ножках стаіць бацька ў дзьвярох. Вялікая, аброслая валасамі, барадаўка на яго пераносьці за апошнія суткі, паказалася Стасю, зрабілася яшчэ большаю і касмацейшаю, як

раней была. Амаль што зусім схаваныя пад брывямі вочкі накіраваліся паверх Стася кудысьці пад кладзь даху.

— Знарок туды пазірае,—падумаў Стась,—прыкідваецца. Ізноў узяўся скубці сена. Прадстаўляючы сабе бацькаву постаць, разважаў,—падумаеш—асоба гэткая... ды яшчэ-ж дукуе мяне... было-б каму...

Зірнуў з-пад ілба на бацьку—ня вытрымаў, засьмяяўся.

— Што, сыноч, весела табе? а?—павольна дапікліва запытаў Карэцкі,—весела?

Стась ізноў глянуў на бацьку, засьмяяўся яшчэ мацней, чым першы раз. У голасе выразна прагучэлі ноткі варожасьці, быццам ён дражніўся з чужым.

Карэцкі ўважліва паглядзеў на сына, пусьціў на кучу саломы воблачка дыму, пальцамі крануў бародаўку на пераносьсі.

— Ды што ты?.. Ці гэта з вялікага розуму, ці здурнеў можа?—сказаў праз зубы. Хвіліну памаўчаў, бы ў нерашучасьці. Ціха, але выразна, дабавіў.—Сабака ты, сукін сын...

Бачно зазлаваў. Прысеў на платок застаронку. Голасна запытаў:

— Скажы, Стась, што гэта нарабіў ты? Ці праўду маці кажа?

— Пачалася споведзь,—падумаў Стась, адкідаючы нагою сена на рэзгіны, але зрабіўшы выгляд, быццам не разумее ў чым справа, у сваю чаргу запытаў у бацькі,—а што яна кажа?

— Шэльма ты, шэльма,—адказаў лаянкай Карэцкі,—ты ня ведаеш? Хіба-ж ты яе замуж возьмеш? Ці-ж яна раўня табе? Што гэта для цябе даўнейшы ражым, што пакрыўдзіў наймічку—і ўсё тут, ніхто за яе ня ўступіцца?.. Цябе-ж за гэту мужычку на той сьвет без пары адправяць... Басячуга ты, басячуга...

— Дык што я нарабіў?!—прыкінуўся абураным Стась.—Што?!

— Як што?—пабалеў ад злосьці Карэцкі,—дзеўка, бы калода ходзіць, духу ня можа зьмяніць, а ён яшчэ пытае...

— Дык што, калі як калода?..

— Дык што?—перадражніў бацька сына,—хутка можа табе мужычанё прывядзе—тады будзеш ведаць, што... На хрэсьбіны сваякоў запрасіш, добрая слава пойдзе... як сабаку, сорама вочы будзе ў людзі паказаць...

— Досыць пацеры начытваць мне. Малога папаў ці што,—не сыярапеў ды адчайліва закрычаў Стась, быццам кожнае слова бацькі асьцём пранізвала яго,—досыць!

І граблі падскакваючы, патрэскаваючы ды губляючы на мёрзлым грунце пуні дрыўляныя зубы, паляцелі да дзвярэй.

Карэцкі хістануўся ў бок. Пасьпешна схпіўся рукою за пераносьсе, як-бы зьвяраючыся ці ўсё там на месцы. Паглядзеў з ась-

цярогай на сына, ціха, але кпліва, сказаў,—дурны ты... Што я?.. Калі цябе ня верне, калі табе ня сорам будзе перад усёю раднёю,—пастаў хату за аколіцаю ды жыўі... На гэтай сядзібе не сяліся. Ты жыўі з ёй, а я ўжо з маткаю дажыву як-небудзь веку... Жыві, але покуль і не памру я—са мною не сустрачайся і „дзеньдобры“ не давай. Усёроўна як-бы ты маім сынам ніколі і ня быў... Вось як...

— Ня дай бог і сынам быць каму-небудзь у вас,—узрушана сказаў Стась, падхапіў на плечы рэзгіны з сенам і, прыгнуўшыся, хутка рушыўся з пуні.

— Стась!—некалькі нібы зьяяканы гукнуў Карэцкі ўслед сыну.

— Чаго яшчэ?—нездаволены азваўся Стась, на момант прыпыніўшыся пасярод гумна.

Лёгка, бы малады дзяцюк, падбег Карэцкі на дыбачках да сына, прыгнуўшыся, зашаптаў:

— Бяры, гадзюка, грошы ды хутчэй да доктара вязі...

— Усёроўна,—махнуў безнадзейна свабоднаю рукою Стась,—

— Дарэмна.

— Як, дарэмна?

— Тое, што дарэмна,—нездаволена і сумна паўтарыў сын,—

Позна ўжо...

— Ня позна,—засупярэчыў Карэцкі,—заплаці толькі добра... гасьцінца... папрасі... На кавалкі парэжуць, а дастануць...

— Хто гэта возьмецца...

За жывое дзіця пад суд пападуць.

У старога Карэцкага хутка закоўзалася па пераносьсі бародаўка, дробна закалацілася барада.

— Што-ж мы цяпер?.. Зарэзаў ты мяне, сыноч... зарэзаў да-шчэнту...

Стась вяла падкінуў вышэй на плечы рэзгіны, адпляваўся, ды павольна пашоў на двор.

— Вось дзе няшчасьце,—разважаў ён сам з сабою, стараючыся не пападаць нагамі ў выбітыя коньмі на дарожцы дзіркі ў сьнезе,—Дзеўка—адным словам... Але нашто было ёй нарадзіцца мужычкаю? Каб ня гэта—дзеля чаго была-б Адэля патрэбнаю... Цяпер і Адэля стала прыгожаю. Бялавая. Разумная. Далікатная... Пасьпяшаўся крышку я... Эх, не спаліла-б цябе маланка!..

Уздыхнуў. Падышоў да хлява і распачна кінуў рэзгіны да варот.

— Што ўжо ні было-б.

Тым часам стары Карэцкі, размахваючы перад носам пальцам, нібы вылічаючы штосьці, таксама думаў—разважаў:

— Вось ты і рабі, што хочаш... Гэта—задача... Зрабіць—то зрабіў, але як-жа з бяды вылезьці?

III

— Калі вы ня можаце, дык я вазьмуся,—узрушана сказала Карэцкая мужу, сэрбануўшы заціркі ды паклаўшы на абрус лыжку,—так прысмычу, што аж пыл закурыць:—ня толькі роту не расчыніць, але нават і не падумае...

— Глядзі,—ніякава чмякнуў губамі Карэцкі, круцячы: каля вакна папяросу.—Я тут, мусіць, нічога... што-ж я? Агні яго няхай зьліжуць...

— Гіне дзіця, а ён яшчэ агні правіць нейкія,—абуралася Карэцкая.—Ці бачылі вы гэта, людцы, а?..

— Адкасьніся ты ад мяне... Я вось... дыхаць займае... Чаго ты хочаш?.. Дзе будзе льга—ня зваю... Але-ж дай ты мне хоць на хвіліну прасьветласьці якое-небудзь... Што-ж гэта?.. Няўжо-ж адразу нахрапам усьсесьці ды каюк зрабіць... Гэта ж ня дай ты, божа, нікому добраму такога ліха!

Дрыжачы ад холаду, з дайнідай у руках, у хату ўскочыла Арына. Ад дзьвярэй на хату мятухнуўся вялічэзны клубок белае пары. Зьнік, абдаўшы прысутных холадам.

— Дзьверы зачыняла-б хутчэй!—сыкнула ад стала Карэцкая,—уехала, як пані на сабаку... Вось дзе хіба аздобіна... бажочкі мае!

Нічога не адказаўшы, Арына хуценька паставіла на прылавак дайніцу, а сама, з выстаўленымі наперад рукамі, кінулася да печы, тупаючы нагамі ды папераменна падносячы к роту то адзін, то другі палец.

— Вось гэта дык панскага ўскаленьня,—усьміхнуўся нерашуча Карэцкі,—бач ты: акалела...

— Дзіва, што... — вінавата адказала Арына, аглянуўшыся на гаспадара.—Такі мароз, што...

— Які там ужо мароз, але, вядома, лом,—задзірліва прашыпела Карэцкая,—пяць каровак падаіць і сагнулася, як ліха... На-чорта гэткай аздобе і на сьвеце жыць!..

— Не, гаспадынька, ня гэтак, ня ліха я,—не сьцяrpела Арына,—гэта вы, шляхта,—зьяр'ё... крывасмокі...

— Маўчы, галацуга,—раптам закалаціла ў паветры кулакамі Карэцкая,—мужык ты, недавярак... Ты думаеш, што ўсё так і пройдзе... Ты—мне, гадаўка, сына з дарогі зьбіла, запаганіла хату!..

— Дык гэта я вінаватая,—закалацілася, бы ад холаду, Арына,—

— Ці-ж ня вы самі патуралі яму, як ён залядаўся... Што-ж гэта?..

— Не, Арынка, што хочаш рабі, а толку з гэтага ня будзе... Нават і ня думай... Стасю людзі знойдуцца... А калі што, дык і адзін хвілінкі не павернецеся...

Арына стулілася каля вакна. Дрыжачымі непаслухмянымі рукамі пачала цадзіць малако.

— Што будзе, калі Стась ацураецца мяне?—думала яна, ледзьве стрымліваючыся, каб не распакацца, як надоечы, калі гаспадыня была застала ў яе на ўлоньні Стася,—заядуць мяне, загубяць... Хіба толькі Стась датрымае слова. Можа стане ўпіркі бацьком,—адваюецца—тады іначай...

Сьцірала з лавы, мыла дайніцу, а на вочы туман налягаў, закіпела на сэрцы, балючым камяком паварачвалася ў глотцы.

— Пакуль і жыва буду—Стась не пажэніцца з мужычкаю... Я вас поедам зьём,—даймала тым часам, гаспадыня Арыну,—капейка—ня грошы, а мужык не таварыш...

Затуманеным поглядам зірнула Арына на гаспадыню, скаланулася ўсім целам, схапілася рукамі за твар.

— За што вы мяне мучыце?! — выгукнула яна з надрыўным энкам,—што я вам зрабіла кепскае?.. Зьешце ўжо мяне дашчэнту...

Рукавом заношанае блузкі абмахнула твар. Схапіла з кутка прасьніцу з калаўротам ды стрымгалаў кінулася за дзьверы. На момант спынілася на вуліцы. Ізноў абцёрла твар. У нерашучасьці паглядзела ў адзін і другі канцы вёскі.

З поўначы дзьмуў востры халодны сівер. Лужыны зацягнуліся валавяна-шызым лядком. Яшчэ нерасталы сьнег зьнітаваўся, акасьцянеў. Чорныя праталіны густа ўсыпаліся белым ледзяным асьцём. Было нудна, няпрытульна, сьцюжна.

— Хадзем да Бялёвічыхі,—раптам паклікала Арыну наймічка Хадора, якая ў гэты момант была вышла таксама з прасьніцай і калаўротам, з суседняга двара,—усе дзяўчаты сёньня туды зьбіраюцца.

— Хадзем,—прыкідліва весела адазвалася Арына, усьміхаючыся сяброўцы.

— Хоць-бы Адэлі тут ня было,—падумала Арына, як убачыла ў вокнах прасьніцы,—будзе прыглядацца да мяне...

Арына даўно ўжо ведала, што Адэля кахае Стася. Раней на гэта, аднак, чамусьці не звяртала ўвагі. Была ўпэўнена ў сабе, у моцы сваёй прыгожасьці. Часам нават шкадавала сваю суперніцу. Цяпер—неяк нечакана адчула да яе няпрыхільнасьць, нават варожасьць.

— Го-го-го...—моцным выгукам сустрэлі дзяўчаты—і наймічкі і шляхцянькі—Арыну з Хадорай,—яшчэ госьці...

— Госьці, госьці,—адказала Арына, хуткім поглядам акінуўшы прысутных ды пасьля на момант супуціўшыся.

Хадора прыладзілася каля супроцьпечнага вакна, дзе сядзелі асобным гуртком наймічкі (шляхцянкi з дачкой гаспадыні сядзелі каля стала). Арына заняла месца паміж наймічак і шляхцянак.

— Добра і тут будзе,—падумала яна зараз-жа ўзяўшыся за працу,—найлепей...

— Завіхаецца, як сабе на пасагу,—ганарова пажартавала з Арыны худзенькая касавочанькая дачка гаспадыні.

Усе засьмяяліся.

— Чаму-ж не завіхацца,—адказала некалькі абражаная Арына міжвольна нядобра бліснуўшы вачыма. Носам уткнулася ў прасьніцу, сьціснулася, нібы імкнучыся зрабіцца зусім няпрыкметнаю, адвесьці ад сябе ўвагу прысутных.

— Суперніца,—раптам данеслася да Арыны праз гуд калаўротаў з боку шляхцянак.

Арына ўздрыгнула, аднак не адразу паглядзела на кампанію Адэлі. Зрабіла выгляд, што не пачула. Адтуль-жа калючым асьцём сыпаўся дробны зьдэклівы сьмяшок.

— Дапикаюць мяне,—падумала Арына, ня ведаючы, што рабіць.

Павольна асьцярожна ўзняла вочы. Шляхцянкi сядзелі блізенька адна каля аднай—хто з вязаньнем, хто са швівам—аб чымсьці напружана, усьміхаючыся, гутарылі. Адэля сядзела сьпіною крышку наўкось да Арыны. Ніжэй белых паймаў валасоў яе поўную шыю моцна перахватвала нізка буйных зялёных пацерак. Над поўным плячом, пры кожным руху галавы цяжка гайдалася вялікая з мяккім залатым полыскам завушніца. Арыне здалося, што Адэля нібы знарок такія рабіла галавою рухі, каб абавязкова пры іх і завушніца гайдалася. Здавалася, нібы яна прыслухоўвалася да гэтых рухаў завушніцы ды ганарова, выхваляючыся, песьцілася імі.

— Адным гэтым ня возьмеш,—падумала Арына і ўжо гатова была са зьнявагаю адвесьці ў бок погляд, як па вачох рэзнула белая з чырвонымі плямамі хустачка, якою спрытна і разам з тым нібы няхайліва махнула Адэля, адкусваючы нітку.

Арына сядзела, прала, а адвесьці вочы ад хустачкі ніяк не магла. Хацелася даведацца, каму вышываецца яна, што на ёй вышываецца. Старалася пільней весьці нітку пальцамі, абсморгваць кастрычынкі, разрываць вузлякі. Жадалася забыцца за працаю, але дзесьці глыбока ў нутрах запанаваў неспакой, таемная трывога.

— А калі Стасю вышываецца?!..

І міжвольна галоднаю машкарою пашыліся думкі ў галаву, несканчоны ланцуг здагадак розных, меркаваньняў. Нібы званар—пажарнік усё настойлівей і настойлівей зьвеставала сэрца аб якойсьці небяспецы, ад якой трэба было зараз-жа, неадкладна засьцерагчыся...

Думала. Хвалявалася. Момант ад моманту няпрыкметна кідала погляд у бок Адэлі.

Дзяўчаты наймічкі штосьці хныкалі сабе пад нос, голасна засьпяваць як-бы не адважваючыся.

— Вось дзе людзі,—думала злуючы Арына,—няхай бы зьбіраліся адны, дзе ня бывае шляхцянак. Чаго перціся за імі? А гэтыя „кралі“ толькі высьмейваюць...

І раптам, перад вачыма ізноў мільгатулася чырвоная пляма.

— „С“,—прачытала Арына. Перагнулася ў Адэлі цераз палец хустачка і Арына ўгледзела ножку і кавалачак сьпінкі ад „К“. „Стась Карэцкі“—значыць,—замёрла ад жаху Арына. Вочы прыніталіся да злавесных і разам з тым да такіх любых і дарагіх літар. І не заўважыла Арына, як спыніўся яе калаўрот, як апалі рукі на білцы.

— Значыць—зрада... Стась, Стась... Няўжо гэта праўда?!

Пацямнела ў ваччу. Навакольнае адышло кудысьці далёка, далёка. Усё жыццё, раптам, закруцілася нібы толькі наўкола аднаго пункту. Гэтым пунктам стала страшнае „зрада“.

У парозе зашапталі дзяўчаты. Калі Арына апамятавалася—заўважыла, як, павярнуўшы цераз плячо галаву, Адэля зьдзіўлена і насмешліва глядзела на яе, Арыну. Пасьля адварнулася крыху, адставіла далёка наперад губы ды ганарова і паважна штосьці сказала сьмяхотнае да сваіх сябровак. Касавочанькая дачка гаспадыні падхапіла за ражок хустачку і, трымаючы яе ў руках так, каб было ўсім відаць, пачала ўважліва разглядаць вялікія чырвоныя літары. Хтосьці з наймічак у парозе цяжка ўздыхнуў. Арына дрыжачаю рукою пусьціла ў ход кола. Ізноў замільгацелі перад вачыма білцы, застрыкатала шпуля. Тонкай павучынінкай пабегла з пальцаў бясконца нітка. Але гэта на момант толькі. А пасьля—хіба могуць дрыжачыя пальцы весьці роўную нітку, адціраць малюсенькія кавалачкі кастрыцы, разводзіць вузлякі?—адрываецца ад кудзелі рука, ірвецца нягожая нітка, скідаюцца з кола шнуры...

Як падцятаю касою былінка, хіліцца да грудзей галава. У вачох—смуга. Нібы клешчамі хтосьці сэрца сьціскае. Па жылах ня кроў, а сьмяротная атрута разьліваецца. Цяжка, балюча, крыўдна.

— Адна. Зьняслаўленая, пакінутая... Яна—у золаце, я—нішчымніца. Яна—перамагла... Хай бы так, няхай бы і за ёю перамога была, але чаму-ж гэта здарылася так,—думае Арына, ужо амаль што зусім не зважаючы на працу, а вядучы нітку толькі так, для вока другіх,—што мне рабіць будзе з малым дзіцем на руках, куды пайсьці, да каго?..

Ловіць пальцамі космачкі кудзелі і разам з тым адчувае, што ўвесць твар яе заліваецца чымсьці гарачым, агністым.

— Хто заступіцца, хто дапаможа?

Сьляпымі жабракамі блудзяць пальцы па нітцы, гурчыць, нібы жот санлівы, шпуля, мільгацяць зубатыя білцы.

— Стась болей ня мой, Стась—зраднік... Цяпер бывай—усё, усё, усё...

Прыслухалася. І калаўроты таксама сьцьвярджаюць:—бывай—усё, усё, усё...

Раптам, апрацівела ўсё, зрабілася дзікім, халодным, варожым. Здалося, нібы ўсё і ўсе пачалі глядзець на яе ды кпліва падсьмейвацца... У хаце гаспадара—пекла... Быў Стась, а цяпер і ён—як спаткацца з ім, як паглядзець яму ў вочы, што сказаць?! Каб было як, дык адразу-ж кінула-б усё ды пашла, куды вочы глядзяць, на край сьвету...

На істужкі паласуецца сэрца, а хвіліны не мяняюцца, а цягнуцца да бясконцасьці. Дрантвеюць пальцы, ногі, вусны. Хтосьці ў мазгох, нібы жаўнер, адлічвае кіўкі нагі:—раз, два, тры... раз, два, тры...

Каб хутчэй зьнікнуць куды, хоць бы скрозь зямлю праваліцца,—думае ў зьнямозе Арына,—хутчэй уцячы куды-небудзь, хутчэй...

Добрым вястуном. нарэшце, скрыпнула вінда на дварэ. Арына падхапіла прасьніцу з калаўротам ды шыгнула за дзьверы...

— Спаткаць Стася, запытаць у яго...

Услед за Арынай выскачыла на вуліцу і некалькі наймічак. Клікалі яе. Аднак Арына і не аглянулася нават.

Калючы сьцюдзёны сівер нялітасна сек ледзянымі іголкамі твар. Расхлістаў, бы драпежнік, дзіравую куртку паабাপал. Арына холаду не адчувала. Яна хугка бегла на абледзяненай вуліцы, зьлёжку сагнуўшы ў каленцах ногі ды адварочваючыся ад сустрэчных удараў ветру. З прыжмураных вачэй адна за другою з болей выціскаліся буйныя гарачыя кроплі. Горкія, салёныя—бы смутак, бы гора чалавечае.

А ў мазгох усё шаптаў ды шаптаў хтосьці:

— Цяпер бывай—усё, усё, усё...

IV

За вакном вялікімі іскрыстымі зоркамі павольна і нерашуча падаў сьнег. Чапляўся за аголенае вецьце бэзу. Буйнымі сьветлымі кроплямі сыякаў па роўных дарожках з шыбаў на рамы.

У хаце па куткох пачала цемра згушчацца.

Квола аблакаціўшыся на стол, нярухома сядзеў Стась. Думаў—як зрабіць. Ратаваць яе, ці бацьком дагодзіць?

Ужо некалькі дзён усьцяж Арына ўставала раніцою з пачырванелымі вачыма. Увесь дзень была паніклаю, хадзіла, быццам пад цяжарам якім-небудзь. Хвілінамі, калі сілілася паглядзець на яго Стася, твар яе пачынаў уздрыгваць і хліпаць, быццам неакрэплы агонь на дажджы. Не знаходзілі месца пажоўклых, запрацаваных рукі з тоўстаю скураю на пушках пальцаў, з кароткімі нізка паабдзіранымі пазногцямі. Колькі разоў збіралася яна загаварыць з Стасем, але ўтаропіцца ў яго толькі, шавеліць вуснамі, нібы шэпча штосьці, ды моўчкі стаіць, стуліўшыся, бы жабрачка пад вакном. Пасьля зьмящаецца, раптам, уздыхне, уцякае.

— Мусіць даведлася аб Адэлі,—здагадаўся Стась. Хвілінамі боязка рабілася яму з-за Арыны, шкада яе. Але гэта толькі хвілінамі. Калі-ж яна сыходзіла з вачэй, дзесьці глыбока ў нутрох запальвалася новае сьвятло—дзіўнаю кветкаю ўсхліпваў і красаваў другі вобраз—Адэлі. Бялавы, з залатымі завушніцамі і запанкамі, з буйнымі зялёнымі на белай шыі пацеркамі. Вобраз паважны, ласкавы.

— Хто з іх?

Адзін—як на крыжы павешаны—скрываўлены, беспатольны, пры адным успаміне аб якім кідае ў дрож, пранізваецца болей істота, перад якім хочацца ўпасыць на каленцы, прасіць выбачэння, другі—сьветлы, пяшчотны і разам з тым спакусьлівы чымсьці блізкім і родным, дарагім—як дорагі і любы Стасю родная акаліца, свая гаспадарка, сямейны шляхоцкі побыт.

— Дык хто з іх?

Момантамі Стась спрабуе адагнаць ад сябе вобраз Адэлі, забыць яго, застацца верным Арыне. Але чым болей напружвае свае сілы, тым няўхільней, тым спакусьлівей прасьлядуюць яго лятункі, тым дакладней і прыгажэй вырысоўваецца ў яго ўяўленьні Адэля. Арына цьмянее, стушоўваецца. Пачынае здавацца звычайнаю і няцікаваю. Арыны становіцца толькі шкада—і то не заўсёды. Для Стася Арына паблекла, адцвіла...

Мутна ў хаце. Мучлівей на сэрцы робіцца.

— Ці хутка скончыцца? Як яно скончыцца?—думае Стась,—а покуль што—чакай, бы авечка нажа... Хоць-бы і памёр хто-небудзь, дык нічога, вузел стаўся-б развязааным...

Сумны павярнуўся тварам да вакна. Праз маленькі кружочак шыбы, яшчэ не зацягнуты вячэрнім лядком, імкнецца разгледзець, што робіцца ў маліназай шэрані вечара...

З боку сьвірна далятае густы кароткі бразг таўстое кароткае клямкі аб дзьверы. Стась ведае, што ад гэтых удараў на дзьвярох сьвірна ўжо даўно выбіўся глыбокі паўкруг з цьмяною і нявыразнаю фігураю на яго полі. Паглядзець здалёк—нібы месяц у час другое квадры.

Усьлед за бразгам на прэклёці паказваецца нявыразная жаночая постаць з кадоўбчыкам у руках.

— Арына,—здагадваецца Стась.—Што яна робіць?

Паставіўшы на прэклёці кадоўбчык, Арына бяжыць да канюшніка ды падносіць да сьвірня вялічэзны цэбар. Высыпае ў яго штосьці з кадоўбчыка. Потым выходзіць з клёці бацька Стася. Ён таксама штосьці сыпле з гарца ў цэбар. Арына ўлівае вядры два вады ды пачынае перамешваць усё таўстою яловаю палкаю, што заўсёды ляжыць на прэклёці.

Стась зьяляканы і здзіўлены. У чым справа? Раней абмешваць коням бацька амаль што заўсёды клікаў яго, Стася, сёньня ж чамусьці Арыну.

— Якая паслухмяная дзяўчына, разумная, добрая,—разважае сам з сабою Стась,—і вось жабраком век цягацца будзе... а прыгожая... Кахае мяне і працуе шчыра, аддана... Усё-ж ткі шмат няпраўды на сьвеце... А каб апрануць яе добра, даць ёй багацьця, назваць шляхцянкаю і тады...

Калі Арына кінула на прэклёць кій, бацька Стася, трымаючы ў руцэ гарнец, другою, штосьці тлумачы ёй, пачаў паказваць на канюшнік. Арына ўзяла за вушка цэбар, прыўзняла крыху ўгору—так, што ён упёрся ніжнімі абручамі ў нагу каля плюскы, ды накіравалася да хлява. Крокі два ступіла ды спатыкнулася. Каленам упала на зямлю. Устала,—учапілася абедзьвюма рукамі за край цэбра ды пацягнула яго за сабою. Бацька Стася стаяў, не парушаючыся з месца, крычаў. Па тоне Стась здагадаўся, што „стары“ муштравалі Арыну.

За каўняром зашарасьцеў мароз.

— Што гэта? Што зрабілася з бацькам? А чалавек-жа па сто разоў перахрышчваецца на дзень? І што гэта бог робіць?

Ня вытрымаў. Усхапіўся з лаўкі ды кінуўся да дзьвярэй, каб ісьці дапамагчы Арыне. Аднак лягнуў толькі клямкаю ды ізноў адышоўся на хату.

— Усёроўна... Няхай будзе, як выпадзе.

Зрабілася сорамна, няпрыемна, балюча... І разам з тым чулася нейкая незразумелая радасьць на сэрцы. Разумеў, што радавацца ня можна, ня сумленна, аднак пазбавіцца ад гэтага пачуцьця не знаходзіў сілы.

— Бацька—разумны чалавек,—павольна ходзячы па хаце, разважаў Стась,—ён хоча вызваліць мяне з бяды, хоча шчасьця мне, якога я ня варты... Бацька—чорствы, нядобры чалавек, разам з гэтым...

Нечакана скрыгатнуў зубамі, спыніўся пасярод хаты.

— Яна можа заходзіцца ад болю, выношваючы маё дзіця, а я радуся... А навошта мне такое дзіця?.. Бацька хоча няшчасыця ёй, але-ж гэта няшчасыце развяза мне рукі, зьверне мне страчаную мною свабоду... Аднак-жа, мучыцца Арына... Маладая, прыгожая, ветлая, мною пакрыўджаная, Арына... Не, з бацькам трэба канчаткова пагутарыць. Я з Арынай павінен ажаніцца. І досыць.

Хутка падышоў да вакна ды ізноў пачаў углядацца ў вячэрнюю смугу. З гарцам у руцэ з прэрэклёці павольна сходзіў бацька. Арына стаяла каля новага сьветлага цэбра ды ражком хусты абцірала твар.

Стась парыўча адступіўся ад вакна.

— Хоць бы не заўважыла мяне...

Калі, нарэшце, пачуў у сенцах стук, не разуючыся падышоў ды лёг на пасцель.

Арына з маткаю ўзяліся рыхтаваць вячэру. Стары Карэцкі, тымчасам, пачаў разводзіць на комінку агонь.

Стась нярухома ляжаў на ложку, бы стомлены ад цяжкае работы, ды вяла, няўважліва сачыў, як зьяўляюцца ды знікаюць на столі цені ад агню. Сэрца было агорнута такім пачуцьцём, якое бывае толькі ў пакрыўджанага, пераможанага чалавека. Не хацелася ні з кім ні гутарыць, ні бачыць хоць каго-небудзь. Усе хатнія—бацькі і Арына—зрабіліся варожымі, агіднымі.

— Навошта патрэбна каму небудзь такое жыцьцё?—думаў ён, зачыніўшы вочы,—навошта я живу?

За вячэрай таксама быў сумны, маўклівы. Маўчалі і ўсе астатнія, быццам пасья хаўтур. Нарэшце, стары Карэцкі ня вытрымаў.

— Ці ня злодзей раджаецца,—буркнуў ён.

— Бадай злодзей родзіцца,—бліснула вачыма гаспадыня на Арыну.

— Хапае і тых, што нараджалася ўжо,—нечакана сурова сказаў Стась.

Стары Карэцкі ўздрыгнуў, пранікліва паглядзеў на сына, крутнуў узрушана галавою.

— Няма дабра на сьвеце,—пачаў ён па хвіліне, махнуўшы каля пераносься дзяржаньнем лыжкі,—усё за валацужнага сабаку сатрэцца... Вельмі шмат разумных зьявілася... Можа паң бог пашле халеру якую-небудзь ды сплемяніць крыху іх, асабліва маладых усіх...

— Ого?—бліснуў зрэнкамі Стась,—маладыя—нічога... Вось старых, дык сапраўды не пашкодзіла б зьвесьці... Дзе знойдуцца горшыя душагубы ад старых?..

Карэцкі з трэскам кінуў на стол лыжку. Прыўстаў з лавы.

— Дык чаго ты живеш са старымі? Навошта ясі хлеб іхны, гадзюка смажаны?..

Ня ўзьнімаючы вачэй і не парушаючыся з месца, Стась павольна праглытваў лыжку за лыжкаю тлусты забелены бульён.

Раптам, скаланулася Арына, узрушана хапілася рукою за край стала і, адкінуўшы назад галаву ды вохкаючы, кінулася да пасьцелі.

Стась зьяякана і разам з тым зларадліва паглядзеў на бацьку, запытаў:

— Ну, што?.. Зьеў?..

— Матачкі мае!—крычала, скрыгочучы зубамі ды зьвіваючыся ўсім тулавам, Арына,—матачкі... ратуйце!..

— Бачыш, сыноч?—запытаў у сваю чаргу, выскачыўшы з-за стала Карэцкі ў сына,—а гэта што? Маладыя... Гарачыя...

— Сьціхні!—затрос над бацькам кулакамі Стась,—расправы няма на вас ніякае... Пастраляць вас ды толькі!..

Стары Карэцкі хапіўся рукою за пераносьсе, прысеў на лаву, удушліва закашляўся.

Стась зьняў са сьцяны шапку з кашушком ды няроўнымі крокамі вышаў за дзьверы.

Арына-ж тымчасам тапельнікам білася па пасьцелі, хватаючыся рукамі то за падушку, то за коўдру, скурчвалася, выпроствалася, ізноў скурчвалася, беспатольна, нема стагнала.

V

Лёгкаю ступою нячутно крочыць ноч вясновая. Нясупынным дажджом ветак абліваюць бярозы дахі чорныя.

За аколіцаю—цёплая смуга. Кволая, ласкавая.

Па роўненькай, бы істужка, жоўтай дарозе моладзь гуляе. Наперадзе нізенькі ў шырачэзным галіфэ і ссуненай на патыліцу шапкаю гарманісты. Наўкола яго кучкаю ваколічныя парабкі, наймічкі.

Гарманісты, пакачваючы ў такт галавою, гульліва зводзіць і расьцягвае двухрадку—гармонік. Звонкагалоснымі ластаўкамі ўзьвіваюцца ў паветра заліўныя гукі. Залатымі зоркамі асыпаюцца яны плаўна над яшчэ неакрэпнымі зялёнымі палеткамі, жоўтаротымі птушанятамі пераклікаюцца з беланогімі кучаравымі бярэзьнікамі.

Высокі бялявы пастух Міканор, крыху прыпадняўшы ўгору твар, голасна падпявае, прытупваючы ў час хады нагамі:

„Касіў бацька, касіў я,

Выкасілі салаўя...

Іх-іх, іха-ха-а-а

Выкасілі салаўя!

Бацька ў пуню, а я ў ток,

Бацьку білі, а я ўцёк...

Іх-іх, іха-ха-а-а...

Бацьку білі, а я ўцёк..."

Весела ўзв'ізваюць, рагочуць дзяўчаты.

— Вось хіба дзе касцы...

— Варты з хлеба...

— Падсып яшчэ, Міканор... болей жар...—выгукнула некалькі хлапцоў.

Міканор, толькі зьлёгка зірнуўшы ў бок дзяўчат, што пажартавалі над яго песняю, ухмыльнуўшыся цягне далей:

„Як у Любачкі маёй
Дзіўная паходка:
Адна ножачка крыва
А друга каротка...
Іх-іх, іх-ха-а-а
А друга каротка...“

— Здрава, Міканор, здрава,—крычаць хлопцы,—ай што, дзяўчаты.

— Дык гэта-ж вашыя паненкі такія,—не даюцца ў крыўду наймічкі,—гэта да нас не падыходзіць...

— Стой, разыдзіся... дарогу дай!—гукнуў раптам, маладзенькі танклявы парабак, расьпіхваючы ўбакі хлапцоў і дзяўчат.

Узяўся ўбок і ды, падсьвітваючы, пачаў скакаць па дарозе.

Спрэчкі спыніліся.

Міканор, не звяртаючы аніякай увагі на танцора, прыліп да дзяўчат і, узяўшы адну з іх пад руку, жартаўліва сказаў, перадражніваючы звычкі шляхцюкоў.

— Дазвольце, гэта, васпані, вас на шпацыр звадзіць...

Вясёлы густы ўзрыў рогату на момантаў некалькі заглушыў сабою і гукі гармоніка, і подсьвісты, і топат танцора.

Калі апаў крыху рогат, раптам пачуўся з грамады сур'ёзны, крыху сіплы, голас прысадзістай з высохімі грудзьмі дзяўчыны.

— Хто бачыў Арыну?... Дзе яна дзелася?...

— А ты ня ведаеш?—запытала некалькі хлапцоў, кпліва хіхікнуўшы,—у яе цяпер, мусіць, нешта нейкае...

— Не, сапраўды, дзе яна?...

— Ужо з тыдзень, як яе няма,—спакойна адказала спрытная рухавая Хадора.—Я заходзіла разоў колькі, дык Карэцкія кажуць, што дадому пашла, да сваёй сястры...

— А ці добра ты прыглядалася?—з усьмешкаю запытаў Міканор,—а я вось чуў на акаліцы, што яе нібы та хаваюць...

Хадора ў здзіўленьні супуцілася, уставілася вачыма ў Міканора.

— Няўжо гэта праўда? Дык навошта-ж хаваць яе?... Можа яны ўэдумалі...

Танклявы парабак, гэтым часам, ізноў выскачыў наперад ды, прыпяваючы, пачаў тупаць нагамі.

— Пакінь ты—гукнуў незадаволеным голасам Міканор.

— А табе чаго?

— Чаго... Таго, што пагутарыць трэба...

— Ззаду шляхцюкі ідуць, — ціха але выразна адказаў танклявы парабак, не перастаючы тупаць нагамі, — цяпер нельга...

— Тады заўтра сабярэмся, — параіла Хадора.

— Правільна, — згадзіліся ўсе, — гадзіне а дванаццатай...

І гармонік ізноў лінуў у паветры срэбрам сьціплых гукаў, ізноў зазвінялі хлапецкія і дзявочыя галасы, таемным рэхам заміраючы ў тонкаструнных барох ды кучаравых танцлівых бярэзьніках.

* * *

Крокаў за сто, усьлед за парабкамі і наймічкамі, прагульваецца асобным гуртком шляхоцкая моладзь. Хлапцы пры гальштуках, у фрэнчыках. Дзяўчаты — у самых рознамодных сукенках... Завушніцы... пацеркі... Нават ручныя гадзіннікі, якія, праўда, носяцца толькі ў сьвяточныя дні...

Ідуць усе павольна, кожны пасвойму перастаўляючы ногі, пасвойму задзіраючы ўгору нос, пасвойму гаворачы. А ў кожным слове, у кожным руху кожнага і кожнае чуецца адно — нідзе нябачаны, бяспрыкладны па сваёй тупасьці і недарэчнасьці, агідны шляхоцкі гонар.

— Проша, пана Юзіку, далікатней крышачку, — кажа высокая з пераціснутым станам дзяўчына да свайго кавалера, выкручваючыся перад ім, нібы артыстка балаганная, раскланьваючыся з публікаю, — проша-ж далікатней...

— Пшапрашам бардза, пшапрашам, — скача на дыбачках перад ёю зьвінавачаны ў недалікатнасьці кавалер, — я-ж, здаецца, ніц такога...

— Ніц, то ніц, але проша-ж...

— Васьпанства, — гучна зьвяртаецца да кампаніі касавочанькая Бялёвічанка, модна адтапырваючы губкі, — што гэта Стасік з Адэляй нешта застаюцца сёньня?

— Мусі інтэрас маюць, — адказала нязвычайна тоненькім галаском высачэзная сугарбаватая таўстая дзяўчына ў галёшах і з дажджовым парасонам у руках (хоць дарога пыліла і на небе ня было аніводнага воблачка).

— На Арынку пан Стасік забыўся, — звысоку пажартавала з пераціснутым станам дзяўчына.

Уся грамадка дружна зарагатала. Праўда, і тут кожны імкнуўся пасвойму, а ні ў якім разе ня так, як хто-небудзь іншы.

— Бедная мужычачка...

— Ды дзе-ж яна сёння? Вялікодны дзень, а яе нібы дожджыкам змыла... Штосьці падаўна ня відно?...

— Мусі, таксама інтэрас мае,—хіхкнуў маленькі вострамордзенькі з ангельскімі вусікамі хлапчук у простым суконным фрэнчыку.

— Што вы сабе, паненкі, не кажэце, а ўсё-ж Арына, паміж намі кажучы, дзяўчына прыгожая,—нібы дражнячыся з шляхціцкамі, сказаў высокі гарбаносы шляхцюк, які ўвесь час маўчаў ды толькі бесьперастанку нюхаў бярозавую ветку.

— Юш прапала,—адпёрла касавочанькая Бялевічанка.

— Цо-ж, туды і дарога ёй, значыцца,—устаў і вострамордзенькі шляхцюк з ангельскімі вусікамі.

Хвіліну памаўчаў, кпліва кінуў:

— Нешта пролетарыят наш разгуляўся...

— Варта было-б адвучыць іх ад гэтых пагулянак. Гэта-ж прайсьціся няма дзе,—незadowolена прapішчэла тоненькім галаском дзяўчына ў галёшах ды з дажджавым парасонам у руках,—галёкаюць нешта, нібы ў лесе... Аж сорам гуляць тут... Трэба адвучыць іх ад гэтага...

* * *

Моцна абняўшыся і схіліўшы адно да другога галовы, ледзьве перастаўляючы ногі, павольна ідуць воддаль ад шляхецкае моладзі Стась з Адэляю.

Цемра, нібы аксаміт. З паўдня патыхае цёплы вецер. Пахне малядымі сенажацямі, ліпкім бярозавым лістам, смалістым борам. З паблёклага небасхілу ветла і шчасьліва ўсьміхаюцца зоры. Наіўна і шчыра, як дзеці.

Моўчкі схіляюцца і адступаюць убок прыдарожныя кусты, аб чымсьці таемна і нерашуча перашоптваюцца зграбныя зьяланыя бярозкі.

Адэля абяруч ашчаперыла руку Стася ды цісьне яе да сабе. Пасьля, прыпыніўшы на момант ходу, схіляецца да яго грудзей, прыслухоўваецца.

— У цябе, Стасік, сэрца няма,—шэпча яна, ня ўздыхаючы галавы.

— Ёсьць,—адказвае Стась, спрабуючы пайсьці.

— Ледзьве чутно яго,—кажа Адэля, ізноў прытуліўшыся да грудзей Стася,—усёроўна, што і няма, толькі ціўкае...

— Наадварот, вельмі моцнае, гарачае...

— Ня моцнае і не гарачае, а, мусі, так сабе...

Стась ведае, што Адэля жартуе, аднак, яму робіцца няпрыемна. У грудзёх у яго нібы зварухнулася штосьці прыкрае, штосьці такое,

чаго не хацелася-б яму ў сёнешні вечар адчуваць, аб чым не хацелася-б думаць.

Пашоў наперад—ціха, але напорыста, амаль што цягнучы за забой і Адэлю.

У руках знямелае гарачае цела. Каля твару пахучыя лёканы. Яны хвіліна ад хвіліны датыкаюцца да шчакі і прыемна ласкочуць яе. На высокіх поўных грудзёх шарасьцяць перасыпаючыся буйныя і дробненькія пацеркі. Адэля—блізкая і любая. Аднак, Стася незразумелы сполах даймае.

— Што выйдзе? Што будзе? Ах, каб не Арына!..

— Слухай, Стась,—раптам спынілася на дарозе Адэля,—скажы мне, толькі шчыра...

Стась прыцягнуў яе да сабе, абхапіў аберуч за стан.

— Што сказаць табе? Чаго ты хочаш?..

— Скажы мне, Стась, ці маеш ты права кахаць мяне?

— Ха-ха-ха,—закалаціўся ад сьмеху Стась, разьнімаючы свае рукі,—дык чаму-ж ня маю?

— А як-жа з Арынай у цябе? — ціха, боязка пытала далей Адэля.

Стась уздыхнуў ды памахаў каля твару хустачкай з чырвонай плямай на ражку.

— Што сказаць табе? Каб ты ведала, якое няшча...—сказаў Стась ды, раптам, не дакончыўшы сказ, супуціўся.

— Ты ня ведаеш, што сказаць мне? Ты ня ведаеш?

Стась паглядзеў кудысьці ў цемру ды ціха загадкава засьмяяўся.

— Я ня ведаю... Я ня веру, што выйдзе што-небудзь,—сумна сказала Адэля, апусьціўшы ўніз галаву, ды ўсё яшчэ ня здымаючы з плеч Стася рук.

Стась ізноў моцна абхапіў тлусты стан Адэлі, прыціснуў яе да сябе.

— Сьмешная ты... Было-б дзіўна, каб мужычка зрабілася маёю жонкаю... Простая мужычка, наймічка... Дзе гэта чутно было калі-небудзь.

Адэля гарачкава абхапіла рукамі галаву Стася, нахіліла яе да сябе, пацалавала ў губы.

— Ты не запамятаеш таго, што сказаў?

— Ты—мая,—адказаў ціха Стась,—чуеш ці не?... Ты—мая... А ёй маёю жонкаю ніколі не зрабіцца!

— Кажуць, што яна хутка родзіць?—раптам холадна, сур'ёзна запытала Адэля,—ці праўда гэта? Ты што зьбіраешся рабіць?..

— Слухай... Цяпер нічога... Ня пытай ні слова... Будзе як-небудзь... Усё будзе, але цяпер... пакінь...

З хвіліну пастаяў моўчкі, нібы ў забыцці. Пасьля бадзёра крутнуў галавою ды, прыціскаючы яе за стан да сябе, павёў у супроцьлежны ад моладзі бок.

VI

Ноч, як прадоньне. Быццам карабель у моры, патанула ў цемры аколца.

Цераз лахматыя будынкi, маўклівыя гарбатыя дрэвы з далачыні ахапкамі пырскаў асыпаюцца гукі гармоніка, тонкія сьвісты, абрыўкі чалавечых галасоў.

На дварэ Карэцкага мутна, старожка. Вароты, каліткі, дзьверы—на зашчапках, на завалах, на замках.

У ліпкай цемры шныпараць сабакі. Хвіліна-ад-хвіліны заліваюцца заядым неспакойным брэхам.

Стары дом боязна сутуліўся, захінуўся за частакол з нявыразнаю пульхнаю, бы воўна, прысадаю. Нібы хаваючыся ад кагосьці, затаіў дыханьне, прыпаў да зямлі.

Праз невялікую шчылінку прыадхіненай тоўстай занавесі цянюсенькім струменчыкам сыплецца сьвятло ад супроцьпечнага вакна. Кругленькаю плямкаю, падобнаю да кавалачка люстэрка, азалочанага сонцам, падае на частаколіну, сагнутае сьцябелца маліньніку.

У хаце таксама старожка. Мутным чырвоным касьнічком цягнецца ўвышкі бляшаная газьніца на комінку. Чорным матузком бяжыць ад полымя густы, маркі, сьмярдзючы дымок. Момант ад моманту полымя пачынае дробна мятухацца і тады па сьценках і па столі балесна і зьякана бягуць кудысьці дрыгвотныя шэрыя цені.

З кухні, дзе стаіць арынін ложак, нібы сумныя цені, плывуць на хату цяжкія няроўныя ўсхліпы, стогны. Так плача аб восені навальніца. Тонкімі галасамі зьвіняць апошнія на дрэвах лісты. Шамятае зьбянтэжаны вецер цемру, ломіць гнілыя платы, зьдзірае стрэхі з сялянскіх будынкаў, насядае з каленцамі на расхлістаныя грудзі зямлі. Захліпаюцца на межах быллянікі, ніцья лозы, поўніцца жахам сусьвет.

Кратаючы пальцамі пераносьсе, бурчыць у запечку Карэцкі.

— Людзям, дык і вялікдзень бог даў, як належыць, а ў нас дык ліха яго разьбярэ, што гэта дзеецца.

— Бурчы там, паскудзтва, падла несьвянцоная,—празіпела з кухні на Карэцкага жонка,—каменем лёг там, з месца не скранецца... Хоць-бы вады падаў з конаўку...

— На якое ліха мне вада... Твой сын—ты і глядзі.

— Такі мой, як і твой... Хіба-ж я вінаватая, што ваш брат усюды ўлезе, дапне?..

— Мала сына—нявестка твая,—дапікліва падражніўся Карэцкі,—дзякаваць богу... Можа хутка і ўнучак будзе...

— Бародаўка ты няшчасная,—закалацілася ад злосьці Карэцкая,—скажы ты мне хоць адно слоўка, дык саганком усю нюхаўку растаўку.

— Насурог ты, насурог,—запішчэў у запечку Карэцкі, боязкая нацягваючы на сябе старую суконную бравэрку,—чаго ты разьехалася там, як аса.

— Май шчасьце, што вялікдзень і такое дзела,—здушаным голасам адказала Карэцкая, увіхаючыся каля Арыны,—прыдзе яшчэ хвіліна... дачакаюся...

Дзіка скрыпнуў яшчэ не стары сасновы ложка. Разам з энкамі на хату панесліся цяжкія ўзрыды, скрыгат зубоў, дрыгаценьне чалавечага цела.

— Зьлезь далоў ды хоць што-колечы дапамажы, а то пайду людзей клікаць,—амаль што зусім ціха, але напружана і выцісьліва сказала Карэцкая мужу.

Адчуўшы ў голасе жонкі досыць небясьпечныя для сябе ноткі, Карэцкі адным рухам ног скінуў з сябе бравэрку ды саскочыў з ляжанкі. Нясьмела і некалькі ўзрушана падышоў да дэвярэй на кухню.

— Дык што тут?.. Мусі, не спадабалася ўнучаці,—звярнуўся ён да жонкі. Спыніўшыся каля комінку, пачаў дрыжачымі пальцамі рабіць папяросу.

Карэцкая змоўчала. Увіхаючыся каля радзіхі, сама ледзьве дух зводзіла.

— Матка насьвенчая, калі-ж гэта будзе што? — нарэшце, адчайліва сказала яна, зірнуўшы на мужа і як-бы шукаючы ў яго рады.

Арына ізноў моцна здрыганулася на ложку, заскрыгатаўшы зубамі ды глуха застагнаўшы.

— Пашоў ты вон адгэтуль,—раптам накінулася на Карэцкага жонка,—чаго ты, як сава павылупліваў свае буркулы...

Карэцкі хапіўся пальцамі за бародаўку на пераносьсі ды спрытна адступіўся назад. Вялікая адвіслая ніжняя губа закалацілася, як няпрычыненая калітка ў час навалы.

— Каб ты разумная была,—нясьмела пачаў ён праз хвіліну,—усё можна... усё ў тваіх руках... і канцы ў воду...

На пераносьсі дробна закалацілася сухая, бы струп, калматая бародаўка.

Раптам, хатні зморок разарваў нечалавечы нямы энк. Абарваўся. На момант у паветры пракацілася старожкая ціша.

Карэцкі замёр.

— У-а, у-а, у-а а!.. моцна і раздражнёна закрычаў дзіцячы галасок.

Па нахмураным і разам з тым зьяяканым твары Карэцкага сьлізганулася ўсьмешка.

Каб Арына магла ў гэты момант падняць галаву ды паглядзець на свайго гаспадара, яна прабачыла-б яму за гэту ўсьмешку ўсё— і недаспанья ночы, і голад, і сьцюжныя завірухі ў лесе, куды яе пасылаў ён за дрывамі, і, наогул, усе здзекі, учыненыя над ёю, як над наймічкаю і як над чалавекам.

Бо ў гэты момант у яе гаспадару чалавек перамог зьвера. Чалавек зрабіўся на момант чалавекам.

— Схадзі прынясі кудзелі з каморкі,—вывела Карэцкага з задумы жонка,—хутчэй толькі..

Карэцкі запаліў ліхтар ды вышаў за дзьверы.

Калі-ж зьвярнуўся назад, на ложку ўсё яшчэ моўчкі зморана дыхала Арына, хвіліна-ад-хвіліны азывалася дзіця, жонка-ж старэнна тачыла аб прыпечак стары тупы заржавелы нож, які ўжо даўно ўсюды валяўся бяз ніякае патрэбы. Яго так, жартуючы, дзеля гэтае справы і пакідалі—„выразаць пупы“.

Узяўшы паймачку ільну і нож, лязо якога зрабілася бліскучым, бы агонь, Карэцкая пашла рабіць вядомую опэрацыю.

Усьлед за жонкаю да дзіцяці падышоў і Карэцкі.

Арына страпанулася, зрабіла патугі прыўстаць у напamкy да дзіцяці, але ўздыхнула толькі ды ізноў супакоілася. Праз момант ціха, нясьмела папрасіла:

— Пакажэце мне... Дайце паглядзець...

— Ня бойся.. Наглядзішся яшчэ...—адказала гаспадыня, бяручы ў рукі поўнае, буйнае цельца,—пабач...

— Ну, што тут?—запытаў Карэцкі.

Паднёс газьніцу. Крануў пальцам дзіцячую ручку. Суцішыўся.

— Здаровы хлопец,—нарэшцэ, сказаў ён, спахмурнеўшы,—толькі што пальцы, бадай, выйдудзь куртатымі, як у яе.

У Арыны ад вока сьлізганулася ўніз па сківіцы бліскучая палоска. Быццам дзіця яе радзілася не падобным да звычайных людзкіх дзяцей.

Карэцкі павольна адвярнуўся ад ложка і, нібы зьвяртаючыся да кагосьці пабочнага, ціха, але цьвёрда і выразна кінуў:

— А яшчэ-ж Стася вінавацілі. Зусім другая прырода.

Закурыў. Пускаў пад мутную жоўтую столь круглыя ахапкі дыму. Сплёўваў. А прычарнелы, аброслы валосьсем, твар усё хмурнеў, наморшчваўся. Уздрыгвала на пераносьсі бародаўка. Нібы вожык, рухаліся дзікія калючыя, паабкусаныя зубамі. вусы.

Арына, тымчасам, ляжала нярухома, адварнуўшы на хату галаву ды хціва ловачы вуснамі халоднае паветра... Зьняможанае цела ўсё няк не магло звыкнуцца са зьменаю, якая адбылася ў ім. Непакоіла адчуваньне якойсьці пустаты, нястачы.

Аднак, павольна замест гэтага зьяўлялася штосьці новае, што супакойвала, суцяшала істоту, давала апраўданьне мучэньням, абнадзейвала і натхняла для далейшага жыцьця і змаганьня за гэта жыцьцё.

Калі чула крык дзіцяці—забывалася на няпрыемнасьці з хатнімі, на болі, на сорам. Уся ўвага, усе пачуцьці, раптам, магнэзам прынітоўваліся да маленькае, безабароннае істоты. Хацелася прыўстаць, больш выгодна пакласьці яго, захаваць ад небясьпекі, сказаць яму, каб яно было разумным і ня трывожыла гаспадароў.

Пасьля боязна выцягвала шыю ды прагна шукала вачыма кагосьці па хаце. Не знаходзіла. Адвальвалася на падушку. Чакала. Ізноў шукала.

— Няма,..

Зачыніла вочы. Суцішылася Чуецца шопат старых. Трывожны, злавесны. Арына ўспамінае словы Карэцкага, што дзіця не падобна да Стася. Мучлівым тупым болем поўніцца істота.

Значыць, я—чужая,—тлумачыць сабе Арына сэнс сказанага Карэцкім,—праз мяне зьняслаўлены Стась.

У грудзёх закіпае крыўда. Выразна і гучна пачынае біцца збалеае сэрца. Кожны ўдар яго адзначаецца ў сьвядомасьці балючым уколам, быццам Арына ўчадзела толькі што...

Доўга так ляжала. Уважліва сачыла за рухамі і шопатам старых. Думала. Нарэшце, няпрыкметна на аслабелыя вейкі салодкая змора налягла. Па жылах прабегла лёгка, бы лятунак, дрож. Гутарка старых чуецца ўжо дзесьці далёка. Перамешваецца з якімсьці іншымі нявыразнымі гукамі... Арына ціха ўздыхае, забываецца ў спакуслівым ласкавым сьне.

Цвітуць, пераліваюцца ў вачох ніколі нябачныя па прыгожасьці колеры, слых запаўняюць, усьціхаміраючы боль, далікатныя, сьціплыя, ледзьве чутныя цянюсенькія гукі.

Расхінулася неабсяжная для зроку, залітая сонцам, зялёная даячынь. Дзяццмі ўсьміхаюцца кветкі сенажатныя—сінія, жоўтыя, блакітныя. Ідзе Арына, а яны ківаюць ёй сваімі дробненькімі галоўкамі, хіляцца да яе ног, цалуюць адзеньне, сіяюцца аб чымсьці паведаць ёй.

Прыгожа. Радасна.

Глядзіць—і здаецца ёй, што ногі яе не датыкаюцца да зямлі, а ступаюць у паветры, паверх зялёных расьлінак. Млеюць грудзі ў салодкай зьнямозе.

Між лахматых кустоў зьвіваецца сьветлая рэчка. Залатымі іскрамі хвалі бруюцца.

Схіліўшыся над вадою, моўчкі сядзіць на беразе хтосьці. Смутны— абарваны.

— Стась?

Кідаецца да яго на шыю, абнімае, лашчыць, цалуе.

Разам з каханьнем, з радасьцю з грудзей вырываецца нявыказаная ўдзячнасьць. Арына хватае Стасю за рукі, цалуе іх да болю губ, да няпрытомнасьці.

— Стась... Залаты мой... гошы... добры... Ты ня бойся, ня сумуй... Я за ўсё адна... Будзь вясёлым, шчаслівым...

Сурова нахіляецца да яе, Арыны, Стась, балюча хватае за рукі, моцна прыціскае тварам яе да свайго зрэбнае кашулі.

Арына адчувае мулкасьць, боль...

Прачынаецца. На твар моцна дзяруга налягае... Стася няма... На комінку хліпае квола газыцца. Каля печы варушыцца, уздрыгвае цемра. Трапечуцца на сьценах зьяканыя цені. Ад запечку на хату шэпты плывуць. Неспакойныя. Трывожныя.

— Гадкае, няпрыгожае,—спазнае Арына голас Карэцкага,— кірпаносае... пальцы, бы калодачкі... куртатыя.

— Ліха яго ведае,—азываецца нерашучы голас нібы Стася.

— А ты хацеў, каб сава радзіла сакала?..

— Дурны ты, Стась,—раптам, посьпешна, суцішліва зашаптала Карэцкая,—вось, каб як-небудзь збыў з рук...

— Ай, перастаньце,—нездаволена азваўся Стась,—пагляжу сам...

— Чаго там глядзець яшчэ,—ізноў сказаў стары Карэцкі незадаволеным голасам,—за ногі ды аб вугал, як парасё... і канцы ў воду.

Бачна, перакручваючыся на другі бок, зашамрэў пасьцельлю, уздыхнуў.

— Аб дзіцяці?—пахаладзела ад жаху Арына.—Што яны думаюць? Ці не павар'яцелі?..

Думала маліцца, але, раптам, ад страху пачалі дрантвець губы, шчокі, на ілбе, на ўсім цэле выступіў халодны пот.

— Ці хутка?.. Ходзь-бы не зачাপілі мяне?!

Шарахцяць гарохам сухім шэпты, цемра мутная.

На галаву Арыне налягае нейкая цяжкая рука. Халодная, дрыжачая.

— Ну, як ты?..

Арына напружвае сілы, углядаецца. Халодная рука пачынае гладзіць яе па валасох, па твары.

— Стаська, пашкадуй!..

— Ціха-ціха...

Арына няўцямна хапае халодную руку, падносіць да губ, абсыпае падалункамі...

Парыўча вырываецца рука. Стась нагінаецца над ёй, над Арынай, абвывае няроўным дыханьнем, губамі дакранаецца да шчакі.

— Стаська, не цалуй мяне... страшна...

Стась адхінаецца, рукою моцна хватаецца за ўзгалоўе ложка.

— Пакажы мне дзіця...—просіць па хвіліне.

— Чаго ты ня бачыў там?—буркнуў з ляжанкі Карэцкі,—вісельнік...

— Ня можна—шэптам адказвае Арына, горнучыся да дзіцяці,—пасыля...

Стась ізноў схіляецца над Арынай. Так нізка, што Арына адчувае нават пырскі ад яго дыхання на сваім твары. Дакранаючыся рукою да Арынінага пляча, Стась поспешна, узрушана шэпча:

— Давай зробім як-небудзь, каб ня было... Тады—будзеш маёю?.. Чуеш—тады будзеш назаўсёды маёю?..

— Што!..

— Каб ня было яго... дзіцяці?...

— Згубца!..

— Пазбаў ад сораму, ад няславы...

Старожка ўсхапілася з пасьцелі Арына, дрыжачаю рукою закрыла дзіця, вачыма ўпілася ў схіленую наперад постаць Стася.

— Адступіся!.. і ня думай нават!.. Памру, а дзіцяці ня дам!.

VII

— Дні на два, на тры,—казаў Стась Арыне,—расчышчаючы старую хату ад усялякага лому, што сабраўся там ад сталярвання. —Глядзі, каб не даведаўся ніхто, што радзіла дзіця...

— Ужо лепей ты мяне ў сьвінюшнік перасяліў-бы,—хвалявалася Арына,—прападаць, дык прападаць... Усёроўна!

Стась поспешна разаслаў за штабелем ясяновых плашак Арыніну пасьцель. Паглядзеў асьцярожна ў вакно. Сказаў:

— Вось добра пакуль што... А там неяк выйдзе... Увечары можна будзе ў печы прапаліць, калі яшчэ комін цэлы... Пажыві тут Арына засулавала.

— Тут хіба загінуць толькі... Стась, Стась, да чаго я дажылася?!

Стась прычыніў шчыльней дзьверы, ціха, нерашуча падышоў да Арыны.

— Дык што-ж рабіць? Скуголь—ня скуголь—усёроўна... Я табе казаў, што зрабіць... Ня хочаш,—прычым тут я?..

— А калі цябе на суд паклічуць—здагадаешся тады, што рабіць альбо не?—раздражнёна запытала Арына, гойдаючы на руках спавітае дзіця.

Стась грэбліва-пахабна ўсьміхнуўся, ганарова дастаў з кішэні папяроску і, паламаўшы яе крыху ў пальцах, прыпаліў ды ўставіў у куточак губ.

— Думаю, што судзіцца нам ня прыдзецца,—адказаў, нарэшце, ён, пускаючы праз другі куточак губ доўгі і тоненькі струмянёк дыму,—усё будзе добра... а не—дык чорт...

Арына моўчкі прысела на варштат. Калацілася, як ліст пажайцелы аб восені. Беражком хусты выцірала худы пасінены твар.

— Мусіць, прыду яшчэ ўдзень, пагаворым,—сказаў, нарэшце, Стась ды вышаў за дзьверы. Хвіліну пастаяў каля ганку, падумаў. Пасля ўзьдзеў на прабой клямку, замкнуў знадворку хату.

— Хоць-бы не надумаўся хто-небудзь у госьці прыехаць.

Вышаў на вуліцу, павольна накіраваўся ў канец акаліцы да на-тоўпу моладзі.

* * *

— Як злачыньніцу, як вар'ятку, адгарадзіў ад людзей мяне,—падумала ў скрусе Арына, калі зачыніліся з тупым брэзгам дзьверы за Стасем. Так адплаціў за маё каханьне, за мучэньні, за гэта маленькае дзіця... Не чалавек ён, а смоўж... Ды ня смоўж, а зьмей падкалодны, сьлівень... Вось хто ён!

А як мятухнуўся на дварэ цень Стася, ластаўкаю забілася каля шыбы Арына, прагнучыся на волю, шукаючы і не знаходзячы выйсьця.

— Стась!..

Шэранькая кепка імкліва бліснула за варотамі ды зьнікла за будынкамі.

— Уцёк...

Некаторы час нярухома, зьнямела пазірала ў вакно. У сьвядомасьці непазбыўна аднатонна, патухала і ўсьхліпвала балючае:— уцёк... уцёк... уцёк...

Тонкім няроўна абрэзаным пазногцямі пальцаў упорчыва дрэпала, сама ня думаючы аб тым, што робіць, сіняваты пасочак лёду, што прыгожаю крыштальнаю асадкаю апаясаў невялічкую шыбку.

Уцёк... уцёк... уцёк...

На руцэ азвалася дзіця.

Мэханічна наблізіла яго да грудзей, павольна, асьцярожна гайдаючы.

— Ціха, ціха...

Адышлася на хату. Пранікліва прыгледзелася да дзіцяці. Скрушна зашаптала здрантвельымі пазелянелымі губамі:

— Згуба ты мая... Гэта-ж усё толькі праз цябе... Што ні было прыгожага—ўсяго лішылася... Скажы, навошта радзілася ты?..— Вось каб падняў,—думала далей Арына, у такт сваім думкам, робячы невялічкія рухі рукамі, тулавам,—ды каб апусьціў з разоў на падлогу, дык і ўсё тут было-б...

І ня ведаў-бы ніхто і рукі былі-б разьвязаны... Стась ізноў стаў-бы маім...

Вялічэзныя поўныя грудзі пачалі парываць і высока ўздымацца, нібы ў часе цяжкага запаленьня. Па змучаных шчаках двума ценкімі цурочкамі заструменілі бліскучыя сьлязінкі.

Раптам, нібы прыпамятаўшы штосьці, Арына спрытна палажыла на пасланую Стасем пасьцель дзіця, сама хутка падбегла да невялічкага вакенца ў глухой сьцяне хаты.

За садам, на дарозе каля мосьціка ў канцы аколцы, стаяў вялікі пярэсты натоўп моладзі.

Арына прырасла тварам да шыбы. Вачыма прагна, утрапёна ўпілася ў натоўп.

— Вось ён, Стась,—ледзьве прыкметна рухае губамі Арына,—хлопцы... дзяўчаты... А дзе-ж яна?.. Ці прыгожа апранулася?.. Няма... Стась з хлопцамі... Дзе-ж яна?...

Хвілін праз дзесяць Арына, скурчыўшыся каля вакна, запальчыва кусала свае губы.

Натоўп, што стаяў каля мосьціка, нарэшце, рушыўся па дарозе ў бок мястэчка. Частка пашла парамі. Стась спачатку быў з хлопцамі. Пасьля падышоў да Адэлі, узяў яе пад руку. А яна нібы кветка, аж мятухаецца ўся, так прыгожа апранутая...

Цурок вады, што сабралася на поўгнілым падаконьніку ад талага на шыбах лёду, роўненькаю ніткаю пачаў сьцякаць на прыпол Арыне. Аднак Арына гэтага не заўважыла. Яе застыглы погляд усё нярухома глядзеў у далячынь, дзе за кустамі і далей за ўзгоркам схаваўся з Адэляю Стась.

Некалькі разоў ужо асіпла крычала і само сабою супакойвалася забытае дзіця. Арына ўсё яшчэ не парушалася. Быццам гэта не яе роднае дзіця клікала яе, сваю маці, а няпрыветныя сьцюжныя вятры маркотна і жалобна заліваліся аб нечым, закліпаліся сваімі ўласнымі сьлязьмі ў скрусе ды глуха і беспатольна скавыталі ў пустых прасторах галоднымі драпежнікамі-валацугамі.

Думкі і пачуцьці Арыны быстралётнымі птушкамі паімчаліся ў далячынь. Зьніклі, пагубляліся там. Калі апамяталася крыху,

заўважыла, што сама пра сябе цянюсенькім маркотным голасам выводзіць:

„Ты ня кукуй, зязюленька, так рана
І не кажы, што ночанька так мала“...

З апошнімі словамі песьні, раптам, расплакалася да нясутрыму.

— Завошта, завошта пакуты?— сказала ўголас, упаўшы тварам на далоні рук.

Новы прарэзылівы крык дзіцяці апрытомніў Арыну. Нэрвова схамянуўшыся, падышла да малога. З-за вушака, праз шчыліну на тварык дзіцяці дзьмуў востры ледзяністы вясновы вецер.

Арына, амаль што ня помнячы сябе, падхапіла на рукі малое ды ў якімсьці ні то споласе, ні то адчаі, моцна прыціснула да сябе.

— Маленькае маё... Залатое... Ах, я... Што-ж я зрабіла?...

Хадзіла па хаце, гайдала дзіця, гарачкава цалавала яго.

Бразг дзьвярэй у сенцах жылое хаты Карэцкіх адарваў на момант яе ўвагу ад дзіцяці. З сянец у напрамку да вуліцы бегла цераз двор Хадора. Укруціўшыся ў вялікую суконную хусту, прыгнуўшыся, глядзела сабе пад ногі. Тонкія завіткі валасоў на скі-віцах няхайна перакідаў—ды расчэсваў заледзяненымі пальцамі вецер.

Арына кінулася да вакна, затарабаніла пальцамі ў шыбу.

— Хадора!..

Хадора спынілася, паглядзела назад.

— Што я зрабіла?!—раптам скаланулася ад жаху Арына ды адным рухам адскочыла ад вакна. Ценем шмыгнула за штабель плашак.

— Хоць-бы не заўважыла?!

Калі хвілін праз пяць ізноў была падышла да вакна, на дварэ ўжо нічога ня было. Думкі ізноў чорнымі птахамі закруціліся на ўкола Стася, дзіцяці, самае сябе, каханьня..

А дзіця тымчасам, ужо і плакаць пакінула. Толькі момантамі з яго маленькага чырвонага роўніка выляталі слабенькія сіплыя ўскліпы. У маленькіх грудках ледзьве зменьвалася дыханьне. Арына паднесла яго бліжэй да сябе, прыслухалася. Дзіця хуценька, урыўкамі дыхала „з сябе“.

— Памрэ,—падумала Арына і, раптам, з якойсьці тонкаю выразнасьцю яе сэрца працялася вострым мучлівым болем.

Цяплей ухутала яго, шчыльней прыціснула да сябе, пачала саграваць яго сваім уласным, падобным да туману, дыханьнем.

Дзіця ўздрыгвала, ціха стагнала.

— Беднае маё, беднае—шаптала Арына, ходзячы па хаце.—За чые-ж грахі яшчэ ты пакутуеш?..

Ішлі гадзіна за гадзінаю, бы хмарка за хмаркаю,—нясупынна, маўкліва.

Занятая дзіцем, сваім горам, і няпрыкмеціла Арына як дзень патух.

Ня прыходзіў да Арыны ніхто: ні Стась, ні гаспадары. Змораная, змучаная, галодная, Арына сланялася з кутка ў куток па хаце, знямелымі рукамі гайдала дзіця, тупа няўцямна прыглядалася да навакольных рэчаў, сілілася штосьці прыпамятаць, прыдумаць... Але думкі, як цені, як туманы, унікалі кудысьці, прападалі... Нічога не разумела. Адчувала толькі, што ў сквіцах нібы стукаў хтосьці цяжкімі малатамі, разьбіваў на кавалкі апусьцелы чэрап.

(Працяг будзе).

Зьм. АСТАПЕНКА

* * *

Я сын будзённой працы
На полі й на станку
Радак мой, любы браце,
Руку хутчэй, руку!

Паходы, канонады,
Удары завірух,
Семнаццаты, дваццаты—
Бяз нас прайшлі, мой друг!

Бяз нас ішлі ў паходы
Суровыя бацькі.
Бяз нас маўчалі годы
Заводы і станкі.

Нам маці прыпявала
Над люлькаю ў цішы
Аб жудаснай навале
І бойцы на нажы.

І ў грукатах мэлёдый
Разьбітага сяла
Рабілі мы „паходы“
Пад стол і з-пад стала.

Прайшлі гады-паўстанцы,
Мінуў крывавы май,
І нас сустрэла праца
І новы, сьветлы край.

Натхнёнасьці паўстаньня
Ня вышла нам пяць—
Нам больш, браток, прыстане
Ісьці і будаваць.

Давай працоўным ладам,
Напевам малаткоў
Наладжваць канонады
Жняярak і станкоў.

Радак мой, любы браце,
Руку, хутчэй руку—
Я---сын будзённай працы
На полі й на станку!

Месьціслаўль. 29 г.

СЬЛЕД ХЭРСОНЭСИТА ¹⁾

На пасьцёртых часам плітах —
Часам ветру і слаты
Гандляроў-хэрсонэсітаў
Бачу хцівыя сьляды.

Іх разьбітыя узоры
Колёнад і гожих пліт
Распласталіся на ўзор'і
Грудай цэгля і зямлі.

У музэі ганарліва
Пазіраюць праз узор
Без афонскае аліфы
Стаі белыя амфор.

Ў іх цяпер ня сыплюць жыта,
Цяжкіх зьліткаў серабра,—
І няма ў палёх Таўрыды
Стара-грэцкага цара.

Вось на каменнай аблоне
Пад нястройны звон цыкад
Храм Зэвэса й Аполёна
Дыша рэштай колёнад.

З тога боку бухты сіняй
З далніх, казачных краёў
Прабіраліся элліны
Да таўрыдзкіх берагоў.

¹⁾ *Хэрсонэс*—б. горад эллінскіх колёністых, які існаваў 2.600 год назад, зьяўляўся буйным асяродкам гандлю між ст. грэкамі і плямёнамі скіфаў у Крыме (Таўрыды) і за ім. Яго руіны маюць шмат цікавага і ляжаць у 3 км. ад Сэвастопалю ў бок мора. Там цяпер малы рыбацкі пасёлак.

Там, за берагам зялёным,
Дзе расьце магутны лес,
Мчацца скіфскія плямёны
Грабіць буйны Хэрсонэс.

Ды сыяна стрымае плыні,
Скіфы з скалаў уцякуць,
І заморскія эліны
Да Таўрыды прыплывуць.

Будзе зноўку гандаць плённы
Перад храмамі багоў,
Зноўку барбараў плямёны
Хлеб дадуць ім і рабоў.

Пройдзе век і новы прыдзе
На узвышшы белых сыцен...
Колькі будзе у Таўрыдзе
Нячувана новых зьмен!..

.

Час прынёс другія плыні.
Скіф ў кургане дзікім сыпіць
І заморскія эліны
Сьпяць у плесені грабніц.

Старажытныя кавалкі
Точыць мора з зор да зор,
І на дне хаваюць хвалі
Чарапкі былых амфор.

Дышуць сыцены. Дышуць міты.
І разбурваюць гады
Гандляроў-хэрсонэсітаў
Урачыстыя сьляды.

Крым. Хэрсонэс, 29 г.

АЛЕСЬ ЗВОНАК

ЛІРЫКА РАЗДУМ'Я

(Новыя вершы)

* * *

Даўно трывогі праплылі
І далягляд ізноў пустынны...
Так з дальняй сонечнай краіны
Плывуць у моры караблі...

І зноў выходжу я тады,
Вандрую берагам раздум'я
І дум маіх халодных дзюны
Глядзяцца ў глыб марскоў вады...

Але раптоўна страшны шквал
Ад воч хавае суму ветразь,
І б'юцца ў борт пачуццяў ветры
З шалёным ракатаньнем хваль...

Тады—нястрыманы імпэт
Ўздымае, кідае у прорву
Стыхіяў ўзбуранага мора...

.
„Таков и ты поэт“(!.. *).

Менск, 1929 г.

*) Пушкін.

Р а з в а г і

Ў радкі разьмеранага ямбу,
Ў адточанасьці кволых слоў
Ці-ж улажыць нязбытнасьць сноў
І дням вялікім дыфірамбы?

Ах, не!.. Далёкі мне хімеры,—
Я ў гэтым—злосны нігіліст...
У душы стукаю калі,—
То старац стукаецца ў дзьверы.

Але на новым перавале
Іду бяз стомы пад гару,
А ўнізе там шуміць бурун,
Прыбой ізноў штурмуе скалы

І калі раптам вецер з мора
Навее мне сумненьняў боль,
Я азіраюся вакол
І гавару сабе з дакорам:

Навошта сум, сучасны Гамлет?
Ты так ня ў модзе ў нас цяпер...
Другі эпосе трэба сьпеў
Другія трэба гукаў гамы...

І я ганю сумненьняў сьцені
Ў імя інакшых дум і слоў,
Каб болей болю ня было,
Каб ня было сумненьняў...

Менск, 1929 г.

Норд-остам павеяла з мора...

Норд-остам халодным
павеяла з мора,
Прыбой зашумеў
у прыбяражных скалах...
Было гэтак ціха,
яшчэ толькі ўчора,
Яшчэ толькі ўчора
чужымі мы сталі...

І раптам ўзьняліся
магутныя шквалы,
На камні халодныя
кінулі пырскі...
І сталі пачуцьці
суровы, як скалы,
І сьцёрты ўспаміны
аб любай і блізкай...

Так ў сіні туман
далягляду марскога
Зьнікае паволі
далёкая ветразь...
Так міг той
на бераг пачуцьцяў ня сора
Прывеюць
ўспамінаў халодныя ветры...

Норд-остам халодным
павеяла з мора
І б'ецца аб бераг
за грэбенем грэбень...
І гэткім забытым
здаецца „учора“,
І сэрца, як камень,
і сэрца, як крэмень...

Новарасійск, 24-VII—29 г.

В О Р А Г І

(Поэма)

„Пра вякі ваяцкія сыпеў складзены“.
(Песьня лерніка).

1. А двячорак

За гумнамі цягнецца аселяца, на ўскраі якой віецца ціхадумная Гайна. Над ракою сумуе алешнік, цнатліва пазіраючы ў люстро-васьць хваляў. Было так пад восень, у бурныя вераснёвыя дні, калі зранку плача хмураватае неба дробнымі кропелькамі, а вецер сваволіць з хмарамі, і ў паўдзёнак адганяе іх на Поўнач. Вецер-жа застаецца і надалей, і праз цэлы дзень шуруе па-за вугольлю хат, дрынчыць шыбінай і разьдэмухае па гонях зьнячэўку падхопленую салому.

Вецер сыціхае адвячоркам. Сыціхае, бо заходзіць сонца ў крывавых харомах і нельга ветру парушаць веліч гэтага захаду.

Маўчыць тады рака, маўчаць паплавы і сумуюць у восеньскім барвянцы лісты на алешніку.

І калі спаўваля цямнее, калі зьбягаецца фарботамі далячынь—тады б'юцца на вясковай вуліцы зыкаккрылыя гармонікавы галасы.

Вясковы гарманіст Васіль ідзе ўздоўж вуліцы, расьцягваючы мяхі гармоніка і падсьвітваючы гулчэй за гармонік.

Яго сустракаюць хлопцы.

— Васіль, пойдзем да Шастачыхі, там дзяўчаты.

Васіль на момант кідае граць, усьмешка топіцца ў мяккім валосьці над вуснамі, але потым сур'ёзнасьць зноў разьліваецца па твары і вусны складаюцца для посьвісту.

— Мяне комсамольцы чакаюць.

Пойдам, калі хочаце.

Хлопцы крыху марудзяць і хто ідзе да дзяўчат, хто бярэцца падсьвітваць Васілю. Яны рушаць праз мост да папоўскага дому, дзе сельсавет і ячэйка.

Сівізнай і блакіццю крыецца неба і нельга ўцяміць: ці будзе заўтра пагода, ці дзьмуцьмуць вятры.

Старая Гарпініха кажа суседцы:

— Пэўна на пагоду дым сьцеліцца.

— А ўжо-ж. Дай бог, каб жыта пасьпець усеяць.

— Яно-ж каб так. Яшчэ лён не пасьпела выкубсьці, зялёны, хай яго.

— А я дык паслала.

Потым яны чуюць песьні, што бягуць з сельсавету: гэта сьпявае моладзь.

Гарпініха робіць неазначальны рух у бок да суседкі і потым гаворыць:

— Кажуць, чула, нашы ў камуну запісвацца зьбіраюцца.

Суседка дакорліва плюе.

— Хай іх немач, комсамольцы! сваволяць. Кажуць, і Васіль Міхальчукоў з імі запраўляе.

Да іх падыходзіць яшчэ колькі жанок, і гаворка шырыцца, мацнее.

— Учора дык пасварыўся Васіль з братам,—расказвае ўсім вядомую навіну Шастачыха.

— Пабіліся?

— Ведама, не падзяляць удвох. Няма каму лішне сачыць за імі. Усяк у хаце бывае.

Спритны язык Шастачыхі з большаю моцаю пачынае працаваць, бы ёмкіцэп у руках мацака, а песня ліецца ўвесь час і разьлятаецца ў верасьнёвым паветры далёка навокал, уплятаючыся ў шолах пасохлага лісьця.

Так соваецца вечар.

2. Б р а т ы

Стары Тамаш, прачышчаючы саломінай муштук, цягне няскончаную гаворку:

— Авёс, дзякаваць богу, пажалі да халадоў... А я вось памятаю, як пазалетась, ці-то... гады з чатыры назад...

Шыбіна захавалася плямаю туману ад цяплыні хаты, а па куткох, яе рамы, набраклі кроплі, гатовыя скаціцца. Яны—гэтыя кроплі—цяжкія і мутнаватыя.

— Гады з чатыры назад, здэцца, дык захапілі халады багата аўсоў... Я яшчэ рабіў тады...

Ён мацае ў кішэні, шукае партабаку, успамінае, што забыўся на яго.

— Дай, братка, табакі. Пачаў забывацца ўжо, хай яго ванцак забярэ...

Ён марудна лепіць цыгарку, прыладжвае доўга яе ў муштук, смачна зацягваецца дымам.

— Потым, добрая ў цябе табака.

Сьцяпан, зьвякаючы сякераю, якую ён вострыць, адказвае:

— Пазалеташняя: бацька 'шчэ сеяў...

Яшчэ колькі часу маўчыць Тамаш; потым ён зьбіраецца ісьці.

— Ну-то я пайду ўжо.

Сьцяпан абмацвае сякеру; у пацьвіўшай сталі яе сьвятло ад каганца адсьвечваецца блёкласьцю вечара.

— Заходзьцеся часьцей да нас.

— А ўжо зайду, дзякаваць...

Тамаш выходзіць: чутна, як ён размаўляе з сабакам, як скрыпяць весьніцы.

Тады Наталья пытаецца:

— Дзе гэта Васіль?

Сьцяпан ашчэрваецца шэрагам жаўтаватых зубоў:

— Што я павінен сачыць за Васілём, га? Басьцяецца недзе, а мне клопат...

Аб нагу ягоную трэцца кацянё; ён з раптоўнаю злосьцю адштурхвае яго. Потым панурасьць зноў апаноўвае ім.

— З якога часу Васілём цікавіцца пачала?..

Нешта кранулася ў голасе дужа абразьлівае для Натальлі, але яна нібы не заўважыла гэтага і пажаночы, тонка ўсьміхнулася:

— Ведама-ж, дзевер...

Сьцяпан скося зірнуў на яе, але плямкі агня парушалі выраз яе твару. Бразганулі дзёверы. Сабака пад лаўкаю закурчыўся ад холаду. Увайшоў Васіль.

— Што гэта ў цемне сядзіце?—кладучы гармонік, запытаўся ён.

Брат чамусьці занепакоіўся.

— Ты-ж ня прыдбаў газы.

Васіль зарагатаў. Наталья шаравала ля камінку патэльню. На трыножцы парыўся смачным парам саган бульбы.

— Нешта, браток, лічыцца ўздумаў,—сказаў Васіль і пачаў усьцягваць боты. Наталья высыпала на стол бульбу і ціха, спакойна прагаварыла:

— Ёдзе вячэраць.

Утрох яны моўчкі селі. Елі таксама моўчкі. У газоўцы, якую запаліў Васіль, сьвірчэла газа ды міргаў язычок агенчыку. Потым Васіль сабраўся ў начлег.

А Сьцяпан, чухаючы нагу аб нагу, думаў перад сном, чаму няма ў яго дзяцей і 'шчэ пра тое: ёсьць патрэба заўтра зьездзіць у млын, змалоць колькі жыта.

3. Ж а д а н ь н і

Цьвіце восень»

У прасторах празрыстых туманаў, у скону летняй пары, у залаціста-чорным адзеньні лістоў, у гаркаватым паху снапоў.

Цьвіце, пеніцца хараство.

Натальля зграбае на такую салому. Вецер заблудзіўся ў хустцы і намагаецца разблытаць валасы. Гэта яму па крысе ўдаецца: ужо сьветлы кудзер выбіўся з-пад хусткі і лезе ў вока.

Падышоў Васіль. Яна супыніла работу.

— Дзе быў, Васіль?

Ён усміхаецца.

— У сельсавеце.

Яна заправіла кудзер пад хустку.

— А што там бачыў?

Васілёвы вочы загарэліся вугольлем.

(Бывае так. У попеле блісьне вугалёк вострым сьвятлом).

— К вясне ў колектыў пойдзем.

Вочы сышліся. Ён падышоў да яе. Стаў зблізку.

— Ты пойдзеш з намі, Натальля?

Яна глядзіць на граблі, на раскіданую па скупой траве салому, на пушынку, што прычапілася на рукаў жакеткі.

Адказала:

— Пайшла-б, але...

З азярода шугнулі вераб'і.

Васіль абхапіў яе, прытуліў да сябе.

— Я-ж пайду.

Шчокі яе ружавеюць. Ужо заружавелі. Ї задрыжэлі вусны, а кудзер зноў выбіўся з-пад хусткі.

— А там, Васілёчык, Сьцяпан можа прысьці сюды...

Сказала і адчула цьвёрдасьць Васілёвае рукі.

— Ён пашоў да Мэера, павёў жаробку падкаваць...

Ї нечакана... для яго Натальля заплакала. Ён суцішае і пытае, чаго яна плача гэтак горка. Ї хаваючы твар у складках Васілёвае браваркі, яна ціха адказала:

— Сьцяпан біўся. Кажы, што я сапсаваная, дзіцяці ня маю...

А я-ж, Васілёчак, здаровая, зусім здаровая...

Плечы калоцяцца ў жаночым адчаі і прыцішана вырваліся словы:

— Гэта ён... гэтакі..

Сьвеціць сонца. Ї яшчэ пячэ адвітальным цяплом.

Васілю прыемна адчуваць Натальчыну блізкасьць і пеніцца жаданьні ў маладым целе.

— Кінь, Натальля. Па гэтым жывы будам. Ідзі ад Сьцяпана.
Яна адступілася ад яго. Спуджана глядзіць у Васілёвы вочы.
Падымаючы з саломы граблі, праказала:

— Хіба што кінуць...

Васіль закурыў. Сіняваты дымок цягнецца ўгару і зьнікае, гіне ў марлявым паветры.

— На вясну разам пойдзем. Добра?

Сьлёзы 'шчэ блішчаць на асмугнелым яе твары, але сьмех перамагае сьлёзы.

— Не адрачэшся мяне, Васілька?

Ён прытуліў яе і вусны зьбегліся пацалункам. У ім былі нязьмерныя чалавечыя жаданьні ды бяскрайныя пачуцьці жыцьцёвыя.

4. Гэта было па вясьне...

(Лірычны этуд)

Ой, было-ж, было,

Ды вадой сплыло...

Сьпявалі за ўзгоркам дзяўчаты.

Вясну гукалі.

Першым зараніцам прыпеўкі складалі.

У бурлівыя веснавыя хвалі Гайны вянкi кідалі.

Варажылі гэтак.

Пачаў Васіль углядацца ў Натальчыны вочы, глыбокія жаночыя вочы, з празрыстым смуткам. Ё столькі было прывабнага ў гэтых вачох, столькі чалавечае шалудзівасьці і дзявочае мудрасьці.

За гумнамі сустракаліся, каб людзі ня чулі і Сьцяпан ня ўбачыў.

Ё гэтак нешта паўстала між братамі варожае, вострае дужа.

Сьцяпан хмурнеў.

Часьцей плакала Натальля.

Лёгкім смуткам агортаў вечар Васіля. Часьцей пра яе думаў.

Ё разьбегаліся вечаровыя далі, казлытаў вецер вясновы, крамяніў вусны.

У сударгавых рухах вуснаў было каханьне.

Квітнеў травень.

Сьпявалі за ўзгоркамі дзяўчата.

Васіль цалаваў Натальлю, песьціў рукою валасы яе.

А на людзях хавацца даводзілася, бо, ведама-ж, Сьцяпан і Васіль— браты родныя, а Натальля жонка Сьцяпанавы.

А жаданьні мацнелі. Поўнілі целы. Цурчалі праз рухі рук і вуснаў.

Тады гаварыў Васіль:

— Натальля, хораша як жыць.

Яна ціха адказвала:

— Дужа-ж хораша.

І ўздыхала. Уздыхала па жаночай долі сваёй.

Потым, лежачы на моцных грудзях яго, глядзела ў далеч, туды, дзе нараджаўся вечар сінявокім хлопчыкам, дзе гасла вечаровая зара.

Тады-ж гаварылі ў сельсавеце пра тое, што час колектыў збу-даваць.

І моладзь таіла жаданьне аб хутчэйшым яго нараджэньні.

Складала прыпеўкі.

Пелася ў іх пра новае, нязьведанае.

Пра новае жыццё.

Пра новае каханьне.

Было гэтаму пачатак па вясне...

5. Віхры

Той-жа сівы Тамаш вядзе гаворку:

— Час табе, Васіль, у прымакі ісьці, гады твае падасьпелі...

І Васіль, сьмяючыся, адказваў:

— Пасьпею, дзядзька, пагуляць хочацца.

— Яшчэ, бач, не нагуляўся,— устаўляе сваё слова Сыцяпан.

— Ну, вядома...

Яны ўтрох маўчаць.

Сінімі птушкамі разьлятаюцца па хаце колцы дыму ад цыгарак. Дзінкае па шыбіне муха.

— Мне, дзядзька, у армію скоро зьбірацца, а ты пра жаненьне дбаеш. Жонку-ж не пакінеш на цябе?

Тамаш разважае пасвойму:

— Даўней, дык маладымі заручаліся і жылі, дзякаваць богу, добра...

— А мы раней колектыў наладзім, тады і жыць лепш будам.

Сыцяпанавы вочы праваліліся ў прадоньні.

— Можа і ты ў яго пойдзеш?

Васіль адказвае:

— Чаму-ж не, пайду...

Віхры абудзіліся. Яны завярцеліся па хаце, і Сыцяпан закрычаў на брата:

— Бацькі зьбіралі дабро, гаравалі век цэлы, а ты ў колектыў аддасі?

Тамаш заёрзаў на лаве.

Васіль глядзіць у вакно.

— У цябе пытацца ня зьбіраюся. Сам рады дам.

Сьцяпан усхапіўся. Грабастая постаць вырасла перад Васілём.

— Пакуль жыў—рабаваць не дазволю. Чуеш?

— Цябе прасіць ня буду.

Сьцяпан схапіў дугу, што ляжала на лаве, памкнуўся біцца. Паміж братамі апынілася Натальля.

— Сьцяпанка.

Але таго ня стрымаеш, і дуга цяжка апусьцілася на яе плечы: Васіль загарэўся, кінуўся да брата.

— Натальлі не чапай. А не, дык...

Брат злосна зарагатаў.

— Яна-ж мая жонка, а ты хто за гэтакі?

Васіль адвёў Натальлю. Ён тым, як супакойвае ён, як трымае за плечы яе—бачыць нешта Сьцяпан.

— Вось як.

Тамаш нездаволеная бурчыць:

— Кажуць—не чапіся, баба, дык не, улезе. Вось парода. Каб вас паскручвала, дай-жа бог, чортава насеньне.

Ня ўцерпяць...

З гэтага часу калюга глыбей стала і падзяліла братоў: яны апыніліся ворагамі.

6. Р а д а

У маленькім пакойчыку назьбіралася багатая народу. Усіх-жа цікавіць пытаньне пра тое, як разьмеркаваць прыдзецца Дабрэнеўскую зямлю, каб лепш як было, калі пойдзе сямей з колькі ў колгас.

Прадстаўнік яўрэйскага колгасу, рыжаваты Навумчык пеніцца гаворкаю:

— А я дык кажу, што ў горад раней трэба падацца. Гэтак і мы рабілі.

Старшыня сельсавету бразгоча аб стол далоньню—аж тая пачырванела ад болю.

— Мне здаецца, па машыны дык зьездзілі, а пра організацыю колгасу можа сельсавет у цэнтр паведаміць,—крычыць, не зважаючы на старшынову руку, хударлявы Ігнат.

Тутака ўмешваецца сакратар:

— Бач яго, як клапаціцца. Нябось, без работы ў сельсавеце не сядзімо.

— Усёадно-ж у горад трэба.

— Але, яно так.

Гэтак і вырашаюць. Адноўваюць у пратаколе: „За садзейнічаньнем зьвярнуцца ў горад“.

— Гэтак мо' хутчэй будзе. І калі пачалі абіраць арганізацыйны камітэт—зноў тады запеў галасамі пакойчык, і старшыня ня можа даць рады чалавечай бурлівасці.

— Гэта-ж мо' на Васіля забыліся?!

Моладзь турбуецца.

— Пішы, Кавальчук, нашага.

Сакратар хоча адхіснуцца.

— Ды пасьпееце вы з казамі на торг. Вось-жа народ.

Яго абступілі хлопцы, крычаць над вухам і той тужыцца, і буйная кропля поту трымціць на кончыку носа.

— Пішы Васіля.

— Міхальчуковага пішы.

І не адчэпліваюцца, пакуль ня ўпісалі Васіля.

Потым разыходзяцца па хатах.

На хаду закурваюць, узбуджана гавораць, разносяць вестку па вёсцы.

А неба супыніла плач. І блакіць паслалася па ім аж да лесу. Лес-жа сінее і толькі месцамі залаціцца лістамі. Восень, як наліў. Яна абуджае да дзейнасці, кліча ў шырокія прасторы шчознага паветра. І чуюць гэты покліч людзі.

Чуюць і ідуць з радаснаю ўхмылкаю на тварох і надзеяю ў вачох.

Рунее восень і гэтак-жа рунее прывабнае шчасьце.

7. Палыны

У гародчыку ля хаты зелянеюць палыны. Зелянеюць і гайдаюцца пад вераснёвым ветрам.

І войстра пахнуць.

Пах гэны разносіцца ветрам на дварэ.

Сьцяпан стаіць і глядзіць, як есьць жаробка надоечы скошаную канюшыну і чутка прадзе вушыма ў бок гаспадара.

Сьцяпан сплёўвае ад мутнае дасады, і сьліна пападае на бот. Ад гэтага ён пачынае злаваць.

Ён ідзе ў хату і, праходзячы ля гародчыку, чуе палыновы пах.

— Зарасло ўсё чыста, бы на сьметніку,—думаецца яму.

Ён затрымоўваецца на хвілінку ў сенцах, перастаўляе кадку, якая прыгатавана на гуркі і, цяжка ступаючы, увальваецца ў хату.

На ложку сьпіць Васіль і ягоная сьвітка спаўзла на падлогу.

Нярухома стаіць Сьцяпан. Потым асьцярожна падымае сьвітку і шукае у кішэнях. У рукі трапіліся паперы і грошы.

Цень прабягае па твары. Ён борзда хавае грошы за халявіну. Адыходзіць да стала. Пад сталом уздыхае сабака. Сьцяпан

глядзіць на яго, і сабака віляе хвостом. Ён злосна пхае яго нагою і лаецца:

— А, каб ты згарэў. Пашоў вон адсюль.

Сабака скавыча, але выйсьця яму няма, бо зачынены дзьверы.

На шум прачынаецца Васіль. Ён саскоквае з ложку. Тужэй сыцягвае дзяжку і нацягвае сьвітку. Незнарок лезе ў кішэню і нічога там не знаходзіць.

Васіль турбуецца. Шукае ля ложку і потым пытаецца:

— Ня бачыў, Сыцяпан, тутака жмутка паперак?

Сыцяпан адварачваецца да вакна, захінаючы сваёй постацю сьвятло, панура адказвае:

— Прыстаў, мусіць...

Уваходзіць Натальля.

— Цябе, Васіль, чакаюць у Ігната, ехаць у горад скоро,— кажа яна. Васіль зьбянтэжаны.

— Я згубіў грошы і паперы; няма з чым ехаць...

Нэрвовасьць перадаецца Натальлі.

— Як-жа так?

Сыцяпан выходзіць з хаты.

Сабака зноў умясьціўся пад стол і ловіць скачкі.

— Дзе яны былі?

— Ды вось у кішэні. Забыўся выняць, як прышоў. Заснуў так...

І раптам абодвым прыходзіць думка:

— Хто быў у хаце?

— Сыцяпан.

Натальля хуценка выбягае з хаты.

Пад прыпекам сакоча курыца.

Цягнуцца хвілі.

У цягучым русе іх ёсьць сударговы адчай і надзея на скон яго.

Натальля вяртаецца і кідае грошы на стол.

Васіль нічога не разумее.

— Дзе яны былі?

На твары ў яе блішчаць сьлёзы, горныя сьлёзы крыўды.

— Пайшоў да Лейбкі прاپіваць... Божа-ж мой, божа... які сорам перад людзьмі... усе стаялі і дзіваліся...

Васіль надзявае шапку.

Ён падыходзіць да Натальлі, якая прытулілася да касяка і нішкам плача.

— Ня трэба, даражэнькая, хай яго... Прыеду з гораду, рабіць будам што. Бывай.

Яна адрывае твар ад хусткі, з любою глядзіць на яго, і крынічыць з вачэй глыбокая вера ў яго і радасьць:

— Ня баўся толькі.

...А сінім адвячоркам ля крыніцы вядзецца гаворка пра Сьцяпанаў учынак, і Гарпініха па сэкрату кажа:

— У Лейбы, бач, зваліўся і сьпіць. Вось яно як...

— Браток давёў чалавека...

— Агэ...

...І пахнуць палыны.

8. Марозным ранкам

Сонца зьвініць у халодным россыпе расы.

Па вясковай вуліцы варушацца людзі. Варушацца ад сонца глыбокія цені.

Жыве вясковая вуліца навінамі і здарэньнямі, як заўсёды.

Толькі нешта ёсьць у русе неабыяковае, нешта трапёткае. І прыцішаней пераказвае Гарпініха Шастачысе нячужаную вестку. І многадумней гараць зрэнкі чалавечыя.

— Чула, шчка, як Сьцяпан Васіля сьпісяжыў? кажуць—па сьпіне аграў.

— Вось, бацьхна мой, што на сьвеце робіцца. Ня чула 'шчэ сялцо наша гэткага.

І падкручваючы падол, каб не ўрабіць у гразь ля крыніцы, дастаючы вады, заверашчэла Раманіха:

— Натальцы хвост уцяў, казалі, то-ж бач, закруцілася з Васілём, бы сучка пераходная.

— Што і казаць, мілая. Давялі чалавека, што хоць у вір кідайся. Гэта-ж Натальля з дзеверам запісвацца будзе?

— Яно-ж так. У камуну разам папісаліся.

— Мала ёй аднаго мужыка, дык яна і з братам закруцілася...

А Гарпініха ўсё ведае. Ня верыце—дык запытайце ў Шастачыхі. Азіраючыся, яна кажа:

— Натальля, відаць, сажаваная. За тры-ж гады дзіцяці ня прыжыла.

— А мо' Сьцяпан няздатны? Яго-ж у вайне бомбаю ашалушыла,—устаўляе чырвонатварая маладзіца.

Кабедзіны сыкаюць на яе.

— Дзе гэта чуць, каб мужык няздатны быў. Няйначай, што маці Натальчына дачцы нашаптала. Яна-ж гэткая...

І раптам усе сьціхаюць. Як па згодзе, глядзяць на выган, па якім соваюць коньнікі. Адсюль добра нельга разгледзець, хто яны гэткія і чые яны, але жанкі адчуваюць нешта сур'ёзнае. Утрапёнасьць апаноўвае на момант маляўнічаю сходкаю ля крыніцы.

— Ці ня міліцыя гэта?

— Ці-ж не яна?

— А, шчкі мае. Пабягом...

Кідаючы вёдры, яны рушаць на вуліцу.

З хат павысыпалі дзяўчата і хлапцы, з вакон пазіраюць галовы старых.

У сяло ўяжджае колькі міліцыянэраў.

А сонца зьвініць у расе і плавіль лёгкім яе парам.

Ад коняй па вуліцы соваюцца глыбокія і доўгія цені.

Ад зямлі тхне холадам.

9. Пачатак новае поэмы

Удоўж мяжы разьбегліся сасонкі.

Шумяць яны, гамоняць з ветрам.

Услухайся, поэта, у шэпты, гамонкі іхныя.

Вухам прыпадзі да ствалоў пахкіх.

Ты чуеш гэты гоман, які расьце ўсё, мацнее, зьвініць, бы гукі музыкі пра дзівосныя дні.

У шэпт сасонак—ты чуеш?—уплятаецца сымфонія варухлівасьці чалавечай, трапёткасьць гармонікаў, галасоў, што лятуць з вясковае вуліцы і песьцяць валасы сасонак.

Табе не стае алоўка, каб разьліць жыцьцё на паперы?

І ня трэба.

Сьпявай, поэта, сэрцам сваім, абуджай струны пачуцьцяў.

Веру я, веру:

Зьдзівіш сьвет тады найцудоўнаю былінаю, найцудоўнаю поэмаю пра ружовасьць шчок мільёнаў Натальляў, пра жыцьцёвы ўздым, пра новыя песьні над ціхадумнаю Гайнаю.

І будуць слухаць людзі цябе, і расколюцца сэрцы іхныя зверкакрылым вогнішчам, і створацца новыя, вялікія эпопэі пра гарманістага Васіля.

Ужо пяецца поэма:

абудзіўся маўклівы палац пана Тышкевіча, трапечуцца чырвоныя квылы плякатаў. А па полі бягуць жніяркі, блішчаць на сонцы мірыядамі гэткіх-жа сонц і крынічыць, б'ецца гарластая радасьць пэнтэ колектыўнае працы.

Шумяць, шумяць сасонкі...

Слухай, поэта.

Сьпявай.

Верасень, 1929 г.

Меншына.

УЛАДЗІМЕР ХАДЫКА

ГУДУЦЬ СЛУПЫ

Гудуць слупы. На небе жменька зорак.
Калыша вецер над ракой вярбу.
Бывае мне кавалак хлеба горак
І мулкія пакункі на гарбу.

Вяла у даль суровая дарога.
Завеі лютыя зьбівалі сьлед.
Цяпер живу, удумлівы і строгі,
Як песень-зор лірычнейшых поэт.

На кола дзеён, заходлівы і шчыры,
Кладу сваю пяснярскую душу.
З сяброў сваіх я самы сыціплы лірык,
Ў кішэнях вершаў нават не нашу.

Адходжу я за родны панадворак,
Пад шум бяроз, пад сьпеў гульлівых бур...
...Гудуць слупы. На небе жменька зорак.
Калыша вецер над ракой вярбу.

ДРЫЖЫЦЬ ДРЫГВА

Дрыжыць, калоціцца дрыгва,
Грыміць у злосьці лютай заход.
Застыла спуджана трава,
Ня можа зрушыцца ад страху.

Ў лазе зялёная рака
Палошча рызінкі вятрыла...
І хмара—думка ветрака—
На крыльлі голаву схіліла.

З даліны вечар, хмуры дзед,
Нясе бярэма дробных хатак.
У прысак сонечны кладзе
Зара блакітавы аплатак.

Павіс над полем чорны дым,
Прастромлены агнём маланак.
Напорнай мклівасьцю хады
Узыходжу я на зорны ганак.

На доле кінуўшы журбу,
Гару адтуль ў трывожным русе
Ад музыкі мяцежных бур
Над сыпеўным полем Беларусі.

ШТОДЗЁННАСЬЦЬ

Восень

і просінь змываецца з неба
Шэраю хусткай хмурынак і змроку...
Сёння колёнай нам строіцца трэба,
Сёння—наперад бадзёрыстым крокам.
Горад ахутаны зольнай імглою,
Кроплі і шэрань змагаюцца з бляскам...
Хто гэта цемру праменьнямі ловіць?!.
Гэта трамваі прамчаліся з лязгам.
Вось яны, вось яны, вось яны мчацца,
Мчацца па рэйках зьмяістых няспынна...
Вусны і вочы усмешкамі шчасьця
Дораць пурпуравы корпус машыны.
Хітра электрыка з высі міргае,—
Вечар хаваецца ў глыб сутарэння...
Вось яны, вось яны нашы трамваі—
Далей і далей, і далей з дрыжэньнем.
Гэта у цэнтры—у цэнтры сталіцы
Творчая сіла няволіць стыхію...
Там-жа ў балоце за горадам клічуць,
Клічуць куточки, завулкі глухія.

Рэжуць

лапаты пласты векавыя,
Жорстка, бязьлітна рэжуць лапаты...
Стогнуць і корчацца грудзі зямныя,—
Раны бліскочуць, як жоўтыя латы.
Гордыя постаці, бронзавасьць цела,
Вочы сьвіцяцца упартаю сілай...
Разам!.. Ў атаку!.. Бадаёра і сьмела
Цьвёрдую глебу зьнясілім, зьнясілім!..
— Гэй-жа вады падлівайце, вадзіцы!..

Месіцца, месіцца, месіцца гліна...
 Шчэрыцца глеба, як ляпа тыгрыцы,
 Стогне, злуецца і крэхча няспынна.
 Годзе! даволі! У формы! У формы!
 Гэта квадрацікі сьвежанкай цэгля...
 Глоткі вялізных печаві накормім!
 Бегаюць постаці... Бронзавасьць целаў...

Хлопцы!..

Дзяўчаты! хутчэй у дарогу, —
 Роўна а восьмай пачнецца, чакаюць...
 Жарты і сьмешкі... Зьнікае зьнямога...
 Тоне у хвалях гарэзных, бы камень.
 — Хлопцы, дзяўчаты! Усе на аўтобус!
 Гуртам вясьлым—усім колектывам...
 Нам пазайздросьціць і раньне магло-бы...
 Гулу мотора утораць мотывы...
 Вечар і вецер судэньне калыша,
 Лямпкі сінеюць агнём зараніц...
 „Все выше и выше и выше
 Стремим мы полет наших птиц“...

Сьдэна,

плякаты і лавы ў радочак,
 Хусткі чырвоныя, модныя „кепі“...
 Гэта у клюбе цагельні рабочых,—
 Цёпла, прытульна—ня трэба і лепей.
 — Грышка!.. Чаго ты?.. гармонік, гармонік!..
 — Ну-ка, лявоніху там заіграй...
 Пальцы забегалі... Скокі і званы,
 Вочы вясьласьцю, сьмехам гараць!

Раптам замоўклі... Прыехалі госьці...
 Ціха згасаюць апошнія гукі...
 Шчокі дзяўчатак ружовы чагосьці...
 Скоса глядзяцца у вочы, на рукі.

Мчымся

на крыльях імкненьняў, фантазій,
 Гмахі складаем з жалеза-бэтона,
 Ловім паветрам з Амэрыкі, Азіі
 Дзіўныя гукі стыхійных сымфоній.

Таюць хвіліны, сплятаюць гадзіны...
Сёння мы ў творчым экстазе, паходзе!..
Сёння будзем, будзем няспынна,
Творым эпохі, складаем стагодзьдзі!
Высяцца, высяцца волаты-вежы
Першага ў сьвеце працоўных—Саюзу,
Шлюць прывітаньні: братом за па-межы,
Нішчаць у сэрцах ілжывасьць ілюзій.
Чуюцца выгукі з Захаду, Ўсходу,
Чуюцца водгукі з Поўдня і Поўначы,
„Трэба адзіным—сусьветным паходам,
Каб ахінуцца у променах соўнечных.
Можа крывёю, а можа і сьмерцю—
Шчасьця даб'емся цаною шалёнай...
Стрэльбы—у рукі!.. Мужнасьць—у сэрцы!..
Гэй, пролетараў палкі!.. эшалёны!!
Гул дэманстрацый, палкія ўзрокі,
Нібы прожэктары, колюць бязьмежжа...
Нікне сученьне, хіляцца змрокі,
Паляць сьвядомасьць контрасты і межы.
Мкнуцца да ўсходу, дзе рэжуцца ў неба
Вежы, узнятыя ў высь пролетарамі...
„Сёння колёнай нам строіцца трэба!..
Зьнішчыць няпэўнасьць—зародкі аварыі!“

Скончана

частка мастацкая вечару

Гульні і скокі і „шклянка гарбаты“..
„Можа з прысмакаў ня хопіць і нечага,—
Кажа з усьмешкай нам дзядзька вусаты,—
„Затое мы сёння пра шмат што дазналіся
У гэтай сяброўскай, цікавай бяседзе“..
Хвілі за хвілямі мчаліся, мчаліся...
Зноўку вясёлай кампаніяй едзем...
Горад ахутаны зольнай імглою,
Кроплі і шэрань змагаюцца з бляскам...
Хто гэта цемру праменьнямі ловіць?..
Гэта трамваі прамчаліся з лязгам.

МАЛАДОСЬЦЬ

(Аповесьць)

I

Пасынкі

Улетку, выпраўляючыся на вайну, Андрэй Сініца, рослы і дужы, з кудравымі валасамі, быў рады, што раней ад усіх пасьпеў пакасіць і зьвесці сена. Ужо зусім гатовы ў далёкую дарогу, ён тры разы пераксьціўся на замурзаныя абразы ў сваёй хаце, адварнуўшыся ад жонкі і сына, махнуў шапкаю і сказаў:

— Чаму быць, таго ня мінуць. Ня плач, Домна... бог дасьць...

Раптам абярнуўшыся, абхапіў ручышчамі жонку за шыю і тры разы горача пацалаваў, адарваўшыся ўскалануў яе за плечы і глянуў на сына.

— Домна, глядзі... глядзі за сынам... Чуеш?

І высока падняў, на ўзровень з сабою, васьмігадовага сына.

— Захарка!.. А Захарка... Малайчына ты ў мяне. Пакуль вярнуся—не пазнаю цябе, во якім вырасьцеш...

Домна зрабіла здзіўлены і страшны твар, нахінулася ўперад, выцягнула рукі і горка загаласіла:

— Андрэ-эй-ка, саколік мой ясны! На каго-ж ты нас па-а-кі-даеш? А-а-а-а куды-ж ты ад нас адлятаеш? Ці не на сьмертухну лютую ідзеш? А каб-жа ж яна загарэлася вайна гэтая!..

У маці хлынулі сьлёзы, а Захар да болю ўкусіў палец. Андрэй у апошні раз хацеў сказаць нешта радаснае жонцы і сыну і не знаходзіў сучасных слоў; а вураднік стукам у вакно абарваў яго.

— Андрэй Сініца... Выходзь! Жыва!..

На вуліцы бяз канца-краю цягнуліся падводы з тымі, каго вялі на вайну. Стаяў шум, гоман, плач, узьвіваўся слупамі едкі пыл. Чырвоны і потны ўраднік на хаду асаджваў гарачага каня з пенаю ў роце і на баках і крычаў, размахваючы плёткаю, але ніхто яго ня слухаў. П'яны рэкрут ляжаў на возе і граў на гармоніку, а яшчэ зусім малады і бязвусы дабрахвотнік, што ішоў

за мэдалямі, ківаў сваёй разудалаю галавою, сьпяваў, быццам пытаючыся ў людзей:

„А няўжо-ж ды гэта праўда.
Што запішуць і эдадуць?“

Скора Андрэй загубіўся ў натоўпе. На вуліцы, ля варот, стаяла маці з сынам і, ломячы рукі, глядзела маці на падводы, пакуль тыя зусім не праехалі і пыл, завіты ў слупочкі, не асеў на дарогу...

Толькі ўвечары супакоілася Домна. Седзячы на дварэ, калі заходзіла сонца і лёталі хрушчы, узяла кудравую сынаву галаву, палажыла на калені, і перабіраючы русыя валасы, спытала, як у вялікага:

— Што будзем рабіць, сыноч, бяз бацькі!..

Захар зьдзіўлена паглядзеў сваімі карымі вачыма ў стомленыя і сьветлыя матчыны.

— Будзем жыць, мама.

— Э-ха-ха... Жыць будзем, а як?

Ціханька адпіхнула сына, а сама пашла даіць карову.

Захару стала горка-горка. Яшчэ нядаўна з бацькам звозілі ў сяніцы пахучае сена. Прыемна ехаць на высокім, як хата, возе, хадзіць з бацькам па полі, па лесе, сьвістаць птушкаю і падманьваць саву.

— Галузьнік ты ў мяне, Захарка... Хадзі, сукін кот, падсоблю на каня.

Захар верашчыць ад радасьці, апынуўшыся верхам на крутой сьпіне каня і доўгім повадам шлёпае па сьпіне і б'е пяткамі ў бакі. Конь трасе доўгай грываю ў дзядах і галёпам імчыць па дарозе. У Захара нястрыжаныя валасы, падымае ўгору вецер і дыханьне сьціскаецца ад хуткай язды.

А цяпер бацька недзе ўжо далёка, далёка. Але ён-жа дужы і смелы. Накінецца на ворагаў са стрэльбаю ў руках, разаб'е іх да аднаго, а за гэта сам цар пахваліць яго і скажа:

— Малайчына, Андрэй Сініца! На табе за гэта сто рублёў і чатыры залатых крыжы і едзь ты дахаты. Там цябе чакаюць твая жонка-Домна і сын-Захарка.

А бацька крыкне на ўсю сілу:

— Рад старацца!

Гэрой-бацька едзе на машыне, машына сьвішчыць і пускае пару.

На сяле яго ўсе паважаюць, нават сам вураднік робіць яму падказарок. Вось як будзе...

А можа цар скажа, што няхай Захар прыяжджае ў горад, а як падрасьце зробіць яго афіцэрам.

Фантазія ў Захара багатая і вольная, як птушка з залатымі пёркамі, залятае ў паднябесьсе, у няведамыя краіны.

Цяцэр Захару хочацца быць салдатам, такім, як на малюнках, адважным і сьмелым: „а што, калі я вазьму ды ўцяку на вайну?“ Толькі шкода было маці. Ёй адной будзе вельмі трудна...

Сяло Прасекі знаходзіцца на вялікім шляху. Тут кожны дзень праходзіць і праяжджае бясконца многа людзей. Гуляючы з сваімі аднагодкамі ў „вайну“, Захар мог наглядаць гэта.

Ехалі сяляне з кірмашу, размахвалі рукамі і п'яныя гвалтавалі асіплымі галасамі.

Стомленай хадою, у развалку, з сукаватымі кіямі, з мяшкамі за сагнутымі сьпінамі і запыленая, праходзілі багамольцы ў Кіеў і ў сьвятое месца „Русалім“—старыя мужчыны і бабы. Некаторыя з іх можа паміралі па дарозе, але ішлі па цэлым гаду за „спасеньнем“ свае душы. Захар ня ведаў гэтага дзіўнага краю, але яго часамі цягнула пайсьці самому. Тым больш, што аднаселец Заюхна—зусім маленькі, чорны, са зморшчаным і сьмешным тварам, пабываў у Кіеве і ў „Русаліме“ і любіў расказваць людзям, хоць тыя і ня зусім яму верылі. Ён расказваў так скоранька і неразборчыва, што ў яго толькі выходзіла: буль-буль-буль—і Захару здавалася, што гэта ў горле ў яго пераліваецца вада.

Цьвёрдэ ступаючы, босы, у доўгай і чорнай адзежы, бяз шапкі, лахматы і падобны да разбойніка, гледзячы ўпярта ў даль, праходзіў поп-растрыга. Угледзеўшы яго яшчэ здалёк, дзеці хаваліся ў каноплях ці за вугламі хат і стараліся хоць адным вокам убачыць таго, кім маткі пужалі дзяцей.

Цэлымі табарамі, у вялікіх палатняных будках, праяжджалі чорныя асмаленыя сонцам, цыганы. На руках у жанчын, адзетых у пярэстыя адзежы, былі маленькія цыганяты. За будкі прывязаны коні, старыя паважна ідуць і кураць, а бойкія, чорнамазныя хлапчкі з гырлівай гаворкай, ашарпаныя, выстаўлялі ручкі і прасілі хлеба. Жанчыны заходзілі ў хаты варажыць.

Любіла варажыць і Захарава маці.

— А ну-тку, пагадай, ці вернецца мой Андрэйка,—гаварыла Домна і совала ў руку цыганкі тры капейкі.

Захар з цікавасьцю глядзеў, як маладая і прыгожая цыганка, у завушніцах, абвешаная маткамі бліскучых караляў, раскладала на сталае памятыя карты.

— Для сэрца... для дому,—суліла шчасьце цыганка,—неспакой сонейка маё. Казённы дом, золатца маё... Вялікая дарога... Ой, ой!

Цяжка было зразумець, што гаварыла цыганка, а маці сушылася і давала яшчэ акрайчык хлеба.

Цыганы часам застанаўліваліся ў яры, каля лесу. Яны раскладалі вогнішча, варылі, елі, разыходзіліся па вёсках, а цыганяты скакалі і так лоўка хадзілі на руках. Захар з таварышамі доўга сядзеў у баку і наглядаў. Ён іх не баяўся, хоць і ня пускала маці і страшыла, што могуць узяць з сабою. Калі аднойчы бацька пасварыўся на Захара за тое, што ён хадзіў у яблакі ў суседаў сад, ён рашыў паехаць з цыганамі. Стары, чорны, як смоль цыган, засьмяяўся.

— Дурны ты, малец, бацька ня пусьціць. У нас хапае сваіх галапузых.

— А я думаў, што вы страшныя і бярыце малых,—сказаў расчаравана Захар.

І ён зусім не захацеў ехаць з імі, калі ўбачыў, як адзін цыган раззлаваўшыся, узяў малога за шыварат і кінуў вобзем раз і другі, а малады высокі цыган, выскаліўшы зубы, выхапіў з халявы бліскучы нож і кінуўся на жанчыну з маткамі караляў, на тую, што варажыла маці..

І гэта было страшна.

Падымаючы густы пыл, пад летняй сьпякотаю, ішлі парамі ў шэрых адзежах, закаваныя па руках і нагах, калоднікі: адны, апусьціўшы галовы, другія насьмешліва падняўшы іх, але ў кожным з іх віднелася туча. Салдаты, высокія, плячыстыя, у шапках без казыркоў, ішлі весялей, падганяючы і на штыках у іх блішчэла сонца.

— Мама, а куды іх вядуць?

— У турму.

— За што іх, яны-ж спакойныя?

— А за тое, што крадуць, забіваюць людзей...

Добра быць высокім і стройным салдатам, гэта ня тое, што страшным злодзеем.

Але, аднойчы, калі маці сядзела на прызьбе, шыла сарочку і ціханька сьпявала пра сваю маладосьць, а Захар сядзеў побач з ёю і слухаў, канвой застанавіўся каля іх хаты на адпачынак. Высокі чалавек, закуты па руках і нагах у бліскучы ланцуг, падышоў да іх, стаў і ціха пазваў маці:

— Домна!

Маці ўзрушана падняла галаву.

— Васіль!

— Як-жа гэта... За што цябе?.. Божухна, божухна.

Высокі чалавек сеў, забразгаўшы ланцугамі. Ён прыблізіў да сябе Захара, але Захар спалохана адступіў назад.

Тады чалавек усміхнуўся, пагладзіў яго па галаве.

— Ня бойся, я-ж твой дзядзька Васіль! Ай ты мяне ня ведаеш—га? Дзе яму ведаць, ён тады, як я апошні раз заяжджаў да вас, быў зусім маленькім. А то які вырас!

І ўсё гладзіў Захара па галаве, трымаючы сярод кален, гаворачы з маткаю. У яго былі такія сінія і глыбокія вочы, палова галавы паголенай, а рукі сьцёртыя ад такіх бразгучых сталёвых ланцугоў. Няўжо дзядзька Васіль злодзеі, а можа забіў каго?

— Дзядзька, ты забіў каго?..

— Нікога я не забіў, дурненькі,—слаба ўсьміхнуўся Васіль...— Вырасьцеш, тады даведаешся..

— А куды цябе павядуць?

— Перш, брат, пасодзяць у турму за высокія мury. А тады павядуць далёка, брат, у Сібір-матушку.

— На край сьвету, божухна мой,—сказала з жалюбою маці.

— А ты хочаш уцячы?

— Хоць і хацеў-бы, дык не ўцячэш.

— А скоро вернешся?

— А гэта ўжо, як захочуць цар і паны.

І Захару было незразумела, як гэта чалавек нічога не зрабіў, а цар і паны гоняць у турму, б'юць і да болю хацелася плакаць, калі Васіль сказаў, пацалаваўшы яго і маці:

— Ну, бывай здарова, сястра! Не памінай ліхам!

Стройным цяжкім крокам, з бразганьнем ланцугоў, пашоў канвой. Зажураная маці стаяла, сашчапіўшы рукі і пахіліўшы галаву. А Захар схапіў рукаў сарочкі ў зубы, каб не расплакацца і хацелася яму крычаць удагонку:

— Дзядзька, Васіль, дзядзечка! За што цябе? Вярніся!

Маці таксама не змагла адказаць за што павялі брата.

Яна толькі сказала, што Васіль служыў у горадзе, на фабрыцы і там паднялі нейкі бунт і Васіль гаварыў на сходзе. Дык хіба-ж можна за гэта весьці чалавека ў Сібір?

Захар пасля часта думаў пра дзіўнага дзядзьку Васіля і аніяк ня мог разгадаць загадкі, бо загадка была страшнай і заўсёды прымушала шукаць сярод калоднікаў, што праходзілі два разы на тыдзень, падобнага на яго і ненавідзець плячыстых салдатаў з бліскучымі штыхамі.

— Калі я вырасту,—думаў Захар—буду рабіць, як дзядзька Васіль, але з турмы я ўцяку і ніякі вураднік і ні салдат мяне ня зловяць...

Праходзілі таксама сьляпыя старцы-лірнікі. Худзенькі хлопчык у парванай шапцы вадзіў іх. Сівы і лысы стары граў на разьбітай ліры. Яны застанаўліваліся ля вокан кожнае хаты. Ліра тоненька

галасіла, жанчына з васпаватым тварам зачынала тонка і няпрыемна губнявічы; чорны худы і высокі, як вялікамучанік, басавіта дапамагаў ёй. Яны вадзілі па бакох нязрачымі вачыма, сьпявалі пра беднага Лазара, які ляжаў ля багатага дому, сьпявалі малітвы і страшылі людзей „мукамі пякельнымі, ранами сьмяртэльнымі“.

— Лю-дзі дооб-ры-я, падайце што ваа-ша ласка кале-екам сьляпым, богам пакрыўджаным...—нарасьпеў прасіла жанчына.

Маці падавала лусту хлеба і некалькі капеек.

— Памянеце за здароўе воіна Андрэя.

— За зда-а-роўе во-о-і-іна Андрэ-эя, па-а-мяні.госпадзі...—раптам падхоплівалі старцы.

А маці, стоячы ля варот, выцірала сьлёзы прыднікам, успомніўшы пра мужа.

На сэрцы ў Захара заставаўся пасля гукаў ліры сум і незадавальненьне. Ён садзіўся, апусьціўшы галаву на рукі, і думаў—што такое незразумелае творыцца з ім. Маці нават палохалася.

— Што з табою, сыноч, ты можа хворы?

— Не, гэта я так...

— Чаго-ж ты задумаўся як стары?

— Нудна неяк граюць яны і пяюць. Ці страшна гэта ў пекле?

— Ды не, ты ня бойся. Гэта людзі страшаць.

— А ці можна гэта знайсці золата?

— Хто-ж яго ведае, можа і можна. Толькі рэдка хто знаходзіць.

— А я чуў, Заюхна казаў, быццам за ярам на балоце сьвецяцца такія сьвечкі і, калі пайсьці ў поўнач і сказаць—„чур, мае грошы“ дык сьвечка патухне і зазвіняць грошы.

— Гэта хлусіў Заюхна. Чаму-ж ён сам не знайшоў?

Падгаварыўшы Сёмку,—жулікаватага хлапчука, з круглай, як качан, галавою,—яны ў поўнач пашлі на балота. Палахлівая цемець абкружала іх. У лесе дзіка крычала сава. Кожная птушка, вылецеўшая з-пад куста, пужала іх. А на балоце сьвяціліся аганькі, як сьвечкі, то набліжаліся, то адыходзілі. Хлопцы гаварылі шэптам і надавалі яшчэ большага страху адзін аднаму. Ня ведалі, што рабіць. А шчасьце так блізка, блізка, то набліжаецца то адыходзіць, як тыя аганькі.

— Тук, тук, тук,—чуецца ў лесе.

Даніла са страху паваліўся: яму здалося, што нехта чорны і лахматы цягне яго за руку, закрычаў і кінуўся бегчы. Перапалыханыя, яны прыбеглі дахаты, і больш ніколі не хадзілі шукаць золата, бо было яно „зачарованае“ і няма чаго думаць было аб гэтым.

Па начах сьвяцілі чырвоныя зоры.

Дні ў леце, былі гарачыя. Пасьля працы ўначы сны няўдалыя вярзэліся Домне пра Андрэя—быццам яго рэжуць, забіваюць, а пад грудзьмі дзіцё маленькае, маленькае білася, вырвацца хацела. А яшчэ шкода было сына, Захаркі.

— Пахудзеў ты, Захарка... Малы яшчэ... божухна мой!

— Ты, мама, ня плач! Можа тата сора прыдзе,—судзяшаў сын.

— Ах, калі ён прыдзе!..—І пяшчотна абняла сына.—Ведаеш Захарка, я табе сора браціка раджу...

— Ну, во... А я буду калыхаць яго... Вось будзе добра!..

Калі брат вырасьце з яго, Захар будзе ростам з бацьку. Будуць яны во якімі дужымі. „У трох можна чорту рогі скруціць“, як кажа Заюхна. Потым Захар ажэніцца і возьме сабе прыгожую дзяўчыну. Яны пабудуюць сабе хату дзе-небудзь у лесе, купяць стрэльбы і будуць займацца паляваньнем на мядзьведзяў...

Маці худое жыта жне і сьпяшаецца, каб не адстаць ад іншых жанчын, каб хутчэй скончыць сваю палоску.

Захар носіць снапы і складае ў копны. Гэта работа ня цяжкая, вась толькі колка нагам. Выскачыла шэрая мышка, панюхала, махнула хвостом і пабегла ў сваю норку. Маленькія птушкі—вузельчыкі на аборках зьвілі сабе гнязьдзечкі. У гнязьдзечках птушаняткі голенькія і пісклівыя. Калі легчы на снапы і глядзець на неба, можна бачыць, як плаваюць сінія хмаркі і белыя як пух. Ці не такое гэта сіняе мора, пра якое так многа людзі гавораць? А хмаркі падобны на коняй, людзей, хаты...

„Калі-б гэта, думае Захар, паставіць усе дрэвы адно на адно, усіх людзей адзін на аднаго, саломінку на саломінцы, наўрад ці дастаў бы да неба? Такое неба высокае...“

— Захарка, дай мне, сыноч, вады, ой, няможна мне. Хутчэй, міленькі!

Захар у збанку прынёс вады, маці выхапіла з рук і стала піць. хапаючыся і разьліваючы ваду.

Маці ўскрыкнула, самі сабою апусьціліся рукі, выпаў збанок з вадою.

— А-ай!

Ледзь дакранулася да капы і павалілася, сьвету беллага перад вачымі ня ўбачыла.

Сонца... гарачынь... піць хочацца...

— А-ай, а-ай!

Захар зьбялеў і няведаў, што рабіць.

„Няўжо маці памірае?“

Прыбегла суседка Агата, замітусілася, рукамі ўсплэснула.

— Любыя мае, радзіць баба зьбіраецца. А-ай, а-ай! Ляжы, Домначка, спакойней, я ўжо тут, ля цябе...

Ласкавыя словы ў Агаты і добра ад іх, толькі памерці ад болю хочацца.

„А-га, мама браціка родзіць мне,—павесялеў Захар, седзячы на мяжы і стаў на далоні выціраць жыта.—Мусіць вельмі балюча радзіць, калі маці так крычыць,—і шкода так маці, што самому хочацца так крычаць.

Але вось Агата з радаснай усмешкаю паднесла да маткі нешта завернутае ў хустку чырвоненькае і пісклівае. Маці, адразу пахудзеўшая, выцягнула ўперад непакорныя рукі з слабой, балючаю ўсмешкаю.

— Дай мне яго...

— Бяры, бяры, любая. Сыночак радзіўся. Толькі ці на шчасьце ён радзіўся? О-хо-хо! Гадуй яго, расьці.

Маці прытуліла браціка да грудзей, стала калыхаць, глядзела ў зморшчаны тварык і шчасліва ўсьміхалася, ня ведаючы таго, што чуць ня з усяго поля сябраліся жанчыны паглядзець на новае, стварэньне, ня ў пору прышоўшае на белы сьвет,—у трудную пару жніва, калі сонца стаіць на поўдні.

— Ну, вось табе і брацік,—прамовіла маці.

— Дай я яго патрымаю...

— Я табе пасья дам, як прыдзем дахаты...

Агата ізноў узяла ў рукі дзіцё, ледзь устала маці, Захар ўзяў серп і збанок і пашлі дахаты. Маці па дарозе самаздаволена ўсьміхалася, хістаючыся ў бокі, як п'яная. Ёй здавалася, што гэта для яе сьвеціць гарача сонца, што для яе так шуміць, так шуміць жыта і чуецца цудоўная песня, ёй адной зразумелая, ёй, якая прывяла новага чалавека на нашу зямлю... І быў ад гэтага ў яе боль і была пакута, і бяз слоў сьпявала душа, і цяжка было ісьці дахаты, але яна ведала, што ідзе не адна і гэта ўсьцішала болі-пакуты, якія можа пераносіць толькі маці.

Захар ўвечары пахваліўся Данілу і быў так рады незразумелай дзіцячай радасьцю.

Але хлопчык вышаў крыклівым, і калі маці на другі дзень устала падпаліць печ, як не забаўляў яго Захар, хлопчык, народжаны пад сонцам, плакаў і моршчыў дробненькі чырвоненькі тварык. У першы-ж дзень маці назвала са злосьці яго „Пакутаю“, а праз тры дні сабраліся кумы, бабка Агата і Заюхна. Кумы панясьлі да папа хрысьціць. Чакаючы, пакуль прынясуць чалавека з новым імем, сталі людзі гаварыць аб усім на сьвеце. Заюхна раскажаў, як ён хадзіў

у „Русалім“ і бачыў сьвятыя мошчы і плыў па сіняму мору. Захар нецярпліва хацеў даведацца, як будзе называцца брат.

Кумы прынеслі і сказалі:

— Максімка.

Захар сеў на запечку, слухаў, што гаварылі. Людзі паселі за стол і сталі піць за Максімку—гуляць „радзіны“. Маці таксама прыгубіла чарку і лягла над малым.

— Ідзі, сыноч, выпі,—пазваў Заюхна Захара.

— За бацьку выпі, вяціцель ты мой...

— Няма во' бацькі, ня ведае, што сын нарадзіўся,—падала голас Агата.

— Можа дзе-небудзь і забілі там,—пажалілася маці.

— Канца няма гэтай вайне,—казаў кум,—бяруць здаровых людзей, забіваюць...

— Частуйцеся, частуйцеся!.. Агата, хоць ты там ужо бярыся.

Заюхна даў выпіць Захару. Гарэлка была няпрыйемнай, але ён выпіў чарку і ўзяў кавалачак сала закусіць і зноў сеў на запечку. Госьці пачалі гаманіць шумна, жартаваць. Заюхна перавіс цераз стол і так скоранька гаварыў—буль-буль-буль. Госьці рагаталі, маці чуць-чуць усьміхалася, а Захар ад сьмеху над гаворкаю Заюхны хапаўся за жывот і стукаўся галавою аб печ.

Жанчыны засьпявалі, нават маці зьлезла з пасьцелі і далучыла да іх свой голас. На сьцяне міргала „капцёлка“ і кідала цені на стол, а ў цяні твары выглядалі бледнымі і не такімі, як заўсёды.

Песьня была сумная, а прыпеў у ёй вясёлы.

— Ой, люшанькі, ой, люлі!

Заюхну не спадабалася.

— Ня ўмееце вы, шуры-буры сьпяваць. Дайце тку я...—І Заюхна засьпяваў адзін.

Ён махаў адной рукою і перакідваў сваю дробную галаву з аднаго пляча на другое.

„Як паехаў мой міленькі..

У по-о-ле араці

Ды забыў ён арала..

А я-ж маладзёшанька,

Ой, дагадліва была.

Ухапіла тое арала

Ды за ім драла-драла..

Гэта была ўлюбёная песьня Заюхны—бязроднага чалавека.

На другі дзень прышоў ліст ад бацькі, дзе ён пісаў, што жыві і здароў і кланяўся ўсім суседзям і сваяком. Маці пашла да грамадзя Мікіты хадуну, які пісаў людзям „прашэньні“ і адпісала аб новым прыбытку ў хаце.

— Вось, каб ты сыноч, умеў чытаць,—прыціскаючы ліст да сэрца, сказала маці,—ты-б прачытаў мне яшчэ раз гэты ліст...

— А я пайду ў школу сёлета. Я скоро навучуся.

Пазьвезьлі збожжа і пакапалі бульбу. Маці з Захарам з усіх сіл старалася ва ўсім управіцца і прасіла дапамогі суседзяў. Работы было многа, выбіваліся з сіл. І ай, як хацеў Захар, каб хутчэй ісьці ў школу. Пачыналася холадна. Людзі мялі пяньку. Ішлі абложныя дажджы.

Зусім нізка ляцелі над прасекамі гужамі спозьненыя журавы і гусі.

Трэплячы лён ля лазьняў, жанчыны гаманілі:

— Будзе позьняя, халодная восень...

Уначы на небе шмат зорак, значыць, будзе ўзімку многа сьнегу, а ўлетку багаты ўраджай. Але мала верылі ў зямлю—і таму сьпявалі высельныя песьні разам з жалобнымі.

А Захар такі дакачаўся восені і маці яго адвяла ў школу.

У школе яму спачатку не спадабалася; ня мог ён прывыкнуць да кніжнай мудрасьці, цяжка было пераламаць мову, аніж ня мог адвыкнуць, каб не гаварыць цыбуля, замест „луку“, столь замест „потолка“. Настаўнік з выгладжанымі рыжымі вусамі, празваны „катом“ (калі ён злаваўся, вусы яго шаваліліся і хадзілі), паставіў праз некалькі дзён Захара на калені за няўважлівасьць і няўменьне правільна выгаварваць рускія словы. Стоячы ў кутку цэлую гадзіну на каленях, Захар праклінаў мову, якой навучыла яго маці. Худы і высокі поп напамінаў Захару папа-растрыгу, і Захар баяўся яго, бо ня ведаў малітвы. Сьлёзы глытаў, а вучыўся, бо чуў, што навука даецца ня лёгка. І быў так рады, калі канчаліся заняткі. Тады ён, не заходзячы дахаты, бег на рэчку, на каўзель. Адмярзаў нос, рукі, ногі, прыходзілася расьціраць іх халоднай вадою.

— Лезь на печ,—палаяўшы гаварыла маці.—Грэйся, а то зусім замерзьнеш. Эх, гора ты маё! Што з цябе будзе, як ты вырасьцеш?!

Цяжка сказаць, што можа быць з чалавека, а Захар, тым больш ня ведаў гэтага.

На печы цёпла і добра, патрошкі адыходзіць цела, маці падала вячэру. Браўся за кніжку, водзячы адным пальцам па складках, але кніжка скоро надакучвала.

Ярка гарыць лучына, пад печкаю сьпявае цэлая сям'я цвыркуноў. Насьлюніўшы пальцы, маці выводзіць даўжэзныя ніткі, вялікі рагаты сьцень яе над стольлю нагінаецца і апушчае руку.

Адна нага ў яе зачэплена за пачопку калыскі. І вось яна, гэтая маці, калыша і бясконца сьпявае.

„...Ішоў бай па сьцяне,
Нёс лапці жане,
І дзіцёначку,
Па лапцёначку
І сабе“.

І зноў пачынае спачатку.

— Мама, раскажы казку,—лашчыцца, як кот, Захар.

— Калі будзеш харошым хлопчыкам і будзеш слухацца, дык раскажу.

— Раскажы... Буду слухацца...

І маці раскажвала.

Казкі ў яе былі асаблівыя, дзе людзі шкадуюць адзін аднаго і дзе заўсёды перамагае праўда. Ёсць краіна за сінім морам, якое зацвіло краскамі, дзе людзі ня ведаюць гора і клопату. І казкі яе былі падобны на песьні, а песьня брала за сэрца сваёй шчырасцю.

Захар слухаў, і часта засынаў, абагрэты словамі.

З-падпечча вылазілі розныя дзівы,—страшныя „лізуны“, прыяжджалі на мётлах агідныя ведзьмы і сярод хаты спраўлялі шалёныя вясельлі.

Прачынаўся—і ўся гэта чартоўшчына хавалася: „лізуны“ залязалі пад пол, ведзьмы выляталі ў комін.

— Ня бойся, сыноч, ня бойся. Калі што, дык перажахнайся!

— Я не баюся. Дай мне толькі вырасьці. Пайду як той Іванька, мужыцкі сын. Разганю ўсіх паганых...

— Гэта-ж толькі ў казцы так.

— Дык гэта няпраўда?

— Хто яго ведае. Можа і праўда, але на зямлі рэдка бывае гэта. А вось Заюхна гаварыў іначай.

— Казкі гэта, братку мой, тая-ж праўда. Нічога, шуры-буры. дзіўнага няма. Чалавек мацнейшы і хітрэйшы за ўсіх. Ён толькі бога аднаго не абмане.

І лежачы на печы, на жываце і, моршчачы ў усмешку свой твар, з тонкай шчацінаю, ён расказваў казку, як адзін чалавек, абмануўшы ўсіх людзей, хацеў абмануць бога. Бог, зразумела, да ведаўся аб гэтым, а ў чалавека, бязумоўна, прыліп язык да горла.

Але казкі казкамі былі, а жыццё для Захаркі стала выяўляцца зусім другім—цяжкім. У гэтым жыцці, як не падфарбоўвай яго песьнямі, было многа сьлёз. Маці, схіліўшыся над калыскаю, вельмі часта плакала і праклінала Максімку, хоць і была яна ласкавай; суседзі таксама плакалі і білі малых дзяцей. Холадна і балюча

было Захару—мяцеліца, сьнег, мароз, а ўсё ў аднэй сьвітцы, бяз кажуха, давалося хадзіць цэлую зіму.

За гэты час навучыўся Захар трошкі чытаць і пісаць, нават хваліў настаўнік, і несьвядома палюбіў кніжкі. Мог па складах ужо ня дрэнна прачытаць бацькаў ліст, чаму вельмі радавалася маці.

Так, а жыцьцё для Захара было блытанаю і незразумелаю рэччу.

— Ці паміраў-бы ўжо, ці жыў,— сумна казалі маці на Максімку,— галованька мая бедная! Разьняшчасная я.

Раз ўначы прачнуўся Захар ад моцнага галашэньня. Маці сядзела на лаўцы, а над Максімкам перад абразамі гарэла сьвечка.

Захар зразумеў:

— Максімка памёр.

— Мама, ён памёр?

— Памёр, адкасьніся ты ад мае галавы. Ідзі спаць.

— Памёр, значыць...

Маці сядзіць склаўшы рукі—простая, акамянеўшая і глядзіць на абраз, вусны яе нешта шэпчуць... На дварэ пачало разьвіднівацца, каравыя галінкі на бярозе калыша вясноўскі вецер, капае са стрэхаў, на вокнах пукі дажджу.

Моўчкі абгарнулася хусткаю маці і вышла за „чытальнікам“.

Захар саскочыў з печы, асьцярожна, баязьліва, на цыпачках падышоў да Максімки і нагнуўся нам ім. У Максімки накрыж складзены маленькія ручкі, твар як з воску. У яго ўжо адрасьлі беленькія валосікі і ён прывучаўся хадзіць. Ён зваў Захара „Зар“. І які ў яго галасок быў звонкі, як ён дзіўна сьмяяўся, калі маці давала яму што-небудзь салодзенькае. А Захар калыхаў яго, насіў на сьпіне, падгоцваў і іржаў маленькім жарэбчыкам, бегаючы па хаце...

Захар моцна, як ніколі, заплакаў наўзрыд, плакаў доўга і балюча, уткнуўшыся галавою ў куток пад абразамі.

Ах, бедны, бедны Максімка!

Ты быў слаўны хлопчык, Максімка, але не захацеў ты жыць на зямлі. На цябе глядзіць сур'ёзны твар магутнага бога з белаю барадою, але чаму ён так захацеў, каб ты памёр? Ты абавязкова будзеш у раі, бо ты нікому не зрабіў нічога дрэннага. Цябе падхопяць крылатыя анёлы і панясуць на неба. А вось ён, Захар, нарабіў многа грахоў, і ён наўрад ці пападзе туды. Але, няхай-бы ты жыў, Максімка. Хоць цяпер і дождж ідзе, хоць і холадна, але жыў-бы ты, Максімка!..

Маці прывяла „чытальніка“ Ахрэма і Заюхну з сякераю за поясам рабіць труну. Кульгавы Ахрэм, з шызым носам, перажануўся, зьняўшы аблавухую шапку з лысеючай галавы і высмаркаўся ў палу

белай сярмягі, падпязанай сінім поясам. Заюхна, абтрасаючы намокшую шапку, сказаў пра надвор'е.

— Вясна раньняя, а шуры-буры, няпуцёвая вясна, значыць.

У тон яму сказаў нарасьпеў, кашляючы, Ахрэм:

— Д-роў прывезьці не-ельга... Д-дарогі папсава-аліся ўсе.

З-за пазухі дастаў патрэпаны пажоўклы псалтыр і разлажыў на стале.

— Абувайся, Захарка, ды сядзі, скажы цётцы Агаце, хай прыдзе, — разводзячы ў печы агонь сказала маці і раптам загаласіла. — Дапамагала радзіць, а цяпер паможа хаваць.

— Эх, што-ж, малы, аб ім і плакаць няма чаго, — суседшыў Заюхна, і стаў набіваць самасейкаю піпку.

— Яно-ж свайго дзіцяці ўсякаму шкода.

— Памёр, шуры-буры, — менш, знацца, награшыў.

Заюхна пашоў пад павець рабіць труну.

Прышла Агата, тры разы перахрысьцілася і схіліла галаву, падышла і пацалавала Максімку ў лоб, а каб суседшыць, сказала спакойненька, усё перажыўшая, пахаваўшая траіх дзяцей:

— Памёр, дык гора ня ўбачыць, а так дык набраўся-б бяда, на сваім вяку. Родзіш дзіце — цяжка, памірае — цяжка... Госпадзі божа!

І скінуўшы свой кажух, прынялася чысьціць бульбу, а Домна зусім спакойная, мясіла муку на клёцкі.

Ахрэм дастаў з табакеркі панюшку табакі, паднёс да аднае надзры і пацягнуў, да другога — і, заікаючыся, пачаў чытаць...

— В-в-ва імя айца і сына. Прыйдзіце пакланімся со-самому хрысту царэві і богу на-а-шаму!..

Сваім чытаньнем Ахрэм ганарыўся. Ён браў нізенька, неразборчыва, чым далей, тым вышэй разьліваючыся. Можна адна і загана была ў яго, што трошкі заікаўся. Жанчыны слухалі ўрачыстыя і незразумелыя для іх словы.

— Пры-ыйдзіце ко мне усі тружда-ючыся і обрэмененыя і азупакою в-вы.

— Захарка, пашоў-бы ты дапамог труну рабіць, — а сама сабралася і пашла некуды...

І вось яны з Заюхнам рубанкам габлююць дошкі для Максімавай хаткі.

— Труна яму маленькая трэба, дошчак нямнога... А то, шуры-буры, памрэ другі чалавек, як вярзіла, з вярсту, і дошчак яму не набярэшся... Я — чалавек маленькі... Адзежы мала трэба, харчоў мала. Памру — труна невялікая... Ад-жа дзень мой — век мой!

Ляцяць сьвежыя смалістыя стружкі, пахнуць, з хаты чуецца голас Ахрэма.

— Шкода мне Максімі,—кажа Захар.

— Не шкадуй, роўнадушна адказвае Заюхна,—памрэш і ты. А я вось даўно збіраюся і аніяк не магу памерці... Добра, шуры-буры, што мяне некаму шкадаваць...

— Так у цябе нікога няма родных?

— Мне, саколік, усе людзі—родныя. Пайду да аднаго, да другога. Зраблю што—напояць, накормяць... Зла нікому не зрабіў, мне—таксама. Вось і жыву пад богам... Вяселье ў людзей, я—на вясельлі гуляю, хаўтуры—на хаўтурах...

Бародка яго пасівелая, як мох на яліне, маленькая, ходзіць у бакі; броў здзіўлена падведзена на лоб, а на ілбу тысячы зморшчыкаў.

— Быў я, голуб ты мой шызы, быў маладым шустрым, вясёлым. Толькі рост мой ня ўдаўся. Яшчэ малым з дрэва зваліўся, дык рост і спыніўся з чатырнаццаці год. І сьмяяліся нада мною, кажуць: „аршын з шапкаю“. Ну, я чалавек ня злы, часам, шуры-буры, хачу раззлавацца, а ня ўмею. У мяне характар як у малога. А людзі ёсць злыя, братка мой. Толькі мне напляваць. Я і птушку люблю, і зьвера, чаму-ж ня любіць чалавека?

Кажа Заюхна пра сваё жыццё, сплёўвае, называе Захара папераменна рознымі імёнамі, прыемна слухаць яго.

— ...Думаў, вяціцель ты мой, жаніцца. Ды хто за мяне такога пойдзе? Бацька мой—багаты, а я ў бацькі—пасынак. Было ў мяне імя прыгожае—Сілівей. Сталі зваць Заюхнай. Ну, Заюхна, дык і Заюхна, таксама прыгожа... А я змалку палюбіў прыгожыя словы, асабліва бажэсьцьвенныя. Слухаю, а сэрца нешта ціхенька скрабе, скрабе. Адужыў я грамату...

— Ну, а як ты, дзед, у Русалім хадзіў?

— Э-гэ, вяціцель мой! Даў мне вотчым дзьве сотні рублёў. „Бяры, больш нічога ня дам“. Не дасі—прасіць ня буду... Ішлі, знацца, богамольцы. Спадабалася мне гэта і прывязаўся я да іх. Ну, а як дайшлі? Цэлых паўгода ішлі. Заходзілі ў манастыры, машчам кланяліся. Што-ж людзі, як людзі, а парадку і там мала. Мала, сокал, у людзей шчырасьці.

Ужо скалачваў маленькую труну, моцна прыбіваў цвікамі.

— Вялікая труна, братка, вісіць у Русаліме пад стольлю. Чорная, вялікая. Дзіўна вісіць у паветры...

Заюхна пашоў у хату, дзе маці яго пачаставала гарэлкай. Ён прышоў адтуль вясёлы.

У хаце поўна жанчын, яны пальцамі выціраюць у зморшчаках сьлёзы і шэпчуцца. Бачыць Захар—маці абняла Максімку і пад Ахрэмава чытаньне галосіць:

— А сыночак ты мой родненькі! А ты-ж гаварыў ужо мама і тата. Толькі тату ніколі ты ўжо не пабачыш, мой родны Максімка!

— Ляжы-ж ты цяпер прыгожанькі, чысьценькі, сьветленькі. У галавах у цябе сьвечка стаіць і глядзіць на цябе божанька.

— Залаценькі ты мой!..

Захар ня мог утрымаць і выскачыў на двор і зноў сеў у пахучыя стружкі.

Заюхна стаіць і заслухаўся.

— А-ай, як плача твая маці! Як слаўна плача! Пайду паслухаю. Пашоў Заюхна ў хату паслухаць.

Скора прышоў поп, надзеў бліскучую рызу і, махаючы кадзілам, напусьціў вельмі многа пахучага ладану і грамавым голасам маліўся, за Максімку, як за вялікага грэшніка.

— Упакой госпадзі раба божага Максіма!

Заюхна з Ахрэмам яму падцягвалі.

Максімку палажылі ў труну і зачынілі. Дзед Сапрон, муж Агаты узяў яе на плечы. Захару далі несьці беленькі крыж. Ён ішоў наперадзе па бруднай вуліцы, галалобы. Дзьве пары жанчын ішло сьледам. Маці ня плакала больш ні ў царкве, дзе веяла холадам і ў астатні раз цалавала Максімку, ні тады, як засыпалі труну гліністай зямлёю.

Ішоў дробны, халодны дождж. На могільніку жаласна каркалі вароны, бачылі беленькі крыжык з высока-насыпаным жоўтым курганчыкам і касавурыліся на яго.

Людзі зрабілі сваю невялічкую справу і варочаліся назад, каб ча „клёцках“ успамянуць.

Захар азыз і пасінеў, зуб на зуб не пападаў.

А ты ляжыш, Максімка, у сырой зямлі, будзе мяцеліца выць над табою і будзе ісьці такі халодны дождж!..

Так—цяжкая штука—жыцьцё!

Буйнай вясною прышла радасьць у хату доўгачаканай госьцяю і села на покуце—прыбраныя ў лёгкія зялёныя адзежы, з па-за якіх віднелася забруджаная беднасьць, з крывой усмешкаю над сабою і людзьмі. Домна з Захарам гэтага не заўважалі.

Стараста Макей прынёс з воласьці ліст ад бацькі.

Маці схпіла яго ў рукі, зачырванелася, прыціскаючы да грудзей.

— На, Захарка, чытай хутчэй!

Захар асьцярожна дрыжачымі рукамі разарваў ліст.

На першай старонцы ішлі паклоны шматлікім знаёмым, на другой—апісваў, як біліся пад Варшавай. Захалонула сэрца, як прачытаў сын:

„Лажу я ў шпіталі, ранены ў правую нагу. Рана ў мяне не цяжкая. Зробяць вось апэрацыю і тады адпусьцяць дамоў назаўсёды. Чутна ў нас, што скоро вайна скончыцца. Чуеш, Домна, скоро прыеду дамоў! Як можна падтрымлівай гаспадарку і не прадавай каня. Чуць ня цэлы год на франтах. Баюся я, як вы без мяне ўправіцеся з гаспадаркаю. Захарка, мусіць, падрас ужо. Дужа хацелася-б мне паглядзець на вас. Дык бывайце здаровенькі, ка і бог дасьць, прыеду і вазьмуся за зямлю...“

Захар круціўся па хаце ад радасьці, маці памаладзела на дзесяць год.—„Прыедзе, прыедзе“. Хадзіла варажыць да вядомай варажбіткі ў мястэчка і там выпада таксама, што прыедзе.

Кожную нядзелю хадзіла ў царкву, малілася, прымушала маліцца і Захара аб тым, каб даў бог хутчэй вярнуцца бацьку. Царква цесная, а ў ёй бітком набіта людзей. Маці стаіць высокая і простая і часта хрысьціцца.

— Не глядзі па бакох, сыноч, маліся,—шэпча яму на вуха маці.

Захар хрысьціцца і думае пра бацьку, але не глядзець па бакох нельга. Па левы бок стаяць жанчыны, а па правы мужчыны. На клірасе стаіць Ахрэм і падцягвае, як толькі дзяк узмахне рукамі. Наперадзе стаяць багатыры: Сымон Латута—паважны, чорнабароды і Тамаш Сініца—Захараў дзядзька, пакладзісты, каротканогі. Яны хочуць па праву быць бліжэй да бога. Яны нагінаюцца на вуха адзін аднаму і аб нечым шэпчуцца. Калі ў падсвечніку тухне свечка, яны першыя стараюцца паправіць яе. Ззаду стаяць бяднейшыя—Цімох Сечка, у растаптаных лапцёх з грубымі анучамі, шчупленькі на від, гразнаваты. Таксама, мусіць, моліцца за свайго сына.

Супроць Захара вялікі абраз у пазалочанай асадцы. Сьвяты Юр'я едзе на белым кані і доўгай пікаю коліць у расчыненую зяпу нейкага зялёнага зьмея.

— О здравіі, о спасеніі, раба божага воіна Андрэя!—чытае поп.

Маці кажа:

— Слухай, Захарка, бацьку памінаюць...

І выцірае кончыкам хусткі сьлёзы.

Неяк выпадкова залез праз вакно ў цёмную царкву прамень сонца ды іскрыцца на падаконьніку і на папавай рызе.

Наогул, у царкве нудна. У Захара даўно забалелі ногі. Каб хутчэй ужо скончылася гэта! А можа пайсьці ў калавурку—там весялей, мужчыны кураць, гавораць і сьмяюцца. Але вось выходзіць поп з залатым крыжам і дае яго цалаваць. Народ зразу пачынае штурхацца і мацней гаманіць. Першымі заўсёды падыходзяць Сымон Латута з Тамашом, шырока хрысьціцца і цалуюць першы крыж, потым сінюю і потную папову руку...

— Праваслаўныя, цішэй,—кажа поп,—справіцеся ўсе падыйсьці... Але людзі ня ўнімаюцца, бо кожнаму хочацца падыйсьці першаму.

— Латута разводзіць рукамі ў недаўменьні...

— Што за людзі вы, не разумею. Ды справіцеся ўсе падыйсьці. Навошта рабіць кірмаш у царкве?..

Дарогаю маці кажа:

— Сёння я сон нейкі дзіўны бачыла. Быццам прышоў бацька дахаты, аброс увесь валасамі, сеў ціханька на лаўку пад абразы і маўчыць. А я пытаю: „Чаго ты, Андрэй, маўчыш?“, а ён адказвае: „Бязногі я, калека, цяпер я ўжо не работнік у вас...“ І так горка, горка заплакаў. Ці на добрае, ці на благое—хто яго ведае.

Захар часьцей маўчаў і чым далей, тым больш рабіўся маўклівейшым...

— А то часам бачу: сядзіць на лаўцы страшны такі, стукае кіем і кажа: „На што прадала каня?“ А як-жа яго не прадаць, калі недастача ўсё?

Дні ішлі ашарпанымі жабракамі.

Захар кожны дзень прыглядаўся да твараў салдатаў, часам—бязногіх, бязрукіх, едучых на бацькаўшчыну. І ў кожным з іх стараўся злавіць падабенства на бацьку. Потым, падмануты, праводзіў салдата доўгім тужлівым поглядам за сяло—у зялёны неаглядны разьліў хлявоў.

Захар бачыў, нечага баяліся людзі, бо зьбіраючыся разам гаварылі то прыцішанымі галасамі, то буйнымі і крыклівымі. Сяло жыло трывожным жыцьцём. Вайне, відаць, ня было канца. Кожны год забіралі хлапцоў, а назад вярталіся толькі калекі. З франтоў мужыкі атрымлівалі нярадасныя весткі. Адны: „наказалі доўга жыць“ пахаваныя далёка ад радзімы. Другія,—пакалечаны, але прыдуць дахаты і будуць ня людзі, а „скліма“, бо мала хто з іх пройдзе расістымі раніцамі з плугам ці з касою; і толькі трэція, шчаслівыя, прыдуць здольнымі да працы. Таму і старая маці, якая-небудзь цётка Агата, пахіліць галаву, падапрэ шчаку правай рукою і заплача ў голас, седзячы ў нядзелю на прызьбе: успомніць пра свайго чорнабровага сына, якому падшукала ўжо маладуху. Жыў-бы сын на зямлі, варочаў-бы плугам аблогі, расьціў-бы ядранае жыта, ды гадаваў дзяцей! А ён ні за што ні пра што можа памірае на чужыне.

Людзі ня ўсе разумелі за што ваююць іхныя сыны.

Сымон Латута, Тамаш і Аўдзей Пляскун ня любілі немцаў.

— Немцы паганяны заварылі кашу.

Мікіта Хадун, нэрвова стукаючы жылістым кулаком у грудзі, спрачаўся:

— Прычым тут немцы? Немцы, як немцы, а вось цары заварылі кашу. Вы думаеце ім шкода людзей, ды не... Цёмны наш мужык, як ноч...

Андрон Холад, стоячы з Хадуном, быў вышэй за яго на цэлую галаву, чалавек пабыўшы і ў коле і ў мяле, у горадзе на фабрыцы, спакойна махнуў рукою.

— Завязалі вайну памешчыкі разам з царом. Гэта сьмешна падушца, як у нас талкуюць: пакрыўдзілі, моў, нашага цара. Дык каб за гэта гінулі мільёны людзей, глупства!

І скручываў агрубелымі пальцамі папіроску.

А поп гаварыў:

— Праваслаўныя, за веру, цара і айчыну!

Большасць ведала, што сыны ваююць за праўду, якую глуміў немец, за Расеюшку, за цара, а больш нічога ня ведалі, а хоць і ведаў хто, дык маўчаў, бо быў на вачох старасты, вурадніка і земскага.

Прыехаўшы з фронту, на пабыўку, сын Латуты, Гаўрыла, з мадаляю і рыжым чубам, фарсіў перад людзьмі.

— Мы-ста як пагналі нямчуру, як далі ім перцу, дык тыя толькі чухаюцца.

— Глядзіце, каб вас не пагналі,—умяшаўся Мікіта Хадун.—Хварсі хварсун.

— Уж-та мы ім пакажам праклятым!—пагражаў Гаўрыла кулаком.

Больш за ўсё людзі хацелі, каб хутчэй скончылася вайна. І хацелі гэтага, як галодны хлеба. Кідаліся яны ў розныя бакі, шукалі нечага, трывожыліся і падчас былі вельмі злымі.

Злосьці ў людзей Захар бачыў шмат і не разумеў яе.

Амаль у кожнай хаце былі сваркі, разлады. Тамашова нявестка—хворая, худая, як сьмерць,—абяцала ўтапіцца ад горкага жыцця. Вураднік за ўсякую правінку ездзіў по-ўху, не са злосьці, а па абавязку службы. Аўдзеі Пляскун—сажэнны ростам і моцны—на вачох усіх людзей забіў калом свайго сына Рыгора пры падзеле зямлі. Максім Холад—ціхі і дабрадушны мужык, уцякаючы ад суду, павесіўся ў лесе на сасьне. А брата яго, бунтара Андрона, за тое, што ішоў супроць папа, вурадніка і старасты і чытаў людзям цікавыя і недаступныя па сваёй глыбіні кніжкі, стражнікі павялі нямаведама куды. Стараста Макей абяцаў загнаць Мікіту Хадуну ў Сібір.

Аніську Зямца—васемнаццацігадовага хлапца—Сымон Латута злавіў у сваёй клеці. Ён паклікаў людзей, вурадніка, старасту і над Аніськам учынілі суд. Яны палажылі на плечы яму чатыры пуды мукі, якія ён хацеў украсьці, і з лаянкаю, штуршкамі павялі па сялу.

Латута задаволена гаварыў людзям:

— Я яго, браткі, ня біў... Я толькі хачу — няхай людзі паглядзяць. Змучаны і перапалоханы Аніська павінен быў перад кожнай хатаю лажыцца ня зямлю і гаварыць:

— Я — злодзей. Біце мяне, добрыя людзі... Каюся.

Аніська гаварыў праз сьлёзы. Падыходзіў гаспадар хаты, штурхаў нагою ў сьпіну і цадзіў скрозь сьцятыя зубы:

— А-а-а, свалата, папаўся!

А Латута, залажыўшы рукі за сьпіну, дадаваў:

— Стукні яшчэ разок, каб не даваў другім патачкі...

Хто не хацеў біць, за таго ён сам стукаў падкованым ботам у галаву.

Жанчыны ўгаварылі:

— Што вы робіце, вы-ж забіць можаце чалавека...

— Туды яму і дарога. Сягоньня мяне абакраў, а заўтра вас абкрадзе.

Мікіта Хадун, падышоўшы да натоўпу, паглядзеў на вурадніка на Латуту.

— Свалата вы, а ня людзі, — сплюнуў і адышоў.

— Абаронца які... Глядзі ў мяне! — крыкнуў яму ўсьлед Латута, але Хадун не абярнуўся.

Гэты суд скончыўся на паўдарогі сяла, калі Аніська ня мог устаць.

Тады бабы адлілі яго вадою і палажылі на лаўцы. Праз месяц, Аніська Зямец у адплату пабіў вурадніку вокны, а Латуціна гумно поўнае збожжам, запаліў і сам уцёк.

Захар глядзеў на пажар і ў першы раз бачыў, як людзі дружна і шчыра працавалі, не шкадуючы сіл у барацьбе з агнём.

Крычалі людзі і беглі ў цемні начы.

— Пажар-а-а-а!

— Лю-удзечкі, гарым!

— Што? Дзе гарыць!

Разам з другімі бег Захар, запыхаўшыся на ўзгорак. Людзі пераганялі адзін аднаго, штурхаліся локцямі, валіліся, падымаліся.

Полымя лізала шырокімі і доўгімі языкамі чорную страху, кідала ўгору мільёны зорыстых іскраў, якія высока ўзьлятаючы, сыпаліся на людзей. Выносілі з гумна неабмалочаныя снапы жыта, скідаючы ў груд, як папала.

Людзі крычалі моцна, да сіпоты.

— Хлопцы! Не даваць агню ходу!

— Ня пускаць на Пракопава гумно.

Латута выскачыў з апаленымі валасамі, выхапіў з рук у бабы вядро з вадою і стаў піць — многа, з прагнасьцю. Дрыжэлі рукі, вада разьлівалася і цякла па кашулі.

— Гэй, — крычаў нехта — раз! Дружна возьмемся!

Мужчыны гакамі разрывалі пакоўце на страсе, расьсякалі сякерамі, мітусіліся ў полімі людзі, варушыліся вельмі сора, малацістыя іскры снапамі разьляталіся, асьвятляючы навакольны прастор.

— Ну, яшчэ — ра-аз! Дружна! Ня стой на дарозе!

— Маладзіцы, дзевачкі... вады хутчэй! — прасіў Заюхна, ласкавы і разьлюшаны.

Гужам пасталі дзеўкі і маладзіцы да рэчкі. Самая першая чэрпала ваду, перадавала адна адна па два вядры — поўнае і парожняе.

Гарачыя, потныя людзі бегалі, дружна працавалі, элучаныя ў бядзе страшэннай сілай супроць агню, і ўсё тут забывалася: людзі рабіліся ласкавымі, паслухмянымі, забывалі ўсю злосьць. „Вось каб заўсёды былі такімі людзьмі“, — падумаў Захар.

Сталі разыходзіцца, як зусім усьцішыўся і патух агонь. Так-жа дружна, узбударажаныя, разыходзіліся і спачувалі бядзе...

Мікіта Хадун, бліскаючы разумнымі вачыма, пад густымі рыжаватымі бровамі, гаварыў незразумелае пра жыцьцё...

— У жыцьці, хто палку ўзяў, той і напраў. Сумна людзям, таму яны і робяць ўсякае глупства: б'юцца, дзяруцца, плачуць, скачуць...

Некалькі разоў ён сядзеў у адсідцы ў воласьці за свае такія прамовы — яго ня любіў ні вураднік, ні поп, ды і сам ён абзываў іх „жулікамі“.

— Галоўнае — гэта зямля... Каб яе пабольш нам... — гаварылі між собой мужыкі, на розныя лады абзываючы яе.

Сілы, якая была ў гэтай зямлі, Захар яшчэ не разумеў. Адчуваў, што ёсьць нейкая сіла і сіла, напэўна, страшная, нездарма за яе біліся, судзіліся і забівалі адзін аднаго. Людзі знаходзіліся як-бы ў палоне.

За сямом ляжала яна — прасторная, але пустая.

І бачыў Захар, як у гэтую каравую, ненасытную зямлю сыпалі мужычыя жмені бурштыновае зерне, аблівалі потам, прытоптвалі нагамі, аралі, скародзілі, сеялі. Гадалі пра вялікі ўраджай людзі буйна-квяцістымі вёснамі, пакутна згібаліся, жнучы гарачым летам, жостка абмалачвалі ўвосень і клалі яе, і зноў на весну спадзяваліся на ўраджай. А зямля была сама па сабе: не хацела радзіць,

бо ведала, што ня людзі над ёю пануюць, а яна над людзьмі, і шчодро вырошчвала палын.

— Ай, як палыном пахне, каб на яго немач!

Клалі ў зямлю дробненькі гной, па аднаму, кожны на сваёй заняйдбанай палосцы дужыліся, сам гаспадар і раскірэка-конь, гойкалі на ўсё поле і не маглі яе адужаць, толькі выціскалі сокі.

Зямля-ж хацела дружнай напорнай працы. Хацела піць, есці і радзіць. А людзі спрадвеку не маглі яе аплодзіць.

І зямля глуха ўздыхала...

(Канец будзе)

М. ХВЕДАРОВІЧ

Т Ы Ф У С

Стойце, таварышы,
Ходу няма!
Вокны забіты
І дзверы.
Тут зараз нязваная
Госьця—чума,
Сьмяротных мільёны
Бактэрый.

Вось яны лезуць
Праз шчылі вакон,
Чорнаю хмарай
Нязьлічана многа.
Вось яны страшных
Мільёны імён
Сымбаль перасьцярогі!

Вось яны крокі
Людзкае бяды,
Шчупальцы пушчаны,—
Толькі каторага?
Кожная кропля
Сырое вады
Ядам затручана
Ворага.

Гэты падкошаны
Падае ніц
Гэты ў пакутах вялікіх
Ахвярай...
— Беце трывогу—
Зьбірайся тушыць
Премін людзкога
Пажару.

Клічце сюды
Баявых дактароў,
Стаўце навокал
Бар'еры!
Пад мікроскопы
Гарачую кроў,
На барацьбу
З бактэрыяй.

Хай-жа пульсуе
Энэргіі рух,
Мускулы покуль
Захоплены прагаю.
Крывязвароту
Вялікі круг
П'юць капіляры
З гарачаю смагаю.

Каб разгараўся
Жыццёвы пажар,
Каб палымнела
Юнацтва ружовасьць.
Сэрца няспынны
Вялікі змагар,
Так як няспынна
Бунтарства і моладасьць.

Каб кожная шлунка
Давала адбой,
Цесна сышліся
Каморкі матэрыі...
Каб разгараўся
Нябачаны бой
З самай маленькай
І страшнай бактэрыяй.

27-XI--29 г.

Менск.

ЮЛІ ТАЎБІН

* * *

За словы п'янае трызьні
Мне крыўдна і ніякавата...
Юнацтва нашага агні
Бацькі куплялі ў казэматах.

І вось цяпер нібы праз сон—
Праз нашы гульні, песьні нашы
Ўстае ў затоцы змрочных дзён
Вастрог... і брудная „параша“.

Маўклівасьць... Жудасьць... Цемра... Ноч...
І нават зоры не гавораць...
Чарнее неба палатно...
Сьцяной абнесен панадворак.

Сьвітае... Бразгат каля брам...
І павялі... забіць, скалечыць...
Пракляцьце вам, пракляцьце вам,
Забойцы волі чалавечай!..

Бацькі!.. Вы ўквечаны ў вякох,
А мы... ў гадох пакуты вашай
Смакталі ў матак малако,
Пакутвалі над маннай кашай.

Нам гэта ўсё ўсплывала сном
І нехта, не адчуўшы буры,
На злыя песьні і віно
Зьмяніў дзяцінства канфітуры.

І крыўдна робіцца за іх...
Цаніце спадчынай багатай—
Юнацтва нашага агні
Крывёй куплялі ў казэматах.

Менск, 29-IX 29.

СЯРОД БЕЛЫХ ДРАПЕЖНІКАЎ

(Апавяданьне)

Сі-Вангу пятнаццаць гадоў. Ён толькі тыдзень таму назад прыехаў у Харбін з сваім бацькам-старым Сі-Янам з вялікага кітайскага гораду, што стаіць на беразе вагromністага неспакойнага мора. Бацька Сі-Ванга быў рабочым-кулі ў белых людзей морскага гораду, але белыя людзі за нешта ўзлаваліся на кулі, адабралі ад іх работу і прагналі іх ад сябе. Сотні галодных кітайцаў асталіся бяз прытулку і бяз хлеба. Стары Сі-Ян доўга шукаў працы, але яе ня было, і яму з сынам прыходзілася галадаць у багатым і прыгожым, але жорсткім горадзе.

Пасьля некалькіх месяцаў галоднага жыцця Сі-Ян даведаўся ад сваіх таварышоў—другіх кулі, што далёка на захадзе Нябеснай Імпэрыі ёсць багаты горад Харбін, дзе можна лёгка дастаць працу. Стомлены галадоўкаю, Сі-Ян забраў з сабою Сі-Ванга, і бацька з сынам удвух пашлі шукаць шчасьця ў сьвеце. Праз шмат цяжкіх дзён падарожнікі дабраліся да Харбіну, і Сі-Ян стаў часта гаварыць Сі-Вангу аб тым, як яны заживуць у новым горадзе.

— Вось толькі-б набыць каламашку.

Каламашка была недасяжнай марай Сі-Яна. Ён яшчэ з маладых гадоў марыў аб ёй, жадаючы стаць рыкшам. Але праходзілі дзень за днём, а працы ў Харбіне Сі-Ян не знаходзіў. А ўчора ў самы поўдзень, калі бязьлітасна пякло сонца і сьпёка тысячамі вострых іголак калола цела, Сі-Ян, ідучы з Сі-Вангам па вуліцы ў пошуках працы, раптоўна паваліўся і не захацеў уставаць. Колькі Сі-Ванг ні плакаў, колькі ні варушыў бацьку—стары маўчаў і нярухома ляжаў на запыленай дарозе. Толькі з носу двума тонкімі раўчакамі выцякала чорная кроў. Сі-Яна забіла сонца, і Сі-Ванг астаўся адзін у чужым і варожым горадзе.

Як маленькае адарванае ад маткі шчанё ціха скуголіў Сі-Ванг над бацькавым трупам, але да месца здарэньня падышлі белыя людзі ў высокіх коркавых шлемах. Сі-Ванг, спалохаўся іх, адбегся на другі канец вуліцы. Адтуль ён убачыў, як праз некаторы час

да трупa Сі-Яна коні падвезьлі вялікую чорную скрынку, як жоўтыя людзі ўкінулі труп у гэтую скрынку і некуды павезьлі.

Сі-Ванг спачатку бег за скрынкаю, а потым адстаў ад коняў і заблудзіўся ў незнаёмых вуліцах. Настала ноч. Сі-Ванг, блукаючы па горадзе, папаў у парк. Стомлены, ён прысеў у кустох адпачыць і заснуў, а праснуўшыся раніцою ўбачыў, што па парку вельмі часта праходзяць белыя людзі, а жоўтых саўсім ня відаць. Забіўшыся яшчэ далей у кусты, Сі-Ванг стаў чакаць, пакуль усе белыя людзі пройдуць і яму можна будзе ўцячы з парку на вуліцу, дзе часамі можна знайсці выкінутую хлебную скарынку ці яшчэ што-небудзь такое, што можна зьесці.

Сядзячы ў кустах каля дарожкі, Сі-Ванг пачуў галасы дзяцей. Старая, налітая лоем жанчына ішла па дарозе, а перад ёй беглі двое маленькіх белых хлапчукоў і дзяўчынка. Галоднаму Сі-Вангу перш за ўсё кінулася ў вочы, што дзяўчынка трымае ў руках вялікі бутэрброд...

Калі дзеці праходзілі побач з кустамі, дзе сядзеў кітайчонак, ён міжвольна высунуў галаву, прагна зьядаючы вачыма смачны кавалак у руках дзяўчынкі. Ад рухаў Сі-Ванга кусты заварушыліся, і дзеці здзіўлена спыніліся перад імі. Дзяўчынка, убачыўшы між зялёнага гальля жоўты вымурзаны твар і бліскучыя вочы кітайчонка, — спалохалася. Бутэрброд вываліўся ў яе з рук, а сама яна моцна загаласіла. На месца здарэння прыбегла нянька і стала ўсыцішваць дзіцянё, і, убачыўшы Сі-Ванга, адразу накінулася на яго.

— Ах ты, д'ябал жоўты. Злодзей ты. Вон адгэтуль!

Спалоханы крыкам Сі-Ванг, куляю выляцеў на другі бок кустоў і паімчаў па сьцежцы. Нечакана на звароце з-за куста вырас белы чалавек і з усяе моцы выцяў Сі-Ванга стэкам праз галаву. На жоўтым твары адразу набракла чырвона-сіняя паласа, але Сі-Ванг нават ня крыкнуў: ахоплены сьмяротным жахам, ён выскачыў з парку і пабег па вуліцы.

Толькі канчаткова знямогшыся, ён спыніў свой шалёны бег і горка заплакаў ад палкага болю і крыўды. Сьлёзы сьляпілі вочы, а сэрца калацілася ў грудзёх, як злоўленая птушка ў цеснай клетцы.

Знайшоўшы за нейкім плотам кучу выкінутых сьмярдзячых ануч, Сі-Ванг усеўся на яе. Ён не пераставаў плакаць, і закрыўшы расьсечаны твар рукамі, ня бачыў, як да яго падышоў і, крануў за плячо малады высокі кітаец. Інстынктыўна Сі-Ванг сыціснуўся ўсім целам — чакаў удару, але ўдару ня было.

Малады кітаец мякка запытаў:

— Чаго ты плачаш, хлопчык? Цябе пакрыўдзілі?

Сі-Ванг нічога не адказаў, толькі яго маленькае худое цела яшчэ мацней закалацілася ў сударгах плачу.

Тады малады хлапец прысеў і, ласкава адвёўшы рукі Сі-Ванга ад галавы, заглянуў яму ў твар. Заглянуў—і ахнуў: на твары дзіцяці з верхняга боку лба, праз успухшы нос, праз вусны, да самай шыі зьбягаў струмень крыві. Твар і грудзі Сі-Ванга былі заліты крывёю. Тады хлапец—яго звалі Сунам—адарваў ад сваёй кашулі кавалак тканіны, абцёр кроў і перавязаў твар Сі-Ванга. Дзіця ня супярэчыла Суну, а, ускліпваючы, пакорна выконвала яго загады.

Скончыўшы перавязку, Сун узяў Сі-Ванга за руку і павёў за сабою. Дарогаю Сі-Ванг, пераканаўшыся, што Сун нічога дрэннага яму ня зробіць, расказаў гісторыю сваіх блуканняў у пошуках працы, расказаў пра сьмерць бацькі, пра ўсё. Сун моўчкі, сьціснуўшы зубы, праслухаў апавяданьне і сказаў Сі-Вангу, што забярэ яго з сабою, а куды—будзе бачыць.

Доўга ішлі хлапцы па вузкіх смуродных вуліцах, населеных выключна аднымі кітайцамі. Некалькі разоў ім прыходзілася пералазіць праз нявысокія, напалову згніўшыя платы. Нарэшце, яны выбраліся за горад і пайшлі па вузкай сьцежцы між пахілых фанзаў ваколічнай кітайскай бядноты. Хутка і гэтыя фанзы апыніліся ззаду, і перад падарожнікамі, як вокам акінуць, распасцёрлася невясёлая, спаленая сонцам, камяністая раўніна. Далёка-далёка на перадзе з абоймаў вячэрняга змроку выступалі зубчатыя верхавіны пакрытых лесам гор.

— Там,—паказаў Сун на горы,—ёсьць інакшая краіна, дзе людзі роўныя, дзе людзямі кіруе праца.

І ён расказаў Сі-Вангу дзівосную быль аб тым, што ў той далёкай краіне няма няшчасных кулі, няма злых белых людзей са стэкамі, а ёсьць толькі адны працоўныя, такія як мёртвы Сі-Ян, і што гэтыя працоўныя самі кіруюць сваёй дзяржаваю. І яшчэ адну быль расказаў Сун Сі-Вангу—быль пра вялікага правадыра сусьветных кулі—Леніна.

І калі Сун расказаў пра тое, як Ленін усё сваё жыцьцё аддаў за жыцьцё і шчасьце бяздольных кулі—чорныя вочы Сі-Ванга затуманіліся буйнымі слязьмі...

Сьцежка, па якой ішлі хлапцы, нечакана згубілася ў балотных зарасьніках закінутага рысавага поля.

— Старайся ступаць па маіх слядох,—сказаў Сун, і асьцярожна пайшоў па балоце, спрытна манэўруючы між кустамі.

Сі-Ванг нясьмела ішоў за Сунам. Ногі яго па калена загрузалі ў балоце. Ёсці было цяжка. Сі-Ванг змарыўся і ўжо хацеў крыкнуць Суну, каб той пачакаў яго, як раптам пачуў пад нагамі цьвёрдую зямлю.

Над самым вухам пачуўся ціхі голас Суна:

— Прышлі. Лезь за мною.

І Сун зьнік у цёмным праходзе між руінаў старой кітайскай ку-мірні. Сі-Ванг пасунуўся ўперад, упацёмку стукнуўся галавою аб нешта цвёрдае і цяжка грукнуўся на зямлю. У вачох загушкаліся сінія і зялёныя кругі... Спачатку хлапец яшчэ чуў шлохі ног Суна, а потым усё сьціхла. Кругі з вачэй зніклі і стала саўсім цёмна...

* * *

Капітан Брынскі вышаў з памяшканьня ангельскай місіі ў Харбіне здаволены і вясёлы. Ды і як яму было ня радавацца, калі, пасля дзесяці з лішкам гадоў блуканьняў па заходня-эўрапейскіх сталіцах, дзе яму прыйшлося паспытаць асалодаў усіх прафэсій, пачынаючы ад уласьніка таксі для перавозкі „вялікасьвецкіх“ прастытутак і канчаючы прадаўцом правінцыйных газэт і агэнтам нямецкае фірмы па распаўсюджваньню вадкасьці супроць клопоў, блох і іншых паразытаў,—ён ізноў у капітанскім чыне, вярнуўся на вайсковую службу.

Праўда, радасьць Брынскага крыху затуманьвалася той акалічнасьцю, што да начальніка місіі яго не дапусьцілі, але гэта, урэшце, ня так важна... Замест начальніка місіі Брынскага прыняў сакратар яго—містэр Гарысон.

Праўда, містэр Гарысон не падаў былому карнэту лейб-гвардыі яго вялікасьці драгунскага палка рукі і нават не запрасіў яго сесьці, але і гэтыя дробязі ніколькі ня зьменшвалі капітанскай радасьці.

Весела ўсьміхаючыся, Брынскі ішоў па вуліцы і ў кішэні ласкава гладзіў пальцамі шаўкавістую паперку—чэк на 250 фунтаў стэрлінгаў, выданы сакратаром місіі на імя капітана Брынскага для прадстаўленьня ў харбінскае аддзяленьне Ангельскага гандлёвага банку. А ў верхняй кішэні занозанага, пабываўшага ў розных „перапалках“ капітанскага фрэнчу, ляжала другая „неафіцыйная“ паперка за подпісам і пячаткай містэра Гарысона на імя камандуючага кітайскімі войскамі харбінскай правінцыі. У гэтай паперцы місія прасіла камандуючага неадкладна вылучыць у распараджэньне капітана Брынскага ўзброены атрад у 100 чалавек „дзеля ўтварэньня экспэдыцыі за межы правінцыі“.

Атрымаўшы па чэку грошы, капітан адразу зайшоў у вялікі калёніяльны магазын і, нядбайна кінуўшы на прылавак пяціфунтовую паперку, загадаў закруціць у паперу чатыры бутэлькі наймацнейшага каньяку і розных закусак. Калі загад быў выканан (прадавец раней, чым аддаць капітану пакупкі, разоў пяць аглядаў паперку з усіх бакоў і нават глядзеў праз яе на сонца, каб пераканацца,

што яна не фальшывая), капітан шпарка пабег дадому, дзе яго нецярпліва чакалі таварышы.

— Ну, пі-гуляй, панове!—крыкнуў ён, увайшоўшы ў чорную закураную халупу, дзе сядзела яшчэ трое „капітанаў“,—грошы ёсьць, асалода жыцця ёсьць,—паказваў Брынскі на прынесеныя скруткі,—а слава і Расія—наперадзе!..

„Капітаны“ ажыўлена заварушыліся.

— Хе-хе-хе, мы сваё возьмем,—здаволена загаварыў адзін з іх—паручнік Бялькевіч,—Расія—для рускіх, а не для розных там... хе-хе ж-жыдоўскіх наймітаў!..

Выказваючы гэтыя свае думкі, Бялькевіч з усяе моцы сунуў нагу ў толькі-што залатаны бот, але яна чамусьці не хацела лезці, і паручнік ажно пачырванеў ад натугі.

— А-а, ч-чорт,—нарэшце пераканаўся ён у дарэмнасці сваіх пасілкаў, злосна плюнуў у кут і ў адным боце пайшоў да стала, за якім ужо разьмясьціліся яго таварышы.

Калі кампанія задаволіла смагу, цэнтр увагі ўдзельнікаў вячэры з апусьцелых бутэлак перамясьціўся на Брынскага, які, увесь чырвоны, з мокрым і сьлізкім ад поту тварам, азьвярэла роў аб блізкіх перамогах „слаўнага расійскага воінства“, падмацоўваючы свае словы самымі пераканальнымі гэстамі.

— Стоіць толькі нам зьявіцца ў Расію са жменькай ісьціных яе сыноў і... Брынскі так стукнуў кулаком па сталае, што аж бутэлькі падскочылі, а шклянкі заліліся дробненькім далікатным сьмехам,—і ўсе рускія людзі, як адзін, падымуцца і пойдучь... і пойдучь на Маскву, адбіраць ад паганых нехрысьцяў крамлёўскія сьвятыні, узьняць над імі вялікі сьцяг—сьцяг Расіі... адзінай і непадзельнай!..

Скончыўшы сваю натхненую прамову, Брынскі цяжка апусьціўся на ложак, які, падсунуты блізка да кульгавага стала, замяняў паном капітанам крэслы.

— Ну, а што чуваць наконт дапамогі?—запытаў Брынскага высокі, худы з сухотнымі ружамі на твары, Васючэнка,—бліжэйшы памоцнік Брынскага.

Брынскі выцягнуў з кішэні тугі замусолены кашэль.

— Вось,—паказаў ён пачку новенькіх крэдытак,—і яшчэ дадуць, калі трэба будзе і—сто шакалаў на дапамогу...

Выбух радасных выклікаў ня даў яму дагаварыць.

— Ура! Ура-а-а!—з захапленьнем раўлі ўзрадаваныя „капітаны“.

— Гушкаць яго!—прапанаваў Бялькевіч.

І тры пары п'яных рук выцягнуліся ў паветры, ускідаючы млявае, па мяккасьці падобнае да анучы, цела Брынскага.

Нарэшце, засопшыся і канчаткова стаміўшыся, паны-афіцэры выпусьцілі Брынскага, „аглушылі“ апошнюю бутэльку каньяку і вышлі на прыціхшую вячэрнюю вуліцу.

Васючэнка прапанаваў ісьці ў цэнтр гораду.

— Там кітаянак знойдзем—любата...

— А як-жа я?.. бяз бота?—запратэставаў Бялькевіч,—з аднэй нагой?

Выхад са становішча знайшоў Васючэнка.

— Ідзі мой галёш надзень—нібы паранены будзеш.

Сьмела мы ў бой пайдзём

За-а Русь сьвятую-у...

Высокім фальшывым фальцэтам зацягнуў Брынскі, астатнія падхапілі, і кампанія кранулася па вуліцы ў напрамку да цэнтру, разганяючы па дарозе кітайцаў, якія палахліва хаваліся ў брудныя фанзы.

— Ці не бальшавікоў вядуць?—нечакана спыніўся Васючэнка ўглядаючыся ўздоўж вуліцы.

— Дзе? Падай мне іх сюды! Я з імі пагутару!—бліснуў п'янымі вачыма Брынскі і схапіўся за эфэс старой аблезлай шашкі.

Пасярод вуліцы, уздымаючы начамі хмары цяжкага ўдушлівага пылу, ішоў узброены атрад кітайскіх жаўнераў. У сярэдзіне, паміж жаўнераў стамлёна крочылі арыштаваныя. Большасьць з іх былі босыя, у падраных кашулях, з акрываўленымі тварамі...

— Сто-ой!—з усяе моцы зароў—Брынскі, матаючы кулакамі,—сто-ой!

Заўважыўшы на плячох Брынскага сярэбраныя істужкі капітанскіх пагонаў, кітайцы спыніліся.

— Каго вядзеце? Бальшавікоў?..

— Бальшавік, капітана, бальшавік. Савет бальшавік,—ажыўлена зацмокаў сінімі вуснамі адзін з кітайцаў, мабыць, старэйшы.

— А ну, пакажы мне гэтую сволач!—прасунуўся наперад Васючэнка, адціснуўшы плячом Брынскага.

Адзін з арыштаваных спакойна павярнуў галаву ў бок Васючэнкі.

— Сам ты сволач... белая!—і павярнуўся да таварышоў, якія адчуваючы, што спатканьне з п'яным афіцар'ём дрэнна скончыцца, трывожна пазіралі адзін на аднаго.

Афіцэры аслупянелі ад нечаканасьці. Адзін Васючэнка спакойны. Толькі вусны яго склаліся ў кривую ўсьмешку, у вачох запаліўся драпежны агоньчык...

— Белая сволач, кажаш? На!..—і сьціснуты кулак яго паляцеў у твар сьмелага юнакі...

Пачатак быў зроблены. „Капітаны“, як зьвяры, накінуліся на арыштаваных і сталі біць іх куды папала і чым папала.

— Як с-саб-бак,—з пенаю на вуснах хрыпеў Брынскі,—на месцы пакладу!..

І, выхапіўшы з похвы заіржаўленую шашку, ён стаў азьвярэла лупцаваць ёй па зьбітых у кучу целах.

Нарэшце, канвойныя кітайцы, убачыўшы, што хутка ім і весьці на допыт ня будзе каго, сталі аддзіскаць бандытаў ад арыштаваных. Калі ім гэта ўдалася,—чацьвёра савецкіх грамадзян, ушчэнт пасечаныя, асталіся ляжаць на дарозе.

* * *

Калі Сі-Ванг ачнуўся, ён убачыў, што ляжыць у сярэдзіне чыста прыбранай фанзы на галянавай пасьцелі.

На вялікім абточаным камні, які ляжаў сярод фанзы, займаючы добрую палову яе, жоўтым прыжмураным вокам мігала газьніца.

— Агонь гарыць—значыць, ноч яшчэ, падумаў Сі-Ванг і, адварнуўшыся ад сыяны, убачыў, што насупраць яго на той бок камню, на такой самай пасьцілцы сядзіць Сун і ціха аб нечым гаворыць з маладым кітайцам, апранутым у вайсковае адзеньне.

Сі-Ванг хацеў прыслухацца да гутаркі, але раптам адчуў нейчы мяккі дотык да свайго пляча. Нэрвова абярнуўшыся, ён убачыў, што над ім схілілася старая жанчына з кубкам у руцэ.

— Ня бойся, сыноч. На вось выпі—падмацуйся крыху, а потым—засьні,—супакоіла яго кабета і твар яе расплыўся ў ласкавай усмешцы. Маленькія касыя вочкі старой ад усмешкі схаваліся ў глыбокія яміны і зайшлі пад самыя бровы.

Сі-Ванг моўчкі ўзяў кубак і выпіў цёплую гаркаватую, але прыемную на смак і пахучую вадкасьць. Ён аддаў старой кубак, ізноў прылёг на пасьцілку і няпрыкметна заснуў моцным здаровым сном. Маладое, стомленае шматлікімі трывогамі і нэрвовым напружаньнем апошняга дня, цела набіралася новых сіл.

* * *

Адчуўшы нейчыя асьцярожныя штуршкі пад бок, Сі-Ванг палахліва адчыніў вочы. Праз шчыліну ў сыяне фанзы яму весела ўсьміхалася чырвонае вячэрняе сонца. Сун, нахіліўшыся над хлапчуком, ласкава будзіў яго:

— Уставай, кацянё. Есьці будзем—выгаладаўся-ж, мусіць, сплочы цэлыя суткі.

На ўчарайшым гладкім камні стаяла глінянае карыта з вараным рысам, побач з карытам ляжалі гладка абструганыя драўляныя кіёчкі якімі бяднейшыя кітайцы звычайна карыстаюцца замест лыжак.

— Хадзі есці,—клікаў хлапчука Сун. Сі-Ванг ня прымусіў яго паўтараць запрашэнне, а ў адзін момант прымасьціўся да рысу і стаў зьнішчаць яго, прагна ляскаючы маладымі сківіцамі.

Калі ў карыце нічога не асталося, Сун падсеў бліжэй да Сі-Ванга і, пільна акінуўшы яго вачмі, запытаў:

— Ну, як ты: ня хворы?

Сі-Ванг толькі ўсміхнуўся, улюбёна пазіраючы на Суна.

— Яму нічога не баліць. Ён адчувае сябе моцным, як... як малады дубок пасля навальніцы.

— Гэта добра, што ты здаровы—табе праца ёсць і праца вельмі важная,—гаварыў Сун,—учора да мяне прыходзіў адзін з нашых—ён служыць у Н-скім конным палку—і папярэдзіў, што заўтра ўначы банда афіцэраў з дапамогаю кітайцаў мае перайсці савецкую граніцу. Трэба папярэдзіць чырвоных. І Сун сказаў, што Сі-Вангу прыдзецца прабрацца да чырвоных і перадаць савецкім парубежнікам весткі аб белагвардзейскім налёце.

Сі-Ванг слухаў уважліва, кожнае слова Суна моцна ўядалася ў малады мозг і запальвала ў юнай душы цэлыя буры гневу супроць тых, якія хочуць перашкодзіць далёкім вольным і чамусьці такім родным савецкім кулі пабудаваць сваю дзяржаву.

І таму, калі Сун сказаў, што сягоння ўвечары жаўнэры „з нашых“ падвязучь Сі-Ванга пад рубез, а там яму прыдзецца прабежчы кілёмэтраў з пятнаццаць пехатою праз дзікія горы і лясы,—вочы Сі-Ванга толькі запаліліся ўпартым сьмелым аганьком, а дзіцячыя вусны выкінулі адно кароткае рашучае:

— Пайду.

* * *

Камбат Н-скага асобнага парубежнага батальёну Васіль Званец позна ўначы сядзеў у карапульным памяшканьні батальёну, надзеўшы на галаву мэталёвыя навушнікі і слухаў. Радыё прыносіла сьвежыя весткі з далёкага Ленінграду пра тое, што на яго родным сталёвым волату—„Чырвоным Пуцілаўцы“, дзе ён правёў за станком добрую палову свайго жыцця, у адказ на злачынствы бела-кітайскіх бандытаў з’арганізаваўся вялікі атрад дабраахвотнікаў.

Канца паведамленьня камбат не дачуў, таму што за дзвярыма памяшканьня пачуўся тупат некалькіх пар ног, а пасля моцны стук ў дзверы.

— Уваходзьце,—сказаў Званец і на ўсякі выпадак (на рубяжы неспакойна), адшпіліўшы кабуру шызага нагану.

У памяшканьне ўвайшлі трое парубежнікаў. Двое нешта заклапаціліся пры ўваходзе, а трэці далажыў зацікаўленаму камбату:

— Таварыш камандзір, парубежная варта затрымала пры спробе перабегчы граніцу кітайскага хлапчука. Ён паранены стрэлам чырвонаармейца. Відаць, што ў яго ёсць нейкая важная справа. Усё нешта балбоча пасвойму.

— Дзе ён?

Парубежнік адступіў убок, і камбат убачыў, што двое другіх чырвонаармейцаў асцярожна падтрымлівалі на нагах невялікага кітайчонка.

Убачыўшы камандзіра, белы ад хвалявання і ад страты крыві, Сі-Ванг шпарка-шпарка загаварыў адной рукою шукаючы нешта ў лахманох сваёй вопраткі.

— Белы капітана... убіць савецкі кулі... убіць твой...

Раптоўна цмокнуўшы языком, Сі-Ванг перадаў камбату змятую паперку, на якой сваясабліваю расійскаю моваю было напісана:

„Таварыш красны капітана. Заўтрашні ноч белы капітана перашла граніца на Ўладзімерскі дзярэўня. Будзіт убіць многа красны таварыш.

Сматры і дзелей, каб ня ўбіць. Сі-Ванг аставіць у сябе“.

І вялікімі нязграбнымі літарамі падпісана:

„Сун, красна кітайска комсамол“.

* * *

Назаўтра жыхары сяла Ўладзімерскага былі здзіўлены:

— Куды гэта батальён нанач пайшоў?—пыталі адзін аднаго сяляне.

— Паўна наступленьне будзе,—„здагадваўся“ другія, а трэція проста заяўлялі:

— Недзе кітайцы, мусіць, праз рубаж перабіраюцца, дык вось нашыя і пайшлі, каб папярэдзіць.

І гэтыя трэція былі бліжэй ад усіх да праўды.

Батальён у поўным складзе, толькі без артылерыі, пешым парадкам прайшоў праз Уладзімерскае і схаваўся ў парубежных лясах.

А ўначы жыхары ваколічных вёсак былі ўстрыжаны шалёнай стралянінай у баку граніцы. З гадзіну ў лясах ляскаталі кулямёты, суха шчоўкалі стрэльбы, а пасьля ўсё сыцхла...

Раніцою батальён весела вяртаўся назад пад гукі бурнага аркестру. Ззаду на трох фурманках пад моцнай вартаю везьлі арыштаваных бандытаў і параненых чырвонаармейцаў.

Зласьлівыя і разам з тым палахліва-акаяненыя погляды кідалі вакол „капітаны“. Чулі бандыцкія сэрцы, што і гэты раз яны прайгралі і прайгралі назаўсёды...

* * *

Праз тыдзень пасля няўдалага нападу белых на Уладзімерскае
N-скай краёвай газэце з'явілася наступнае паведамленьне:

„У N-скім акруговым судзе скончылася слуханьнем справа
белагвардзейскіх бандытаў, якія ўчынілі ўзброены напад на
савецкую парубежную заставу.

Пастановаю суду кіраўнік банды, былы капітан драгунскага
палка, белагвардзеец Брынскі і яго бліжэйшыя памоцнікі—па-
ручнік Васючэнка і паручнік Бялькевіч прысуджаны да вышэй-
шай меры соцыяльнай абароны—расстрэлу“.

І крыху ніжэй суровым чорным шрыфтам:

„Прысуд выкананы“.

СЛОВА АБ ЮНАЙ КРАІНЕ

Гады пакут,
Гады крывавых зьдзекаў,
Гады закутых думак і ідэй
Адплакалі над крыўдай чалавека,
Адрагаталі рогатам падзей.

Непераможна рушыла стыхія,
Сусьвет крывёй паўстанцкай запылаў.
І паміралі сэрцу дарагія,
Ішлі крышыць скрыжалі чорных праў.

І караблі магутных дум свабоды
Імчала бура помсты і трывог.
І мы пайшлі упэўнена і горда,
Пайшлі удаль няпройдзеных дарог.

Ішлі мы ў бой,
Ішлі шукаць мы шчасьця
І кожны крок скрываўленай зямлі
Куплялі мы галовамі змаганцаў,
Куплялі мы,
Куплялі мы.

Нясьлі мячы,
Нясьлі агонь мы,—зброю:
Ішлі сусьвет з пакуты вызваляць.
І чалавечай палкаю крывёю
Гарэла з дзікай распаччу зямля.

А нас агнём,
А нас сьцюдзёнай стальлю
Здымалі з вышак грозных барыкад
І рэвалюцый волаты ўставалі
З помстаю крываваю ў руках.

І кожны пульс,
І кожны атам біўся,
Гарэла кроў пажарамі трывог.
І чалавек нязьмеранай высі
Працоўнымі рукамі перамог.

І запаліў агні па-над краінай.
Агні красы і радасьці жыцьця.
І толькі вораг з дзікасьцю зьвярынай
Над краем волі зубы свае сыцяў.

І новы дзень з-за чорных хмар закаркаў
„Апошні бой!..

Паўстаў апошні бой!..“

І над краінай юнай, пролетаркай
Узняўся сіл стрывожаных прыбой.

І па палёх,
Па колішніх завеях,
Хадой сталёвай крочылі гады.
І дзе калісь іржалі батарэі—
Там ад красы ўзьнімае збожжа дым.

А ў гарадох
Пад колер чорных хварбаў
Пад гмахамі каменнымі дамоў
Узняліся трубы ўсьпененыя фабрык,
Гудкі сыпяваюць песьні перамог.
І сьвет пустынь, і сьвет завеяў сініх,
І сьвет магіл, малітваў і крыжоў,—
Зьмяніўся сьветам музыкі машынай
І сьветам бур, магутных адбудоў.

І разам мы цяпер з адзінай мэтай
Ідзем краіну шчасьця будаваць.
Мы пройдзем шлях ня пройдзены дагэтуль.
Збудуем шчасьця юнага палац.

І падамо адзін другому руку

— Рабочы я,

Ты бедны селянін.

Пад песьні траў

Ды пад машыны грукат

Другі сусьвет

Збудуем мы з руін.

Адбудаваць свой край мы пакляліся.

Адбудаваць мы здолеем свой край.

І дзівавацца будзем мы з ўзвышшаў
Як над зямлёй красуецца зара.

Мы працаю напруджанай і дружнай—

Сыны палёў

Сыны машын і шахт,—

Пяройдзем змрок,

Халодны змрок і сьцюжы...

І завітнее айстрамі

Наш шлях.

Сваімі мы мазольнымі рукамі

Умеем хлеб, жалеза здабываць.

Умеем мы халодны дзікі камень

Сваёй крывёй кіпучай саграваць.

Каб будаваць

Каб жыць,

Каб з ворагам змагацца,

Нам трэба хлеб,

Нам трэба соль і сталь.

Мы купім шчасьце толькі дружнай працай,

А не надзейнай вераю ў хрыста.

Нам—хлеб і сталь,

І зброя і жалеза,

І дружны ўзмах працоўных дужых рук—

Тады да зор мы ўзьнімемся на вежах,

Сарвом мы шчасьця гордую зару.

І прыдзе ў сьвет вялікі мудры гэні,

Уславіць радасьць сонечную дзён,

Эпоху дзіў,

Эпоху дасягненняў

І пролетарам створаны закон.

Пад звон кавадлаў, песьні малатарань,

Мы прайшлі дванаццаты парог.

Рукой магутнай волат-пролетары

Паверне руль да новых перамог.

Адзіны шлях, адзіныя імкненьні

Нас павядуць да далніх берагоў.

Мы на шляху няпройздзеным сустрэнем

На маяках палаючы агонь.

Праменьнямі апаленыя сэрцы

Ўзбунтуюць кроў трывожную ў грудзёх

І паімчыцца сіламі інэрцыі

Да далніх мэт няспыннае жыццё.

ЯЗЭП ВАЗЁРНЫ

З туманамі сiнімі...

Політэмігрантцы

А. Анненка

З туманамі сiнімі

Ноч ідзе васеньня.

З туманамі сiнімі

Лістапад.

І здалёку песьня

Коціцца вясельная

Говару каханай я:

--- Асыпае сад!..

Яна засмучоная,

Быццам нешта згублена

Марыць пра вазёры...

Дзе яны?

Коціцца вясельная...

Плывуць хмаркі рупныя

І гавораць з зорамі

Туманы.

А за гаем сiнім,

За палямі зжатымі,

Дзе гамоняць хвалі

І шуміць аер...

Мне казалі раніцай:

За сялянскай хатаю

Зазьвіняць каралі

Не твае.

Зазьвіняць, забомкаюць

Заліюцца строямі

Упадут расою

На зямлю.

Больш за ўсё каханая
Постаць тваю стройную,
З чорную касою
Я люблю!

Ты цярпела „ласку“
Ад паноў разьюшаных
Ведаеш Лукішак
„Прыгажосьць“...

.....

І васеньнай ноччу
Уцячы прымушана
За кардон к чырвоным
Маладосьць.

І спрунжыняць рукі
Маладосьці—сілай.
Будзе дапамога
Не здалёк!
Пачакаем трошкі:
Зацьвіцеш шыпынаю
У палявых дарогах
Васілёк!

З туманамі сінімі
Карацее ростані
І зьвіняць вазёры
У туманох...
— За нялюдзкасьць гэтую
Мы адплоцім помстаю,—
Гаварылі зоры
У палёх.

Гаварылі зоры
З ветлаю усьмешкай...
Над зялёным гаем
Маладзік.

Ў туманох сышліся
І віюцца сьцежкі,
Па якой жадаеш
І ідзі...

З туманамі сінімі
Вецер ня вітаецца...
Ласкай дорыць нежнаю
Твой юнацкі стан,
Зацвіце шыршынаю
Залатая раніца
Загрыміць мяцежная:
— На паноў
Паўстань!

— Гэй! Жыцьцё мужыцкае!
Шалясьцяць таполі,
Зоры ціха папаюць
У сыры пясок.
Табе людзі выпяюць
Пра вясну у полі
І яны парадуюць:
Зацвіцеш красой.

З туманамі сінімі
Ноч ідзе васеньняя.
З туманамі сінімі
Лістапад.
І здалёку песня
Коціцца вясельная
Гавару каханай я:
— Зацвіце наш сад!—
Мае словы гэтыя
Узбудзілі любую.
Яна ня сумуе,
Не!
І грыміць вясельная
Для паноў усіх згубаю
І грыміць...
І коціцца...
Ня міне!..

27-XI 1929 г., гор. Менск.

СОНЦА ПАД ШПАЛЫ

(Аповесць)

За сэмафорам—наколькі можна звочыць—як мурашкі варушацца, працуюць рамонтныя. Ажывіўся, змяніўся выгляд калей. Няма звычайнага зацішша, пустэльнасьці, што пануе тут ад праходу да праходу цягніка.

Адна каляіна доўгім бліскучым ланцужком бяжыць туды, далёка, у лес. Другой нябачна, яна ўся стракаціць рабочымі, якія, паскідаўшы з сябе кашулі, пад пякучым апальваючым сьпіны сонцам, разьмерана ўздываюць падбойкі і роўнамерна, напружна, з глухім мяккім стукам убываюць іх у раскіданыя паміж шпаламі „скрыні“ зямлі—падбіваюць новыя, толькі што пакладзеныя шпалы.

Глядзяць здалёк мэталёвыя аправы канцоў узнятых угору падбоек яркімі, сьлепячымі вочы агеньчыкамі блішчаць на сонцы. Хутка апускаючыся доле, яны маланкай цягнуць за сабой істужкі-праменчыкі нібы заганыюць іх пад шпалы.

Лёгкі пах сьвежых хваёвых шпал перамешваецца з пахам раскапанай, зьляжалай тлустай зямлі. Гэты асаблівы, нейкі садкі водыр так прыемна ўцягваць у сябе, адчуваць у ім тую асалоду, якой вось так даўно не адчувалася. Асалоду працы. Асалоду згоднай арганізаванасьці цэлай грамады над рамонтам старой, запушчанай калей, над прыданьнем ёй належнага для працы стану.

Даўно... Даўно ўжо праходзіў тут шчытны рамонт! Гадоў, мусіць, з дзесяць. Семдзсят процантаў верхняй пабудовы шляху прышоў ў поўную нягоднасьць. І як толькі цягнікі маглі хадзіць, як трымалі гэты цяжар здрузьзелыя шпалы? Дзіўна проста!

Гэта-ж ня жартачкі: семдзсят процантаў трупехласьці!

Ходзіць, шнуруе па свайму пікету Алесь Дзераш. Поўнымі грудзямі ўцягвае ў сябе дурманячы пах смолі, пах зямлі. Ад паху гэтага хутчэй цурчыць кроў па жылах, спружыняцца мускулы і здаровая, хвалюючая ўздывнасьць, напружанасьць сіл напаўняе маладое, моцна скляпанае цела.

І ня вытрымаць—самі рукі сьціскаюцца, так і карціць схапіць, сашчапіць падбойку, так, як калісь, аддацца працы, у працы ахалодзіць, змарыць запал, даць выхад нахлынуўшай радасьці, уздыму.

— Дай, братка, мне сюды...—не сьцярапеў такі Алесь, падышоў да бліжэйшага рабочага.

Той са здзіўленьнем паглядзеў на Дзераша: „Няўжо ізноў ня гэтак раблю?“—падумалася.

Часта здаралася, што прыходзілася Дзерашу брацца само му за падбойку, або штопку, каб паказаць—як трэба рабіць. Арцель уся з маладых, толькі вось гэтымі днямі набраных з вёскі хлапцоў, звычкі да працы няма і паказваць трэба.

Зразумеў хлапцова недаўменьне Дзераш.

— Не, браток, не паказваць буду, працуеш ты добра. Вось за гэта і аддыхні трохі. Проста вось самому, гледзячы на вас, папрацаваць захацелася...

І замігцела падбойка ў дужых умелых руках.

— „Г-а-а-а“...

— Так, так, арцельны, гані сонца пад шпалы!—падвесьліліся хлопцы,—папрацуй, папрацуй крыху...

— Ня прывыкаць,—кінуў Дзераш,—колькі гадоў ужо сонейка пад шпалы заганяю, вось і вас давялося вучыць...

Люба паглядзець, як працуе Дзераш. Відаць—спрактыкаваны, не ўпяршыню працуе. Падбойка, як мэханізаваная, робіць сваю справу. І неяк ямчэй робіць, чымся ў руках іншых. І ня бачна, каб чалавек напружваўся, марыўся, выдыхаўся. От, так гуляе быццам.

Эх, і добра-ж пападбіваць! Адчувае Дзераш, як роўнамерна пачала цячы кроў па жылах, няма той перашкаджаючай, незразумелай даўкасьці, што ўзбаламучвала кроў, замінала, перапаўняла цела. Знайшоўся выхад: праца паглынае збытак энэргіі, у нармальны стан прыходзіць цела.

— Ну, годзе! Будзе...

І ізноў зашнураваў Дзераш па свайму пікету. Спакайней неяк стала. Раўней дышыцца. Можна за працай наглядаць.

А сонца пячэ неймаверна. Нібы хоча жарам пякельным прымусіць кінуць працу, кінуць здзек на зямлёй... Бач—зранілі, збэрсалі, пахрумсталі як цела зямлі! Колькі жудасных рваных ран нарабілі, колькі стрэмак хваёвых пазаганялі, ланцужком-істужкай. Жалезам паскручвалі... Задыхаецца ад болю, ад пакутаў зямля. Потам абліваецца, гарачай вільгацьцю пакрылася. Вунь як мітусіцца ледзь бачнымі хвалямі паветра над зямлёй...

...То-ж пара. Якраз, як вялікі паравік, калі закіпіць, давіць на сьценкі замкнёная, сьціснутая пара; вось-вось парвецца кацёл, жарам

пыша, калыша вакол сябе паветра... А сэмафор, пікетныя слупкі, папярэджаючыя сыгналы—то-ж якраз, як арматура на паравіку!..

Спыніцца, задумаецца, марыць Дзераш, забудзе на ўсё наўкольнае. Потым трасяне галавой, ізноў рушыць, шнуруе.

— А ўсё-ж, хлопцы, наша арцель лепей і хутчэй робіць,—там-сям кіне. І далей і далей ідзе.

— А вось ты, браток,—звяртаецца да аднаго хлапца, што рабіў зарубку шпал,—ня гэтак робіш. Вунь глядзі: зарэзаў нажоўкай зашмат, бач—раўчачок застаўся... І нахіл у зарубцы не такі зрабіў—ня роўны. Трэба-ж на адну дваццатую рабіць, як вучыў...

— Глянь?!

Паклаў на зарубку Дзераш лекала—шчыліна бачна пад ёй.

— Бачыў? Ну, вось, а пакладзеш на такую зарубку рэйку, што будзе? Па прарэзу большаму вада пройдзе—прухне шпала... Зарубка няроўная, валокны памне рэйка—ізноў шпала прухнецьме...

Не, ня варта так рабіць,—нездаволена ківае Дзераш і паказвае, як трэба рабіць—схапіў дэксэль, зрабіў зарубку. Паклаў лекала—як тут была.

— Бачыш? Тота-ж...

І далей пайшоў.

У канцы пікету пачалі ўжо прышываць рэйкі да шпал. І тут на-практыкаванае Дзерашава вока бачыць памылкі:

— Прышывайце, хлопчыкі, як сьлед, каб ня прыходзілася перашываць... Уб'еш кастыль ня так як трэба, вымеш—дзірка, вось табе і аддаў шпалу на псуцьце. А шпал у нас нямнога. Бачыце, да якога стану дайшлі, што павыманы? Вучэдся як сьлед рабіць!

Слухаюць Дзераша хлопцы. Першыя дні, праўда, ня тое было. Адчувалася нездаволенасьць.

Што маладому, не працаваўшаму на чыгунцы хлапцу, які прышоў сюды на сэзон падзарабіць? Абы адбыць свой „урок“, ды хутчэй скончыць працу, і, як з прыгону—да хаты...

А тут малады арцельны адразу ўзьеўся. Ты яму тое ня так, ты яму гэтае ня гэтак. Тое трэба вось так, гэтае трэба вось гэтак. І зацягвае толькі працу.

Вунь у суседніх арцелях урок канчаюць, апошняю, адзінаццатую шпалу на чалавека адрабляюць, а тут над дзевятай керпаешся. Куды варта? Хай яно згарыць з такой працай!..

Ведама, малады арцельны, ды яшчэ курсант, выслужыцца хоча! Бачыў, адчуваў нездавальненьне Дзераш. Ды пасьміхаўся:

— Нічога, хлопцы! З першых дзён адстанем, больш часу адробім, ды і то больш васьмі гадзін працаваць ня будзеце-ж, а далей пабачыце, хто хутчэй скончыць—мы, ці яны, хто скароціць

свой дзень працоўны,—кажа, бо памятае—сам быў немаль такім самым нецярплівым калісьці.

— Трэба-ж працаваць як сьлед. Не на пана працуеце, на сябе. Цяп-ляп рабіць ня гожа. Рабіце, як навучаю—і сапраўднымі рабочымі будзеце, і праца будзе лепшая ад іншых.

Разаб'е Дзераш арцель на асобныя групы, а ў кожнай групе па пары. Двом меней спрактыкаваным хлапцом—навічкам дасьць адкапваць „скрыні“ паміж шпал на цэлым зьвяне рэк; другая пара, больш часу працаваўшая на рамонце—расшывае старую шпалу, выцягвае яе і зацягвае новую; трэцяя пара больш спрактыкаваная—падшоптвае шпалу, засыпае скрыню, затрамбоўвае, раўняе баляст.

— Ды што нам па замежнаму рабіць!..—чулася, як пачынаў Дзераш новыя прыёмы працы паказваць. Не падабаецца хлапцом падзеле-насьць, аднастайнасьць працы.

— Дурні, дурні! Якое тут замежжа? Не па замежнаму, а па навуковаму. Вунь вам за мяжой, у Швэйцарыі, яшчэ хутчэй за нас робяць. Там вунь падбіваюць і жалезныя, і бэтонныя, і драўняныя шпалы аднакава, робяць нядбала, а мы вось гэтак рабіць ня будзем! Ня ўсё добра тое, што замежнае... А вось рацыяналізаваць працу трэба! Але што-ж, вы, мусіць, і слова рацыяналізацыя не разумееце...—сьмяецца Дзераш.—Ну, растлумачу пасья работы. А на справе, бадай, і самі пабачыце, ці варта рацыяналізаваць...

Некалькі дзён толькі прайшло, як працуе арцель пад Дзерашавым кіраваньнем. Ён незадаволеньня як ня было. Арцель слухае Дзераша, робіць так, як загадае.

— Ё дзіўна. Панавучаліся хлопцы патрэбным разьмераным прыёмам, і праўда—урок свой сканчаюць хутчэй, а як прымае працу вучастковае начальства—Дзерашаву арцель хваляць:

— Лепшая,—кажуць.

Ё пачынаюць хлопцы з другіх арцеляў прасіцца да Дзераша.

Сьмяецца той толькі:

— Прымем, хлопцы?—пытае.

— Не,—крычаць,—хай у сябе рацыяналізуюць арцелі!

— А-а-а... Зразумелі рацыяналізацыю-такі?!—ізноў сьмяецца Дзераш.

Аддасьць сонейка моц сваю жыватворную, вылье праменьнямі гарачымі на зямлю—эморыцца, менш заўзята пячэ і паволі коціцца па небасхілу за лес шэры, далёкі—на адпачынак.

Сканчае працу і рамонтная Дзерашава арцель, зьбірае струмант і па новых беленькіх, яшчэ не забруджаных, сёньня ўласнымі рукамі пакладзеных шпалах шнуруе к вакзалу, у казарму, на адпа-

чынак. Сьвежы, рахманы вецярок так прыемна абвявае нагартаванае, бронзавае цела.

Хоць змарыліся за час працы, але цікавасьць бярэ верх, над усім—закідваюць Дзераша пытаннямі, просяць растлумачыць усё незразумелае, з чым спаткаліся на працы за дзень.

Дакладна, старанна тлумачыць Алесь. Тое-сёе, што патрабуе больш дасканалых, падрабязных абгаварэньняў, пакідае на вечар, на час заняткаў тэхнічнага гуртка, што наладзіў ён з маладымі рабочымі, і ў якім два разы на тыдзень знаёміць іх з чыгуначнай гаспадаркай.

Ад вакзалу хлопцы разыходзяцца—арцель у казарму. Алесь збочвае на пасёлак прыстанцыйны дахаты. Увечары прыходзіць Алесь у казарму рамонтных. Пры святле невялікай лямпачкі, што асьвятляючы вузкае кола ля стала, пакідае ў цёмнай шарызьне пастаўленыя пры сьценках нязграбныя лавы на козьліках, на якіх адпачываюць пасья працы сэзонныя рамонтнікі, сялянскія хлапцы,— тут ля стала ў цесным абваколеньні хлапцоў выкладае Алесь свае тэхнічныя веды, навучае неспрактыкаваных рамонтнікаў.

Здолеў прыхвоціць да ведаў вытворчых маладых хлапцоў—сялян вясёлы таварыскі арцельны Дзераш. Запалам сваім па працы, захапленьнем працоўным працэсам рамонту калеі, прыкладам сваім узьдзеінічаў на іх, выклікаў павагу да чыгункі, да вірлівага суладжанага жыцьця яе.

І ўважна слухаюць хлопцы тэарэтычнае абгрунтаваньне тых прац, што машынальна выконваюць на рамонце па загаду арцельнага. Цесна згрудзяцца, схіляюцца ў купінцы над сталом, пільна ловяць словы дзіўныя Дзерашавы, сочаць рухі яго жвавых, як тлумачыць што ён.

І зразумелым, простым у сваёй складанасьці робіцца тое, што здавалася нядаўна лішнім, непатрэбным.

Пытаецца віхрасты, кірпаты хлапец, што больш за ўсіх палюбіў за кароткі час сваёй працы чыгунку.

— А чаму не адразу забіваюцца ўсе кастылі ў шпалу, чаму раней вы глядзіце здалёк, прыкладаючыся да рэйкі?—І не пасьпее адказаць Дзераш, як ізноў кідае пытаньне цікаўны хлапец:

— А чаму вы так любіце чыгунку,—таварыш Дзераш,—калі вы яе спазналі так добра? Вы-ж яшчэ зусім малады...

Сьмяецца Алесь.

— Бач, чаго ведаць захацелася?! Адразу, брат, не спазнаеш такую складаную рэч, як чыгунка—праўду сказаў ты... А спазнаеш—палюбіш назаўсёды! Ну, а калі цікава, дык паслухайце...

— Раскажэце, таварыш Дзераш,—просяць хлопцы.

Доўга расказвае Алесь пра сваё жыццё, працу па чыгунцы, што зраднілі з ёй.

Слухаюць, самі захапляюцца хлопцы чыгункай, загараюцца жаданьнем застацца ў штаце на чыгунцы, працаваць на ёй.

Вярсты за дзёве ад маленькай чыгуначнай станцыі стаіць у густым лесе, што хмура наступае на калею, будка пераезнага стоража. Шэрай вузкай істужкай праразае глухі лес праездная дарога, узнімаецца да чыгуначнай калей, перавальвае праз яе, ідзе далей. Гэта і ёсць пераезд. Яго і бліжэйшы вучастак калей вартуе пажылы стораж Максім. Пільна сочыць рух цягнікоў, што густа-часта ідуць удзень.

Пакажацца здалёк над лесам дымок цягніка, пачуецца павольнае ўзгрымваньне рэек, і Максім зачыняе шлягбаум, стаіць на пераездзе, трымае зялёны сыгнал.

— „Вольны шлях, яжджай поўным ходам“!

Грыменьне рэек што раз пасіляецца, яскравей абмалёўваецца асілак-цягнік, чуцен гучны прарэзьлівы сьвісток.

— „Бачу, ходу не памяншаю“!..

Нібы каза і міма праносіцца з грукатам, стукатам, лязгам цягнік. Глядзіць у вокны вагонаў Максім—не разьбярэш, хто там едзе—мігцяць у ваччу запаленыя шыбы.

Праскочыць цягнік, выйдзе Максім на сярод калей, стаіць тут з сыгналам, ажно пахуль не схаваецца за паваротам задні тормаз—праваджае, назірае ход цягніка: так дэкларуе інструкцыя. Потым сыйдзе з калей, адкіне шлягбаум—едзь каму трэба, і вам шлях вольны!

Так дзень-у-дзень.

І ня толькі ўдзень, а і ўначы ідуць цягнікі. Праўда, іх меней, але пасажырныя спатыкаць трэба. І стары Максім, не давяраючы гадзінніку, часта стаіць прыліпнуўшы да вакенца—сіліць вочы, ловіць вагеньчыкі цягніка, іскры дымовай істужкі ягонаў, хапае ліхтар, бяжыць на пераезд. Спазьніцца выпадкам цягнік, доўга, доўга прыходзіцца чакаць старому, ня верыць, бывае, вачам, не-не ды і выйдзе на двор, слыхам ловіць знаёмыя гукі.

Дзень-у-дзень... Ноч-у-ноч...

Такая служба пераезных. Чужы спакой вартуй, свайго спакою ня мей.

Толькі адпачнеш як сьлед па-людску іншы раз удзень, калі хто з старэйшых дзяцей, або жонка возьмецца сачыць каляю, перакідаць „шлягбон“.

Падрос ужо і малы Алеська. Зробіць з ашмотку сабе „хляг“ і разам з таткам ходзіць спатыкаць цягнікі. Сур'ёзна стаіць на пераездзе, выставіўшы ўперад адну нагу, моцна трымае ў руцэ сыгнал. Ад напружанья прыкусиць кончык языка. Пройдзе, цягнік, і Алесь важна пераходзіць на калею, ня міргнуўшы глядзіць на кандуктара з задняга тормазу, а той возьме ды „пад казырок“ зробіць. Бачыць службаку маладога, пашану належную аддае.

Рады, ганарыцца Алеська...

— Служы, сынку, вучыся,—кажа стары Максім, і на твары яго сьвеціцца засмучоная ўхмылка.

„А мо' калі і згадзіцца... Хто ведае!“..

Возьме ласкава хлопца за плечыкі худзенькія і пойдуць разам у будку: службу справілі, цягнік прапусьцілі!

Боязна было спачатку Алесю хадзіць на пераезд. Цягнікоў страшных, грывучых, чорных, акутаных пасмамі дыму баяўся. Але бачыў, як спакойна стаіць бацька і сам пасьмялеў. А цікава стаяць, як татка з „хлягам“ у руцэ, паказваць вольны шлях страшыдлу гэтаму!

Два разы на дзень ачышчае ад сьмецьця свой пераезд Максім.

Часта пераяжджаюць пераезд падводы, забруджваецца сьмяцьцём раўчачок між рэйкай і контррэйкай. Бярэ Максім венік, скрабіцу—пыл хмараю стаіць над калейай.

І тут Алеська дапамагае бацьку, завіхаецца з венікам.

А зімой цяжэй бывае. Ня лёгка ачысьціць пераезныя контррэйкі ад лёду. Доўга прыходзіцца дзяўбаць ломам, а то і сякерай, старому Максіму. Гурмы сьнегу адкідае лапатай Алесь.

— Працуй, працуй, памоцнічак мой!—падбодрывае сына малога Максім. Рады стары—расьце, гадуецца памоцнік.

Так паступова асвойтаўся Алеська з пераездам і цягнікамі. Часта сам бяжыць, папярэджвае:

— Татачка! Дымок відаць, хутка будзе цягнік...

Хутка прышлося Алесю спазнацца з цягнікамі бліжэй. Падрос хлопец, трэба ў школу аддаваць. Блізка школы нідзе няма. Старэйшыя браты ездзяць вучыцца ў горад, што за якіх вёрст шэсьці-дзясят адсюль. Прышлося і Алесю разам з імі ехаць. Пашыла маці тэрбачку на кнігі, што засталіся ад навучаньня старэйшых братоў, і паехаў Алесь у школу.

Пабачыў цяпер цягнік ён, як сьлед. Не на хаду, як імчыцца міма пераезду, а як стаіць; пыхкае, набірае сіл—вады і дроў, не цярпліва пасьвіствае, патрабуе адпраўленьня. Мітусяцца ля вагонаў пасажыры: хто вылазіць, хто садзіцца—парадку аніякага. Проста галава ходырам ходзіць.

Падштурхнулі, пасадзілі ў вагон браты і нашага Алесь; не агледзеўся, як крануўся цягнік, затросься вагон—паехалі. З здзіўленьнем пазіраў навакол Алесь: на вокны, лавы, на людзей—ня звычайнае ўсё, ня так, як у хаце. А за вокнамі мігцяць слупы, дрэвы, вахляром разыходзяцца гоні. Шпарка-ж ідзе гэты цягнік.

Прыглядзеўся, асвойтаўся і тут Алесь. Хутка адчуваў сябе ўжо, як дома. Пападзе толькі ў вагон, так і глядзіць, каб на паліцу ўзьлезьці, ды прыкурнуць крыху, пакуль той горад. Уначы-ж дома ня высьпішся, дужа рана,—прыцемкам уставаць прыходзіцца. А пездзіўшы крыху, знаёмствы завёў Алесь. Тут і вучні з сваёй станцыі і з суседніх. Як толькі ў вагон—пашлі гамонкі, роспыты лекцый, падзужваньні, кепікі, жарты. Весела!

І з дзядзькамі кандукторамі азнаёміўся шустры Алесь.

Калі няма кантралёра ў цягніку, ідзе правяраць білеты сам галоўны кандуктар. Як толькі кранецца з службовага вагона, дзе едуць вучні, Алесь—тут:

— Дайце, дзядзенька, мне папрабіваць білеты!

І ідзе па цягніку кандуктар—крычыць:

— Ваш-шы білеты; прад'явеце білеты-ы!

За ім з абцужкамі ў руках важна выступае Алесь, ветліва бярэ білеты ў пасажыраў, праглядае, прабівае, аддае назад. Зьдзіўлена глядзяць на малага кантралёра пасажыры, потым бачаць за ім галоўнага, зразумеюць у чым справа, рагочуць:

— Ай да кантралёр!..

А Алесь хоць-бы што. І не пасьміхаецца.

Так штодня езьдзіць Алесь у школу. У вагоне, дзе езьдзяць вучні, едуць зазвычай чыгуначнікі. Вагон так і называюць: „службовы“. Зьбяруцца ў якое аддзяленьне, гавораць пра службовыя свае справы. Аб чым і гаварыць, як не аб чыгунцы людзям, што ведаюць адзін аднаго па службе, але параскіданы па розных станцыях, вучастках.

Шмат цікаўнага можна пачуць тут, шмат здарэньняў чыгуначных уведаць. Любіць паслухаць гутаркі такія Алесь. Няпрыкметна для сябе вывучае, знаёміцца з усімі чыгуначнымі парадкамі. Нічога ад яго нага вока не зьбяжыць—усё бачыць, калі-ж не зразумее—распытвае ў старых, старанна упамінае.

Калі-ж ня цікавіць нішто ў вагоне, няма каго паслухаць, надакучыць з хлапцамі блазнаваць—сьцішыцца, сядзе, глядзіць у вакно.

Прыдзе гэта цягнік на станцыю якую, сустракае яго рознае тутэйшае маленькае чыгуначнае начальства. Убачыць Алесь дарожнага майстра, падскочыць:

— А ў вас, дзядзя майстар, на кар'еры трыста сорак шостаў вярсты як скінулі зьвяно рэек ля галоўнай калей, так і ня

прышылі іх кастылямі да шпалаў—непарадак, дзядзенька, парасьцягаюць...

— Брысь-сь-сь, шэльма,—акрысіцца майстар.

А сам думае:

— Ё то праўда, трэба арцельнаму Сымону загадаць, каб прышыў... Расьцягаць, то не расьцягнуць, але паедзе ПЧ¹⁾, пабачыць і—няпрыемнасьць...

А на другой станцыі забяжыць Алесь у тэлеграф да старэйшага тэлеграфістага, захлапаючыся, дакладае:

— На трыста сямнаццаці вярсьце, на дзевятым пікеце алешына завалілася галінамі на правады, перашкаджае мусіць працаваць тэлеграфу...

— Бач, малое, і ён нешта разумее?! Малайчына!! Мы то глядзім, што на дыспэтчэрскім нейкае неразумелае дзеянне... Чуў, ШН?²⁾

Цяпер, брат, ясна—спалучэньне правадоў. Ну, дзякуй табе, хлопча.. Маладзец ты!

Ё пасылаюць па рабочых.

Так вось кожную зіму штодня езьдзіць у школу, усім цікавіцца, усюды нос свой паткне Алеська. Лепей ад якога старога служакі ведае тыя перагоны, па якіх едзе. Ё надзіўна: большая частка жыцьця—ня дома. А гадзіне пятай устане, паедзе, а гадзіне сёмай увечары прыедзе. Ад цямна да цямна. Лекцыі вучыць на вакзале, чакаючы цягніка, а то ў самым цягніку, забраўшыся на верхнюю паліцу, прыгарнуўшыся з кнігай да мутнага сьвятла ліхтара.

Толькі летам прыходзяць вольныя хвіліны. Толькі летам ня трэба езьдзіць у школу. Ё скарыстоўвае Алесь гэты час як належыць—то ў лес па ягады, грыбы, то на рэчку з вудзілкам. Забрыдзе далёка, толькі пад вечар спамянае пра хату, ловіць вухам знаёмыя гукі паравозу і па гуку таму ідзе нацянькі да чыгункі, на будку.

Не забывае, праўда, і на бацьку старога, нельга гэтага сказаць дапамагае яму пільнаваць пераезд. Так, як калісь, сур'ёзна стаіць з зялёным сыгналам, але стаіць адзін, самастойна; гэта ўжо ня гульня, не забаўка, гэта ўжо сапраўдная служба за старога бацьку.

¹⁾ Для скарачання тэлегран назовы чыгуначных пасад былі зашыфраваны ў спецыяльна-апрацаваную сыстэму ўмоўных літар, якія з бегам часу перайшлі ў канцэлярскі ўжытак, адсюль трапілі ў жывую мову чыгуначнікаў і прышчапіліся. Мова чыгуначнікаў стракаціць рознымі такімі скарачаньнямі. ПЧ—начальнік вучастку аддзелу шляху.

²⁾ ШН—надзорац тэлеграфу.

Заўвагі аўтара.

Коціцца час, як экспрэс самы хуткі, мінаюць дні—пікетныя слупкі, гады станцыі. Хутка бяжыць па шляху жыцця—няпрыкметна расьце Алесь. Ужо ў другую клясу перайшоў... А другая кляса чыгуначнае школы гэта не абы што: ёсьць у ёй два падрыхтоўчыя аддзяленьні, а потым ідуць ужо дзьве клясы, а ў гэтых двух клясах ажно пяць аддзяленьняў! Пакуль скончыш школу—сем год трэба...

Пятую зіму вучыцца ўжо Алесь. Сур'ёзны, разважны хлапец з яго вышаў. Паважаюць яго настаўнікі за сумленныя адносіны да навукі, за старанасьць. Паважаюць таварышы за сяброўскасць, за гатоўнасьць заўсёды дапамагчы слабейшаму, падзяліцца сваімі ведамі, даць таварыскую параду. Любяць яго і дарослыя чыгуначнікі, з якімі часта спатыкацца прыходзіцца, за сталасьць, спрактыкаванасьць, кемлівасьць, за любоў да чыгункі, якую і кожны з іх за доўгі свой век палюбіў, жывуцца, зросься з ёю.

— Нам абы сьвісток цягніка чуць, абы рэйкі сталёвыя бачыць—мы на чыгунцы сябе адчуваем, як рыба ў вадзе, нічога, апрача яе, нам ня трэба.

Такая іх філэзофія, такі сьветапогляд... Абмежаваны, можа хто скажа, але памыліцца: чыгуначнік цікавіцца і наўкольным жыцьцём, і ў ім пасільны ўдзел прымае. Але на першым пляне ў яго ўсё-ж чыгунка. Такая ўжо гэта парода—адмена людзей. Яны і не разумеюць, і ўявіць сабе ня могуць: як-та можна жыць бяз чыгункі. Кіньце чыгуначніка куды, каб ня бачыў ён рээк сталёвых, ліхтароў сыгнальных—змарнее.

Такім расьце, такім няпрыкметна для сябе фармуецца і Алесь:

У той год, як вучыўся Алесь у пятым аддзяленьні, прыйшла Кастрычнікавая рэволюцыя. Яе адчулі ўсе вучні, адбілася яна на жыцьці тых, што езьдзілі ў школу з лініі: з станцыі, паўстанкаў, казармаў, паўказармаў і проста будак.

Для іх цяпер спэцыяльны вучнёўскі цягнік ходзіць. Ходзіць з такім разьлікам, каб прыйсьці ў горад к самаму пачатку заняткаў. Ня трэба ўжо сярод начы бегчы на станцыю, ціснуцца ў паштовы цягнік, напхнуты і так пасажырамі, што касавурацца на вучняў і паціснуцца, даць ім месца, ня хочуць. Вучнёўскі цягнік з двух клясных вагончыкаў у самы раз падладжаны; на кожнай казарме, на кожнай будцы спыніцца, падбярэ сваіх „пасажыраў“. А пасья канчаткаў занятку зараз-жа адвозіць дахаты.

Любата дый годзе!

Звычайная рэч, што ўва ўсякай суполцы, грамадзе павінен быць старшыня, які ўсім гаспадаркуецца. Чым-жа ня суполка вучнёўскі цягнік? Ён мае сталы, пэўны і нязьменны асабовы склад, які сустракаецца штодня, супольна праводзіць частку жыцця, працы. Да-

праўды! Самая натуральная грамадзкая арганізацыя. І без старшыні, без кіраўніка ёй не абыйсціся. Вось аднойчы перад адходам цягніка з гораду сабраліся хлопцы і дзяўчаткі, абмеркавалі свой стан, сваю ролю ў грамадзе і парашылі „аформіць арганізацыю“, абраць сабе начальства, даўшы яму абмежаваныя тэрміны—вучэбны год, і неабмежаваныя правы ўлады распарадку цягніковага жыцця. Годнасьць-жа гэтая мела гучную паважную назву: камісар, камісар вучнёўскага цягніка.

Каго-ж абраць камісарам?—задумаліся нарэшце. І сышліся хлопцы верхаводы на Алесевай кандыдатуры—лепшага ня знойдзеш: хлопец сур'ёзны, справядлівы, у крыўду нікога ня дасць, парадак навесці зможа.

— Апрача Алесь нікога ня хочам,—крычаць і дзяўчаты.

— Ён лепей за вас усіх...

— Ня б'ецца ніколі...

— Кепікаў ня строіць...

— На пасадцы сесці дапамагае малым...

— Ото-ж раскудахталіся,—пырхнуў нехта,—у вас шчэ' пытацца будзем, ці што?

— А то не?! А роўнапраўе дзе-ж?

— Дарасьці да поўналецця раней, а потым пра роўнапраўе марыць пачынай!

— Адрасьці сам...

— Ці-х-ха вы!..

Ледзь супакоіліся.

Так атрымаў Алесь першую грамадскую пасадку. І пачаў, як і ўсё, сумленна выконваць яе. Сеўшы ў цягнік, у вагонах прызначыць дзяжурных, каб за парадкам сачылі, ды пойдзе да кандуктара вытлумачваць, дзе і хто сёння сядзе, на якой будцы трэба спыняцца, на якой ня трэба.

Кандуктораў, абслугоўваючых вучнёўскі цягнік, два: дзядзька Чыжэвіч і дзядзька Прановіч, абодва старыя ўжо, спрактыкаваныя па службе, самі не аднаго, васьмь як гэтыя пацаны, выгадаваўшыя. Ездзяць з цягніком па чарзе—адзін дзень дзядзька Чыжэвіч, а другі дзень дзядзька Прановіч. І дапамагчы дзядзькам кандукторам трэба. Ахвотнікаў праехаць зайцам з вучнёўскім цягніком шмат, а за зайцаў, нагарае кандукторам. Аднаму-ж ня ўгледзіш за двума вагонамі. І дапамагае Алесь з чарговымі па вагонах сачыць на стаянках. Дармо шчэ' калі едзе дзядзька Прановіч, той самавіты, гладкі зарослы чорнымі кудлатымі валасамі, крыкне—грукне моцным голасам і адшыюцца зайцы, а васьмь дзядзька Чыжэвіч—маленькі, хударлявы,—яго не баяцца. Быў-жа выпадак, што, азьліўшыся, зайцы

разьбілі яму каменем твар. Праўда, іншы раз Алесь парушае з дзядзькамі Чыжэвічам і Прановічам правілы, гэта ўжо калі бачаць, што сапраўды чалавек ня мае за што білет узяць, возьмуць ды пусьцяць зайцам праехаць. Чыгунка не зьбяднее, а хлапцам пагардлівая прыемнасьць: і яны вагу маюць, чалавеку ласку зрабіць, дапамагчы могуць!

Супыніцца цягнік дзе на станцыі, ля будкі, камісар з дзяжурнымі ўжо ля вагонаў. „Рэгулююць“, кіруюць пасадку, дапамагаюць меншым ускараскацца па прыступках у вагон. Сьвятла ў вагонах няма—не хапае на чыгунцы сьвечак, знайшлі хлопцы выхад:

— Запальвай „смаркач“!—загадвае камісар дзяжурнаму. І зьяўляецца вясёлы агеньчык прыстасаванай з бутэлечкі з кнотам газынічкі, павесяць на дроце—сьвеціць добра, можна лекцыі падчытаць, лепей да заняткаў падрыхтавацца. І тут вока камісарава і дзяжурных патрэбна. Трэба даглядаць, каб не перашкаджалі займацца тым, хто хоча; тым, хто хоча забраўшыся на верхнія паліцы адпачнуць, калі дома не паспаў як сылед, значыць цішыня і парадак патрэбны.

Трэба назіраць і за тым, каб не чапляліся на хаду, ня ўскоквалі, не саскаквалі, ня вешаліся па парэнчах, ня соваліся з вагона ў вагон на хаду—ці доўга пад колы трапіць?

А то вясной парасчыняюць вокны, павысоўваюць галовы на вецер, любя-ж глядзець насустрач жорсткаму, што моцна сячэ ў твар ветру, любя руку наставіць і барукацца з сілай ветравай, а таго і глядзі—якое малое і за вакно, захапіўшыся гульнёй з ветрам, выкінецца.

Ого! Шмат працы камісару вучнёўскага цягніка.

Ды назірай шчэ' і па-за вагонамі. Ці раз здараецца ўвесну, што якое малое жарабё, ходзячы ля маткі па мурагу, пабачыць упяршыню машыну дзіўную, жаласьліва загігікае і імчыцца ўсьлед за цягніком, амаль на аднай хуткасьці. Не глядзіць ні на шпалы, ні на пікетныя слупкі, во-во ногі паломіць.

Шкада дурнога... Высунуцца хлопцы з вакон, на прыступкі, трымаючыся за парэнчы, спусьцяцца. Крычаць, пужаюць. Другі паслухае—адстане, а другі не—бяжыць, апошнія сілы губляе.

Бачыць машыністы—загіне ні за што жарабё, прыпыніць ход цягніковы, пасаскакваюць хлопцы старэйшыя, сунімуць шалёнага, завароцяць ды пагоняць назад. І паймчыцца жарабё немаль таксама хутка ўсьцяж калей, шукаючы матку сваю, што пакінула здуру. Пойдзе цягнік далей, і надоўга хопіць вучням гамонкі аб неразумным жарабяці.

Шмат, шмат розных здарэнняў было за гэты час. Шмат чаму яны навучылі, шмат досьледу, спрактыкаванасці ў жыцці далі. А галоўнае—зраднілі, зрабілі аднэй з частак вялікага, складанага цэлага, што называецца чыгунка.

Не пасьпеў скончыць школу Алесь, не пасьпеў аглядзець юнак, як жыццё захапіла яго ў свой вір, зрабіла яго ўдзельнікам ломкі старога, змаганьня за новае, лепшае, за перабудову грамадства.

З надыходам белапалякаў не застаўся Алесь пад акупацыяй, папрасіўся дабраахвотнікам у чыгуначны батальён. Хоць малаваты, замалады быў шчэ, але-ж надта прасіўся—прынялі. Крок за крокам адступаў з батальёнам, абслугоўваў фронтавыя, што пад боем гарачым знаходзіліся, станцыі. Ён згадзілася тут разуменьне чыгункі. Згадзіліся веды, што, жартуючы, няпрыкметна збіраліся ў часе школьнай вучобы, штодзённага вандраваньня ў вагоне вучнёўскага цягніка, калі шмат новых людзей даводзілася пабачыць, паслухаць, спаткацца з шматлікімі рознастайнымі чыгуначнымі працамі, уведаць іх працэс, значэньне. Не прайшла дарэмна і „камісарская“ праца, яна прывучыла да адказнасці за сябе, за другіх, за кожны свой крок; навучыла знаходзіць выхад з усякага становішча, выяўляць ініцыятыву, не чакаючы штурхача, дапамогі ад каго-небудзь з боку.

Усё гэта згадзілася. Усё гэта прыстасавалася, калі прыйшлося пад агнём знарядным, дажджом кулямётным перакідваць стрэлачныя балянсы, рамантаваць калёі, замяняць папсутыя выбухамі крывавіны, езьдзіць качагарам на бронецягніку, а то падмяняць і памочніка машыністага, узрываць масты, вадакачкі. Згадзіліся веды, дапамагла і прыроджаная кемнасць.

З болей сэрца прыходзілася пры адступленьнях руйнаваць, знішчаць любую чыгунку, але-ж нічога не паробіш—так трэба было, калі нахабны вораг хоча зьняволіць, накінуць ёрмы свае, ланцугі. Трэба было перашкаджаць, параліжаваць ягоны рух па чыгунцы.

Затое з энэргіяй, з радасьцю неабдымнай працаваў Алесь на аднаўленьне чыгункі. Цыраваньні дзірак, залечваньні ран, зьзяючых на цэле яе, калі скончылася грамадзянская бойка, калі вольна ўздыхнулася, калі чыгунка атрымала магчымасьць заняцца сваёй мірнай, кіпучай працай. Роўнамерна наладжана пачаў пульсваць нэрв старонкі.

Заўзята працаваў Алесь. Невялікую працу выконваў ён, простым рамонтным рабочым працаваў. Але працаваў старанна, аддана. За стараннасьць сваю атрымаў пасаду арцельнага старасты, а па некаторым часе—камандыраваны на курсы падвышэньню кваліфікацыі, што арганізаваны былі пры кіраўніцтве чыгункі. З тым-жа

жарам, ахвотай узяўся Алесь і за новую, спецыяльную вучобу, за тэарэтычнае абгрунтаваньне сваёй замілаванасьці роднай чыгункай.

Прышла восень. Скончыўся рамонт калей, чыгуначных будоўляў. Скончыўся сезон гарачых, вялікіх чыгуначных работ. Скончыў і Алесь сваю практыку.

Практычнай працай замацаваў атрыманыя на курсах веды. Здаў пры кіраўніцтве чыгункі апошнія экзамены, што падагулялі ўсе атрыманыя веды, давалі права на годнасьць майстра аддзелу шляху чыгунак.

Засталося атрымаць сталую пасаду дзе-небудзь на лініі, замкнуцца ў вузкія рамкі свайго акалодку, весьці марудную штодзённую працу.

Ды ня прышлося.

Выклікалі Алеся на пасяджэньне бюро парт'ячэйкі. Надвячоркам, калі скончыў справы ў канторы вучастку, прышоў ён у мясцком. Тут побач у невялікім пакоіку мясьцілася бюро. Пасяджэньне ўжо распачалося.

Шэра ў пакоіку ад тутунёвага дыму. Шарызну гутую ледзь прабівае сьвятло электрычнай лямпачкі. Нясна акрасляюцца твары і постаці пасядаючых членаў бюро.

— А мы цябе чакалі Дзераш!..— праказаў сакратар, былы машыніст паравозны, з цьмяным, стомленым тварам.

— Садзіся вось!..—і пасунуў услончык.

— ...Мы тут гаварылі толькі што наконт цябе... Хочам параіцца. Справа такая: бюро ячэйкі і райкому ня раз прыходзілася займацца абгаварэньнем становішча нашага вучастку шляху... Сам ты, бадай, ведаеш добра, сам прыкмячаў: ПЧ наш—інжынэр добры, моцны спэц—пашукаць такіх, а вось не масавік! Нейкі замкнёны ў сабе чалавек... Глянеш на рабочых нашых, ну—вось паншчыну быццам адбываюць, ніякай зацікаўленасьці да вытворчасьці... Праводзіцца на вучастку рацыяналізацыя, або шчэ' што, а вынікаў і не заўважыць, рабочыя іх таксама ня бачыць... Ды што! І канфліктаў, непаразуменьняў з рабочымі—не абярэшыся... А ўсё чаму? Няма патрэбнага падыходу, жорсткасьць, сухасьць адміністрацыйная запаланіла. Паміж спэцамі і рабочымі разрыў! Стаіць наш вучастак на аднэй назе; пахіснуць, скуліць яго ня цяжка... Трэба нешта рабіць, пакідаць у такім становішчы ня можам! Тут вось Ядловец, старшыня вытворчай камісіі, узьнімае пытаньне аб вылучэньстве рабочага на пасаду ПЧП¹⁾. Ён уважае на цябе. Мы абмяркоўвалі на бюро, маем думку райкому. Усе згодны. Лепшага і

¹⁾ ПЧП—памоцнік начальніка вучастку аддзелу шляху.

прыдумаць нельга... Веда ты, Дзераш, на курсах і практыцы атрымаў добрыя, не малыя. Прыстасоўваеш іх на справе як найлепей. Мы ведаем гэта, ведаем водгукі аб табе і адміністрацыі і рабочых. Лепшага мы ня знойдзем... Апрача цябе!.. вылучаць няма каго! Паставіць вучастак на дзеве моцныя нагі трэба!.. Трэба даць участку моцнага масавіка ПЧП. Ячэйка накладае гэты абавязак на цябе! Як ты?.. Твая думка?..

— Чакайце... Я і думаць ня думаў. Такая нечаканасць... Скажу, ня тоячыся, баюся я—ня ўпраўлюся! Становішча участку я ведаю, што-небудзь рабіць трэба, але-ж... Няўжо іншага выхаду няма? Не, да праўды!

Не падыйду я ў ПЧП... Як-ні-як, ведаў у мяне ня так ужо і багата. Мне вунь, думаю, трэба працаваць і шмат працаваць, каб справіцца на пасадзе майстра, а то... Не, не... Не падыйду я... Бадай хутчэй яшчэ з ног скінецца вучастак!

— Кінь глупствы, Алесь,—рубануў далоняй Ядловец.—Я да цябе, значыцца, прыглядаўся! З матар'ялу ты добрага тымчасам скляпаны, Дух у цябе моцны. Клёк у галаве, значыцца, ёсць... Падтрымку падмогу, тымчасам, ад ячэйкі, ад саюзу медь будзеш. Ну, і працуй, значыцца...

— Пужацца няма чаго. Быў, здэцца, у розных пераплётах?

— Быць то быў...

— Ну, дык і чаго-ж там?—загаварылі іншыя сябры бюро.

— Не заганарыся вось толькі, хлопец!

— Глядзі, каб ішоў простым шляхам, каб лінію не пакрывіў, не пахіснуў!

— А мы падтрымаем!

— За гэтым справа ня стане...

— Ну, то і добра, хлопцы!—закончыў сакратар.—Справа вырашана... Табе, Ядловец, даручаецца даць атэстацыю Дзерашу і правесці вылучэнства праз вытворчую нараду, а з кіраўніцтвам чыгункі мы дамовімся...

— Добра... У мяне заўтра, тымчасам, камісія, праз тры дні вытворчая нарада адбудзецца. Аформім, значыцца...

— Ну, а ты, браце, уладжвай свае хатнія справы, ды збірайся на новую пасаду, праз якіх дзён дзесяць адміністратарам будзеш! Глядзі толькі—папрацуй як сьлед!

Алесь выправіўся ехаць развітацца з арцелью, забраць свае рэчы.

Заўзяты асеньні дождж упарта імжыць з раніцы. У хаўрусе з ім арудуе злосны вецер. Набярэ цэлыя жмені кропляў дажджовых і з

сілай кідае ў вокны вагонаў. Бразьне жменя, рассыпецца па шыбе, марудна пабягуць уніз важкія цурочки, спатыкаюцца па дарозе сястрыцы-кропелькі, захапляюць іх за сабой. Цурочак набрыняе, пабольшвае хуткасьць, коціцца шпарка па шкле. Пракаціўся, зьнік сьлед, згладзілася шкло, ізноў бразьне жменя кропляў, ізноў пабягуць цурочки. Так бесьперастанку.

Аднастайна мінаюць вокны асірацелыя, змоклыя слупы, нясучы на сабе цяжар дроту; абмывае дождж ізалятары. А далей за слупамі нічога ня ўбачыш, шэрая імглістая частая сетка дажджавая засьцілае ўсё. Ды слупы не-не ды і схаваюцца за шчытнымі, мэрам ваты, клубамі-ашмацьцямі паравознага дыму, што прыбівае дождж да зямлі, не дае ўзьняцца ўгору.

Нудна ў вагоне. Пустэльна. Тут яшчэ шарэй, чым на панадворку. Пасажыраў мала. Пазабіваліся ў куткі, паўцягвалі галовы ў каўняры. Сядзяць настаўбуршчыўшыся...

Нудна і Алесю. Вылучэнства засьпела яго неспадзявана. Зусім ён быў не падрыхтаваны да такой зьмены ў жыцьці, не чакаў, ніколі ня думаў аб такой пасадзе. І адчувалася цяпер ніякавата. Задуменна водзіць Алесь пальцам па шкле, нібы хочучы адсюль падагнаць цурочки, што бягуць па шкле знадворку. Але дарэмна...

Так і думкі ў галаве ідуць—сунуцца неахвотна спакваля.

„Новая праца... Новыя людзі... Замкнёны ў сябе ПЧ інжынэр прыстром. Халодны позірк праз акуляры, а то і зусім пабліскваньне шкельцаў, за якімі нябачна вачэй... Негаворкі нешта, пра нешта думае... Пра што, аб чым,—невядома... Як працаваць з такім? Як знайсці агульную мову?.. Як спаткае ён новага памоцніка... Мусіць добра разумее, чаму шлюць у памоцнікі рабочага! Падумае—кантроль... вока... Кантакту ў працы ня будзе! А то шчэ і напаскудзіць гатоў! Хто яго ведае... Та-а-ак... Вось табе і вылучэнства!“

Нявесела Алесю. Невясёлыя, няцікавыя думкі. А тут і надвор'е злуе...

Адхінуўся Алесь ад вакна, сеў у куток, заплуюшчы вочы і паспрабаваў ні аб чым ня думаць. Трэба супакоіцца, аўладаць сабой, сабраць на месца думкі, а тады і памеркаваць. Так то яно лепей будзе. Вось...

Хто яго ведае, колькі часу прасядзеў Алесь. Але пачуў па калыханьню вагона, па сыцішанаму грукату колаў—пад'яжджаюць к станцыі. Раскрыў вочы—у вагоне пасьвятлела. Знадворку сыіх дождж. Апошнія цурочки зьбеглі з шыбаў. Трава, зжатае іржышча паблёскавае пад бялявымі, ня грэючымі праменьнямі вясенняга сонейка. Ажыла прырода. Павесялела. Адпачнуў і Алесь.

Устаў, пазяхнуў, пацепнуў моцна плячмі, так што чупрына ку-чаравая выбілася з-пад шапкі, матануў рукамі—разьмяў мускулы. Пахмыльнуўся. „Будзе так, як павінна быць—не падгадзім. Месца сваё знойдзем, працу належную зробім! Адразу толькі ўзяць вер-ную лінію ў працы, не адарвацца ад колектыву... А ячэйка дапа-мога, калі будуць цяжкасьці. А так—сьмеласьць, цьвёрдасьць, не-парушнасць—і ўсё! Так, Алесь“—ухмыльнуўся яшчэ сам сабе.

Цягнік спыніўся.

Весела скочыў з прыступак Алесь.

У канторы ўжо ведалі аб новым ПЧП. Калі Алесь праходзіў, накіроўваючыся ў габінэт ПЧ, выпростваліся схіленыя над закіда-нымі паперамі канторскімі сталамі постаці, на момаўт спынілася праца. Так ля кожнага стала, паўз які праходзіў Алесь. На хвіліну спынілася ляскаваньне пішучай машыны.

Позіркі супрацоўнікаў канторы праводзілі Алесь, утаропіўшыся ў ягоную сьпіну. У зірках адных бачылася спачуваньне, у другіх—проста цікаўнасьць, у іншых—няпрыветная зладная ўхмылка. Кожны па-свойму ўспрымаў зьяўленьне новага начальства.

Што інтрыгавала ўсіх, дык гэта першы ў гісторыі вучастку вы-падак: новы ПЧП ня быў інжынерам або тэхнікам. Ён быў звычай-ным рабочым, які толькі нядаўна працерабіў сабе шлях у дарожныя майстры, ды і не паспеў нават паслужыць яшчэ майстрам! Так вось, адразу, ад кіркі, лапаты ды ў ПЧП... Шалёны шлях, нячу-ванае здарэньне!

„Гэта-ж—як нехта сіпла працадзіў скрозь зубы, пасьля праходу Алесь,—„лапці на сьмафоры вісяць“, не спаракнелі, а ён—на табе, памоцнік начальніка вучастку! Вар’яцтва нейкае, дальбог-жа“.

Роўнай хадю, не паказваючы хваляваньня, прашнураваў Алесь у габінэт, ні адным рухам ня выявіўшы таго, што рабілася ўнутры, замаскавана ад вачэй... А адчуваньне было не з асабліва прыемных: трэба быць на варце штохвілінна, сачыць сябе, нічым не паказваючы слабым, непадрыхтаваным.

Заўважыўшы ў дэзьрох свайго габінэту Дзєраша, інжынер Пры-стром узняўся з крэсла, шырокім жэстам працягнуў руку:

— Аляксандар Максімавіч! так здэцца? — Дабро пажалаваць! Сядайце, калі ласка!

Забліскалі шкельцы ў рагавых акулярах Прыстрома.

— Я надта ўзрадаваны, Аляксандар Максімавіч, вашым прызна-чэньнем на пасаду ПЧП! Вельмі, вельмі давольны! Мне казалі пра вас, што вы добры масавік, арганізатар... Якраз тое, што трэба на-шаму вучастку! Ведаеце, чыстасардэчна скажу вам, як свайму памоц-

ніку—ня клеіцца неяк у мяне з рабочымі... З шчырым сэрцам імкнуўся, каб гэта ўсё добра—не, ня выходзіць!—разввёў Прыстром смутна рукамі. Хочаш, каб цябе зразумелі, каб мерапрыемствы твае былі сустрэнуты так, як трэба—нічога... Нейкі халадок, лёд паміж намі. Я ўжо проста адчайвацца пачаў... Ё ведаеце?—зноў-жа шчыра скажу вам, мяне ня то што не разумеюць, не—проста ня хочуць зразумець, неяк прад'узята ставяцца да мяне... Проста нейкае спэца-едства. Адсюль і розныя няпрыемнасці... Ну, вось гляньце: не хацеў, каб лічылі габінэтнай *крысай*, спэцам, адміністратарам у футарале; захацеў, каб ведалі ўсе рабочыя, што і як робіцца на участку, каб рабілася ўсё са згодай РКК, профсаюзу, і---вось вам вынік...

— Доўбняю па галаве далі і ўсё тут...—скончыў Прыстром...

„Аднак ты гаворкі, калі гэта табе патрэбна, і да справы адразу падыходзіш...“—думалася Алесю.

Прыстром працягнуў яму невялічкую складзеную ўдвая паперу з друкаваным тэкстам.

Алесь чытаў:

...былі дапушчаны буйныя парушэнні палажэння аб РКК... разгледжана і ўзгоднена пытаньне аб звальненні двух вартаўнікоў па скарачэнню штату, прычым у пратаколе ня было паказана кім (адміністрацыяй, профсаюзам або самімі працоўнымі), гэтае пытаньне было ўнесена ў РКК... Памянёнае вырашэнне РКК—незаконнае...

...РКК узгодніла звальненне ПД¹⁾ Трацэўскага за п'янства ў рабочы час і інш. правінкі таксама без паказання ў пратаколе, кім унесена ў РКК пытаньне аб звальненні.

...ПЧ 12 Прыстром ня прыняў да ведама паказанні дарожнага інспектара працы, не перагледзеў справы... паслаў свае супярэчаны... стварыў непатрэбную і шкодную для справы цеганіну...

...—Пасяджэнне РКК праведзена пры ўдзеле аднаго прадстаўніка адміністрацыі ў асобе ПЧ 12 Прыстрома... склад РКК павінен быць з роўнага ліку прадстаўнікоў бакоў...

...За паказаныя парушэнні, дапушчаныя ПЧ 12 Прыстромам Я. С., паказваючыя на нядабалы адносіны да такой важнай галіны працы, як праца ў канфліктных органах,—абвяшчаю яму *вымову!*

Прыстром ізноў сеў у крэсла. Закамянеў твар, згладзіліся толькі што баразніўшыя яго зморшчынкі-ўхмылкі. На гладкім, брытым твары сьціснуліся тонкія губы, застыў просты роўны нос, халодны белы лоб выпінаўся з-пад гладкай, на прабор пасярэдзіне, прычоскі.

¹⁾ ПД—дарожны майстар.

Прыстром ня рухаўся. Што адчуваў, што думаў ён у гэты час— пазнаць было немагчыма. Вочы, гэтыя люстры души, як кажуць, прыкрыты былі памутнелымі шкельцамі рагавых акулераў.

„Не з таго канца ты, браце, узяўся,“—падумаў Алесь, канчаючы чытаць загад. Тут для мяне, прынамсі, усё ясна. Не хацеў звольніць рабочых самастойна, не хацеў слухаць іхнія дакоры, крыўдаваньні; захацеў схавацца за сьпіну рабочых, за РКК. На гэтым далёка не паедзеш, ды і сама адміністрацыя кіраўніцтва не дае ехаць...

Алесь паклаў на стол загад.

— Ну, вось бачылі?! Я ўжо проста ня ведаў, што і як далей будзе... І проста паратункам для мяне зьяўляецца ваша прызначэньне,—ізноў ажывіўся Прыстром.—Проста—цяжар з плеч! Я маю пэўную надзею, што ўдвох нам з вамі пашэньціць зжыць усе вады ў працы вучастку. За тэхнічны бок я зусім спакойны. З ім у нас бліскуча справы ідуць; тут я, як рыба ў вадзе! Ну, а вось з гэтым бокам... з масавым бокам, сувязь з рабочымі—тут... ну, проста ня ведаю, што тут за мной кепскага! Але ва ўсякім разе, Аляксандар Максімавіч, гэты ўжо бок прыдзецца вам наладжваць!—засьмяяўся Прыстром.

— Я ня толькі лічу сваім абавязкам масавую, як вы кажаце, працу, Язэп Сымонавіч,—заўважыў Алесь.—Я лічу, што прызначаны я на пасаду ПЧП наогул для працы, як памоцнік ваш, не абмяжоўваючыся адной толькі справай... Ды на яе ня так ужо і шмат часу і сіл трэба. Ёсьць, думаецца мне, шмат іншых галін, дзе мая дапамога будзе хоць трохі карысьней...

— Бязумоўна, бязумоўна, Аляксандар Максімавіч! Я інакш і ня мысліў, гаворачы з вамі,—пасьпяшаўся запэўніць Прыстром.—Вы, бязумоўна, правы. Я толькі ў тым сэнсе кажу, што масавы бок цяпер у нас „цэвік сэзону“, і тут я асабліва пакладаюся на вас, Аляксандар Максімавіч! Сам я—пас...—ізноў разьвёў рукамі інжынэр Прыстром і з жалкаваньнем цёпануў плячмі.

— Будзем працаваць...—коратка адказаў Алесь.

Ён бачыў—ПЧ імкнуўся адразу ўстанавіць вузкія рамкі яго будчай працы—масавасьць, як ён кажа. Як-быццам ня хоча дапусьціць яго да працы ў тэхнічнай галіне. Хоча стварыць сабе спакойнае роўнаважнае становішча, маючы папыхача-масавіка.

— Так ня будзе,—думаў Алесь.—Неабходна самому інжынэру зьмяняць свой курс, не хавацца за сьпіной РКК, ПЧП-масавіка“...

— А вось заўтра, Аляксандар Максімавіч,—загаварыў ізноў Прыстром,—у нас ёсьць адна праца, якая якраз к часу для вас. Мы з вамі пераедзем на маторцы па вучастку, абгледзім канчатко-

выя вынікі працы летняга сезону, паглядзім, што і як робіцца да зімы. Заадно вам можна будзе азнаёміцца з асаблівасцямі вучастку, яго калеймі, мастамі, станцыйнымі і грамадзкімі будынкамі, адным словам—з усёй гаспадаркай нашай... Каб быць у курсе спраў. Так а гадзіне шостаі з раніцы і паедзем... Ну, а сёння вы можа самастойна абгледзіце тутэйшыя майстэрні, калей... га?

— Я якраз і думаў гэта зрабіць.

— Ну, от, то і добра!

Яны разьвіталіся.

Лёгка імчыцца, няпрыкметна асіляе кілёметры маторная дрэзінка.

Модны напорны вецер б'е ў твар, з сілай абсякае цела.

Моўчкі сядзяць на пярэдняй лаўцы Прыстром і Дзераш. Пільна сочаць каляю, яе верхнюю пабудову, прысады з елак, што цягнуцца ўсцьяз калей—жывая трывалая заслона ўзімку ад сьнегавых замеццяў. Там, дзе няма прысадаў, пачынаюць ужо расстаўляць заслоны з дранак. Зрэдка супыніцца дрэзінка ля мосту, абгледзяць, перакінуцца адрывістымі словамі, сказамі-заўвагамі, і далей.

А яшчэ хутчэй за дрэзіну, у адно вокамгненне ліціць па дроту тэлефоннаму трывожнае паведамленьне:

„Едзе ПЧ з абглядам...”

То дарожныя майстры папярэджваюць адзін аднаго, перадаючы суседу, каб сустрэў начальства, каб быў на месцы. На паўстанках, станцыях сустракаюць дрэзіну дарожныя майстры, дакладваюць аб становішчы свайго акалодку, даюць тлумачэньні аб заганых, што прыкмеціла пры праездзе вучастковае начальства.

Занатое тог-сёе ў блёк-нот Прыстром, і коціцца далей маторка.

Профіль магістральнай лініі, па якой рабіўся аб'езд, вызначаўся на вучастку сваімі небяспечнымі асаблівасцямі. Рэльеф яго быў надта стракаты: яры чарадаваліся з узгоркамі. Калей шукала сабе выгоднага выйсьця, рабіла раз-по-раз крутыя завароты з мінімальнымі радыусамі, якія толькі магчымы. Высокія насыпы зьмяняліся глыбокімі выемкамі.

У зімовы час акалодкі гэтыя падпадалі сьнегавым замецям, у вясеньні—паводка залівала калей, летам—дажджы размывалі верхнюю пабудову насы. Таму тут патрэбны былі асаблівыя папярэджваючыя захады персоналю, які абслугоўваў акалодкі, пільнае вока дарожных майстроў.

Узьехалі на дзесяты акалодак.

— Ну, паглядзеце, Аляксандар Максімавіч!—нэрвова загаварыў Прыстром, перасіляючы моц ветру, што сек у твары пры хуткім безе дрэзіны, колкім струменем сваім плюшчыў вочы, урываўся ў рот, перашкаджаў гаварыць.

— Паглядзеце, куды гэта варта... Заслонаў яшчэ і нябачна, калі іх паставіць на месца ўжо трэба было... Кюветы ¹⁾ не абгледжаны, таксама і нагорныя канавы. Так і чакай увесну застою вады, размыву насып... Я ўжо даўно незадовольны Бадытчыкам! Пастарэў, нядбайным зусім стаў... І гэта на магістральнай калеі!

Прыстром, барукаючыся з ветрам, падняў крысо паліто, палез у кішэню за блёк-нотам.

— Ну, і ну...

Аловак забігаў па паперы, зрабіў некалькі адзнак.

— Ну, вось ізноў! Адчуваецца, які перакос рэйкаў? Гэта называецца дагледжана крывая з малым радыусам... Пры ходзе дрэзіны прыкметна ўжо, а што-ж пры ходзе цягніка?

Незадаволенне яскрава адбівалася на твары Прыстрома. Алесь уважліва сачыў за інжынеравымі назіраннямі, заўвагамі.

— Не! Старому Бадытчыку, відаць, служба ўжо ў цяжкасць...— зазлавана прабурчэў Прыстром.

— І чаму-б чалавеку, бачачы сваю няздольнасць, не прасіцца на адпачынак? Ішоў-бы сабе на сацыяльнае, не займаў месца, не тармазіў працы...

Упэўнена, нібы не дапушчаючы супярэчанняў, гаварыў Прыстром. Холадна пабліскавалі пад брылём цёплай шапкі акулярны, у злосным незадавальненні сашчамляліся тонкія губы. Адрывістымі, нэрвовымі рухамі інжынер шчыльней ухутваўся ў паліто, глыбей засоўваў рукі ў кішэні. У сказах ягоных ня чулася запытання, нотак жадання падзяліцца думкай з сваім памоцнікам. О, так гаворыць чалавек, ведаючы, што не супярэчаць яго думкам. Алесь слухаў моўчкі, ніводнага слова не сказаўшы ў адказ на нэрвовыя казанні свайго начальніка. Ён пільна глядзеў уперад.

Вось паехалі ўжо па знаёмых Алесю мясцінах, прамінулі будку, дзе выгадаваўся, пражыў у маленстве, дзе першы раз пабачыў чыгунку, цягнікі, спатыкаў іх, стоячы вось тут на пераездзе, трымаючы моцна ў руках зялёны „хляг“. Даўно, даўно тое было... Успаміны гурмай ахапілі; перабірае Алесь у думках пражытыя гады.

Даўно... Стаіць вось тая самая будка, таксама выглядае пераезд, таксама наступае на чыгунку лясны гушчар. Усё, як быццам, тое самае. Але не... Ня ўсё... Няма ўжо старога Максіма, няма маці старой—памерлі. Старэйшыя браты разышліся далёка—хто куды. Нібы птахі з роднага гнязда, падраслі—раскідаліся, разышлася па сьвету сямейка...

¹⁾ Канавы, што ідуць усьцяж калеі па выемках.

Даўно, даўно... А на будцы ўжо другі, малажавы стораж. Спа-
йкаў вунь на пераездзе дрэзіну.

Змянілася ўсё ў жыцці, змяніліся людзі, змяніўся лад. Толькі
будка пераезная стаіць нязменна. Назменна працуе пераезд, хоць
бслугоўваюць яго ўжо людзі другія.

Колькі шчасця было, асалоды, як даверыць, бывала, стары бацька
самому, аднаму Алесю малому стрэць цягнік!

Даўно, даўно...

Але жыццё мае свае законы, ідзе наперад, яго назад не павер-
неш. І хіба дурны павярнуць захацеў-бы!

Спыненне дрэзіны вывела з задумлення Алеся. Зірнуў—
станцыя.

На пляцформе стаіць стараваты, пасівелы ўжо дарожны майстар-
пачцівя прыкладае руку да брыля, вітае начальства.

І адразу накідваецца Прыстром:

— Скажэце, Бадытчык, вы заслоны хутка збіраецеся на пля-
цоўцы 365 кілёметра ўстанаўляць?!

— А вось, таварыш начальнік, скончылі рамантаваць іх, наза-
насілі мачульля для звязвання, кольле ўжо вывезлі, з панядзелка
манюся ставіць...

— Та-а-ак... Не пасьпелі, значыць?

— Не пасьпеў...

— А кюветы абглядзець ня ўправіліся таксама?

— Ня ўправіўся, таварыш начальнік, з панядзелка я...

— І нагорныя канавы таксама пачысьціць, паправіць ня думалі?—
перабіў Бадытчыка Прыстром,—чакаеце, покі зямля ўмерзне?

— Ды шчэ'-ж часу ёсць, таварыш начальнік... Пасьпеем...

— Не, таварыш Бадытчык, наўрад ці пасьпееце! Я вось, дык
мават упэўнены, што не пасьпееце... Ваш акалодак адзін з цяжэй-
шых, адзін з адказнейшых і сур'ёзных на участку і спадзявацца
на тое, што пасьпеем—я на сябе адказнасьці не бяру. Вам таксама
не рэкамендую браць на сябе такую адказнасьць. Цяп ды ляп, ды на
я можа"—рабіць ня гожа... Ні к чорту ня варта праца такая! Як
спыніце вы рух з сваім „пасьпеем“, ды зробіце на участку „проб-
ку“, дык пасьпяваць сапраўды будзе некуды!..

...Старымі вы сталі, вось што, таварыш Бадытчык! І пасьпець
вам таму цяжка... Вось у чым справа!

Пры апошніх словах інжынера Прыстрома зьбялеў твар майстра
Бадытчыка і відаць было, як дробна затрэсьліся рукі ў старога. Ён
ведаў, добра разумеў, што азначалі гэтыя справы: стары—значыць,
звольняць, значыць, пойдзе стары Бадытчык на пэнсію. Працаздоль-
насьці ня згубіў шчэ', працаваць усё-ж можа, значыць, пэнсію дадуць

невялічкую, пракармі-ж ты на яе шэсць ратоў, сямейку!.. Ды і працаваць яшчэ можа, чую—сіл хапае. Ну, цяжкавата на гэтым акалодку, гэта так. Яно і верна... Але-ж стары, кажа, стаў... як зношаны, адслужыўшы свой век кастыль, хочучь выдзерці з шпалы, кінуць на сьметнік... Э-э-эх!..

— Пойдзем праглядзім кватэры службоўцаў. Тут нядаўна скончылі рамонт,—адрывіста кінуў Алесю Прыстром і лёгкім прудкім крокам накіраваўся да станцыйных будынкаў.

На крокі тры ад начальства, схіліўшы доле сіваю галаву, у задуме падыбаў Бадытчык. Пажоўклая барада згубіла свой самавіты выгляд, ніжэй да яе схілілася зрытая воспаю картопліна носу. Асунулася, пасірацела постаць.

Позна ўвечары зьвярталася дрэзіна з вучастку. Прышлося агарадзіцца сыгналам, запаліць карбітавую лампу. Яркае, сьлепячае вочы, сьвятло кідала маторка перад сабой. У сьвятле тым гострай бліскачай жарствой, несканчонай істужкай ляцеў пад раму дрэзінавую жвір пасыпаны на калеі. Аднастайным узорам на жвіровай істужцы вылучаліся шэрыя шпалы. Роўнагучна, бесьперапынна порсткаў матор. Сьцюжа восенская, вільготная прабірала паліто, скоўвала холадам цела. Мерзьякавата туліліся адзін да аднаго Дзераш і Прыстром. Так цяплей было.

Ня глядзячы на холад знадворны, цёпла было на душы ў абодвух. Агляд даў добрыя вынікі. На вучастку ўдала прайшоў рамонт. Вучастак быў добра падрыхтаваны да зімы. За выключэньнем хіба аднаго Бадычыкавага акалодку. Але адзін акалодак—дробязь у ліку якіх шаснаццаці.

Усё-ж калі перабіраліся ў памяці асобныя моманты аб'езду перад вачмі Алесевымі паўставала панурая постаць Бадытчыка, зьбянтэжаны твар старога.

Інжынэр Прыстром паставіў сабе за абавязак зьяўляцца на службу адначасова з сваімі падлеглымі агентамі. Да дзевятай гадзіны ён пасьпяваў абыйсьці майстэрні, калеі станцыі, абмеркаваць працу на дзень, даць таму, другому з майстраў-дзёсятнікаў або тэхнікаў свае загады. Рэдкі дзень, хіба калі адпачывае пасля паездкі ў кіраўніцтва, або на вучастку—ён не ўставаў разам з дэпоўскім гудком, што будзіў рабочых станцыі на працу. А дзевятай гадзіне, калі пачыналі ляскаць дзьверы канторы, прапускаючы кантарыстаў, што сьпяшаліся пунктуальна заняць сваё месца за сталамі,—разам з імі прапускалі дзьверы і постаць Язэпа Сымонавіча, корэктна адказваўшага на пачцізныя прывітаньні працаўнікоў канторы.

Можа такая акуратнасць ПЧ уплывала і на кантарыстаў: зьяўляліся яны ўсе акуратна, спазьненняў ня было.

Вось і сёння. Прышоў Алесь у кантору роўна а дзевятай, а Прыстром ужо сядзіць, схіліўшыся за сваім сталом, пачапіўшы акуляры, поркаецца ў блёк-ноце, чыркае гострым алоўкам па паперы. Настрой у яго, відаць, добры і здаволены вынікамі аб'езду.

— А-а-а... Аляксандар Максімавіч! Ну, як пасья паездкі? А я, дык, ведаецца, добра адпачыў! Карысна дзянёк на такім сіверу праехацца, лёгкія распрастаць, як мы ўчора. Тут вась седзячы ў канторы здрузьлееш, як грыб! Шашаль сточыць, далібог! Так, паспалася ёмка! У галаве яснасць пекна-а-та!..

— Я, ведаецца, — адразу пераскочыў да службовае тэмы Прыстром, — загадаў сёння паставіць на сьнегачысьціцелі б'ерка карбітавыя ліхтары з моцнымі рэфлектарамі. Трэба як сьлед падрыхтавацца да зімы! А то ў мінулую зіму паехалі ўначы, ліхтары газавыя ледзь дыхаюць, ну і паламіў наш ПС ¹⁾ нож на пераездзе ня прыкмеціў, не паспеў падняць! Так... Дык вась можа прашлі-б вы, Аляксандар Максімавіч, на рамонтныя калёі паглядзець, як там робяць, а то, здаецца мне, наблытаюць, ня тым нахілам пастаюць ліхтары... Потым — там і ў сяродцы б'ерка пераабсталёўваюць мэханізм. Дык мо-б глянулі, га? А я-б тут тымчасам канчаткова падагуліў-бы вынікі, тое-сёе накідаў-бы на далейшае, а потым мы-б з вамі разам абгаварылі-б, га?.. Пойдзеце? Ну, вась і добра.

Накіроўваючы Алесь на сьнегачысьціцель, меў Прыстром сваю думку:

„Прыдзецца хлопцу паездзіць узімку, хай сходзіць, азнаёміцца бліжэй з мэханізмам“. Толькі з тактоўнасці не хацеў ён проста сказаць Алесю.

Шчэ да абедзенага перапынку ўправіліся з б'еркам. А да таго часу і Прыстром скончыў поркацца з блёк-нотам.

— Ну, вась, Аляксандар Максімавіч! Скажэце, як вам здаўся ўчора наш вучастак?

— А па маёй думцы — становішча яго найлепшае, летняя праца скончана добра, да зімы падрыхтаваліся! Толькі вась...

— Бадытчык?

— Ага... Бадытчык! Каб ня гэты акалодак...

— Ну, што-ж, Аляксандар Максімавіч... Прыдзецца нам зрабіць, як гэта кажуць у вас на парт. сходах, арганізацыйныя вывады...

— А менавіта?

1) ПС — старэйшы дарожны майстар.

— Звольніць! Чалавек стары, адпрацаваў сваё, няздольны больш быць на службе. Хай ідзе на соцыяльнае, хай ачысьціць дарогу больш маладым, здольным. Тут справа ясная.

— Усё-ж такі, яго становішча...

— Не, не,—ня даў скончыць Прыстром.—А становішча акалодку? Давесці да такога стану, не падрыхтавацца да зімы? Вось бачылі акалодак Чаркаса?—Гэта-ж не на магістралі, а на адгальненні, дзе не такі рух цягнікоў, не такі небяспечны профіль... А бачылі ў якім усё бліскучым стане? Я за імі абодвымі даўно сачу. У Чаркаса, калі ні глянё, аніводнай плямінкі, а ў Бадытчыка... Я вось зараз вам прадэманструю.

І Прыстром кінуўся да свайго стала. Стол Прыстромаў уяўляў сабой нешта звыш арганізаванае. Не дарма-ж інжынер уважна сачыў за навуковай арганізацыяй працы, у свой час быў палкім абаронцам „Лігі часу“. На стала ягоным пад тоўстым шклом ляжала карта вучастку з падрабязным азначэннем усіх яго асаблівасцяў. На процілеглым ад крэсла канту стала ўзвышалася адмысловая шапка з мноствам гняздзечкаў, шуфлядак. У кожнай з іх што-небудзь ды хавалася. Кожная рэч мела для сябе месца, ня блыталася з іншымі, ня гублялася. Кожнае гняздзечка, кожная шуфляда несла вялікую адказнасць за габінэтную працу інжынера Прыстрома. У кожнай з іх захоўвалася частачка таго складнага і складанага, што ўяўляла сабой постаць і годнасць ПЧ 12 інжынера Прыстрома.

Па сканчэнні працы стол-бюро зачыняўся пукатай фанэрнай векай, якая высоўвалася з-за задняй дошкі бюро. Стол-бюро, адна з неабходных умоў інжынеравай арганізаванай працы, зроблена было ў вучастковых майстэрнях па асобных рысунках Прыстрома. Там-жа зроблена было і крэсла, што стаяла ля бюро-канторкі. Яно таксама мела адмысловую форму: яго можна было падняць вышэй, або апусціць ніжэй, апрача таго, яно павярталася на шарніры. Калі хацеў Прыстром—ён мог, ня ўзьнімаючыся, адштырхнуцца лёгенька нагой і павярнуцца да чарцёжнага стала, што стаяў немаль ззаду, да графікаў і схэмаў, што панавешваны былі на сцэнах.

Апрача гэтай мэблі, тут стаяў толькі стол памочніка. Больш нічога ня было. Было ўсё самае неабходнае для спакойнай наладжанай працы. Сувязь з вакольным сьветам, з іншымі канторамі вузла і нават загадчыкам сваёй канторы, падтрымлівалася па тэлефоне, які стаяў на інжынеравым стала і меў невялічкі комутатар для ўключэння ў патрэбныя лініі.

— Вось глядзеце Аляксандар Максімавіч! Бачыце, які профіль акалодку Бадытчыкавага? А вось які ў Чаркасовым? А цяпер вось паслухайце—пацягнуў Прыстром з гняздзечка доўгі сшытак, пра-

на канту яго пальцам, застанавіўся на лічбе „10“ і адкрыў шытак.

— А вось вам дзесяты, Бадытчыкаў акалодак... Не далей, як у весну да наставаньня адлігі не прарэзаны равы ў сьнезе на неадзейных наспаў... Далей. Пры летнім аб'ездзе прыкме-на ўгонка рэяк, ня зроблена была разгонка, а ведаеце, чым пахне?—Разрываю на некалькі сантымэнтраў калеі, паломкай сты-а, а значыць—катастрафай...—суха адбіваў словы свае Прыстром. Мінулай зімой выпукленьні калеі заўважваліся там, дзе і ў муляы гады, значыць, не абсьледаваны, ня выяўлены грунтавыя. А цяпер сам Бадытчык...

І зьявіўся другі шытак у руках Прыстрома. Прабег з палец па тарах, застанавіўся на „Б“.

— Бадытчык... Ня ведае кодэксу законаў аб працы... А на ака-лку ведаеце колькі за лега рабочых перавернецца?.. Зацягвае шылаку рапарцішак...—чытаў далей Прыстром.

— Э... ды што там? Годзе і гэтага.

Адрывістыя, прарэзьлівыя словы Прыстрома няпрыемна секлі на вуху.

Ну, і трашчыць.—Якраз, як тая трашчотка, што дзіры ў рэй-свьідуе... Проста галаву прадзяўбе“...—моршчыўся Алесь.

— Я вось і мяркую так, Аляксандар Максімавіч, Бадытчыка выходзіцца звольніць. Чаркаса-ж прызначыць у старэйшыя дарож-ныя майстры. Тут у нас якраз вакансія ёсьць яшчэ не занятая...

— А я, Язэп Сымонавіч, меркаваў-бы іначай,—роўным спакой-ным голасам, не сьпяшаючыся, загаварыў Алесь.

— Я вось на карце бачу другое: вялікаваты акалодак Бадытчы-каў, пры разьбіўцы участку некалісь прамаргалі тут... Трэба будзе акалодак скараціць, частку аддаць суседнему, гэта, па-першае, а па-дру-гае—вы вось добра ведаеце недахватны Бадытчыкавы і яго акалодку праўда, яны ёсьць... і вельмі добра, што вы іх занатоўваеце. А я ведаю 'шчэ нешта. Я вось пацікавіўся ў фармуляры ягоным, што ў асабовым стане ў канторы знаходзіцца. І пабачыў: служыць сорок год на чыгунцы, ніякіх ніколі спагнаньняў сур'ёзных ня меў, у самыя цяжкія гады, калі па іншых акалодках чорт ведае што рабілася — ён падтрымоўваў свой акалодак у зносным стане, знаходзіў нейкія выходы, выкручваўся. Сям'я ў яго—у шэсьць ратоў. Чалавек ня так-та і стары, пэнсію дадуць малую... Дый няма за што звальняць. Гэта-ж дзіўна трэба: на такім акалодку сядзіць і скардзіцца, што не па сілах, кажа, усё—„пасьпею“, сіліцца нешта рабіць. Значыць, шануе службу. Не.. нельга звальняць яго. Якраз вас з пераводам Чаркаса, я згодзен з яго пераводам, ён варты

гэтага,—дык вось з ягоным пераводам аслабаницца якраз адпавядае для старога Бадытчыка месца, і паглядзіце, як справіцца 'шчэ? Перадыхне там чалавеча і маладым пакажа 'шчэ, як можна працаваць.

Нэрвовым рухам здэёр Прыстром акуляры, нядбала паклаў хутчэй кінуў—на стол.

— Дзівак вы, Аляксандар Максімавіч. А пад'ёмныя? Траба выкінуць столькі грошай. І чаму вас толькі партыя вучыла, заўважце—б я ў вас? Рацыяналізацыя, эканомія сродкаў нам патрэбны? Індустрыялізацыя патрэбна? А вы грошы ўважаеце за лепшае кідваць на перавод Бадытчыка, засьмечваць чыгунку агентамі, якія могуць працаваць як належыць? Ніякай лёгічнасці няма ў ніякай паслядоўнасці ў думках...—загнявіўся інжынер Прыстром.

— Чаму мяне партыя навучыла, тое я добра ведаю, таварыш Прыстром. Вам можа і не зразумець таго...—ціха, жорстка глядзячы ў вочы інжынеравы, праказаў Алесь.

— А наконт лёгікі—як хто разумее, Язэп Сымонавіч. Я разумею трохі іначэй,—бяз жорсткасці ўжо гаварыў Алесь.—Вы глядзіце так: ня справіўся Бадытчык з працай—звольніць яго, а не аніякіх гамонак. А я... я гляджу іначэй. Можа няўдала гэта трэба але параўнаем: ехалі мы з вамі ўчора на дрэзіне...

— Ну, ехалі.

— Вось... І прыехалі вечарам на нашу станцыю. Тут цэлая забітаная сетка калей, шэраг перасячэнняў, плойма сыгнальных ліхтары—зялёных, белых, чырвоных. І каб ведалі мы, што шлях наш вольны прасты—наказваюць яго нам гэтыя ліхтары... Не задаваліся-ж мы тым, што дала нам станцыя нават тэлеграфны дазвол на ўезд, не—едзем мы і глядзім на сыгналы, што проста сустракаюцца на нашым шляху, і на тыя, што побач знаходзяцца. Упэўніваемся ў правільнасці кірунку, упэўніваемся—ці не пагражае з боку небяспека...

— Што вы хочаце гэтым сказаць?—перабіў нецярпліва Прыстром.

— А вось тое, што сказаў раней: ня трэба вузка. Лёгічна выходзіць з аднаго факту, як хочаце зрабіць гэта вы, Язэп Сымонавіч, трэба заўважаць і што іншае, ня менш важнае... Так мяне і партыя навучала рабіць, таварыш Прыстром. І называе партыя гэта не лёгічным, а дыялектычным мысленнем... А пад'ёмнымі Бадытчыкавымі, Язэп Сымонавіч, ня пужайцеся надта. На яго месца ўсёроўна пасылаць каго трэба, і на Чаркасава таксама. Ад звальнення Бадытчыка рэальнага эфекту ў каштарыснай эканоміі ўсёроўна мець вы ня будзеце... Потым, я ўсё-ж лічу, дзесяты ака-

прыдзецца нам, Язэп Сымонавіч, скараціць, паменшыць яго частку, перадаўшы частку суседнім...

— Гэта мы ўжо паглядзім, як там будзе працаваць новы майстар,—супярэчыць, ня хочучы аддаваць усіх сваіх пазіцый Прыстром,—а з Бадытчыкам, няхай будзе па-вашаму. Надта мне падаваўся ваш запал, з якім вы спрачаліся, ды ня хочацца сварыцца з першых-жа дзён сумеснае працы...

— Здацца, вы мала менш запалаліся, Язэп Сымонавіч,—смяецца Алесь.—Толькі вось шкада, што вы так, ад спадабы згаджаецеся, а не пераканаліся ў маёй праваце.

— Не, не. Вы мяне не пераканалеце. Толькі-ж памятайце, Аляксандар Максімавіч. Калі ня справіцца і на новым месцы Бадытчык, то тады і спрачацца ня стану.

— Калі ласка, згодзен, я за свае словы ўпэўнены.

— Ну, добра...

Прыстром адчуваў, што ў сёнешняй сутычцы з новым сваім памочнікам-вылучэнцам, ён быў пабіты. Довады Дзерашавы мелі больш вагі ад ягоных. Напорыстасць, упартая барацьба Дзераша думку сваю яго здзіўляла. Зазвычай, памочнікі ягоныя не спрачаліся з загадамі свайго начальніка, яны моўчкі, альбо лісьлі-лі заўвагамі, выконвалі іх.

— Гэта ня з тых... Упарты...—думалася інжынеру Прыstromу. З ім прыдзецца паваяваць. Хоць не ў свае сані сеў, але трымаецца за сваё. Прагнаць—не прагоніш, а сядзець двом цеснавата, адразу адчуваецца... Ну, паглядзім, хто-ж з нас вытрымае і будзе кіраваць...—скрывіў рот у ўхмылцы Прыстром, усьцёг на пераносіцу акуляры і паглыбіўся ізноў у паперы.

Алесь хутка ўвайшоў у курс справы, асвойтаўся з жыццём на участку. Большую частку свайго працоўнага дня праводзіць ён у майстэрнях, на калейх, сочыць за рамонтам, кіруе сьнегабарацьбой, здымае з сьнегачысціцелем, наведвае арцелі, што ачышчаюць ад сьнегу калей станцыйныя, вывозячы яго на перагон цэлымі складамі пляцформаў. Так, як і на сезонным летнім рамонце, гутарыць, партуе з рабочымі, асабістым прыкладам надае ахвоты, запалу ў працы. І весела, няпрыкметна праходзіць дзень для яго, для тых, хто працаваў з ім. Хоць і быў Дзераш ужо начальствам—ПЧП, але нікага адрыву ад рабочых, так як і яны ад яго, ніхто не прыкмячаў.

У часе выездаў ПЧ Прыstromа ў кіраўніцтва чыгункі, Дзераш адмяшчае яго, дае загады, кіруе вучастак, і тыя—хто нядаўна сінілі гугнявіў пра лапці, што спаракнець не пасьпелі на семафоры—выконваюць яго распараджэнні, пранікаюцца павагай да маладога

ПЧП, бачаць яны—Дзераш на сваім месцы, здольны займаць і па праву займае яго.

Падабаецца супрацоўнікам канторы роўнаважнасьць ягоных паводзін, таварыскасьць у зваротах, чуласьць да ўсіх акалічнасьцей працы, жыцьця. Уведалі яны, што толькі з-за Дзераша застаўся служыць Бадытчык.

Не пабаяўся паспрачацца з самім інжынэрам Прыстромам. І гэта ў першыя-ж дні працы. Да Дзераша тут прызвычаліся бачыць толькі лісьлівае паслухмянаства.

І сьмяюцца цяпер тыя, хто спаткаў Дзераша спачуваньнем з тых, хто калоў злосна зіркамі сьпіну Дзерашаву, сіпеў пра лапці. Лёд у чалавечых адносінах быў паламаны, недавер'е зломлена. Вылучэньства нікога ўжо ня здзіўляла, не абурала.

Наступаў вечар—Алесь ішоў у клюб, прымаў чынны ўдзел у працах вытворчай камісіі, нарад, на сходах. Усюды ўносіў свой малады запал, гарачае замілаваньне да чыгункі. Усюды імкнуўся прывесьці прыклад з прац вучастку, яго дасягненьняў, стараўся і ў другіх выклікаць такую-ж зацікаўленасьць чыгункай, яе працай, вытворчасьцю. Так, як і некалі на маленькай станцыі, ён кіруе вытворча-тэхнічным гуртком з рабочых, перадае ім веды свае, узьнімае іхнюю кваліфікацыю. Дзіву даецца—як умее чалавек разьмеркаваць свой час на ўсё гэта.

Позна ўвечары зьвяртаецца Алесь дахаты.

Зморанасьць адчуваецца ад сумьтлівага, цалкам нагружанага дня. Але не зважае на яе Алесь. Запытае часам Ядловец, ці хто другі:

— Цяжка табе, Дзераш? Як, асіліш працу.

— Нічога. Працуем,—сьмяецца Алесь у адказ. Нам нічога ня страшна... Ведаеш, як кажуць рамонтныя?—Загонім сонца пад шпалы. Бач, якая дзёрзкасьць у людзей? Хочуць сонца па шпалы загнаць... І загонім. Нам перашкоды ня страшны, хоць шмат іх на нашым шляху...

І, павячэраўшы, садзіцца за кніжку Алесь. Шмат ведаў 'шчэ трэба мець. Шмат чаму навучыцца...

Лістае Алесь часопіс „Железнодорожное дело“, або якую новую тэхнічную кніжку і цыркулем гострым водзіць па рысунках, правярае, робіць вылічэньні.

Так параіў яму Прыстром.

Пасьля трывалых марозаў, скаваўшых сьнегавую шэрань і паветра да гулкага звону, калі бадзёра спружыніста адчуваеш сябе на марозным надвор'і, шпарка ідзеш, абдыхаўшы каўнер бялявай пухкай намаразьёю, захліпаючыся, уцягваеш у грудзі колкае паветра.

сьлепіш вочы ад люстрана-бліскучага сьнегу, вабіш зрок заінеўшымі калястанцыйнымі прысадамі,—настала адлега. Набрыняла, павільгатнела паветра, паглушыла прарэзьлівасьць сьвісткоў паравозных, зацягнула надвячоркам шэраньню туманавай станцыйнай калеі, пахавала ў павуціньне ясныя рознаколерныя агенчыкі стрэлачных сыгналаў.

А, нарэшце... важкімі, мокрымі клоччамі паваліў густы сьнег. Нібы сваволячы, зьдзекваючыся над людзьмі, сьлепіць вочы, заляпляе бровы, вусны, бароды ў мокры брыдотны камяк, забіраецца за каўнер, гідка абвільгатняе шыю, падбародак... Б-р-р-р... Паскудзтва.

У такі вечар ляпей ня выходзіць з хаты, не турбаваць сваю істоту, ня пэцкаць настрой.

Так парашыў і Прыстром. Запаліўшы лямпу пад смарагдавага колеру каптуром, наладзіўшы гэтым мяккае супакойнае, ня ўтрудняючае вачэй, сьвятло, усеўся ён на ўтульнай канапе з кнігай. Сёньня не выпадае займацца сур'ёзным, чытаць тэхнічную літаратуру: таго і глядзі—намяце, пазасыпае сьнегам калеі, прыдзецца пад рانیцу выбірацца з сьнегачысьціцелямі.

Трэба было адпачнуць, не перасіляць мозаг, не марыць сябе.

Не прайшло якіх і поўгадзіны, як зьявіўся Дзєраш.

— А я за вамі, Язэп Сымановіч.

— Што здарылася? 'Шчэ, здэцца, рана з сьнегачысьціцелем выяжджаць, ня так даўно сьнег пашоў. Ласьне даў ужо хто з майстраў тэлеграму?

— Ды не, ня тое... Не на сьнегачысьціцель. Сёньня ў клюбе нарада з удзелам прадстаўніка вучкпрафсачу... Слаба ў нас праходзіць кампанія агляду вытворчых нарад, не раскачаліся так, як у іншых мясцомах, вузлах. Правальваецца, можна сказаць, кампанія... Вось і склікалі нараду актыву, адміністрацыі. Нам, канешне, там быць...

— Вось табе і маеш...—пакрывіўся Прыстром.—А я то адпачнуць наладзіўся. Няўжо, Аляксандар Максімавіч, не абыйдзецца без маёй асобы там? Я-ж не мастак па такіх вась справах... Вам і карты ў рукі, га?..

— Дзівак вы, Язэп Сымановіч. Задзяўблі вы, выбачайце мяне, гэтае сваё „не мастак“, ды проста хаваецца за яго. Не, ужо сёньня не схаваецца. Там і ад тэхнічных сіл шмат працы патрэбна...—са сьмехам скончыў Алесь.

І прыйшлося Прыстрома пакінуць цёплы зацішны пакой, мяккую ўтульную канапу.

Да клюбу ісьці недалёка—вось прайсьці толькі за вакзал, і ўсё-ж, пакуль дабраліся, сьнег заляпіў, выбеліў цалкам постаці Прыстрома

і Дзераша. Пакуль страсалі з паліто сьнег у прысенку клюбным, ён хутчэй за іхнія рухі пасьпеў патаяць, пацячы цурочкамі з шапак, забіраючыся халоднымі чарзьячкамі за каўнер. Скідаючы сьнег, намачыў Прыстром рукі. Гэга канчаткова раззлавала яго і ў клюб увашоў ён надзьмуты, спахмурнелы. Сёння ён прыкмячаў кожную драбніцу, яна раздражняла, узірвоўвала яго.

Клюб, як і заўсёды, гудзеў вульлём. З-за дэвярэй пакою несліся прыдушаныя гукі. У адным сыпяваў хор, з другога рытмічнай дыкцыяй чулася калектыўная дэклямацыя сіняблюзнікаў, аднекуль з-за буфэту верашчэлі клярнэты, бумкаў турэцкі барабан.

Прыстром з жалем успомніў свой ціхі пакой, утульную канапу.

Па калідоры туды-сюды хадзілі дзяўчаты, хлопцы. Чуўся рогат, жарты. Сустрэкаючыся, гуляючыя зачэплялі адзін аднаго, спыняліся, заводзілі гутарку. Падходзіў яшчэ хто-небудзь, потым яшчэ—рабіўся затор. Пакуль дабраўся да пакою, дзе павінна была быць нарада, Прыстром праціскаўся праз некалькіх такіх купінак.

...І збіраюцца чорт ведае чаго ў калідоры. Ішлі-б дзе ў пакой, ды гутарылі-б сабе, не перашкаджаў-б людзям рухацца... Ніякай арганізаванасьці“.

У гэты момант з аднаго пакою куляй вылецеў нейкі сіняблюзнік і ледзь ня збіў з ног Прыстрома. Той канчаткова азьліўся, голасна ўжо прабурчэў:

— Вы, здэцца, не адзін, таварыш, у клубе?

— Выбачайце, калі ласка,—спакойна кінуў той і пабег далей.

На нараду, як водзіцца, у час не сабраліся. Пакой быў амаль што пусты. Пасядзеўшы, адышоўшы трохі ад злосьці, што нарабілі ўсе гэтыя дробныя здарэнні, Прыстром выбраўся і сам у калідор пакурыць. Памятаючы, як не падабалася яму штурханіна і сумятня калідорная, забраўся ў самы аддалены куток, дзе менш было народу і дзе-б ён сам ня мог нікому замінаць дарогі.

— Добры вечар, Язэп Сымонавіч,—пачуўся мілагучны, вібруючы жаночы голас.

Прыстром абярнуўся. Ля яго стаяла маладая бібліятэкарша клубу Зося Тумінская.

— Добры вечар, Зосінька!

Прыстром надзвычайна ўзрадаваўся нечаканаму спатканню:—хоць адвесьці крыху душу.

Яшчэ не стары кавалер, ён любіў бываць сярод жанчын. Праўда, ня часта—служба адымала шмат часу. Але пра жаніцьбу ня думаў. Яму больш да спадабы было зрэдку спатыкацца з жанчынай. „Надакучаюць хутка“—казаў ён. Да сямейнага жыцця ён лічыў сябе няздольным. З супрацоўнікамі сваёй канторы, хоць

срод іх былі пекныя дзяўчаты, якія здольны былі заслужыць увагу Язэпа Сымонавіча, ён блізкага знаёмства не заводзіў—гэта пера-
скадае працы, зьбівае з службовага тону. Ня ведаеш, як ставіцца
на службе да блізкай, знаёмай жанчыны.—Лепш ня мець такіх
хлопатаў.

Зося Тумінская служыла ў клюбе, з ёю службовых дачыненняў
Язэп Сымонавіч ня меў. Гэтая сярэдняга росту шатэнка з
жуглявым выразным тварам, тонкім, нібы вытачаным носікам,
варымі іскрыстымі вачмі, падабалася яму сваім юрлівым, гострым,
крытычнага складу розумам. Яна і па службе, казалі, была доб-
рай працаўніцай. З ёй можна было пагаварыць, шчыра падзяліцца
думкамі, пачуць ад яе трапную зўвагу, думку. З такой дзяўчы-
най ня лішне правесці час—не пашкадуеш.

У такіх абставінах, як сёння, Язэпу Сымонавічу ня прыходзі-
лася сустракацца з Зосяй. Пасля сёнешніх турбацый Прыстром
быў узрадаваны, пабачыўшы Зосю.

— Што вы тут робіце, Зося?.. Вы-ж павінны задавальняць чы-
тучную масу стравай духоўнай, завіхаючыся клапатліва за біб-
ліятэчным бар'ерчыкам...

— А ў мяне сягоння дзень адпачынку! Хачу прыгледзецца
лепей да жыцця нашага клюбу... А вас, Язэп Сымонавіч, я, бадай,
бачу раз бачу ў клюбе. Што вы тут робіце, цікава?

— Ды вось прышлося на нараду з'явіцца... Як ня люблю я
гэтыя гаварыльні, але выцягнулі на матузку... Ведаеце, ніяк не магу
разумець—ну, навошта ўсе гэтыя размовы, соймаваньні... Ласьне
ж лепей спраўна працаваць; працай, а ня гутаркамі будаваць вы-
творчасць...

— А вы, Язэп Сымонавіч, глянулі-б у корань, як казаў Кузьма
Пруткоў. Можэ-б і адшукалі што?

— Знайсці корань зла, кажаце?..

— Ну, калі казаць пра корань зла, дык дазвольце заўважыць,
што якраз ён напэўна ў вас саміх захаваны.

— Вось табе і маеш... Вы гэта сур'ёзна, Зося?

— Не, да праўды, Язэп Сымонавіч,—ажывілася раптам Зося,—
вы нейкая загадкавая асоба. Добры івжынэр, рэдкі ў нас спэцыя-
ліст сваёй справы...

— Колькі я разоў ужо чуў гэта...—з горкасцю адмахнуўся
Прыстром.

— Не, паслухайце. Мяне вось таксама цікавіць ваша адарва-
насць ад жыцця наўкольнага, вірлівага. Мне шкада часам вас
бывае... І ведаеце што? Мы нядаўна на літаратурным гуртку знаё-
міліся з апошнімі навінамі літаратуры. І ведаеце? Такі вось тып

людзей, як вы, ну—можа з некаторымі дробнымі адменамі, цяпер яскрава выводзіцца ў літаратуры, гэта—герой шматлікіх твораў. І ў нас амаль што ўсе гурткоўцы заўважылі, што якраз прадстаўніком гэтага тыпу ў нас зьяўляецца вы. Гэта—„бізнэсман“..

— Бізнэсман?..

— Але...

— Ну, што-ж... Мне застаецца толькі ганарыцца, калі мяне лічаць „бізнэсманам“,—з інтарэсам уваходзіў у гутарку Прыстром, не зважаючы ўжо на клубны тлум.

— Чым-жа кепска быць бізнэсманам—чалавекам справы. Я заўсёды шанаваў такіх людзей, імкнуўся і сам быць такім...

— Вам і імкнуцца няма чаго. Вы скончаны, поўнаважкі тып бізнэсману.

— Прыемна пачуць гэта ад вас, Зося.

— Але не запамятайце, Язэп Сымонавіч, што славуцьця вашы бізнэсманы вельмі часта, ды бадай тут і выключэнняў ня бывае, ня маюць суцэльнасці, маюць аднабокi ўхіл, а адсюль і процілежнае яму ўражальнае хваравітае месца—ахілесаву пяту. Вось тут і корань зла бізнэсманства. Яго маеце і вы...

— Язэп Сымонавіч, пачынаем,—азваўся тут Дзераш.

— Ага... Пойдзем. Ведаеце, Зося, мне-б хацелася працягнуць нашу гутарку, паспрачацца. Я-б вам давёў свой погляд на бізнэс.

— Калі ласка. Цікава, ведаеце, пагутарыць з прадстаўніком тэй адмены людзей, аб якой так шмат гавораць, пішуць.

— Вось і добра. Я-б хацеў паспрачацца з іхнім заўзятым крытыкам.

— Мы ўжо пачынаем, Язэп Сымонавіч, комплімэнты гаварыць,—засьмяялася Зося.

Хутка пачалася нарада. Усе, хто павінен быў быць на нарадзе, хоць з спазьненнем на гадзіну, але ўсё ж сабраліся.

Хударлявы, сухотны прадстаўнік вучкпрафсачу, відаць—тарыфна-эканамічны працаўнік, ціхім голасам, часта супыняючыся, гаварыў аб мэтах агляду вытворчых нарад. Ён асабліва напіраў на тутэйшы мясцком.

— У той час,—гаварыў ён,—як у іншых мясцкомах праца разгорнута як сьлед, дае нячуваныя дасюль вынікі, якіх мы і чакаць нават ня сьмелі, у вашым мясцкоме амаль нічога ня зроблена. Рабочыя недастаткова ўзварухнуліся, прапаноў, заўваг паступіла мала. Асабліва кепска стаіць пытаньне з удзелам працаўнікоў інжынерна-тэхнічнай сэкцыі. Мы да сьмешнага мала маем прапаноў ад сяброў ІТС, а ад працаўнікоў аддзелу шляху іх і зусім няма. Тут

мы лічым, віна ў значнай меры падае на ПЧ, які сам нічога не зробіў у гэтай важнай, першараднай кампаніі і тэхнікаў вучастку не заахваціў. Між тым, бяз масавай дапамогі ІТС'у немагчыма пасьпяховае выкананьне пастаўленых перад транспартам задач—рэканструкцыі і рацыяналізацыі вытворчасьці. Працаўнікі ІТС часта шмат абяцаюць дапамагчы ў падобных мерапрыемствах, ад абяцанняк да справы—дыстанцыя даўжэзная, больш за кілёметр...

Заўвагі пралстаўніка вучкпрафсачу балюча кальнулі, ушчамілі Прыстром. Настрой ягоны ізноў папсуўся—хацелася спрацацца, давесці гэтым людзям іхнюю памылку, няправільны погляд на спэцыялістых. Ён нэрвова працёр, зачапіў за вушы акуляры, замкнуўся, захаваўся пад іхны шкляны панцыр. Выступалі рабочыя, усе яны падкрэсьлівалі словы пра стаўніка вучкпрафсачу, абвінавчвалі тэхнікаў і інжынэраў ў пасыўнасьці.

Заўважэў Прыстром, што на яго часта паглядаў дэпаўскі каваль, старшыня вытворчай камісіі, Ядловец. Глядзіць праз ледзь празрыстыя шэрыя акуляры. За акулярамі ягоныя вочы гублялі блізкасьць, ня было відаць—як глядзіць ён, што выяўляе ягоны погляд.

— Здэцца, ён хадзіў без акуляраў... адкуль гэтыя дымаватыя акуляры?—міжвольна падумаў Прыстром.

Надакучыла слухаць несправядлівыя нападкі, закіды прамоўцаў, інжынэр папрасіў слова.

— Слова мае ПЧ Прыстром!—праказаў адразу Ядловец.

— Мусіць і чаргі не прытрымаўся...—заўважыў пра сябе Прыстром. Усе з цікавасьцю павярнулі галовы ў яго бок.

— Ну, і цікаўцеся, паслухайце, калі на тое пашло,—ізноў пра сябе прагаварыў Прыстром.

Стараючыся не хвалявацца, павольна пачаў гаварыць ПЧ.

— Па маёй думцы, зусім дарэмна аблаялі тут спэцыялістаў... Усе прамоўцы заблукваюцца ў сваіх заўвагах. Запраўды—ідзе агляд вытворчых нарад, агляд іх працы, выяўленьне прычын слабай працы, апрадоўка мерапрыемстваў да палепшаньня гэтай працы, запытаемся—прычым тут тэхнічны пэрсанал, пры чым адміністрацыя, пры чым ІТС?! Навошта тут вытворчыя рацыяналізатарскія прапановы? Вытворчыя нарады—справа прафсаюзу, адміністрацыя-ж дапамагае тэхнічна афармляць прапановы рабочых, іх вынаходкі. Шго яшчэ патрэбна ад нас? Не разумею... Народы, паўтараю—справа прафсаюзу. Яму і трэба наладжваць працу нарад—сваю, значыць, прафсаюзную працу. Аб гэтым трэба і думаць. Ды возьмем хоць-бы тыя самыя прапановы, якія сотнямі зьяўляліся у сувязі з аглядам! Вось паслухайце...—пры гэтых словах Прыстром

выцягнуў з кішэні апошні нумар друкаванай газеты, якая ў часе агляду выдавалася вучкпрафсачам і распаўсюджвалася дарэмна сярод членаў саюзу. Прыстром разгарнуў газету.

— Вось. Слухайце! Я зачытаю вам некаторыя прапановы: „Устанавіць жалезнае альбо чыгуннае века пры стругальным варштаце, каб можна было паварачваць клешчы ў розных кірунках“—дробязь, можна сказаць, майстру і будзе зроблена. „Для паскарэння працы аснадзіць майстровых дробным струмантам: гайкамі, ключамі розных памераў, лобзікамі для нажовак...“—шчэ прасьцейшая дробязь... Далей: „у сьлясарнай і на двары майстэрняў слабае асьвятленьне“,—тое самае: сказаць загадчыку, будзе зроблена... „Часта рабочыя змазваюць варштаты ад выпадку да выпадку“—ну тут сам па сабе нехта ўдарыў... „Пры разборцы паравозаў часткі іх кідаюцца без парадку ў кучу—псуюцца“—і тут па сабе ўдарыў!.. Вось шэдэўр! „На пятнаццатым стрэлачным пасту заляпіць бітыя і паламаныя ліхтары Бэндэра, а таксама лямпы і гарэлкі—небасьпечнасьць руху цягнікоў“...—Няўжо ня ведае той, хто піша, што стрэлачнік абавязаны, здаючы дзяжурства, заяўляць аб няспраўнасьцях? Калі ён гэтага ня робіць, дык яго і на службе трымаць няма чаго!.. Ну, тут яшчэ вэнтыляцыю зрабіць патрабуюць... ды шмат тут такіх дробных прапаноў, паказаньняў на дробныя недахопы, якія можна ў парадку працы зжыць бяз гэтага вархалу, падзужваньняў... Шмат такіх прапаноў ёсьць, якія нельга зьдзейсьніць, яны зьвязаны з выдаткамі, якіх цяпер мы ня можам рабіць, а частка з якіх прадугледжана ў пяцігадовым пляне... Вы хочаце, каб ІТС даваў прапановы? Навошта?...—захліпаўся ўжо Прыстром.

Ён ізноў пачаў хвалявацца. Цяжкі, цьмяны зірк праз дымкаватыя акуляры Ядлоўца ўпіваўся ў яго, ятрыў хваравітую ўзбуджанасьць інжынэра.

— ...Дробязяй такіх вось прапаноўваць спэцыяліст ня будзе. Паветравых замкоў будаваць ня стане—ён ведае рэальныя магчымасьці сучаснасьці. Прапанаваць што дзельнае? Дык ён і без вархалу гэтага, паўтараю, зробіць! Ён абавязаны гэта зрабіць, калі сьвядома сумленна нясе сваю службу, працу. Лаяць нас няма чаго, нацкоўваць няма сэнсу...

Прыстром сеў, расплкнуў хутра—яму стала гарача. Кінуў зірк у бок прэзыдыуму. Да стала прасоўваўся Дзераш.

— Слова мае ПЧП Дзераш!—агаласіў Ядловец, раптам паднёс руку да вачэй і, не зважаючы на акуляры—пацёг рукой па вачох. Ён зразумеў тут Прыстром: ня было ў Ядлоўца акуляраў—то павісьля над ваковіцамі акруглыя кажуркі—мяхі забрудзіліся ў копаць, мазуту дэпоўскую.

Як пачаў гаварыць Дзераш, пад рабочымі, працоўнымі акулерамі Ядлоўца запаліліся агеньчыкамі гострымі вочы. Пабачыў Прыстром бляск іхні, адчуў выраз вачэй, выраз задаволення, спагады. Калі-ж гаварыў ён, Прыстром, вочы гэтыя адчужана цмяніліся, у іх выяўлялася недавер'е, ганьба.

І паліліся словы гарачай прамовы Дзераша. Ён гаварыў супроць Прыстрома, няшчадна зьбіваў, крышыў так гладка даведзеныя інжынеравы ісціны.

— Вось табе... Нажыў памоцнічка...—хвалюваньне, узнервованасьць Прыстромава абярталася ў злосьць.

— ...Наш інжынер Прыстром начытаў тут шмат яскравых прыкладаў, якія, па ягонай думцы, даводзяць непатрэбнасьць усяго таго вархалу, як ён кажа, што мы ўзьнялі... А на галоўнае і забыўся! Забыўся на тое, у якой мы дзяржаве жывём, хто трымае ў ёй уладу, хто будзе гаспадарку. А мы гэта памятаем! На гэтым мы ўсё і грунтуем... Дзяржава рабочая, рабочая кляса будзе гаспадарку. І мы ведаем словы Маркса: „Тэорыя становіцца матар'яльнай сілай, калі яна авалодвае масамі“. Вось гэта мы і робім! Мы хочам, каб кожны рабочы прыняў удзел у аграмадзістым, захапляючым па свайму размаху, будаўніцтве сваёй дзяржавы. Хай хоць дробязьзю, але прывучаюцца масы прымаць удзел у будаўніцтве. І тое, што рабочы асьвядомлівае свае ўласныя недахопы, якія шкодзяць вытворчасьці, пачынае па іх „удараць“, як казаў тут Прыстром—гэта вялікае дасягненьне, мы вітаем яго! Кожны, хто даў цяпер сваю заўвагу, прапанову, ад дробязяй пяройдзе да буйнага. Ды і тыя дробязі, якія тут абсьмяяў інжынер Прыстром—далёка ня дробязі. Я частку з іх знарок праверыў. І што-ж выявілася? А тое, што шмат чаго заяўлялася,—і ня раз, а некалькі разоў, адміністрацыі, і зроблена ня было. А цяпер газэта падштурхне!.. Што здзівіла мяне, дык гэта тое, што інжынер Прыстром не палічыў патрэбным, а мо' і знарок не прачытаў тыя з прапаноў, якія маюць вялікую каштоўнасьць, сапраўды дапамогуць паменшыць выдаткі, рацыяналізаваць, перабудаваць вытворчасць. Я дам толькі адзін яскравы прыклад, які непасрэдна датычыцца аддзелу шляху, а значыць і інжынера Прыстрома: на манэўравай горцы зроблена няправільная нівэліроўка калей, заўважваецца залішняя спадзістасьць, і што-ж? У год там калечаць якіх дзесяць-пятнаццаць вагонаў, адміністрацыя складае акты, як і заўсёды — знаходзіць вінаватага „стрэлачніка“, яму прыдумваюць кару і ўсё застаецца па-старому,—ізноў калечаць вагоны, ізноў караюць „стрэлачнікаў“... А вось адзін рабочы, ня маючы нават патрэбных ведаў, грунтоўна даводзіць у газэце вады гэтае горкі! Што-ж, не каштоў-

ная прапанова? Не дае яна эфэкту?.. Так, як думае інжынер Прыстром, ня будзе! І сябром ІТС'у капырсьціцца ня сьлед было-б... ІТС—гэта сэкцыя аднаго прафсаюзу чыгуначнікаў. Тэхнікі—члены саюзу, як і кожны рабочы.—А Прыстром падзяліў тут, адгарадзіў тэхнікаў ад саюзнай рабочай масы, узводзіць тэхнікаў на нейкае недасяжнае ўзвышша... А мы гаворым: калі хочуць працаваць з рабочай клясай, давесьці адданасьць сваю нашай справе—хай ідуць у першых шэрагах! Хай яны—сьвядомыя—будзяць, узьнімаюць шчэ' пакуль несьвядомых!..

Гуа адобраньня ўсёй нарады пакрыў прамову Дзераша.

— Вось памоцнічак... Дапамог, няма чаго сказаць...—бунтавалася ўсё ўнутры Прыстромавым.—Ці бачыў сьвет калі, каб памоцнік выступаў дзе на шматлюдным сходзе насупроць свайго начальства?.. Ды як выступаў?! З гразёю зьмешваў думкі, пераконаньні свайго начальніка...

Нарада скончылася хутка. Пасьля выступленьня Дзераша гаварыла 'шчэ два-тры рабочых, якія зноў-ткі давалі факты пасыўнасьці адміністрацыі, праўда, яны не закраналі ўжо аддзелу шляху. На Прыстрома нібы і запамятавалі.

У заключнай прамове прадстаўнік вучкпрафсачу заклікаў адміністрацыю, сяброў ІТС пазбавіцца пасыўнасьці, прыняць шчыры ўдзел у працы па агляду, спадзяваўся, што і тут праца яшчэ наладзіцца.

Выходзячы з пакою, Прыстром заўважыў ля дзьвярэй Зосю Тумінскую. Ён машынальна адышоў у бок да яе.

Яна адразу-ж праказала:

— Вось, Язэп Сымонавіч, сёньня вы пачулі пра адваротны бок вашага бізнэсмэнства. Яго яскрава давёў вам Дзераш.

— Вы былі тут?—з здзіўленьнем, у замяшаньні запытаў Прыстром.

— Так, я прышла пры вашай прамове, чула і словы Дзераша. Зразумейце вы, што ваша тэорыя кульгае... Выпраўце яе, стварыце новую адмену бізнэсмэнства,—спачувальна ўхмыльнулася Зося.

Прыстром сьлізнуў зіркам па Зосі.

— Та-а-ак...—працягнуў абыякава, бязуважна гледзячы на выхадзячых з пакою.

Прыстром быў аканчальна здэтонаваны.

Язэп Сымонавіч Прыстром быў добрым інжынерам, моцным спэцыялістам сваёй справы. Зусім слушна даў яму гэтую характарыстыку сакратар партыячэйкі.

Вытворчасць—для яго гэта ўсё. Большую частку свайго жыцця ён аддаваў чыгунцы. Нават у сябе дома—у яго большая частка

часу ішла на карысьць чыгункі. Доўгімі вечарамі ён сядзеў за сваім ісьмовым сталом, пабудаваным па тэй-жа сыстэме, што і ў ягоным службовым габінэце. З цыркулем у руцэ ён старэнна вывучаў чыгуначную тэхнічную літаратуру. Тут у яго, апрача расійскага часопісу „Железнодорожное дело“, можна было заўважыць і замежныя—нямецкі „Der Bahnbau“, амэрыканскі „Amerikan Engineering“.

Чытаючы замежныя выданьні, разьбіраючыся ў рысунках, ён не-не ды праверыць яго цыркулем, на аркушы паперы зробіць свае вылічэньні, даходзіць да сутнасьці, раз назаўсёды ўразумляе пра-чытанае, захоўвае ў памяці тое, што неабходна будзе ў далейшай працы.

Некалі, як толькі скончыў Інстытут Інжынэраў Шляхаў Зносін, атрымаў ён узнагародай замежную паездку. Пабываў у Нямецчыне, пабываў у Амэрыцы. І гэтая паездка паклала свой адбітак на ўсёй далейшай працы Прыстрома, яго характары, паводзінах. Ён захапіўся замежнай тэхнікай. У вольныя гадзіны ўпарта пачаў удасканальваць свае веды нямецкае, ангельскае мовы, хутка змог ужо шпарка чытаць, добра разумець гэтыя мовы. І засеў за літаратуру.

Захапленьне замежнай тэхнікай у Прыстрома неяк дзівосна перапляталася з патрыётызмам сваёй „айчызны“.

Ён марыў аб тых часох, калі „наша“ тэхніка дагоніць і перагоніць замежную. Ён верыў у гэта, цвёрда быў у гэтым пераконаны.

Пашана Прыстромава да ўсяго замежнага адбівалася і на яго паводзінах і нават знадворным выглядзе. Ён быў надзвычайна акуратны, пунктуальны. — Адсюль-жа і яго захапленьне „Лігай Часу“.

Твар яго быў заўсёды акуратна паголеным, гладкая зачоска—раўняўка падстрыжанай. Але і тут некаторыя адзнакі „айчызны“ ўблытваліся. Ён, напрыклад, любіў насіць тэхнічную шапку, ганарыўся гэтай адзнакай сваёй вучонай годнасьці. Калі сталі ў модзе замежныя акулёры з тоўстай рагавой аправай, ён набыў сабе такія. Але заўважыў, што яны не пасуюць да форменнай шапкі, прышлося знайсці кампраміс: калі ў шапцы—насіць пэнснэ, калі бяз шапкі, у канторы—акулёры.

Рэвалюцыя яго не захапіла. Гады барацьбы, чыгуначнага разбурэньня ён пераносіў хваравіта: бурыліся, нішчыліся і тыя маленькія тэхнічныя дасягненьні, якія былі ў „айчызны“. Ён ніколі як сьлед не падумаў: у імя чаго адбываецца ўсё гэта, ён проста канстатаваў гэты факт разбурэньня чыгункі, хваравіта ўспрымаў яго. Але працаваў сумленна.

— Выворчасьць далёка ад палітыкі,—казаў ён,—што-б і як ні было—чыгунка цярэць не павінна.

І ён так, як і раней, абыходзіў перабойна працаваўшыя майстэрні, таксама акуратна зьяўляўся ў кантору, гарбуліўся над сталом, шукаў выйсця з цяжкага становішча вучастку, шукаў спосабаў падтрымання калёі, шпалы на якой здрузьлелі, якіх ня было чым замяніць. Рамантаваў службовыя памяшканні. Краіў, перакрайваў, накладваў лапікі на падраную чыгуначную гаспадарку. І гэта яму ўдавалася.

Калі-ж сыцішылася грамадзянская вайна, пачала аднаўляцца уздымацца чыгунка—ачуняў Прыстром. З юнацкай заўзятай энэргіяй узяўся за буйныя рамонтныя працы, адным з першых аднавіў свой вучастак, паставіў яго на даваенны ўзровень. Нібы памаладзеў, другую моладасьць перажываў. Скончыўшы аднаўленьне свайго вучастку, ён напасіўся перавесці яго сюды, на 12 вучастак, які больш ад другіх пацярпеў ад пераходаў з рук у рукі ў часе барацьбы з белапалякамі. Гады з чатыры працуе ён тут. І вучастак прыняў належны выгляд.

Увага ўлады да рацыяналізатарскіх мерапрыемстваў, да навін замежнай тэхнікі, спачуваньне і рупатлівыя адносіны да шчыра працаваўшых спэцыялістых, падабаліся Прыструму. І з большай энэргіяй вёў ён сваю працу. Ад яго можна было часта пачуць словы зачараваньня і пахвалы па адрасе „малайцоў бальшавікоў“.

„Умеюць працаваць і працаваць прымусяць“—пацепаў ён з зьдзіўленьнем плячма.

І з патрыёта „айчызны“ ён няпрыкметна ператвараўся ў савецкага патрыёта.

І ўсё-ж... І ўсё-ж нейкі разрыў, нейкае непаразуменьне было. Прыстром ня мог цалкам зьліцца з рабочай масай, ён яе часта не разумеў, але шчыра думаў, што гэта яго не разумеюць.

Па думках Прыстромавых, зусім натуральным было тое становішча, што спэцыяльна вучаны, падрыхтаваны чалавек загадвае, кіруе, некваліфікаваная-ж рабочая, працоўная сіла—выконвае.

У гэтым ён бачыў сваясаблівую стройнасьць, сыстэму. Нібы машына. Кожная частка ведае сваю ролю і выконвае. А тут ад яго пачалі патрабаваць яшчэ нейкіх справаздач, дакладаў, вымагалі нейкага рабочага кантролю. Прыстром гэтага не разумеў, яго гэта нэрвалавала, абурала.

...Вытворчыя камісіі, нарады, РКК—непатрэбная надбудова, бескарыснае марнаваньне часу.

...Раз паставілі на чале прадпрыемства спэцыяліста, які ведае сваю справу—яму трэба давяраць, даць поўнае права кіраваць, самому адказваць за вучастак.

...Калі рабочы мае якую заўвагу, прапанову—прыдзі, скажы-

...Інжынер выслухае, калі знойдзе патрэбным, магчымым—скарыстае, цябе ўзнагародзіць, будзе мець на ўвазе, як старэннага, любячага вытворчасць рабочага.

Простая і зразумелая рэч.

Тут-жа вось хочуць нечага іншага. Аднымі тваімі спецыяльнымі ведамі, адданасцю справе не задавальняюцца.

Так, з большага, думаў Прыстром, мардаваўся, ня мог знайсці выхаду, яснага разуменьня. Ён заўзята пераконваў сябе, упэўняў, што ня правы ўсе,—правы ён. Але недзе глыбока разьядала іржа сумніву.

Сэнс прызначэння Дзераша на пасаду памочніка Прыстром зразумеў добра. Гэта была „папраўка“ да яго асобы спецыяліста, адміністратара. Папраўка на масавасць, папраўка на сувязь з масай, на рабочы кантроль.

Ён Прыстром, як ні дзіўна, быў давольны гэтым прызначэннем. Яно ўсё-ж давала некаторы выхад з таго, што стварылася, становішча.

„Цяпер ня так будуць на мяне насядаць“,—думалася яму.

„Гэта, незразумелы для мяне, бок працы ўзьяжа на яго, ад яго і патрабаваць будуць“.

Радавала магчымасць пазбавіцца гэтай надакучнай заўсёднай думкі аб тым, што вось як быццам ня ўсё, як трэба, робіцца; ня так, як ты хочаш, разумеюць цябе, ці то мо—зусім ня хочуць разумець.

Алесь падабаўся інжынеру яшчэ тады, як адбываў практыку. Старэннасьць, акуратнасьць, любоў да вытворчасці—гэтыя якасці ён даўно прыкмеціў у маладога практыканта, занатаваў у сваёй альфабэтнай кніжачцы характарыстык больш-менш адказных працаўнікоў. Ён прадаваў з ім, быў упэўнены Прыстром, будзе ня так ужо і цяжка. Ён з першых дзён імкнуўся дапамагчы Алесю аўладаць працай, лепей разбірацца ў вучастковай гаспадарцы; ён пасылаў яго знарок на такія работы, якія-б далі Дзерашу новыя, больш складаныя веды.

Не падабалася Прыстрома толькі ўпартасць Дзерашава, ягонае гатоўнасць, не зважаючы ні на што, адстаяць думку сваю, спрачацца за яе. Ён тут у Прыстрома шавяліўся нутраны пратэст проці гэтага зялёнага хлапца, які не зважае на аўтарытэты.

„Але дарма, абамнецца хлапец, не такі гарачы будзе“... заспайваў сябе Прыстром.

Спрачаючыся з Дзерашам на конт звальнення Бадытчыка, Прыстром быў упэўнены ў сваёй праваце. Пытаньне па-ягонаму выра-

шалася проста: ня можа чалавек працаваць, не дазваляе старасьць, гады лепшыя прайшлі—сыйдзі з дарогі, звольні месца другому, маладому, больш здольнаму. Довады Дзерашавы Прыстром лічыў важкімі і заслугоўваючымі спачуваньня—але-ж толькі людзкага спачуваньня, ні ў якім разе ня службовага. Служба—адно, людзкасць—другое. Зьмешваць іх нельга. Адно з другім несумясыцімы, другое першаму толькі шкодзіць.

І ўсё-ж Прыстром уступіў Дзерашу. Ён меў на тое рацыю: ён проста хацеў давесці Дзерашу больш яскрава беззаганнасьць сваёй тэорыі, сваіх думак, раз назаўсёды адбіць у таго ахвоты спрацацца. Ён быў упэўнены ў няздольнасьці Бадытчыкавай да працы. Ён ня верыў у яго.

І памыліўся. На новым месцы Бадытчык нічым яшчэ не заслужыў нагонкі, як ні пільна сачыў за ім ПЧ. Да барацьбы са сьнегам нарыхтаваўся заўчасьне, сваячасова паведамляў аб высылцы сьнегачысьціцеля. Няспраўнасьцяй калей, выпукліц у верхняй пабудове трэсканьня рэак на ягоным акалодку ня было. Той-жа акалодак, на якім ён працаваў раней, адразу-ж з пачатку сьнегападу прымушаў асабліва сачыць яго, прынёс ня мала турбот. І прышлося, не адкладаючы на доўга, зьмяніць яго межы.

Спраўдзілася тое, што даводзіў некалісь Дзераш, за што так заўзята і горача спрачаўся. Але ён, шкадуючы ганарыстасьць Прыстромаву, толькі мімаходзь, без асаблівай інтанацыі прамовіў:

— А ўсё-ж такі не памыліўся я тады, Язэп Сымонавіч...

— Так. Я тады памыліўся...—таксама коротка адказаў Прыстром, ледзь узняўшы голаў ад папер.

Папрацаваўшы да паловы зімы з Дзерашам, Прыстром упэўніўся, што надзеі яго на тое, што хлапец „абамнецца“, былі памылковымі. Сядзець у адных саях было ўсё-ж ткі цеснавата. І гэта яскрава адчувалася. Дзераш ня так вузка разумеў сваю ролю, якой Прыстром даў імя „папраўкі“. Ён ня толькі быў папраўкай для рабочай масы ў знадворным выглядзе таго, што кіравала дванаццаці вучастак аддзелу шляху. Ён, відавочна, хацеў і ўпарта дамагаўся, каб папраўка гэтая з часам адбылася і ў асобе самога Прыстрома. Гэта відаць было з яго паводзін. Сваіх пазіцый ён не здаваў, Прыстромавым жаданьням умясьціцца ў вузкія рамкі ПЧП—масавіка не падначальваўся.

Надакучная думка аб разрыве, аб неразуменьні, аб няздольнасьці быць тым, чаго ад яго жадалі, так-такі і не пакідала Прыстрома. Надзеі ягоныя і тут ня спраўдзіліся.

Замкнёнасьць, абазьлёнасьць, супярэчныя нутраныя ваганьні працягваліся. І таму больш упарта вёў ён сваю асаблівую лінію.

І тут здарылася сутычка з Дзерашам на нарадзе. На другі дзень ранідою, калі Дзераш прышоў у кантору, Прыстрома яшчэ ня было. Толькі, як узьёўся Дзераш за бягучую працу, зьявіўся Прыстром. Выгляд у яго быў стомлены, нездаровы.

— Ну, і здзівілі вы ўчора мяне, Аляксандар Максімавіч. Сёньня 'шчэ не магу ў сябе прыйсьці... Не магу даць веры, што гэта было сапраўды... Скажэце, няўжо вы знаходзіце нармальным, каб памочнік дазваляў сабе такое выступленьне проці начальніка, як зрабілі вы? Няўжо нельга было вам сказаць усё гэта вось тут—калі мы з вамі адны, калі нас ніхто ня чуе? Няўжо, па-вашаму, дапушчальна такое выступленьне на сходзе, як ваша? Ці ўваходзіць у інтарэсы справы такі паказ рознагалосьсяў, неспрацаванасьці між ПЧ і ПЧП?..—сыпаў пытаньні Прыстром.

— Я лічу, Язэп Сымонавіч, што гаварыў я менавіта ў інтарэсах справы. Вы ўчора выказалі зусім недапушчальныя думкі, мала таго—шкодныя думкі. Такія думкі трэба адразу-ж абвяргаць. Вы выказалі іх на сходзе... Там жа, дзе іх чула шмат людзей, трэба было і разьбіваць іх. Я прызвычаены, Язэп Сымонавіч, ня лічыцца з аўтарытэтам, калі гэты аўтарытэт пачынае выказваць не аўтарытэтныя думкі...

— Але чаму, чаму вы ўзяліся за гэтае разьбіваньне маіх думак... Чаму ня хто другі, ну... хоць-бы Ядловец?

— А бачыце, куды ўплывовай бывае, калі выступіць той, каго і не чакалі можа. Вашым тэорыям шмат хто спачувае, іх трэба ў гэтым пахіснуць. Я гэта меў таксама на ўвазе... Вам, Язэп Сымонавіч, бяру на сябе смеласьць параіць,—сумна пахмыляючыся, працягваў Дзераш,—трэба вам трохі разабрацца ў вашых поглядах. Некаторыя вашы пераконаньні надта памылковыя, шкодзяць вам, шкодзяць і ўсёй справе. Вы ніяк ня можаце прызвычаіцца, што ў нас кіруе дзяржавай рабочая кляса, рабочая кляса будзе гаспадарку, чыгунку... Мы ўваходзім у гэты калектыў і глядзець на гэты калектыў аднекуль з узвышша—памылка, вялікая памылка...

Гутарка гэтая паклала на сэрцы Прыстромавым няпрямую муту. За апошнія часы ён больш канкрэтна чуў тое, што ад яго вымагалі, чуў тыя ўмовы, пры якіх ён можа сапраўды спакойна працаваць. Так працаваць, каб праца ня мела хібаў, каб пра іх не казалі.

— Ды і сам-жа я гэтыя хібы заўважваў,—спахопліваўся Прыстром.

„Але як-жа зжыць іх, у чым сакрэт?“—усё часьцей і настойней задумваўся, ламаў сабе голаў.

Паступова раскідвалася так складна пабудаваная тэорыя, адчуваў Прыстром—яна пабудавана была бяз фундаманту на хістым грунце. Неабходна было перабудоўваць, выпраўляць яе. Тыя факты, з якімі стыкаўся ў апошнія часы Прыстром, давалі матар'ял для гэтай перабудовы, для падводкі пад яе моцнага, трывалага фундаманту.

Але час ішоў. Прыстром не змяняў сваёй лініі, тэорыі. Яго зьядала недавер'е.

„А мо' гэта выпадковыя факты, мо' проста я заблукаўся, не магу разабрацца ў тым, што робіцца? Мо' яны заблукаюцца, гэтыя ідэалісты, энтузіясты?“..

Жаль было разлучацца з тым, з чым зжыўся на працягу сваёй працы...

Нутраная барацьба, якую перажываў Прыстром, паклала на ім свой адбітак. Ён яшчэ больш замкнуўся ў сябе, яшчэ меней гаваркім стаў—больш маўчаў, паглыбляўся ў паперы.

Пасьля памятнай сутычкі Дзераша з Прыстромам, тэхнікі вучастку прынялі ўдзел у абглядзе, далі шмат каштоўных, спраўных прапанов. Прыстром бачыў гэта, бачыў—тэхнікі выпадаюць з-пад улады яго аўтарытэту, ня лісьліва, як раней, згаджаюцца з яго думкамі.

Пераносиў гэта моўчкі. Сам прапановаў не даваў.

Да Дзераша ён ставіўся роўна, без залішняй афіцыйнасьці, але ноткі халадку ўсё-ж адчуваліся. Дзераш бачыў гэта. Разумеў, што перажывае Прыстром. І такія адносіны яго не ўражалі. Ён бачыў—Прыстрома ня лёгка.

На станцыі з вясны павінна была пачацца пабудова вялікай камяніцы пад кватэры чыгуначнікаў. Прышоў ужо і плян яе.

Прыстром з раніцы хадзіў узняты, вясёлы. Ён рады быў новай працы, рыхтаваўся ў думках да яе. Разглядаў з Дзерашам плян, дзяліўся з ім сваімі думкамі. Даўно ўжо быў такім ён. Як быццам нічога ня было за гэты час, як быццам ідзе ўсё роўна, гладка.

— А ведаеце, Язэп Сымонавіч, добра было-б, каб абгаварыць плян пабудовы на вытворчай нарадзе. А можа атрымаем якія слушныя заўвагі? Усё-ж пабудова вялічэзная—ня добра, калі якія памылкі будуць...—звярнуўся Дзераш да Прыстрома.

Прыстром ваўтузнуўся на крэсьле, намуружыў бровы, прамаўчаў. Дзераш закрануў хваравітае месца.

Нібы не заўважыўшы гэтага, працягваў пасьля паузы Дзераш:

— Я-б даклад зрабіў, каб не затrudняць вас...

— Што-ж... Давайце, паставім...—праказаў толькі Прыстром. Сам-жа падумаў: „Праверыць 'шчэ раз?'“..

Сёньня, не зазвычай, вытворчая нарада сабралася хутка. Першая буйная пабудова ў вузьле пасьля доўгага перапынку, што пашоў на папраўку, рамонт і такую-сякую падтрымку пабудов, майстэрняў, як відаць, скончыўся. Настаў час новых, нябачаных 'шчэ будоў.

Гэта-ж падумаць. Дом на дваццаць сем кватэр, трохпавярховая камяніца, дом з вадаправодам, ваннамі, з усімі выгодамі. Ці бачна было гэта раней? Ці-ж знаёма; калі ў вузьле жыльлёвых дамоў дробных—пералічы толькі, а буйных—два двухпавярховых, драўняных, на якіх шэсьць цяснюток кватэр, кожны, а выгад у іх ані-якіх: ваду цягай з калонкі на другі паверх, і дровы таксама. Крызіс жыльлёвы ў вузьле адчуваўся неймаверны, асабліва з пашырэннем работ, як наехалі новыя рабочыя, служачыя.

Аб новай пабудове ўжо пасьпелі пачуць. І гутарак пра яе было шмат. І дома ў сям'і і на вытворчасці з таварышамі ў вольную хвіліну перагаворана колькі хочаш. Загадзя згадалі ўсе выпадкі памылак у такога роду пабудовах, пра якія начыталіся ў газэтах; загадзя ахвотнікі-пэсымісты налічалі-пракалі магчымыя памылкі ў сваёй, што тут-жа пад бокам вась будзе. І на нараду панаходзіла рабочых і служачых станцыйных шмат. Хто паслухаць, пацікавіцца, а хто і з спраўнай нагатаванай загадзя парадай.

Самы большы пакой клюбу, у якім якраз і адбываліся пашыраныя нарады, напоўніўся—як заткнуць. Не хапіла крэслаў, пазносілі з іншых пакояў, гусьдзенька-гусьдзенька паселі. Сядзяць, прыдушачы голас, гавораць між сабой. І ад слоў, шэптаў нявыразных гудзе пакой, як вялікі паравы кацёл, што нагнаў патрэбную колькасьць атмасфэр і гатоў зрушыць застыглыя істужкі трансмісій, даць рух, жыцьцё варштатам.

Сухарлявы, жылісты старшыня вытворчай каміісіі Ядловец с векавым нязбытым загарам на твары, што густа, не шкадуючы, наклала на яго полымя гарновае, скончыў размову з старшынёй мясцоваму, паволі ўзняўся, ламаючы над сталом, як над кавадлаў, тулава. Сківіцы на твары нацягнуліся. Паволі, шукаючы слоў, прамовіў:

— Вось значыцца... Дазвольце вытворчую нараду лічыць адкрытай... Сёньня пагаворым мы, тымчасам, толькі пра адно пытаньне... У нас, тымчасам, будуць дом будаваць, бадай, чулі? Ну, вось... Дык адміністрацыя аддзелу шляху азнаёміць нас з плянам пабудовы. Слухайце ўважліва, каб потым, значыцца, абмеркаваць як след. А то... самі ведаеце... Слова мае ПЧП таварыш, значыцца, Дзераш.

Ядлоўцу куды лягчэй і зручней было завіхацца ля кавадлы, валадаць молатам, слухаць размову гартаванага жалеза—падтрымліваць, падбодрываць моцным адрывістым слаўцом ягоную гутарку, чымся вось тут шукаць нязвыклых цяжкіх і няёмкіх слоў, будаваць доўгія сказы, глянцаваць іх. Куды ямчэй і звыклей было як цеста камечыць молатам пруткае жалеза, выгінаць з яго патрэбныя рэчы, даючы ім складаную, ёмкую форму.

З цяжкасцю праказаўшы свой уступ, ён з палёгкай сеў, апусціў жаўлакі са сківіц.

Дзераш паволі падышоў да стала, паклаў на ім сваю папку, пакерпаўся ў ёй, выняў складзеную акуратна паперу—плян пабудовы—і перадаў яе тэхніку. Дзерашаў твар—спакойны, нязрушны. Ні кропелькі хвалявання—сур'ёзнасць, усвядомленне рабімай працы, веданне яе адказнасці, значнасці.

— Так, таварышы... пачаў ён. Наш жыллёвы крызіс паставіў перад кіраўніцтвам чыгункі вострае пытанне аб разгарненні новага жыллёвага будаўніцтва. Сёлета мы да яго прыступаем. Мы будзем будаваць вялікую трохпавярховую камяніцу на дваццаць сем кватэр... Каштавацьме гэтая пабудова дзевьсьце сорок пяць тысяч рублёў. Пабудова, якой мы ня бачылі, якой на участку ня было. Ну, зразу мела, магчымымі памылкі, шурпатасці... Ёсць, вядома,—адміністрацыя ўсяго ўлічыць ня зможа. Ёсць такія дробязі, якіх не прадбачыш, а потым з такіх дробязей будзе няпрыёмны вынік. Можна залішне выдаткаў мець пры пабудове, якіх льга, быць можа, унікнуць... можна тое-сёе не зрабіць, а потым прыдзецца дарабляць, зноў грошы народныя выкідаць. А іх у нас, ведаеце самі, залішне няма. Гэта-ж не анекдот,—усміхнуўся тут Дзераш,—вы бадай чыталі ў „Гудку“, як на нашай-жа чыгунцы пабудавалі дом, а потым скамяннуліся, што ў яго ўвайсці будзе нельга—прышлося дзверы прарубаць... Ну, вось мы хочам такіх хібаў ня мець. Давайце разам абмяркуем пабудову. Вось, глядзеце на плян...

За час прамовы Дзераша, тэхнік участку паспеў ужо прымацаваць кнопкамі да дошкі вялікую сінюю паперыну з белымі лініямі на ёй—плян, і Дзераш пачаў падрабязова тлумачыць усе яго дэталі. Расказаў пра знадворны выгляд, прыстасаванне, перайшоў да нутранага разьмеркавання паверхаў і кватэр.

З захапленнем гаварыў Дзераш. Пекнасьць, аграмадзістасць пабудовы захапіла, усхвалявала яго.

І напружана, уважліва слухалі рабочыя, выцягваліся да пляну. Адзін інжынер Прыстром сядзеў няпрыкметна, бязуважны. Відаць, нудзіўся. Не захапляў яго, як Дзераша, як рабочых, працэс тлумачэння. Ня ўзвінчваў нэрваў, не хваляваў.

...Плян ёсьць—чакай крэдытаў, рыхтуй матар'ялы, пачынай з вясной будоўлю. Справа ясная.

...І няма чаго, няма патрэбы хвалявацца, захапляцца, чакаць дапамогі. Плян-жа зрабілі людзі, што зубы зьелі на гэтай справе, якія знарок вучыліся, рыхтаваліся да адказнай сваёй працы.

...І што дапамогуць тут неадукаваныя людзі, што зусім ня ведаюць будаўнічае справы, не разумеюць яе, нават не ўяўляюць аграмадзістасьці энэргіі, ведаў, якія патрэбны для выкананьня пляну...

..І навошта тут нейкія анекдоты пра дом без дзьвярэй?.. Ну, рабілі бязглуздыя людзі. Так. Ды ня ўсе-ж такія. І не канешне іх знаходжаньне менавіта тут у нас...

Дзівак гэты ідэалісты, энтузіясты Дзераш. Не, дапраўды дзівак...

Так думае, вярней ня думае, а неяк бязуважна для сябе, ня турбуючы для гэтага мазгоў, падсвядома адчувае Прыстром.

Ах, як нудна... Камедыя нейкая. Згуба часу. Непатрэбшчына...

Рагавыя акуляры хаваюць вочы інжынэра. І ня бачыць ніхто таго смутку, што ахінуў ягонныя вочы.

Вось такі сядзіць чалавек. Дый і толькі. А мо' і слухае ўважліва, а мо' і думку якую мае, мо' што сам нярэшце скажа? Хто-ж яго там ведае... Пад акуляры-ж ня глянеш—недалікатна.

Але вось і Прыстром настаражыўся, падаўся наперад, пачаў прыслухоўвацца. Бліснулі на момант вочы, ці то на акуляры трапіў промень электрычнай лямпы.

„Што гэта там Дзераш вярзе?“..

„Ах, так... Ну, ну“.

— Я, таварышы,—кажа Дзераш, у заключэньне скажу, што вось сам я бачу ўжо адну непрадугледжанасьць у пляне кіраўніцтва. Тут вось вынікае патрэбнасьць падачы да месца будаўніцтва агромністай колькасьці матар'ялаў. Тут і камень, і цэгла, і лясны матар'ял, і вапна, і арматура розная, і да таго падобнае. Мы спэцыяльныя склады пабудоваць павінны для ўсяго гэтага. Так. Але ж ад калейў да месца пабудовы адлегласьць на якіх трыста мэтраў будзе. Шмат, значыць, будзе выдаткаў на выгрузку, палвозку да месца. А можна-б часткова скараціць выдаткі... Вось я ўношу, так сказаць, першую прапанову на гэтай нарадзе: пабудоваць ад тупіковай калей, што якраз ля канторы наш га вучастку праходзіць, адгаліненьне да месца пабудовы, каб па ёй падаваць пад выгрузку вагоны. Па грубых, прыкладных падліках можна мець на пяцьдзсят процантаў эканоміі ў выдатках па абслугоўваньню будаўніцтва...

„Правільна... Верна“...—пачуліся галасы.

...„Ага, стымулюе, так сказаць, пасьпешнасьць нарады... Арганізоўвае грамадскую думку“,—прамільгнула думка ў Прыстрома, на твары зьявілася сапраўднае ажыўленьне, зацікаўленасьць.

...„Так, так... Паглядзімо. Ці-ж добры ты, браце, арганізатар... Як апраўдаецца твая тэорыя? Цікава“...

Скончыў Дзєраш адказы на шэраг запытанняў. Паправіў каўнер на кашулі і сеў.

Узьняўся Ядловец.

— Мо' перакурым, таварышы? І пакой праветрым... А то на-роду, значыцца, шмат, дыхаць няма чым. Форткі, тымчасам, адчынім... Можа перапынак на хвілін дзєсяць абвесьцім? Згода? Ну, добра...

Абвесьцілі перапынак.

За час кароткага перапынку пасьпеў, хто хацеў, перакурыць, хто цікавіўся—уважліва праглядаў, вачыма, абмацваў плян пабудовы.

Прыступілі да спрэчак. Жадаючых выказацца—шмат. Ледзь пасьпявае рэгуляваць, кіраваць нараду Ядловец.

Ён ужо не сядзіць. Перагнуўся над сталом, як над кавадлай, нібы молатам, сячэ дальняе паветра, даючы словы прамоўцам, супыняючы нецярплівых, газартуўных—тых, што ня могуць дачакацца сваёй чаргі для выступленьня, што ўстаўляюць сказ, другі ў прамову таварыша, голасна выказваюць сваё адобраньне або нязгоду з словамі прамоўцаў.

Напрудзілася, нагартавалася паветра. Зьвіняць у ім гарачыя словы. Словы-думкі, словы-парады рабочых. Газартуе, пачынае напальвацца Ядловец. Сам адным-другім кароткім трапным словам падбодрывае якога прамоўцу, падкрэсьлівае ягоную думку.

Вось гаворыць саставіцель Юркевіч, які забег сюды па дарозе з дзяжурства, гаворыць, а ца забруджаным у мазуту кажушку матляецца ў бакі сьвісток—присяга, адзнака чыну і ўлады над рухам цягнікоў саставіцельская.

— Хто як, а я, браткі, з канца. Добрую думку выказаў таварыш Дзєраш...—Што казаць—скароцяцца выдаткі, калі адгаліненьне па-будаваць. Толькі вось, здаецца мне, добра было-б, каб ля месца пабудовы разгарнуць адгаліненьне, ну так... нахштальт відэльцу, каб было дзьве калеі, значна тады павялічыцца плошча разгрузкі, прастою вагонаў ня будзе...

— Правільна,—ківае галавою Дзєраш, ухмыляецца.—Так і занатуюм прапанову Юркевіча...

— Калі ўжо казаць пра выдаткі, дык і я скажу,—узьняўся сталяр Барысёнак,—тут—казалася, што будуць будаваць склады для матар'ялаў і іструманту, я скажу—дарэмна выкідваць грошы будуць. Будуць-жа будавацца кароўнікі і дрывотнікі для жыхароў, а што каб узяць ды

пабудаваць іх раней ад дому, вось і была-б вялікая вольная плошча пад склад. І ня трэба будзе складаў. Гэта адно. Цяпер, падругое, наконт матар'ялаў: абстругаваць і шпунтаваць падлогавыя дошкі—таварыш Дзераш адказваў на маё запытаньне—будуць тут, а я вось ведаю, што куды таньней было-б рабіць на галоўным складзе чыгункі... Матар'ял-жа будзе ісьці адтуль, трэба яму там і належны выгляд даць—там праца мэханізавана. Далей: ваконныя пераплёты і дзверы будуць вырабляцца на галоўным складзе, а закладныя рамы для вакон і дзвярэй — тут... Гэта-ж нейкая бязглузьдзіца проста: частку там рабіць, частку тут, а потым перарабляць будзем, а навошта—хто яго ведае!—разгарачыўся ўжо зусім Барысёнак. Пра кваліфікацыю, сілу ў нас яшчэ памятаюць, а вось на чорнарабочых увагі аніякай: будынак будзе трохпярховы, а як намерваюцца цэмант, цэглу на паверхі падаваць, хацеў-бы я ведаць?—На рабочай сьпіне цягаць, у крук гнуцца, духі выматваць, як заўсёды? Па старынцы? А што-б падумаць, каб зрабіць пад'ёмнікі з лябёдак, ды блёкаў з прагамі і цэбрамі? Не? Ня можна? Выдаткі вялікія? Не... Глупства! Не даражэй пад'ёмкі ад сьпінаў, ды акуратней і без сумятні, і няшчасных выпадкаў ня будзе! Але што, калі нашай адміністрацыі, мусіць, мала абыходзіць—самой цягаць ня прыдзецца цяжкасьцяй!

Цярпліва праслухаў Барысёнка Ядловец. Потым секануў рукой:

— Ты вось добрыя думкі, тымчасам, сказаў, але іржа іх у цябе пад'ела... Ня зьвягай, значыцца... Яхідства не падпушчай... Кажы справу: мы не справаздачу, значыцца, адміністратара абагаварваем, а плян—на рабочай, тымчасам, вытворчай нарадзе. Памятай гэта...—ізноў сякануў далоняй Ядловец і ляпнуў ёй па стале.

За Барысёнкам узьняўся малады вадаправодчык Даніла Лобус, больш вядомы пад мянушкай Дан-дынамітчык, якую яму трапна далі маладыя хлопцы пасьяла таго, як пабачылі ў кіно трукавы амэрыканскі фільм, героем у якім быў якісьці Дан-дынамітчык. Манэрай сваіх прамоў Даніла рабіў сапраўднае ўражаньне нейкіх выбухаў, якія пацяшалі слухачоў, разбударажвалі ў часе ўтомы ад зацягнутага сходу ў душным пакоі. І цяпер твары ўва ўсіх настаражыліся, выцягнуліся з цікавасьцю да Данілы, вагеньчыкі цікаўнасьці запаліліся ў вачох.

Сур'ёзна узьняўся Даніла, як-бы памятаючы Ядлоўцава навучаньне Барысёнку. Узьняў да вачэй блёк-нот, зазірнуў у яго, прагледзіў і пачаў:

— Я вось гляджу і ня бачу. Сілюся і не разумею... Мо' вы бачылі, ці зразумелі?—зьвярнуўся ён да залі.— Я дык аніяк не зразумею... Растлумачце мне: дом для сямейнага жыцьця мы будаваць-мем, ці „Гатэль Марсэль“ які? Га?..

На тварах у некаторых з'явілася недаўменьне. Некаторыя загадзя прыцішна пырскалі ў кулак.

— Не, сапраўды,—пасьміхнуўся Даніла, увага слухачоў была сканцэнтравана, можна было прыступіць і да выбуху.

— ... Дадуць гэта мне кватэру ў новай камяніцы...

— Ха-ха-ха, які спрытны!—пачулася.

— Дай раней пабудаваць...

— Так табе першаму і далі...

— Ці-і-і-ха... Дайце Данілу гаварыць.

— Ня хочаце слухаць—ня трэба,—нібы абразіўся Дан.

— Не, не... Кажы!

— Ну, дык вось дадуць гэта мне кватэру,—ізноў пачаў Даніла,—перавязуся я ў яе, асталюся. Маці на кухні, жонка ў спальні, дзеці ў сталовай, я ў габінэце, ці то бок... у гасьцінным пакоі. Пекнат-а-а-а... Падзяруцца дзеці, трэба жонцы пайсьці ўладзіць, тут маці раптам мяне чаго пакліча—трэба пайсьці. Ну, і пачнецца-ж браткі мае, ляпаніна дзвярыма. Усе на калідор, ды лабамі ў лабы... Жах проста. Даль-жа ж бог, кіну я, плюну на кватэру такую, ды ў халупу якую жыць пайду. А ўсё з чаго? Бо, бачыце, у нас па гатэльнаму прыняццю—амаль усе дзверы на калідор.—А між пакоямі—амаль што і ходу няма. А навошта нам гатэль той“?

— І праўда...

— А й верна-ж...

— Вось табе і дынамітчык!..

— Ціха вы!—Пасур'ёзьнеў Даніла.—Абавязкова трэба—уношу такую прапанову, каб дзверы былі зроблены паміж усімі пакоямі, паменей дзвярэй у калідор! Гатэлю нам ня трэба!

— Запісалі,—кінуў Ядловец.

— І 'шчэ адно—па спэцыяльнасьці,—спакойна дадаў Даніла.

Загадзя трэба будаваць вадаправод на будаўніцтва, па меры патрэбы падымаць трубы ў адбудаваньня паверхі. А то будаваць пачнём, а ваду будзем на смаўжох падвозіць,—не ўцярапеў без жарціку Даніла і тут.

Кратка і канкрэтна, як і заўсёды, гаварыў старшыня камісіі аховы працы і побыту Яцук. Мова яго—сьціслая, сухая, без залішніх сказаў, мова кодэксу законаў аб працы, мова калектыўнай умовы, мова актаў.

— У кароўніках трэба зрабіць пад страхой насыціл з дошчак, каб на гэтым другім ярусе складаць сена, а ў дрывотнях таксама—рознае барахло складаць. Хлеб пячы мяркуюць у кожнай кватэры—непатрэбна. Замест выдаткаў на рускія печы, пабудаваць хлеба-пякарню, у кватэрах пакінуць толькі пліты, разам з хлебапякарняй!

абсталяваць прачашную, каб ня дыхаць у кватэрах параю, брудзіць паветра, псаваць пабелку. Што да знадворнага разьмяшчэньня будынку,—заўважу наступнае: прырэдні фасад будынку мецьме пяць-дзесят два і сорок сотых мэтраў, бакавы—сорок тры і дзевяноста сотых; калі глінем на плян, бачым—бакавы, значыць карачейшы, фасад будзе стаяць на поўдзень да сонца. Гэта кепска. Трэба даць больш сонца ў кватэры, паставіць да сонца большы—прырэдні фасад. Плошча гэта дазваляе...

Электраправодчык Качук заўважыў:

— Загадзя трэба высветліць, якая будзе электрычная проводка—адкрытая, або захаваная; калі захаваная, дык пакінуць барозны і гнёзды, каб не сячы потым сыцены. У нас ува ўсіх пабудовах на гэта забываюцца...

Шмат 'шчэ давалася трапных заўваг, паправак да пляну. Далёка ня ўсе, хто хацеў, пасьпелі выказацца.

Прышлося, з-за позьняга часу, перанесьці працяг нарады на наступны дзень.

Бачыў Прыстром: кожны з рабочых даваў частку сваіх ведаў, практычных пераконаньняў, досьведу, што атрымаў на працягу доўгагадовае працы, кожны—у сваёй вузенькай, патрабуючай так мала ведаў, спэцыяльнасьці. Усе гэтыя маленькія заўвагі, складзеныя ў адно цэлае, прыстасаваныя да вагromністай пабудовы, давалі значнае, зьмянялі выгляд пляну.

Гэта абдумваў, узважваў Прыстром, зьвяртаючыся з нарады дахаты.

Здавалася яму—блізка вырашэньне надакучнага, балючага пытаньня.

Зьвернуты ў кіраўніцтва чыгункі плян пабудовы дому з дадаткам заўваг, дадзеных на вытворчай нарадзе, доўга там не ляжаў. Праз якіх тры тыдні плян быў ужо на сталe Прыстрома.

Каторы раз за сёнешні дзень падходзіць Прыстром да пляну. Разглядаючы яго і тлумачальныя дадаткі, бачыў Прыстром зусім другі, новы плян. Плян, у якім знайшлі адбітак думкі рабочай нарады—выразны, акрэсьлены, фундаментальны ва ўсіх сваіх частках.

І думаў Прыстром:

... Ясна... Чакаць больш, вагацца—няма чаго... Трэба мужна прызнаць сваю памылку. Апрацаваная раней, складзеная, шмат гадоў ужываная тэорыя стала няпоўнакаштоўнай, памылкова складзенай... Правы быў Дзераш. Правы ў тым, што рабочы калектыв можа, здольны і павінен прымаць удзел у працы, кантраляваць, крытыкаваць яе.

... Трэба прызнаць моц гэтага калектыву... Трэба „папраўку“ дапасаваць да сябе, перапрацаваць свой сьветапогляд...

... Трэба збудаваць новы тып савецкага „бізнэсману“...

Тут паўстала ў думках ягоных постаць Зосі Тумінскай.

„А даўно я бачыў яе, крытыка бізнэсманства... Ад самай той нарады... Запамятаваў, замкнуўшыся ў сябе, адышоўшы ад усяго наўкольнага“...

Бачыў Прыстром—неабходна брацца за новую працу, працу на іншых падставах, іншым абгрунтаваньні, працу, зразумелую ўжо беззаганную ва ўсіх частках. Працу больш плённую, радасна ўздымаючую, захапляючую.

Адчувалася толькі адно: цяжка будзе вось тут пачынаць яе, дзе прызвычаліся бачыць цябе іншым. Бадай не зразумеюць, недаверліва глядзець будуць.

І аднойчы, даніну гэтай сваёй асьцярогі, пісаў заяву Прыстром у кіраўніцтва:

„Лічу, што дванаццаты вучастак канчаткова адноўлены, тэхнічна спраўны, чаму прашу перавесці мяне на другі вучастак, дзе з большай карысьцю мог-бы аддаць свае веды.

На сваё месца высоўваю кандыдатуру ПЧП Дзераша, які мае патрэбныя для кіраванья вучастку здольнасьці, наабходную адміністрацару вытрыманасьць, тактоўнасьць; добры практык з немалымі ведамі, што пры наяўнасьці добра падабранага тэхнічнага персаналу, вучастак забясьпечвае“.

Скончыўшы заяву, падышоў Прыстром да вакна. Скінуў акуляры. Глянулі на панадворак стомленыя карыя вочы, засьвяцілася ясная ўхмылка.

Пачыналася вясна. У нагрэтым сонцам, марозным ‘шчэ паветры гучна раздаваўся грукат скідаемых з пляцформ рэек. Для самай канторы арцель рабочых укладвала шпалы на адгаліненне да пабудовы. Іскаркамі вясёлкавымі паблісквалі на сонцы акутыя канцы падбоек, што з жорсткім мэталёвым гукам уразаліся пад шпалы ў раскіданыя скрыні мёрзлай зямлі.

ПЧП Дзераш пачынаў падрыхтоўчую працу па будаўніцтву.

Асіпавічы, 1929 г.

АРКАДЗЬ КУЛЯШОЎ

НА ЗЯМЛІ

Ад дыму сінее над полем гладзь
Гуркоча, пыхціць машына...
„Працуй, мой таварыш—глядзі і ладзь
Няхутка яшчэ адпачынак!“
Таварыш, мы зрубім дашчэнтую карчы—
Нам трэ’ за зямлю змагацца
І кожны наш крок адгалоскам гучыць
І ў сэрцы, і ў песьні,
І ў працы...
І кожны кавалачак чорных палёў
Тут будзе шырокая пашай,
Тут будзе калісьці шчасьцем гадоў,
А значыць і нашым шчасьцем.
І будзе, таварыш, тут жыта расьці,
Што ў песьнях яго не апішаш—
Вышай, чым людзі бываюць у жыцці,
І за жыццё наша вышай...
Будуць спрадвеку казаць каласы
Песьні сьпяваюць спрадвеку
Пра нашыя годы,
Пра нашы часы,
Пра кожнага чалавека...
Таварыш, мой любі,
Працуй—ары
Хай праца ня стыне наша...

.
Прыдзе тады чалавек на зары
Сюды на шырокія пашы...
Прыдзе наш праўнук, а можа унук
Сядзе за гэтай гарою...
Калосье раскажа быліну яму
Раскажа пра нас з табою...

Як гэты кавалачак чорных палёў
Стаў раптам шырокай пашай,
Вялікім, прыгожым шчасьцем гадоў,
А значыць і нашым шчасьцем...
Ад дыму сінее над полем гладзь
І сьцэлецца дым пад гарою..
„Таварыш, нам шчасьце вякоў кавець
Прыгожае
І маладое!“

3-VIII—29 г.

м. Самацеевічы.

АРКАДЗЬ КУЛЯШОЎ

АСТРАНОМ

Як толькі змаўкаюць за брамай гудкі
І ночка маўчыць за вакном,
Я зноўку выходжу глядзець на блакіт,
На зоры далёкія зноў...

Ці можна таемнасьць у іх разгадаць?
Яны за арбітай зямлі

Праз дальняе мора, праз сінюю
гладзь

Плывуць, як плывуць караблі...
Плывуць у эфіры... Зьнікаюць міры
Праз мора далёкіх агней...

І там у каго-нібудзь сэрца гарыць,
Як сэрца гарыць у мяне!
Магчыма, і ён за акрайкамі схэм
Сядзіць пад напорам гадзін

Над морам такіх-жа, як мы, тэорэм,
Над морам складаных машын.

І раніцай так-жа, як звоняць гудкі,

Пад подыхам вёсен... зімы,
Сталёвым напорам рабочай рукі
Ён творыць, як творым і мы.

Здароў, мой таварыш,
І сіні сусьвет,

Мой вобраз навеяных сноў,
Далёкі таварыш, далёкі поэт,
Далёкіх Цэнтаўраў і Львоў!
А я на зямлі—малады астраном
З нязнаным размовы вяду...

Наш вецер трывожыць траву за
вакном,

Наш вецер трывожыць ваду...

Наш вецер трывожыць палеткі зямлі...

І ты не пачуеш ніяк.
... І зоры плывуць, як плывуць ка-
раблі,
Цвітуць, як далёкі маяк...
Далёкі таварыш і казак, і сноў,
І песень навеяны госьць...
У жылах гарыць тваіх звонкая кроў
І так-жа цвіце маладосьць!
Мы творчым уздымам разбурым мяжу,
Працуй над складанасьцю схэм...
І я калі-небудзь табе раскажу
Урыўкі пачатых поэм.
Тады у прасторы бязьлікіх плянэт,
Дзе месік, як груша цвіце—
Ад нашай зямлі, мы пашлем вам
прывет:

Гаворыць...

Алло...

Камінтэрн!..

І зоры праклалі за снім вакном
Высокі жывы віадук,
І вецер трывожыць траву за вакном,
І вецер трывожыць ваду...
Наш вецер трывожыць за гаем палі...
І ты не пачуеш ніяк.
... На моры—блакіце плывуць ка-
раблі,

Гараць, як далёкі маяк.

18-X—29 г.

г. Мсьціслаў.

А. САВІЦКІ

* * *

Над палямі ціхі вечар,
Толькі зоры над палямі зноў
Праляцелі думай чалавечай,
Праляцелі песняю бяз слоў.
Прада мной нязьведаныя далі,
Прада мной няпройздзеныя дні.
Зноў успыхнулі і заігралі
Над ракой вячэрнія агні.
На шляху і цёрні ёсьць і кветкі,
На шляху так многа перашкод...
Я іду праз родныя палаткі
У вялікі сонечны паход.
Прад жыццём ня стану на калені,
Не пачну маліцца прад жыццём
Перамогу на шляху сустрэну
Дарагім і радасным гасцём.
Зацвіло малінавае раньне,
Зацвілі ружовыя шляхі...
Калі разам радасьць і змаганьне,
Перамога здолее прыйсьці!..

в. Жагулі, Полаччына.

П. ГАЛАВАЧ, АЛ. ЗВОНАК

СУПРОЦЬ БУРЖУАЗНАЕ РЭАКЦЫІ Ў МАСТАЦКАЙ ЛІТАРАТУРЫ!

I. За што мы змагаемся?

Апошнія два гады літаратурнага жыцця як усяго Саюзу, так і Беларусі побач са значным ростам пролетарскай літаратуры і замацаваннем яе пазыцый, паказалі і рост выяўлення буржуазных тэндэнцый, у савецкай мастацкай літаратуры.

Гэта прымушае нас сваячасова сыгналаваць небяспеку і адначасна самым рашучым парадкам змагацца з ёю. Гэтае змаганне патрэбна таму, што рост нова-буржуазнай літаратуры ў процівагу пролетарскай, бясспрэчна, да некаторай ступені тармозіць наш шпаркі поступ на фронце культурнай рэвалюцыі, якой павінна служыць і наша мастацтва, робіць адваротны ўплыў на чытацкія масы, адцягвае часам тых пісьменьнікаў у дробна-буржуазнае балота, якія здолелі найбліжэй падыйсці да пролетарскае літаратуры.

Нябожчык В. М. Фрычэ з прычыны гэтага нядаўна пісаў: „У літаратуры любой народнасьці нашага Савецкага Саюзу ў апошні час даволі выразна чуецца адкрытая прапаганда ідэалёгіі буржуазіі“, і далей: „Свой артылерыйскі агонь гэта буржуазная рэакцыя, натуральна, накіроўвае перш ад усяго супроць самога факту нашай Кастрычнікавай рэвалюцыі, пролетарскай і соцыялістычнай“.

У нашых спэцыфічных беларускіх умовах гэтая праява знайшла сваё афармленьне ў цэлым шэрагу твораў, на аналізе якіх мы спынімся ніжэй. Праўда, гэтыя спэцыфічныя ўмовы ня выходзяць з агульных рамак нашай савецкай рэчаіснасьці ўсяго Саюзу, яны толькі часам носяць крыху іншую афарбоўку, знаходзячы, сваё афармленьне у нас часцей у нацыянал-дэмакратычных выступленьнях. І гэта зусім ясна. Але факт застаецца фактам. Падкладка тут адна. Вось чаму разьбіць ідэалёгічныя пазыцыі дробна-буржуазных пісьменьнікаў зьяўляецца асноўнай задачай сёнешняга дня.

З другога боку, наша пролетарская літаратура знаходзіцца на такім этапе, калі заваёва новых тэматычных і фармальна-мастацкіх пазыцый, якія ўсё больш і больш набліжалі-б яе да рабочага чытача, усё больш і больш адпавядалі-б ягоным запатрабаванням, становіцца самай актуальнай праблемай сёнешняга дня. І гэта зусім слушна. Бо ў гэтым і заключаецца клясавая сутнасць пролетарскага мастацтва.

Бясспрэчна, што гэта ня трэба разумець, як утылітарны падыход, як патрабаванне задавальнення часовых патрэб рабочага чытача, а трэба разумець глыбей, як патрабаванне да пісьменьніка даваць такія творы, якія па сваёй ідэалёгіі, супадалі-б з ідэалогіяй пролетарыята.

Аналіз-жа сучаснае мастацкае прадукцыі нашых пісьменьніцкіх сіл паказвае малюнак ня зусім прыемны. Рост пролетарскага сэктару яе прымушае жадаць шмат лепшага. Гэта часткова тлумачыцца выключнымі ўмовамі развіцця беларускай пролетарскай літаратуры і на гэтым мы спынімся таксама ніжэй.

Адначасна з параўнаўча-невялікім сэктарам пролетарскай літаратуры, даволі моцна дае сябе адчуць рост нова-буржуазнай.

Такім парадкам наша літаратурнае сёння для пролетарскай літаратуры, а значыцца і для БелАПП-у, які згуртоўвае ў сваіх шэрагах асноўныя сілы яе, заключаецца ў барацьбе на двух франтах. З аднаго боку: барацьба за аўладанне такімі тэматычнымі і фармальна-мастацкімі пазыцыямі, якія—зрабілі-б яго сапраўдным выказнікам інтарэсаў і настрояў пролетарыята, барацьба за новыя пролетарскія творчыя кадры; а з другога: барацьба супроць буржуазнае рэакцыі, якая на кожным кроку і ўсялякімі спосабамі аказвае сваё процідзеянне пролетарскай літаратуры, ці інакш: вядзецца барацьба за ўплыў на ідэалёгію мас праз літаратуру.

Карацей кажучы, гэтая барацьба павінна вырашаць, вырашае і, бясспрэчна, вырашыць пытанне гегемоніі пролетарскай літаратуры. Пераводзячы на простую мову гэта значыць, што,

папершае, пролетарская літаратура перамагае ўсялякага клясавага ворага ў літаратуры, які зьяўляецца пераносьнікам настрояў клясаво-варожых элементаў у сферы ідэалёгіі са сфераў соцыяльных і эканамічных і які праз мастацкую літаратуру праводзіць інтарэсы, імкненні і жаданні сваёй варожай пролетарыяту і бяднейшай масе сялянства, клясы;

падругое, пролетарская літаратура павінна адыгрываць пануючую ролю ў уплыве на асноўныя чытацкія масы, вызваляць іх з-пад уплыву варожай ідэалёгіі, якая выяўляецца праз творы буржуазных пісьменьнікаў;

патрэцыяе, павінна адыгрываць кіруючую ролю ў адносінах да астатняе масы пісьменьнікаў, якія сёння яшчэ ня маюць выразна-акрэсленага пролетарскага сьветапогляду, але якія жадаюць і імкнуцца служыць справе пролетарыята. Набліжаючы іх да нашых задач, настолькі, каб іхная дзейнасьць, іхная творчасць аб'ектыўна ішла на карысьць пролетарыату, адначасна неабходна рашуча і бязьлітасна, зброяй марксыцкай крытыкі, змагацца з тымі, хто зьяўляецца сёння варожым пролетарыату;

пачацьвертае, пролетарская літаратура павінна канчаткова вызва-ліцца ад уплыву элемэнтаў буржуазнай эстэтыкі, шляхам паступовага адмаўленьня яе праз выяўленьне ствараемай эстэтыкі сваёй клясы, а значыцца і такой літаратуры, якая адпавядала-б грамад-каму ідэалу данае клясы; і, нарэшце,

папятае, як вынік усяго папярэдняга, стварэньне новага стылю — стылю пролетарскай літаратуры.

Вось тыя, схэматычна пададзеныя важнейшыя элемэнты, якія на наш погляд прыблізна вычэрпваюць разуменьне гегемоніі про-летарскай літаратуры, і вакол якіх разгортваецца ўся наша барацьба.

Некаторыя схільны разглядаць усю гэтую барацьбу ў сучаснай літаратуры выключна як барацьбу толькі за стыль. Так разважае Бабарэка, калі прапаведвае тэорыю „актывізму“, поэзіі „як уяў-леньня“ (толькі?!), забываючы абсалютна, у моц эклектычнасьці сваіх поглядаў на марксыцкае разуменьне стылю, забываючы тое простае палажэньне, што новы стыль утвараецца толькі ў выніку перамогі аднае клясы над другою, гэта значыць, што клясавая барацьба, у выніку яе барацьба процілеглых ідэолёгіяў, у канечным выніку і складае новы стыль, забываючы, што мы знаходзімся на такім этапе літаратурнага жыцьця, калі ў першую чаргу вядзецца *клясавая барацьба ў літаратуры*.

Асноўная адзнака літаратуры, як і ўсяго мастацтва, у тым, што яна выяўляе сабой пэўную соцыяльную функцыю, якая выцякае з суадносін матар'яльных вытворчых сіл. Дыялектыка клясавай барацьбы, якая вызначае гэтую соцыяльную функцыю літаратуры, вызначае і зьяўленьне стылю. Толькі адсюль выцякае пытаньне барацьбы за новы стыль, а значыцца супроць старых стыляў, якія ў даны момант перажываюць пэўную дэградацыю.

Вось чаму мы кажам, што поўная гегемонія пролетарскай літа-ратуры, якой (гегемоніі) мы далёка яшчэ ня маем, будзе першым этапам стварэньня новага стылю. Толькі соцыяльная рэчаіснасьць нараджае новы стыль, як пэўнае выражэньне ідэолёгіі дадзенае клясы. Хто хоць крышачку знаём з марксызмам, таму гэта зусім зразу-мела. Гэта так-жа ясна, як ясна тое, што пасля ночы бывае раньне.

А Бабарэку гэта ня ясна. Падмяняючы пытаньне клясавай ба-рацьбы чыста-фармальным пытаньнем, барацьбой выключна за стыль, бяз клясавага зместу яго, Бабарэка, як тэорэтык „Узвышша“ лішні раз даводзіць, што пазыцыя „Узвышша“ ня мае нічога агуль-нага з пролетарскай літаратурай.

II. Соцыяльная абумоўленасьць зьяўленьня буржуазнае рэакцыі ў мастацкай літаратуры

На наш погляд маюцца тры дзейныя прычыны, якія робяць уплыў на псыхо-ідэолёгію нашага папутніка ў літаратуры, прыму-шаючы яго то падыходзіць блізка да пролетарыату, то зусім ад-штурхоўвацца ад яго, пераходзячы адкрыта ў лагер носьбітаў буржуазнае ідэолёгіі, выступаючы з творамі, якія яўна носяць характар буржуазнае рэакцыі.

Якія-ж гэтыя прычыны?

Соцыяльныя процэсы, якія адбываюцца ў нашым грамадстве бясспрэчна ўплываюць і на ідэолёгію пэўных соцыяльных групавак, а значыцца і на адну з галін гэтае ідэолёгіі — мастацтва. Гэта ясна.

Буржуазія, як пануючая кляса з цэлай сыстэмай эксплёатацыі працоўных, якая ў сілу законаў грамадзкага разьвіцьця падначаль-вае і сваё мастацтва і сваю літаратуру тэй-жа мэце, Кастрычні-кавай рэволюцыяй разгромлена. Ідэолёгі буйнае буржуазіі таксама зьніклі. Але засталася маса дробнае буржуазіі, якая з часу абвя-шчэньня НЭП'у атрымала некаторыя магчымасьці для свайго існа-ваньня і некаторага разьвіцьця.

Апрача таго пад уплывам НЭП'у, пад уплывам дробна-буржу-азнае стыхіі, з яе асяродзьдзя вырас новы тып буржуа, які зьявіўся за час пасьля Кастрычніка. За дванаццаць год нашай рэволюцыі мы яшчэ ня зьнішчылі сьлядоў таго, што дзесяткі і сотні гадоў тварыла прыгон і эксплёатацыю. І ў нашай эканоміцы і ў галіне ідэолёгічнае працы маецца шмат рэштак гэтага мінулага, якія даюць жыўныя сокі для разьвіцьця гэтага дробнага буржуа новае фар-мацыі. У яго зьявіліся свае ідэалы і імкненьні прыстасаваць усё тое, што дала рэволюцыя, для будаваньня свайго ўласнага дабрабыту. Ён напалоханы бурамі рэволюцыі і грамадзянскай вайны, хоча „уюту“ адпачынку ад усіх перажытых страхав. Нараджаецца тып новага, савецкае пары, мешчаніна, абываталя, які стаіць у баку ад усіх вялізарнейшых задач соцыялістычнага будаўніцтва ў нашай краіне.

Шпаркі рост соцыялістычнага будаўніцтва, пасьпяховае выка-наньне грандыёзнейшага пяцігадовага пляну соцыялістычнае рэкон-струкцыі ўсяе народнае гаспадаркі, які захоплівае мільёны пра-

цоўных нячуваным энтузіязмам, разам з тым азначае і рашучы ўдар па капіталістычных элементах, усё большае і большае выцясненне і канчатковае выкарчаванне іх. У прамысловасці і гандлі выцясненне дробны прыватны вытворца і гандляр; у вёсцы адбываецца вялізарнейшы працэс kolektyvizaцыі сельскае гаспадаркі, які, паварачваючы асноўныя масы сялянства на соцыялістычны шлях развіцця, таксама зьяўляецца магутным ударам па кулаку, па рэштках капіталізму.

Зразумела што гэты наступ выклікае шалёнае супраціўленне капіталістычных элементаў і абвастрэнне клясавых барацьбы.

Асабліва адчуваецца контр-атака капіталістычных элементаў—напмана ў горадзе і кулака на вёсцы—цяпер, калі мы ўступілі ў другі год паспяховага выканання пяцігодкі, якое з кожным днём прыносіць соцыяльную сьмерць гэтым элементам.

Іхная шалёная барацьба супроць пролетарыату, які будзе соцыялізм, натуральна, са сфераў соцыяльна-эканамічных, грамадзкіх, пераносіцца і ў сферы ідэалёгіі, знаходзячы сваё выражэнне ў першую чаргу ў літаратуры, як адной з мацнейшых, у сэнсе ўплыву на масы, галін мастацтва.

І мы бачым, як клясавая барацьба выяўляецца ў літаратуры, дзе адбываюцца аналёгічныя працэсы.

З аднаго боку, з кожным днём узмацняе свае пазыцыі, свой наступ пролетарская літаратура, а з другога боку, у вадказ на гэта, усё больш і больш дыфэрэнцыруюцца дробна-буржуазныя пісьменьнікі, якія зьяўляюцца праваднікамі ідэалаў, настрой і жаданьняў сваёй клясы, і якія ўсімі мерамі імкнуцца расстроіць, разьяднаць шэрагі пролетарскай літаратуры.

Яшчэ адной важнай прычынай, якая абумоўлівае зьяўленьне ў нас буржуазнай рэакцыі ў мастацкай літаратуры, зьяўляецца той спецыфічны для Беларусі факт, што ў нас, за рэдкім выключэньнем, амаль усе пісьменьнікі як новага, гэтак і старога пакаленьня зьяўляюцца выхадцамі з розных груп сялянства.

Калі мы возьмем расійскую літаратуру, дык убачым, што там апрача зазначаных прычын пераважную ролю ў нараджэньні буржуазных тэндэнцый адыгрывае папутніцтва. Мы бачым, што цэлы шэраг папутнікаў усё больш і больш адыходзіць ад пролетарыята, пераходзячы ў лагер песьняроў буржуазіі. Пільняк Арэшын, Ключоў, Клычкоў, Іваноў, Федзін, Сяргееў-Ужскі і інш.

Паглядзімо ж, як утварыліся папутнікі ў расійскай літаратуры.

Рэвалюцыя ў Расіі застала даволі вялікую буржуазную літаратуру. Адно з прадстаўнікоў яе пасля рэвалюцыі апынуліся ў лагерах контррэвалюцыі, у белай эміграцыі і яшчэ й цяпер злосна,

з пенай на губах бясцільна брэшуд на Савецкі Саюз; другія—пасвойму прынялі рэвалюцыю і пашлі з ёю. От-жа з гісторыі нашай рэвалюцыі мы ведаем такія факты, што „ў тыя пэрыяды, калі барацьба клясаў падыходзіць да разьвязкі, працэс разлажэньня ў асяродзьдзі пануючае клясы, унутры ўсяго старога грамадства набывае такія моцны, такія рэзкі характар, што некаторая частка пануючае клясы аддзяляецца ад яго і далучаецца да рэвалюцыйнае клясы, носьбіта будучага ¹⁾“. Тое-ж самае адбылося і з расійскімі папутнікамі. Калі ў выніку рэвалюцыі зьявілася новая літаратура, перамогшае клясы, яны пашлі з ёю.

Апрача таго, частка выхадцаў з інтэлігенцыі, з дробнай буржуазіі, прыняўшы рэвалюцыю такім парадкам, прышла ў літаратуру ўжо пасля рэвалюцыі і заняла месца ў папутніцкіх шэрагах. Папутнікі пайшлі па шляху з рэвалюцыяй, з пролетарыятам, то падыходзячы блізка да яго, то адыходзячы далёка ад яго. Увесь час яны хістаюцца то ў той, то ў другі бок. Частка становіцца выразна буржуазнымі пісьменьнікамі, частка імкнецца падыйсьці яшчэ бліжэй, але з прычыны дробна-буржуазнае псыхікі, якая закладзена ў іх і якая складае іхнюю соцыяльную сьвядомасьць, яны і дагэгуль ня могуць стаць на пункт погляду пролетарыяту, тлумачыць рэчы і зьявы, выходзячы з пролетарскага сьветапогляду.

Фрычэ, гаворачы аб папутніках, найбольш блізкіх да нас піша: „У гэтым папутніцкім сэктары распрацоўваюцца аднак і такія вобразы, якія зусім ня спрыяюць праваму крылу. Заместа людзей, якія стаяць па-за пролетарскаю і савецкаю грамадзкасьцю, тут зьяўляюцца будаўнікі соцыялістычнага будаўніцтва, новага жыцьця, але ў сілу падсвядомай дробна-буржуазнай ці інтэлігенцкай установаўкі аўтараў гэтыя постаці атрымліваюць непраўдзівое вытлумачэньне“.

У гэтых словах найлепш вытлумачана самая сутнасьць папутнікаў у расейскай літаратуры.

Калі-ж возьмем беларускую літаратуру, дык пры наяўнасьці значнае розьніцы ў разуменьні тэрміну „папутнік“ у расійскай і беларускай літаратуры, мы зможам знайсці ўсё-ж значную аналёгію паміж імі.

Значны рост беларускае літаратуры ў дарэвалюцыйны час,—зьяўленьне раду імён паэтаў і пісьменьнікаў і іх твораў,—меў месца ў так званы „нашаніўскі“ пэрыяд. Калі мы пачнем разглядаць беларускую дарэвалюцыйную літаратуру, яе асноўных прадстаўнікоў і іх асноўныя творы, дык трэба сказаць, што яна не

¹⁾ Маркс і Энгельс „Сочинения“, том V, ст. 492.

насіла выразна-акрэсьленага буржуазнага характару ў пэўным сэнсе гэтага слова.

Гэтаму многа прычын.

Адна з такіх прычын зьяўляюцца сваясаблівыя ўмовы разьвіцця беларускае літаратуры (вялізарна-нацыянальны ўціск). Буржуазная беларуская літаратура не паспела разьвіцца.

Беларуская дарэволюцыйная літаратура мела і цэлы шэраг рэволюцыйных твораў—Цётка, Купала, Колас, А. Гарун і інш. Беларускія пісьменьнікі і поэты таго часу, як выхадцы з беларускіх працоўных гушчаў, якія цярпелі соцыяльны і нацыянальны ўціск, не маглі не адбіваць у сваёй творчасці рэволюцыйных настрояў гэтых працоўных гушчаў, іх імкненьні да соцыяльнага і нацыянальнага вызваленьня. Таму так цесна пераплецены ў дарэволюцыйнай творчасці і Купалы, і Коласы, і іншыя элементы нацыянальныя з элемэнтамі соцыяльнымі, са значнай часамі, перавагай першых. Але ў гэтых-жа пісьменьнікаў мы мелі ў той час і творы нацыяналістычныя, а ў асобных прадстаўнікоў літаратуры нашаніўскага часу мы мелі і ў першыя гады рэволюцыі такія нацыяналістычныя творы, якія ўжо зьяўляліся па сваёй сутнасьці глыбока-рэакцыйнымі (А. Гарун і іншыя).

Лепшыя прадстаўнікі беларускае дарэволюцыйнае літаратуры з надыходам Кастрычнікавае рэволюцыі адразу і цалкам сталі на бок рэволюцыі, другія прышлі да яе праз рад хістаньняў нацыяналістычнага парадку.

Раней мы казалі, што буржуазная беларуская літаратура ў дарэволюцыйныя часы не паспела разьвіцца. Ці меўся-ж яе рост наогул? Бясспрэчна так.

Беларускія пісьменьнікі дарэволюцыйныя сілы гуртаваліся наўкола часопісі „Наша Ніва“. Гэтая часопісь, такім чынам адгравала значную ролю ў выхаваньні, фармаваньні пісьменьніка і яго сьветапогляду. Калі-ж узяць на ўвагу, што „Наша Ніва“ была ня толькі, і хутчэй, ня столькі літаратурнай часопісьсю, колькі часопісьсю політычнай¹⁾, дык нам ясна будзе, што часопісь гэтая фармавала пісьменьніка і ў належным політычным кірунку. Для нас зьяўляецца бясспрэчным тое, што політычнае крэдо „Нашай Нівы“, лібэральна-буржуазная яе політычная праграма, падфарбаваная ў нацыянальны колер, не магла не аказваць уплыву на літаратуру, на яе прадстаўнікоў.

¹⁾ Пасьля таго, як Бел. Соц. Грамада, як арганізацыя замерла, лібэральная частка яе, найбольш далёкая ад рэволюцыйных імкненьняў БСГ, выплыла на паверхню беларускага адраджэнскага руху і згрупавалася навакол „Нашай Нівы“.

Асноўная соцыяльная база нашаніўскага руху (мы гаворым аб політычным руху), была: шляхта, кулакі, заможная частка беларускага сялянства. „Сярод выдатнейшых тагочасных правадыроў беларускага буржуазнага нацыянальнага руху (якім зьяўляўся нашаніўскі рух.—Г. і З.) было ня мала абшарнікаў, як В. Іваноўскі, І. Буйніцкі, Уласаў і інш.“ (А. Сталевіч. Аб вытоках бел. нац.-дэмакратызму і нацыянал-фашызму. „Бальшавік Беларусі“ № 10-12). Гэты рух з барацьбой беларускіх рабочых і сялян за сваё соцыяльнае і нацыянальнае вызваленьне нічога супольнага ня меў, бо рабочыя і сяляне ў сваёй барацьбе ішлі за РСДРП. „Нашаніўцы,—піша там-жа т. А. Сталевіч,—дабіваліся не зьніштажэньня прывілеяў пануючых клясаў наогул..., а падзелу прывілеяў паміж беларускімі пануючымі клясамі і расійскімі“.

Мы ня можам цяпер падрабязна спыняцца на ўсёй політычнай і эканамічнай праграме „Нашай Нівы“. Буржуазны лібэралізм, шовінізм, абарона інтарэсаў „ўсяго беларускага народу“, што па сутнасьці значыць абарона толькі інтарэсаў буржуазіі, адцягваньне, на гэтай аснове, беларускіх рабочых і сялян і беларускай працоўнай інтэлігенцыі ад барацьбы пролетарыяту,—вось галоўнае, што характарызуе беларускі нацыянальны рух часу „Нашай Нівы“.

Калі-ж узяць „Нашу Ніву“ як літаратурную часопісь, дык нельга вызначыць чагось выразна акрэсьленага. На яе старонках, побач з буржуазнымі нацыяналістычнымі, знаходзілі месца і рэволюцыйныя творы. Гэта тлумачыцца тым, што „Наша Ніва“ была адзінай беларускай часопісьсю. Больш рэволюцыйная частка беларускіх пісьменьнікаў таго часу гуртавалася таксама наўкол „Нашай Нівы“, у сілу гэтага, а таксама, і галоўным чынам у сілу неакрэсьленасьці сваіх політычных поглядаў, у сілу адсутнасьці клясавай дыфэрэнцыяцыі ў асяродзьдзі беларускае інтэлігенцыі, якая гуртавалася навакол „Нашай Нівы“, і яшчэ ў сілу таго, што яны захопленыя, галоўным чынам, ідэямі нацыянальнага, культурнага адраджанізму ня бачылі ўсяе соцыяльна-політычнае сутнасьці беларускага буржуазнага нацыянальнага руху.

Але дыфэрэнцыяцыю ў асяродзьдзі гэтае інтэлігенцыі зрабіла рэволюцыя. Частка з іх пашла ў лагер контррэволюцыі і стала ідэолягамі нацыянал-фашызму ў Заходняй Беларусі ці проста нацыянал-фашыстамі, другая частка, як мы ўжо казалі раней, адразу і цалкам, ці з некаторымі хістаньнямі і таму крыху пазьней, але таксама цалкам стала на бок Кастрычніка. Я. Купала тады заявіў:

О, так, я пролетар! Сягодня я зямлі ўладар
Яшчэ учора раб пакутны, І над царамі цар магутны...

Гэтая частка нашаніўцаў-пісьменьнікаў стала на бок рэвалюцыі, бо рэвалюцыя вырашыла тую праблему нацыянальнага і соцыяльнага вызвалення, смутнае разуменьне якой яны ўкладвалі ў разуменьне адраджанізму. Пра гэтую частку пісьменьнікаў у некаторым сэнсе можна гаварыць, як пра папутнікаў.

З другога боку, ужо пасля рэвалюцыі з маладых пісьменьнікаў і поэтаў, прышоўшых з розных соцыяльных груп насельніцтва якія (пісьменьнікі і поэты) значны час зьяднаньня суб'ектыўнай рэвалюцыйнасьцю, знаходзіліся ў адным аб'яднаньні „Маладняк“, — вызначылася група папутнікаў, адна частка якіх (Маракоў, Хадыка) пашла разам з асноўнай групай пролетарскіх пісьменьнікаў, другая частка, як З. Бядуля, П. Глебка, Крапіва, К. Чорны, Т. Кляшторны, пашла ў згуртаваньне „Узвышша“, але застаецца блізкай нам, і частка, як Пушча, Дубоўка, Лужанін і палымянскі М. Зарэцкі пайшлі ў бок ад пролетарыату і далі рад твораў антысавецкага і махраванацыянал-дэмакратычнага характару.

У чым-жа тут справа?

Справа, вядома, у соцыяльнай прыродзе гэтае групы. Але не малую ролю ў іх адыходзе ад пролетарскай рэвалюцыі адыграла і тое, што гэтая група, як і некаторыя другія, выходзіла, галоўным чынам, на творчасьці нашаніўцаў, на яе, больш далёкіх пролетарыату ўзорах і ўпітала ў сябе элемэнты буржуазнай беларускай літаратуры, элемэнты якой бязумоўна былі ўжо ў нашаніўскі пэрыяд. Гэтая група беларускіх пісьменьнікаў такім чынам, ужо ў новых, паслякастрычнікаўскіх умовах узяла на сябе працягваць справу буржуазнае беларускае літаратуры. Яны аказаліся вернымі соцыяльнай прыродзе нашаніўскіх політыкаў.

Нацыяналістычныя і лібэральна-буржуазныя традыцыі „Нашай Нівы“ такім чынам зьяўляюцца адной з прычыны зьяўленьня сёньня ў беларускай мастацкай літаратуры твораў, прасякнутых нацыяналізмам, літаратуры буржуазнай.

Як мы ўжо казалі, адной з прычын зьяўленьня ўзораў буржуазнае і дробна-буржуазнае літаратуры за апошнія два гады, у сувязі з раней адзначанымі, зьяўляецца, тое, што ў нас за рэдкім выключэньнем пісьменьнікі — выхадцы з сялянства.

Мы ведаем, што сялянства само па сабе разнародна, але асноўная яго частка зьяўляецца клясаю дробных уласнікаў. Ленін гаварыў аб гэтым наступнае: „Пры самай поўнай слабодзе сялянскае гаспадаркі, пры самай поўнай роўнасьці дробных гаспадароў, якія сядзяць на агульна-народнай ці нічыёй, ці божай зямлі, мы маем перад сабой лад таварнае вытворчасьці. Дробных вытворцаў звяз-

вае і падначальвае сабе рынак. З абмену прадуктаў складаецца ўлада грошай, за ператварэннем у грошы земляробскіх прадуктаў ідзе ператварэнне ў грошы рабочае сілы. Таварная вытворчасць становіцца капіталістычнай вытворчасцю“ (том IX, 491 старонка). У другім месцы дае Ленін характарызуе народніцтва ён гаворыць: „Дробны вытворца, які гаспадарыць пры сыстэме таварнае гаспадаркі,—вось дзёве адзнакі, якія складаюць разуменне дробнага буржуа“...

Выходзячы з самога разумення соцыяльнае прыроды сялянства, як класы дробных ўласнікаў, мы знойдзем і другі ключ, які адчыняе нам прычыны, чаму пісьменьнікі—выхадцы з сялянства зьяўляюцца спрыяючай глебай для зьяўлення выразна-буржуазнае ідэолёгіі. Пэўная дэтэрмінаванасць гэтых процэсаў зразумела кожнаму. Ужо ў самой аснове псыхікі сялянскага пісьменьніка, як бачым, ляжыць выразны адбітак дробна-буржуазнай ідэолёгіі.

Але з другога боку сялянства неаднародна. Мы маем вясковую беднату, вясковы пролетарыят, мы маем армію сельска-гаспадарчых і лясных рабочых, батрацтва і г. д., ідэолёгія якіх фармуецца ў іншым кірунку, чым ідэолёгія заможнае часткі сялянства. Урэшце, мы маем зусім новае сялянства, сялянства калгасаў, камун, у якога таксама выкоўваецца новы погляд на рэчы, у якога психолёгія дробнага ўласніка ўступае месца психолёгіі колектывізму.

З гэтае рознароднасці сялянства і выцякае той факт, што частка сялянскіх пісьменьнікаў і пісьменьнікаў-інтэлігентаў, таксама выходцаў з сялянства, паступова набліжае свой сьветапогляд да сьветапогляду пролетарыяту, а частка, наадварот, адштурхоўваецца ад яго, даходзячы да апалёгіі кулацтва, гэта значыць становячыся дробна-буржуазнымі пісьменьнікамі ў поўным сэнсе гэтага слова. Нашы-ж пісьменьнікі паходзяць і з тых і з другіх соцыяльных групавак, і, як мы ўбачым далей на прыкладах, адпаведна з гэтым адбываецца і іхная дыфэрэнцыяцыя.

III. Ці патрэбна нам сялянская літаратура?

Аднак з гэтага ніяк не выцякае тое, што сялянская літаратура нам не патрэбна.

Ні ў якім разе!

Нам патрэбны песняры новае вёскі, якая колектывізуецца, на якую дзымухнуў магутны подых індустрыялізацыі, вёскі, якая царквы аддае пад школы і хаты-чытальні, якая нішчыць векавыя межы і яднае сялянскія двары ў колектывы.

Такі пісьменьнік нам патрэбен, бо ён дапамагае соцыялістычнаму перабудаванню вёскі¹⁾.

Сялянскі пісьменьнік ні ў якім разе не павінен ісьці па шляху сялянскае абмежаванасьці, ён павінен разглядаць сучасную вёску ў процэсе яе пераходу да соцыялістычных пачаткаў—індустрыялізацыі і колектывізацыі, паказваць у зьвязку з гэтым зьмену псыхолёгіі сялянства. Сялянскі пісьменьнік павінен памятаць, што „сялянства ня можа стварыць сваёй клясавай культуры“²⁾. Адсюль і выцякае наша задача „пераводу масы сялянства на рэйкі пролетарскай ідэалёгіі“³⁾, задача „барацьбы за пролетарскую гегемонію над культурна-растучым сялянствам“⁴⁾, бо „гегемонія пролетарскай культуры забясьпечвае магчымасьць перавыхаваньня масы сялянства ў адпаведнасьці з інтарэсамі соцыялістычнага заўтра, не пазбаўляючы сялянскага пісьменьніцтва, напрыклад, усялякіх асабліваўсячай яго разьвіцьця, сваяасабліваўсяці яго росту і г. д.“⁵⁾.

IV. Расстаноўка сіл

Вернемся да нашага пытаньня.

Як адбываўся ў нас процэс дыфэрэнцыяцыі папутнікаў, выхадцаў з сялянскіх мас, у адпаведнасьці з іх соцыяльнай аднароднасьцю мы ўбачым з наступных прыкладаў:

Калі мы прааналізуем усю творчасьць Паўлюка Труса, то ўбачым, як адбывалася паступовае набліжэньне выхадца з вясковае беднаты, песьняра бядняцкае вёскі да пролетарскага сьветапогляду, да разуменьня жыцьця сялянства з гэтага пункту погляду. У сваім „Дзесятым падмурку“ ён дайшоў да выразна-акрэсьленага пролетарскага сьветапогляду, ён паказаў паступовы пераход ад апяваньня вёскі як яна ёсьць, ад адлюстраваньня сялянства, выходзячы з сялянскага разуменьня яго, на рэйкі пролетарскае ідэалёгіі.

Аналёгічная зьява яшчэ раней адбылася з М. Чаротам.

У прозе аналёгічныя процэсы такога пераходу адбыліся, ці праўдзівей адбываюцца з Кавалём, Нікановічам, Хурсікам, Баранавым ды інш. Мы бачым, як гэтыя пісьменьнікі паступова вызва-

¹⁾ Самы тэрмін „Сялянскі пісьменьнік“ тут трэба разглядаць толькі з боку яго (пісьменьніка) тэматыкі, сыстэмы яго вобразаў, але ні ў якім разе ня з боку яго псыхайдэалёгіі.

²⁾ Л. Авербах. „Об ориентации на массы и опасности царства крестьянской ограниченности“. „На Литературном Посту“ № 14, 1929 г.

³⁾ Ibidem.

⁴⁾ Ibidem.

⁵⁾ Ibidem.

ляюцца ад сваёй сялянскай абмежаванасці, як яны ўсведамляюць сабе сучасныя процэсы соцыялістычнага перабудавання сельскае гаспадаркі, як яны ў сваіх творах паступова набліжаюцца да пролетарскай літаратуры, хоць і з цяжкасцямі і паволі, як у іх тэматыку паступова ўкліняюцца праблемы калектывізацыі (Каваль, Нікановіч), праблемы вызвалення жанчыны (Нікановіч), змаганьне з рэшткамі прыватных капіталістых на вёсцы (Хурсік), жыццця вясковага комсамолу (Каваль) і г. д.

З другога боку адбываўся адваротны процэс, процэс пераходу пэўнае часткі папутнікаў, па паходжаньню сялянскіх пісьменьнікаў, у лагер буржуазнай рэакцыі, процэс паступовага афармленьня іхнай клясава-варожай ідэалёгіі.

Напрыклад, Пушча ў час утварэньня і ў першыя гады існаваньня „Маладняка“ быў тыповым сялянскім пісьменьнікам, у сваёй творчасці ён з самага пачатку адбіваў імкненьні і настроі сваёй клясы. У час рашучага соцыялістычнага наступу Пушча адхіляецца ўправа і за апошнія два гады становіцца выразным носьбітам буржуазнае рэакцыі ў беларускай поэзіі.

Тое-самае адбываецца і з Лужанінам і за апошні час з Дубоўкам. Прычым гэтыя апошнія даходзяць у сваёй творчасці часамі да адкрыта-варожых выступленьняў.

Аб гэтым мы пагаворым ніжэй.

Прамежную пазіцыю займаюць: З. Бядуля, К. Чорны, Крапіва, Маракоў, Кляшторны, Хадыка і інш., якія ў залежнасьці ад зьменаў у соцыяльна-грамадзкіх процэсах то зусім блізка падыходзяць да пролетарскае літаратуры, то адыходзяць ад яе, прычым пэўныя імкненьні заняць найбліжэйшае месца да пролетарскай літаратуры ёсьць у Маракова, Бядулі, Хадыкі і інш.

Частка поэтаў-інтэлігентаў—выхадцаў з сялян—носяць на сабе выразныя адзнакі інтэлігенцкага індывідуалізму, эстэтызму і г. д.

Нарэшце, што мы маем у тым сэктары нашай літаратуры, які павінен быць кіруючым у адносінах да гэтае масы пісьменьнікаў,— у сэктары пролетарскай літаратуры.

Тут мы маем такіх выразна акрэсьленых пролетарскіх пісьменьнікаў як Чарот, Александровіч, Лынькоў, Кобец, Мурашка і інш., і менш выразна акрэсьліўшых сваю творчую індывідуальнасьць, як Хведаровіч, Плаўнік, Баранаў, Фамін, Таўбін і інш., якія згуртаваны ў БелАПП'е.

Трэба адзначыць, што гэты сэктар параўнача не такі вялікі. Прычыны тут зразумелы з раней сказанага. Але, ясна, што ён мае пэўную падставу на сваё далейшае разьвіцьцё і кіраўнічую ролю. Утым больш нам трэба змагацца са ўсякімі клясава-варожымі пра-

явамі, тым больш рашуча і ўпарта мы павінны змагацца за пролетарскую літаратуру, за яе разьвіцьцё, за яе пануючую ролю ў уплыве на чытацкія масы.

V. Некалькі аналёгій

Мы ўжо казалі, што нарастаньне буржуазных і дробна-буржуазных тэндэнцый прымае даволі значныя памеры, дае сябе выразна адчуць і патрабуе самага рашучага адпору ня толькі з боку пролетарскае літаратуры, але і з боку ўсяе нашае савецкае грамадзкасьці. Справа-ж ідзе аб перавыхаваньні мас, аб заражэньні іх захапленьнем у выкананьні вялізарнейшых задач соцыялістычнага будаўніцтва, справа-ж ідзе аб культурнай рэвалюцыі, аб пераламленьні ўсяе псыхікі працоўных мас. І ў гэтых вялічэзных задачах літаратура адыгрывае вельмі важную ролю. Дык ці можам мы ня прызнаць клясава-варожым, шкодным інтэнсыўнае наступленьне дробна-буржуазных, рэакцыйных пісьменьнікаў, ці можам мы ня весьці рашучае барацьбы супроць іхнае шкоднае дзейнасьці, супроць іхнага шкоднага ўплыву на чытача.

От-жа наш рабочы яшчэ ўва многім жыве старым укладам у штодзённым жыцьці, у сваім побыце і г. д. Ё зусім зразумела, што дробна-буржуазная літаратура будзе разлагаючым чынам уплываць на адсталыя пласты рабочых. Мяшчанскія выступленьні ў літаратуры будуць толькі тармазіць перабудовы сьвядомасьці гэтых рабочых. Таксама і выступленьні з кулацкімі творамі будуць адыгрываць шкодную ролю ў уплыве на масы сялянства. От-жа апяняньні свае хаткі, свае зямелькі, ідуць яўна ў разрэз з імкненьнямі сялянства да соцыялістычнага перабудаваньня ўсяго свайго жыцьця, імкненьнямі да колектывізму.

А ўсялякія нацыяналістычныя і нацыянал-дэмакратычныя выступленьні ці-ж не зьяўляюцца шкоднымі, ці-ж не зьяўляюцца аднэй з тых дарог, якія вядуць у гэты Рым? Успомніце прыклады з Жылуновічам і Зарэцкім.

Бясспрэчна, прапусьціць спакойна ўсе гэтыя шкодныя праявы на гэтым участку ідэолёгіі мы ня можам. Мы павінны адкрыць рашучы агонь па пісьменьніках гэтага лягеру.

За апошні час мы бачым, як у нашай літаратуры зьяўляюцца „пільнякі“, „пільнячкі“ і „пільнячаняткі“ ўсіх колераў і адценняў: як у нас зьяўляюцца Арэшыны, Клычковы, Ключевы і г. д. Яны растуць ва ўсёй савецкай літаратуры: і беларускай, і расійскай, і украінскай, і яўрэйскай, і польскай, і грузінскай і інш., бо карэньні тут амаль што адны.

От-жа, напрыклад, контррэволюцыйнае выступленне Дудара адбылося адначасна з аналёгічным выступленьем ва ўкраінскай літаратуры Сасюры;

адыход некаторых блізкіх да нас пісьменьнікаў, а часам і пісьменьнікаў-комуністаў у лагер дробна-буржуазных пісьменьнікаў адбываўся амаль адначасна;

амаль адначасна вышаў „Голы зьвер“ Зарэцкага і „Трансвааль“ Федзіна ў расійскай літаратуры;

амаль адначасна вышлі пушчавы „Лісты да сабакі“ і аналёгічныя выступленьні Арэшына, Клычкова, Ключева, якія паказалі іх канчатковы паварот да буржуазнае літаратуры;

амаль адначасна зьявіліся выступленьні з архі-мяшчанскімі творами Малчанова, Кірылава, Галоднага і інш. у расійскай літаратуры, Палішчука ў ўкраінскай, Лужаніна, Дубоўкі—у беларускай літаратуры, Каменецкага і Галкіна ў яўрэйскай літаратуры і г. д.

Усе гэтыя выступленьні зьяўляюцца вынікам нашага ўзмацнення наступу на капіталістычныя элемэнтны. Рост іхнага актыўнага супраціўленьня ў выніку гэтага наступу ня можа не афармляцца ў ідэалёгіі праз мастацтва і літаратуру, выяўляючыся ў апошняй у выглядзе захаваных ці адкрытых рэакцыйна-буржуазных выступленьняў.

Часамі пісьменьнік сам не адчувае як становіцца рупарам перадачы варожых настрояў, не адчувае як яго засасвае дробна-буржуазная стыхія. Буржуазная ідэалёгія ў такіх выпадках прабіваецца падсьвядома. Соцыяльнае асяродзьдзе, у якім вырас пісьменьнік, таксама адыгрывае тут сваю ролю. Вось калі мы кажам, што матэрыя мастацтва знаходзіцца ў сьвядомасьці мастака наогул ці пісьменьніка ў прыватнасьці, дык мы разумеем пры гэтым, што ягоную сьвядомасьць фармуюць пэўныя грамадзкія ўзаемаадносіны, пэўныя соцыяльныя процэсы, якія адбываюцца ў гэтым грамадстве, яны дэтэрмінуюць гэную сьвядомасьць. Але-ж яны не заўсёды накладваюць непасрэдны адбітак на сьвядомасьць пісьменьніка, яны праз цэлы шэраг процэсаў робяць ускосны ўплыў на яе, у выніку чаго ў тым ці іншым кірунку фармуюць псыхо-ідэалёгію таго ці іншага пісьменьніка. Пісьменьнік часам можа і не паходзіць з таго асяродзьдзя, рупарам настрояў якога ён становіцца, можа ня быць нават і прыхільнікам, а аб'ектыўна становіцца выказьнікам яго ідэалёгіі.

Да рэчы будзе прывесць такую аналёгію.

„Голы зьвер“ Зарэцкага вышаў прыблізна тады, калі вышаў і „Трансвааль“ Федзіна. Апошні выклікаў вялікія спрэчкі ў расійскай крытыцы. Першы прайшоў пад знакам адабрэньня. Вазьмеце

іхных герояў: у Федзіна—Сваакер, у Зарэцкага—Яроцкі. Сваакер носіць адмоўны характар, гэта тып нарастаючага дробнага капіталастага ў вёсцы, гэта тып новага кулацтва, які ўсялякімі спосабамі выкарыстоўвае ўсе магчымасці для сваёй кулацкай актыўнасці. Ён паказаны на фоне сучаснай вёскі.

У „Голым зьверы“ Зарэцкага падобным тыпам толькі ў другой рэчаіснасці гораду зьяўляецца Яроцкі. У Яроцкім паказана ўсё горшае, што ёсць у гарадзкім жыцці, паказаны тып моцнага авантюрыста, які прысасаўся пасля рэвалюцыі да нашага жыцця і смоча з яго ўсе сокi, якія толькі можа, ідэал якога: бі другіх, бо паб'юць цябе, бары, бо другія возьмуць.

Але і ў Федзіна і ў Зарэцкага гэтыя адмоўныя тыпы пададзены, як адзіная актыўная, дзейная, хоць і варожая сіла. Каго проціпастаўляюць Зарэцкі і Федзін гэтай сіле? Вельмі слабыя процілегласці. Успомніце ў „Голым зьверы“ камуніста. Гэта бяздушны хадзельны тып, фактычна пасыўны.

І вось атрымліваецца тое, што аўтары гэтых твораў сьведомыя ці несьведомыя зьявіліся выказнікамі ідэалогіі варожае клясы.

Трэба прызнаць яўна шкодным такое імкненьне пісьменьнікаў, калі, заместа дыялектычнае падачы вобразу, падаецца аднабаковы адмоўны, моцны, захапляючы сваёй адмоўнасцю, як у Зарэцкага ў „Голым зьверы“ Яроцкі. Тут высоўваецца так званая тэорыя „адваротнага ўплыву“, што вось, маўляў, чытач, убачыўшы, гэты моцны адмоўны вобраз у творы, будзе проціпастаўляць яму процілеглы вобраз у жыцці, будзе змагацца супроць яго ў рэчаіснасці.

Абсалютную нягрунтоўнасць такога палажэння даводзіць ня прыходзіцца. Тут адчуваецца хіба толькі пэўнае імкненьне замазаць сваю дробна-буржуазную сутнасць, якая знаходзіць выражэнне ў гэтых творах.

Возьмем другі прыклад. Прыблізна адначасна вышаў раман К. Чорнага „Зямля“, які выклікаў шмат спрэчак у крытыцы і апавесць Шышкова ў часопісі „Звезда“ „Декольче“.

Абодвы аўтары хацелі паказаць сучасную вёску са ўсім яе жыццём. Але і Шышкоў і Чорны паказалі сялянства ў адзінасці, цэласці, без таго клясавага распастання, якое адбываецца на вёсцы, і той і той ня ўбачылі клясавай барадзбы, якая з кожным днём узрастае на вёсцы. І атрымалася так, што аб'ектыўны сэнс іхных твораў сьведчыць аб тым, што яны падпалі пад уплыў кулацкае ідэалогіі, што яны клясава-блізарукі, што іхнае клясавае пачуццё далёкае ад пролетарыату.

Ня будзем тут уступаць у палеміку з т. Бабарэкай, які залічае „Зямлю“ ў „лепшыя творы пролетарскай літаратуры“ (sic!). Баба-

рэка ня можа правільна разгледзець у гэтым рамане клясавага зьместу, як ня змог К. Чорны разгледзець яго ў рэчаіснасьці.

Два пададзеных прыклады сьведчаць аб тым, як часам падсьвядома той ці іншы пісьменьнік пачынае ліць вадзю на млын нашага клясавага супраціўніка. Але калі варожая ідэалёгія прабіваецца сьвядома, то яна тады пераходзіць у яўна клясава-варожы акт, альбо ў контррэвалюцыю. Апошнія адбылося з Дударом. Першае адбылося з Пушчай, Лужаніным, у апошнія часы з Зарэцкім і Адамовічам.

VI. Факты

„У пантоплях мякка пёпкаць па касьцёх вялікіх дзён“

Мы высьветлілі ўжо тыя падставы, якія зьяўляюцца глебаю для зьяўленьня ў нас буржуазнае рэакцыі ў мастацкай літаратуры. Мы высьветлілі, што сутнасьць і накіраванасьць гэтае зьявы цалкам вызначаецца дыялектыкай клясавай барацьбы.

Спынімся на фактах, якія прымушаюць нас рашуча выступаць супроць небясьпекі буржуазнае рэакцыі ў літаратуры.

Яшчэ ня так даўно ў „Маладняку“ друкаваўся артыкул А. Гародні пад галоўкам: „Ці ёсьць у нас неабуржуазная літаратура“? Цяпер ужо мы гэтак пытаньне ня ставім, мы ведаем, што яна ёсьць і што з ёю трэба бязьлітасна змагацца.

Цікава і паказальна будзе тут прааналізаваць творчасць некаторых пісьменьнікаў за апошні год.

Усім вядома выступленьне Язэпа Пушчы з „Лістамі да сабакі“. Ён мы ня будзем тут разглядаць, бо яны ў свой час атрымалі належную ацэнку і належны адпор з боку нашай марксыцкай крытыкі.

Нас цікавіць другое: ці апраўдаўся гэты самы Пушча сваёй далейшаю творчасцю за сваю памылку, як лічаць „Лісты“ некаторыя з „Узвышша“, хоць тут не памылка, а цэлая сыстэма поглядаў, што мы і ўбачым далей.

Калі ідэалёгічная пляцформа, на якой стаіць „Узвышша“, пахіснулася пасля цэлага шэрагу новых падобных выступленьняў і гэтага самага Пушчы, і Лужаніна, і Дубоўкі і інш., пачалося манэўраваньне, маскаваньне і ўсялякія такія спосабы замазаць сутнасьць справы, якія так уласьцівы пісьменьнікам буржуазнага лягеру.

Тады Пушча (праз год!) выступіў у друку¹⁾ з „тлумачэньнем“ сваіх „Лістоў“, адначасна прапануючы свае паслугі ў якасьці абаронцы („Избави боже нас от этакіх друзей“!) маладой поэзіі.

¹⁾ Гл. газ. „Савецкая Беларусь“ за 27/X 1929 г.

Пачаўшы з гэтага, што „Крытыка найчасей больш рэакцыйная ад творчасці паэты“ (sic!), Пушча даводзіць, што „Для рэакцыя-нэраў і ворагаў усяго новага, ворагаў творчасці, увайшло ў традыцыю, а можа для некаторых стала і аксіомай, што Я. Пушча—„ня наш“, але хто гэта кажа, што ня наш—мешчанін і невук, які ня любіць складанае творчае індывідуальнасці, які хоча бачыць у кожным паэце-пісьменніку ня больш, як далікатнага лёка з лісьлівай ухмылкай“...

Бачыце, гэтая „складаная творчая індывідуальнасць“ называе ўсю нашу марксыцкую крытыку—„мяшчанамі і невукамі“—бо яна першая артыкулам т. Сянькевіча сказала, што „Лісты да сабакі“—шкодны, варожы твор кулацкага пісьменніка, што Пушча—„ня наш“.

Правільна, гр. Пушча, вы—ня наш і ніколі ім ня былі!

Не здарма па адрасу тых, каго марксыцкая крытыка называе „наш“, Пушча гаворыць, як аб „далікатных лёкаях з лісьлівай ухмылкай“, а ўсіх тых, хто выступае супроць ягонай клясава-варо-жай творчасці „рэакцыя-нэрамі і ворагамі ўсяго новага“ (!).

Далей Пушча апраўдваецца тым, што яго „зацкавалі“ і вынікам гэтага з'явіліся творы, „якія па сваіх настройах, як быццам (!) парушалі музыку сучаснасці, гучэлі нейкім надрыўным дысанансам у акордзе творчае ўзнятасці соцыялістычнага будаўніцтва...“

Адным словам, „Мавр сделал свое дело и ушел“. Так Пушча паспрабаваў выгарадзіцца ад свайго кулацкага выступлення, спрабуючы застрахаваць сябе і надалейшае ад нападу сваіх „ворагаў“. Прыгадайце, што заявіў Пільняк, калі пролетарская грамадзкасць дала рашучы адпор яго антысавецкаму выступленню з „Красным деревом“. У „Литературной газете“ ён падобным-жа парадкам нахабна даводзіў, што ў Савецкім Саюзе яго зацкавалі.

„Радзтво душ“—відаць выразна.

Пушча, які выступіў са сваім лістом крыху пазней, застаўся верным прынцыпам свайго сабрата па пяру, толькі выступіў больш пашкольніцку, як школьнік, злоўлены на месцы свавольства. І трэба сказаць, што выступіў даволі пазнавата супроць „цкавання“. Але хто „цкаваў“ Пушчу, калі ён даваў творы карысныя і блізкія да сучаснасці?

Гэта нішто іншае, як тое-ж самае манэўраваньне, тое-ж маскаваньне клясавага ворага ў літаратуры, носьбітаў антысавецчыны. Не здарма-ж Пушча, абараняючыся, прапануе свае паслугі ў якасці абаронца маладой поэзіі.

Але паглядзім, як гэтая „складаная творчая індывідуальнасць“ даказала сваім ворагам (разумеі—пролетарыату), што яна ня „супроць“, а „за“?

Возьмем яго творчасць за апошні год.

У № 1 „Узвышша“ зымешчаны вершы пад загалоўкам „Снежаньская сьвежасць“, цікавыя, як працяг тых-жа „Лістоў да сабакі“. Буржуазная рэакцыя тутакі праяўляецца яшчэ больш выразна. Паглядзімо:

Я ані яшчэ ня зморан

Ня зблудзіў з дарог шляхоў...

дэкларуе поэта.

І гэта будзе правільна, калі Пушча кажа толькі аб сваіх шляхах. Але-ж справа ў тым, што гэтыя шляхі ніяк не супадаюць са шляхамі пролетарскае літаратуры, а, наадварот, ідуць уперак іх.

У гэтым вершы, дзе poeta кідаецца „У сьцюжы ветраў парываньні“, шукаючы, каму прынесці свае вершы, хто адчыніў-бы дзьверы яму, поэце, Пушча кажа:

Ах, дарэмна я паверыў,

Што так можна сёння жыць.

Ашукалі небарак Пушчу... Той-жа самы тупік, у які некалі зайшоў Есенін, калі пісаў „ужель нет выхода в моем пути заветном“... От-жа характэрна для дробна-буржуазнага пісьменніка ня толькі яго варожыя пролетарыату выступленьні, але і ўпадніцтва і інтэлігент-кая сьлюнявасць і расчараванасць і г. д.

Але чытаем далей: не знайшоўшы такіх „сяброў“, што зразу мелі-б яго творчасць, што адчынілі-б яму дзьверы ў сучаснасць, Пушча накіроўваецца далей:

Пабягу на пляц народны

і душу сваю раздам.

Але гэты „пляц народны“, маса, куды хоча ісьці паэта, ашукала яго:

На пляцы-ж маўкліва, ціха—

Падманіў я сам сябе.

Пушча сам разумее, што „на пляцы народным“ ён не патрэбен, што маса яго ня прыняла і ня прыме і што масе гэтай ня трэба паэзіі буржуазных эпігонаў, а таму ён становіцца ў трагічную позу і выгукі:

Што для іх вось зараз песьня

І—паэзіі узьлёт?

бо

Дома ўсе ў пакоях цёплых

Пазяхаюць смачным сном.

Так суб'ектыўна расцэньвае паэт адносіны нашага грамадства да літаратуры. Ад такога ўспрыняцця нашае сучаснасці адзін крок да таго, каб заявіць:

У пантоплях мякка цёпкаць
Па касьцёх вялікіх дзён.

Так! ідэал абываталя, дробнага буржуа, якому ненавісна наша сучаснасць, гэта прайсціся ў мяккіх пантоплях па касьцёх вялікіх дзён, бо ён адчувае, і адсюль увесь яго трагізм, што наша эпоха, эпоха пролетарскай рэвалюцыі, пройдзе па яго касьцёх. Вось чаму ён у бясьсільлі, у апошняй агоніі падносіць нам свае „надрыўныя дысанансы“. Найвялікшы трагізм яго заключаецца ў тым, што ён разумее, што кожны дзень нашага будаўніцтва азначае кожны дзень яго пагібелі. Не здарма гэты дробны буржуа словамі Пушчы да таго-ж самага няшчаснага сабакі кажа:

Ну, хадзем, хадзем вячэраць
Разам костку абгрызем.

Кулацкі ідэолёг адчувае, што наша эпоха выбівае яго з каляіны, ён адчувае, што ад нашага вялікага стала яму застаецца толькі костка, а то і яе ня будзе. Адсюль лёгічна ідзе супроцьстаўленьне сябе сучаснасці, адсюль ключоўскае ўцвякненне туды, дзе „аржаное хараство“ кулацкае вёскі, адсюль аўтар кажа:

На развалках саламяных
Абмінае *смутку дні*,

дзе

Засявае вецер скрухай
Апустошаную даль,

дзе

...І крыж усё той-жа самы,
Нават з тым-жа і хрыстом--
Не сьпяваюць толькі псальмаў
у заветную сутонь.

І пець ня будуць. Затое сьпяваюць комсамольцы частушкі, у якіх плешча праз бераг маладая радасьць новага жыцця, якое гэтаму паэту такое чужое і далёкае.

Зусім натуральна, што адсюль ідзе проціпастаўленьне кулацкае вёскі, свайго бацькаўскаму дому, які наказваў паэта вартаваць свайму сабаку, „аржаного хараства“—пролетарскаму гораду, які наместа крыжоў з хрыстамі нясе ў вёскі радыё-антэны, які моцным подыхам індустрыялізацыі разьвівае ў пыл усё старое, якое апяваецца і якім жыве паэта. Гэта проціпастаўленьне ідзе ад самое прыроды

дробна-буржуазнага пісьменьніка. Не здарма ў № 2 „Узвышша“
Пушча працягвае гэтыя настроі:

Бяз радаснай песьні паэт я
Ад суму ніяк не ўцячы.

Адкуль крыніца гэтага суму? Гэта сум па незваротна-адыходзячым „аржаном харастве“ кулацкае вёскі. Ідэолёг кулацтва адчувае, што індустрыялізацыя і колектывізацыя—магутны ўдар па рэштках дробна-вясковага капіталізму, па кулацтву, а значыцца і па ім самым, бо, кажа ён:

Пад гэты звар'ёваны выкрык
Ліняе палёў хараство.

Гэты „звар'ёваны выкрык“ індустрыі палохае песьняра старое аджываючае вёскі і ў тым-жа вершы, дзе ён гаворыць:

Я чую пах моцны вугля
Індустрыю заўтрашніх дзён

ён заяўляе:

Ў кішэні перонны білет,
А ў сэрцы абсыпаны сад...

Альбо ў другім месцы:

Мне хочацца вочы зажмурыць
І слухаць уздрыгі зямлі...

Тым, каго вялікі поступ пролетарскай рэвалюцыі выкідвае за борт нашага жыцця, нічога не астаецца, як аплакваць, як Ключеву, сваю кулацкую „уходящую Русь“, узьнімаць угору рукі, як гэта старанна і робіць Пушча і Ключоў, і Клычкоў, маліцца, кідацца ў містыку і г. д., і г. д.

Ня муч мяне гэтак, *чужына*,
Гатоў воўчым яхам завьць!—

кажа ён аб калысцы сусьветнай рэвалюцыі—Ленінградзе. І пад словам „чужына“ хаваюцца ня толькі вузка-нацыяналістычныя настроі (каму-ж з сучасных савецкіх пісьменьнікаў Ленінград—чужына?), але і настроі клясава-варожыя. Ленінград-жа асяродак буйнае індустрыі, якую так ненавідзяць паэты ключоўскага пошыбу, Ленінград-жа—калыска рэвалюцыі.

Сваю адарванасьць ад сучаснасьці дробны буржуа адчувае, у гэтым яго трагізм:

Ці ня віхор, які прамчаўся
Паміж настраямі і гадамі!

дзівіцца ён.

Але-ж Пушча ня толькі плача і моліцца:

Браты мае і сёстры 'шчэ жывы
Хачу маліцца за іх...

аб такіх, як сам, выкінутых за борт, ён і актыўна супраціўляецца наступу соцыялізму, ён гіранізуе над нашай сучаснасцю. Ён кажа па адрасу сучасных паэтаў, паэтаў Кастрычніка, паэтаў будучага:

Паэты, ваш месяц мядовы
Прысьніцца вам толькі ў сьне.

Ён гіранізуе над імі, бо, бачыце, сучасныя

Паэты ня імкнуцца ў высі,
Ня моляцца перад зарой,

а дапамагаюць сваімі творамі правядзеньню культурнай рэвалюцыі, дапамагаюць мільёнам працоўных будаваць соцыялізм. Вось чаму, адчуваючы сябе чужым да такіх паэтаў, ён кажа да гэтых, як сам:

Заступніка свайго патрона,
Ня маем сёння мы паэты...
...Сьвятыя словы—муза, гэні
Завесілі сьцюдзёным цюлем...

З пункту погляду апологета дробнае буржуазіі,—нараканьні справядлівыя. Сум па тым, што буржуазная культура са ўсімі гэтымі атрыбутамі ня будзе мець зусім у нас месца, з боку Пушчы, мае рацыю. Мы-ж творым не такую поэзію і мастацтва, якая-б ласкатала нэрвы абываталю, мешчаніна, буржуа, а такую, якая дапамагае правядзеньню культурнае рэвалюцыі, пераіначаньню псыхікі мас, якая дапамагае будаваньню соцыялізму.

Але ня толькі маленьнем, сумам і распаччу займаюцца эпігоны выміраючай клясы. Ёны бунт, іхная нянавісьць прарываецца часам зусім адкрыта. Той-жа Пушча, нарыдаўшыся ўволю, становіцца ў прароцкую позу і заяўляе:

Узносім перад сонцам чары
І п'ем віно за сьлёзы продкаў.
Калі зьбяруцца з громам хмары
Тады наной раставім кропкі.

Так на старонках нашае прэсы прароцтвае ўзбунтаваны, ашале-лы ад злосьці кулацкі пясняр, які чакае з прагнасьцю гэтага „грому з хмараў“, граючы на-руку нашага ворага. І ня толькі Пушча

чакае гэтага „грому“, яго чакае шмат хто з паноў-фашыстых і Польшчы, і іншых капіталістычных краін. А пакуль што, затаіўшыся ў чаканьні гэтага „грому“ ён носіць маску, пад якой хавае сваё сапраўднае аблічча. Вось чаму ён і заяўляе:

Усе, усе мы носім маскі,
На'т скінуць дома баімося.

Але супакойцеся! Гэтую маску мы сарвем з вас, выкроем вашу клясава-варожую, антысавецкую сутнасць.

Мы спыніліся так доўга на цытаваньні вершаў Пушчы, каб давесці, што тая эвалюцыя, якую прайшоў Пушча да сёнешняга дня, паказвае, што ён зьяўляецца яўным носьбітам буржуазнае рэакцыі ў нашай літаратуры, што цэламу раду твораў Пушчы ня месца ў савецкай літаратуры, што з ім трэба рашуча змагацца, што савецкай грамадзкасьці трэба паказаць клясава-варожы твар гэтых твораў і іх зўтара без усялякіх масак.

Бунт мешчаніна-канарэчніка

Спынім увагу нашага чытача яшчэ на некалькіх фактах.

Калі мы гаворым аб тых сродках, праз якія праламляецца буржуазная рэакцыя ў літаратуры, нельга не сказаць пра выступленьні ваяўнічага мешчаніна ў літаратуры, бо і мяшчанства ў ёй, і абыватальшчына, і парнаграфія, і містыцызм, і эстэтыкаваньне, і эгоцэнтрызм, і індывідуалізм і г. д.—аднаго поля кветкі. Цікава будзе тут прасачыць творчасць аднаго паэты, праўда, маладога яшчэ, аб якіх звычайна кажуць: „молодой человек, подающий надежды“, і аб якім можна было-б і не гаварыць, але які здолеў паказаць адразу свае гострыя, толькі што прарэзаныя зубы,—гэта М. Лужаніна.

Яшчэ у 1928 годзе, да сьвяткаваньня дзесяцігодзьзя БССР, гэты маладзенькі паэта прысьвяціў верш, які пачынаецца так:

Кожны дзень прыходзіць расьцьвітаць,
Каб пасья памерці за гарамі.
Мы ня хочам радасьці вітаць,
Што чужымі дадзена рукамі.

Бачыце, Беларускаю Рэспубліку тварыў і расійскі рабочы. І данбаскі шахцёр, і беларускі рабочы і селянін, але, па лужанінску, ня самі беларусы. Вось чаму Лужанін і ня хоча вітаць такое радасьці. Здрава сказана!

Далей у тым-жа вершы, крышку замаскаваным двума-трыма рэволюцыйнымі фразамі, гаворыцца:

І калі ў саўгасавых палёх
Забастуе наш савецкі трактар
Гэта значыць лепшых міліён
Пойдзе ў вёску брукаваным трактам¹⁾

Выходзіць, што амэрыканскіх, ці якіх іншых, гр-н Лужанін? Бо якіх-жа іншых пойдзе міліён, калі забастуе „наш савецкі трактар“?

Як расцэньваць гэтыя словы, як не адкрытую вылазку клясавага ворага, які да таго-ж яшчэ і прыкрываецца маскаю рэволюцыйнай фразеалёгіі?

І гэта пішацца да дзесяцігодзьдзя БССР!

От-жа ж, як казаў Плеханаў, у кожным творы выяўляецца пэўная ідэалёгія, дык трэба сказаць, што тут яна выяўлена вельмі яскрава і сьвядома. Не здарма-ж гэты паэта кажа:

Я ня ўмею ні плакаць, ні каяцца
За няпэўна пастаўлены крок.

Калі-б гэта быў яшчэ „няпэўна пастаўлены крок“, дык можна было-б спадзявацца, што гэты яшчэ нязначны і маладзенькі паэта паправіцца, але гэты крок пастаўлены пэўна і ўсьвядомлены, ён зроблены пад кіраўніцтвам сваіх старэйшых „сратнікаў“ наспэцыялізаваных у гэтай галіне.

У № 3 „Узвышша“ за 1929 год гэты-ж самы паэта выдрукаваў свае „ўражаньні“ ад надарожжа па Случчыне. Нарыс зьяўляецца самым ганебным, антысавецкім пасквілем на нашу сучаснасьць.

Цытуем:

„...я з лёгкім сэрцам і цяжкаю галавою ўмайстроўваўся легчы на паліцы, як чалавек, каторы дваццаць хвілін перад гэтым страчаў новы год і стрэў яго як і паводзіцца ўва ўсіх чэсных людзей“.

Можа таму аўтару гэтых „ўражаньняў“ з п’яных воч (чытачу-ж, бачыце, вельмі цікава, п’яны ехаў Лужанін ці цьвярозы!) і прышлі такія думкі, каб напісаць гэты пасквіль, дзе слова „пролетарскі“ скланяецца на розныя лады з падмешкай едкае гіроніі. Не здарма народная прыказка кажа: „што ў цьвярозага ў галаве, то ў п’янага на языку“.

¹⁾ Г л. літаратурны даатак да газ. „Бел. Бёска“— „Чырвоны Сейбіт“ № 12 за 1928 г.

... Далей:

„Увесь час лезьлі ў вочы капялюшы, акуляры і розныя другія пролетарскія акалічнасьці“... (і, мабыць, зялёныя зьмеі!).

„...Цяпер аб студэнтах. Але ў сілу тае-ж паступовасьці я вымушан перад моваю аб студэнтах сказаць некалькі слоў аб цягніку, у каторым мы ехалі. Справа ў тым, што ён каб паказацца маладым і пролетарскім, увесь час пішчэў тонкім голасам:

— Іду-у-у-у!

і прымушаў калёсы суладжваць свой перастук у гэткую мову:

— Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

Гэта і навяло мяне на думку аб тым, што ён (цягнік) русіфікатар і контррэвалюцыянэр (вось дык вывад! Г. і З.) і павінен быць па-свойму сацыяльнаму паходжаньню вычышчаны з колектыву цягнікоў. Мала што можа хавацца пад чырвонаю вопраткаю. Справа ў тым, што гаварыў ён такім голасам таму, што ў цягніку ехалі пролетарскія студэнты“.

Далей: ▀

„...Сапраўдныя-ж савецкія паравозы такія жвавыя, заклапочаныя, у скураных куртках, а за пролетарскасьць іх сьведчыць тое, што вымазаны яны сажаю з самых пят і да твару...“

Кожны адчувае, што справа тут не ў цягніку, што аўтару трэба было знайсці шырму, за якою хаваецца яго сапраўдны твар, твар клясавага ворага, твар абываталя і мешчаніна, які высьмейвае нашу сучаснасьць, які гіронізуе над ёй, які па адрасу пролетарыята адпускае такія „колкасьці“—твар маленькага „пільнячка“.

Далей у тых-жа „уражаньнях“ „ідзе мова“ аб студэнтах. Ня будзем цытаваць месцін, дзе так „остроумно“ сказана, што ў тэхнікумах нашых „там звычайна порткі надзяюцца на галаву“... і да г. п., але каротка кажучы, тут аўтар скарыстаў усялякія „Собачьи переулки“, „Луны с правой стороны“ і да г. п., толькі перавёў гэта ў канкрэтныя абставіны. Пад выглядам „фактаў“, пролетарскае студэнцтва Менску вельмі бессаромна абліваецца памыямі, на яго ўзводзяцца агідныя паклёпы і г. д.

Паказваючы ў крывым люстры нашу сучаснасьць, аўтар прыніжае, ганьбуе, апашляе яе. Паслухайце, як ён гаворыць аб самакрытыцы:

„У буфэце нельга нічога купіць, акрамя мух, якія не прадаюцца і служаць для праяўленьня самакрытыкі на плякатах і пазалеташніх булках, няўпрыклад самазахапленьню мясцовых служачых...“

Так з вуснаў абываталя і мешчаніна апашляецца, апаганьваецца вялікі лёзунг нашай партыі аб самакрытыцы.

Як бачым, і гэта не выпадкова, „няпэўна пастаўлены крок“. Ня прызнаньне рэвалюцыі, уцяканьне ад яе, цяга да „уюту“, спакою, у пэўнай ступені становіцца сьветаадчуваньнем, сьветапоглядам такога пісьменьніка. З гэтага пункту погляду мешчанін, дробны буржуа падыходзіць да вырашэньня ўсіх вялікіх ці дробных пытаньняў, хоць апошнія дамінуюць у яго, што выцякае са ўсяе ягонае псыхікі. У поэзіі ён зьяўляецца песьняром канарэчнага „уюту“ парнаграфіі, эстэцтваваньня, эгоцэнтрызму і г. д.

Ён зазвычай капаецца ў самім сабе, альбо вырашае такія нескладаныя праблемы, якія даўно зьліквідаваны эпохаю.

Вось вам некалькі ўзораў такое „поэзіі“:

Прыходжу стомлены такі—
 Матыў няскончанае песьні—
 І сьлед жаноцкае рукі,
 Як успамін на пыльным крэсьле.
 Кніжок паліца... Супакой...
 На бедным століку сарвэтка...
 Кладуся спаць, а за сьцяной
 Сьпявае слаўная суседка.
 ...Прысьняцца вербы над ракой,
 Дзяўчына любая прысьніцца.
 Вітаньне ціхі мой пакой
 Прытулак ціхай навалыніцы...

Не хапае толькі канарэйкі! Не здарма-ж аўтарам ужываецца аксюмаран „ціхая навалыніца“, тут выразна відаць сьветаадчуваньне мешчаніна, для якога ўсе нашы вялічэзныя мэрапрыемствы, будаўніцтва—бура ў шклянцы вады. Скрозь шчыліну свае каморкі ён пазірае на нашу эпоху і з такога пункту погляду ён расцэньвае яе. Яго ідэал—жыць, смакаваць жыцьцё, захапляцца гэтым смакаваньнем усімі пяцьцю органамі пачуцьцяў.

...А я здаволены адным,
 Што можна жыць і захапляцца

выгукае ён. Такія „ідэалы“ нам знаёмы з гісторыі літаратуры, калі тая ці іншая кляса знаходзілася ў стане разлажэньня. Гэта ўласьціва і нашаму сучаснаму мешчаніну. Такі ўжо ў яго кругагляд. Далей гэтага ён ня пойдзе. У іншым выпадку ён стане ў Гамлет-таўскую позу і мармыча:

Стукаю... І няма...
 Але нашто гаварыла?
 Дожджык... Акно... Раман...
 Сум пад асеньнім грывам.

У горшым выпадку ён будзе выхалашчываць усялякі зьмест, усялякую ідэю, імкнучыся падмяніць гэта нікому непатрэбным мудрагельствам:

Былі
каралі—
каралі.
Насіла
дзяўчына
каралі,
Зладзеі
каралі
укралі... і г. д.

Не здарма ў цытаванай вышэй „Случчыне“ аўтар дэклараваў:

„Тады звычайна пішу верш, які пачынаецца так:

Цір-лю-лі-ля
На вёсцы я.
Цір-лю-ля-лю
У горад іду“.

Фэт, Бальмонт, Ахматава, Бунін—вось крыніцы, адкуль разьвівае мешчанін свой эстэтычны густ і прыносіць у сучасную поэзію прыкрыя адрывкі мінулага, якія, як старыя заляжалыя ўбёры, сьмярдзяць нафталінам...

Разгарніце для большай ілюстрацыі № 7 „Узвышша“ за 1929 г. і прачытайце апавяданьне Лужаніна „Бабіна лета“. Вы ўбачыце, што гэты пісьменьнік ужо становіцца ў бунінскую позу. Ён прыяжджае ў калгас, як абшарнік у свой маёнтак.

Вось як прыходзіць у літаратуру мешчанін-канарэчнік, як засьмечвае яе шкоднымі непатрэбнымі грамадзтву творами.

Яшчэ адзін рыцар пад маскаю

Наогул трэба адзначыць, што за апошні год хваля мяшчанства хваля дробна-буржуазных „откровений“ хлынула струменьнем праз „Узвышша“ ў нашу літаратуру.

Вазьмеце вы Дубоўку, аўтара надзвычайна каштоўных рэчаў, як „Плач навальніцы“, „Студэнт“, і вы ўбачыце, што і ў яго апошніх творах адчуваецца ня толькі бунт мешчаніна-канарэчніка супроць сучаснасьці, у якой ён задыхаецца, але і актыўныя наскокі ваяўнічага рыцара пад маскаю, за якой хаваецца яго сапраўдны варожы твар, на гэтую сучаснасьць.

Разгарніце той-жа № 1 „Узвышша“ за 1929 г. і прачытайце яго „Пярэсты букет“.

Ня было і ня будзе ніколі
ад поэзіі трактарам нафты

саркастычна заяўляе ён па адрасу тых, хто сваёй поэзіяй служыць пролетарыяту і яго справе, аддзяляючы гэтым самым клясавую сутнасць літаратуры, расцэньваючы яе толькі як сродак задавальнення мяшчанскіх густаў. Зусім не выпадкова і гэты паэта ўцякае ад сутнасці і кпліва кажа:

Так настрашылі мяне за ўхілы
Пахаджэньнем дробна-буржуазным,
Што бадай зусім ня маю сілы
У радкі паставіць дзень сучасны.

Чаму? А на гэта паэта адказвае так:

Бацькаўшчыну я шукаў *другую* ¹⁾
А застаўся тым-жа сынам вёскі.

Тут мы бачым якраз тое-ж самае, што бачылі і пры разглядзе некаторых твораў Пушчы. Тэй-жа самаю дарогаю ідзе і Дубоўка.

Ён прызнаецца:

Перайначыць я сябе імкнуся
І займаўся перавыхаваньнем
Але моцна зацягнуўся вузел,
Што завязаны ў часіны раньня.

Об'ектыўна гэта азначае тое-ж самае няпрыняццё рэвалюцыі, аб якім мы гаварылі пры разглядзе двух папярэдніх пісьменьнікаў. І лёгічным вынікам гэтага няпрыняцця зьяўляецца тое-ж самае скатваньне ў мяшчанскае балота, і тое-ж самае супроцьстаўленьне да сучаснасьці. У тым-жа „Пярэстым букете“ Дубоўка таксама даходзіць да аполёгіі мяшчанства:

Жыву, як-бы сказаць вам па крысе:
І сплю, і ем, пасья хаджу на службу.
*Здаецца так цяпер жывем усе,
Шануючы кампартыю і дружбу.*
...Чытаю кожны дзень газеты для навін,
Сачу за ворагам знадворным і нутраным.
...Такая ціш, такая блгадаць,
і араматы, і цудоўны клімат.

¹⁾ Усюды падкрэслена намі.

Вось вам тыповыя настроі сучаснага мяшчанства, падбаўленыя добрай дозай гіроніі па адрасу нашага сёння. І нязьбежны адсюль бунт дробнага буржуа, бунт супроць сучаснасьці, супроць дыктатуры пролетарыяту, супроць яго кіраўніка—партыі. Гэты бунт спатку выяўляецца ў саркастычнай форме. Калі Лужанін высьмейвае лёзунг самакрытыкі, дык Дубоўка займаецца абыватальскім высьмейваньнем „ухілаў“.

Іду дарогаю каля слупоў,
Каб ня ўхіліцца ўправа а ці ўлева...

У другім-жа месцы Дубоўка нават складае замову ад вывіхаў і ўхілаў. Альбо ў тым-жа „Пярэстым букете“ ён кажа:

Крок—і вывіх ідэалёгічны,
Крок—і крытык аж са скуры лезе.

І далей:

*Ці хаваць пад маскаю аблічча,
ці ў тузе завьіць, як воўк у лесе?*

Відаць маска неабходная прыналежнасьць пісьменьнікаў такога гатунку. Прыгадайце цытаваныя раней вершы Пушчы. Як бачыце, адзін і другі носяць маскі і выноць па-воўчы (а часам і па-сабаччы). І калі адзін зьбіраецца „растаўляць нанаў кропкі“, дык другі ніяк не жадае адстаць:

Перайначыць, спыніць можа сілы няма,
А плысьці супроць плыні магчыма.

Вось вам вынікі ўзбунтаванага буржуа. Ён ня можа спыніць сталёвага поступу нашай эпохі, але, надзеўшы маску, зьбіраецца „плыць супроць плыні“ альбо „растаўляць нанаў кропкі“, калі „надыйдуць з громам хмары“, што і робіць вельмі старанна і паштукарску. Аб гэтым сьведчыць „І пурпуровых ветразей узьвівы“ і „Кругі“ і апошнія вершы ў № 7 „Узвышша“, дзе гэты паэта даходзіць да „адкрыта варожага выступленьня супроць грамадзкасьці, супроць нашае партыі, супроць соцыялістычнага будаўніцтва“ ¹⁾.

Аб політычных фальшыўках

І зусім натуральна, калі пасья гэтага напору буржуазнае рэакцыі з моцнымі дозамі і антысаветчыны зьяўляецца яшчэ, ужо больш выразнаакрэсьлены, варожы акт. Мы маем на мэце артыкул Ант. Адамовіча, прысьвечаны Паўлюку Трусу і зьмешчаны ў № 7 „Узвышша“ за 1929 г.

¹⁾ Гл. артыкул у газ. „Зьвязда“ ад 8-ХІІ 1929 г.—„Супроць буржуазнае ідэалёгіі ва „Узвышшы“.

БелАПП у сваёй рэзалюцыі ад 6-ХІІ 1929 г. кваліфікаваў гэты артыкул, як выступленне антысавецкага характару і патрабаваў ад рэдакцыі „Узвышша“ прызнаць за політычную памылку зьмяшчэнне гэтага артыкулу. Аднак, рэдакцыя і ўсё аб'яднаньне, як відаць, салідарызуецца з гэтым выступленьнем і ня думае адмяжоўвацца ад яго, бо яно фактычна зьяўляецца вынікам усёй дзейнасьці аб'яднаньня.

У чым тут справа?

Справа, зразумела, ня ў тым, што ў артыкуле даводзіцца, што Трус бліжэй да „Узвышша“ (а значыць далей ад пролетарскай літаратуры), чым да БелАПП'у, што Трус быў ня больш, як здольны пераймальнік, што апошні дайшоў да такога ўдасканаленьня свайго таленту, што здолеў пераймаць у Лужаніна, Дубоўкі і Глебкі (!) і г. д., і г. д. Усё гэта, канешне, бессаромная хлусня і фальсіфікацыя над магілаю аднаго з лепшых сучасных поэтаў Беларусі, сябра БелАПП'у,—Паўлюка Труса.

Справа ў тым, што Адамовіч выкарыстаў сьмерць Труса для політычнае фальшыўкі, мякка кажучы, політычнага машэньніцтва, яўна накіраванага супроць пролетарскае літаратуры, супроць партыйнага кіраўніцтва ёю.

Даводзячы-ж, што Трус вузка-нацыянальны poeta, гіронізуючы над яго інтэрнацыянальнасьцю, даводзячы, што Трус быў фактычна ўзвышэнцам, а не белапаўцам, ганьбячы яго слаўную памяць, Адамовіч накіроўвае свой удар на пролетарскай літаратуры, на БелАПП'у, як адзінай арганізацыі пролетарскіх пісьменьнікаў, імкнучыся апраўдаць варожыя выступленьні паасобных сяброў „Узвышша“ і ўсю дзейнасьць апошняга.

Не здарма лепшы з твораў пролетарскай поэзіі за апошнія гады „Дзесяты падмурак“ Паўлюка Труса тэндэнцыйна затушоўваецца, раскасоўваецца Адамовічам, які пасьміхаецца над тым, што паэма гэтая карыстаецца вялікім посьпехам. Ён саркастычна растлумачвае, што прычына посьпеху і вядомасьці гэтага твору заключаецца ў тым, што „таварыш Гамарнік на апошнім зьездзе КП(б)Б назваў яе сугучнай настроям усяго партыйнага зьезду“...

Зусім зразумелай становіцца і нахабная заява, што БелАПП скарыстоўваў гэта для таго, „каб прыкрыць Трусавымі заслугамі свае ўласныя хістаньні і грашкі“, а таксама прыпісваньне прадстаўніку партыі на пахаваньні Труса слоў: „Ліха яго бяры, Паўлюк Трус памёр, яго заменяць тысячы Трусой“. Гэта зьяўляецца нахабнай маной, спэкуляцыяй над сьмерцю поэты, політычнай фальшыўкай, выступленьнем супроць партыйнага кіраўніцтва ў літаратуры.

Аўтару гэтае політычнае фальшыўкі трэба было заняцца спэкулядыяй на нябожчыку, каб нанесці ўдар пролетарскай літаратуры, і па БелАПП'у, як арганізацыі пісьменьнікаў, якая ажыццяўляе ў ёй задачы партыі.

Вось куды чакіраваны ўдар.

Падобную-ж політычную фальшыўку мы маем і ў самы апошні час у выглядзе артыкулу Ф. Купцэвіча (сябра „Узвышша“) у кнізе 11 часопісі „Печать и революция“ „О белорусской художественной периодике“.

Абраўшы для свайго выступленьня часопісь, якая ў сілу раду прычын недастаткова ведае літаратурнае жыццё Беларусі, Купцэвіч апранае маску абаронцы пролетарскіх пазіцый на літаратурным фронце і сьмела пачынае сваю справу гульні з фальшыўкамі.

Гаворачы аб беларускай пэрыядыцы, аўтар фактычна пераносіць пытаньне на літаратурныя групы.

Лёганька паказаўшы на памылкі часопісі „Полымя“, далей, кіннуўшы нічым не абгрунтаванае абвінавачаньне (гэта ў модзе ва ўзвышэнцаў) часопісі „Маладняк“, што „толькі паведамленьне на вокладцы часопісі „Маладняк“ гаворыць пра яго грамадзка-політычны характар“—Купцэвіч пачынае „штурмаваць“ „Полымя“. Пачынае ён гэты свой штурм з найбольш няўдалых, з нацыяналістычнымі элементамі, вершаў Е. Пфляумбаум і В. Маракова, якія былі зьмешчаны ў „Полымі“ і толькі пасля гэтага некалькі слоў адводзіць А. Дудару.

Пашкадаваўшы пасля гэтага, што ў „Полымі“ ні разу не маглі надрукавацца такія імёны (!) як Дубоўка, Глебка, Чорны і інш., „живо откликающиеся на жгучие (!), очередные (!) проблемы талантливыми произведениями“,—Купцэвіч зноў варочаецца да В. Маракова і ня можа ўстрымацца, каб ня кіннуць на хаду ў бок члена БелАПП'у т. Александровіча, што „не спасает журнал и поэма Александровича—„Рождество (чому не „Рождение“?—Г. і Э.) человека“... угасающий талант не способен никого согреть“. Толькі пасля гэтага ён спыняецца на творах А. Дудара, М. Зарэцкага і Ц. Гартнага.

Чытаючы гэтую частку артыкулу, чакаеш, што аўтар скажа пра тыя нацыянал-дэмакратычныя літаратурныя і публіцыстычныя выступленьні Дудара, Зарэцкага і Гартнага, якія мелі месца і вельмі добра вядомы аўтару. Але сказаўшы, што політычнае „крэдо“ часопісі трэба шукаць у нацыяналістычных дробна-буржуазных пляцформах беларускага нацыянал-дэмакратызму Купцэвіч, абірае ідэолёгам беларускага нацыянал-дэмакратызму Л. Каплана, з яго артыкулам у № 1 „Полымя“ за 1928 год, які аналізуе падрабязна і пасля толькі

мімаходзь успамінае артыкул Ц. Гартнага „20 год назад“, забываючыся на некаторыя іншыя нацыянал-дэмакратычныя яго рэчы.

Купцэвіч лічыць, што гэтым ён выкрыў сутнасьць беларускага нацыянал-дэмакратызму і яго ідэолёгаў і прадстаўнікоў. Далей ён пераходзіць у атаку на БелАПП. Тут у Купцэвіча і прыць знайшлася і тэрміналёгія багатая. Ён не шкадуе слоў і абзывае аднаго за другім прадстаўнікоў БелАПП'у нацыянал-дэмакратамі, эсэрамі, анархістамі, дробнымі буржуа, а захапіўшыся заадно абзывае апартуністычнымі і партыйнае кіраўніцтва літаратурай.

Затое, побач, па адрасу „Узвышша“ (ну, как не порадеть родному человечку?) Купцэвіч кажа: „Литературная группа „Узвышша“, несмотря на удары со стороны национально-демократических элементов „Полымя“ и со стороны БелАПП'а, напористо шла к пролетариату, практически становясь под его идейные знамёна“.

На гэтае перакручваньне фактаў Купцэвічам мы толькі хочам сказаць, што ў сапраўднасьці было зусім ня так, былі і ёсьць факты, калі асобныя ўзвышэнцы „напористо“ ішлі і цяпер ідуць і ад пролетарыята.

Купцэвіч зусім не зазначыў на тых буйных політычных памылкі, кажучы мякка, якія зрабіла „Узвышша“. Гэтым самым як адзіны камуністы ва „Узвышшы“ салідарызуючыся з яго варожымі, а падчас і антысавецкімі выступленьнямі. У гэтым артыкуле ён давёў, што ад трацкісцкіх установак у галіне літаратуры, ад салідарызацыі і абароны твораў дробна-буржуазных і яўна-варожых нам, ён дайшоў да аткрытага блёку з нацыянал-дэмакратамі, выкінутымі з шэрагаў партыі, замазваючы ў гэтым артыкуле сапраўднае значэньне іх выступленьняў, што ён фактычна стаў іхным лазутчыкам у партыі. Не здарма ў № 8 „Узвышша“ Купцэвіч прысьвячае разгляду творчасьці М. Зарэцкага вялікі артыкул, дзе няма ніводнага слова аб нацыянал-дэмакратычных выступленьнях апошняга, аб сапраўднай сутнасьці гэтых выступленьняў, ідучы сам тэю-ж дарогаю, якою пайшоў выключаны з партыі М. Зарэцкі.

Гэтым самым Купцэвіч паказаў, што ён зусім сьвядома змазвае сутнасьць барацьбы з нацыянал-дэмакратызмамі, сам адкрывае свой твар, сваю варожую пролетарыяту нацыянал-дэмакратычную сутнасьць. Яшчэ выразней паказаны яго варожы пролетарыяту твар у артыкуле надрукаваным у „Зьвяздзе“—„Лісты рэнэгата“.

Артыкул Купцэвіча зьяўляецца сьвядомай, адкрыта-варожай вылазкай супроць беларускай пролетарскай літаратуры, супроць асноўнага ядра яе—БелАПП'у. Гэтае выступленьне толькі лішні раз падцьвярджае правільнасьць лініі БелАПП'у ў барацьбе за гегемонію беларускае пролетарскае літаратуры.

VII. Вывады

Такім парадкам, мы бачым, што пляяда буржуазна-рэакцыйных і нацыянал-дэмакратычных пісьменьнікаў фармуецца галоўным парадкам ва „Узвышшы“, а таксама і ў частцы сяброў „Полымя“. З кожным днём мы бачым, як усё больш выразна афармляецца іх ідэолёгічны твар.

Са ўсёй рашучасьцю мы сёння павінны заявіць, што пазыцыя гэтых элементаў ва „Узвышшы“ зьяўляецца пазыцыяй варожай, супроцьпартыйнай, а з боку некаторых сяброў і антысавецкай. Паколькі „Узвышша“ ніводным словам нідзе не адмежавалася ад усіх памянёных вышэй яўна-варожных выступленьняў з боку сваіх сяброў, пастолькі ўся віна за гэтыя выступленьні цалкам падае на ўсё аб'яднаньне.

Мы павінны рашуча змагацца супроць тых сяброў аб'яднаньня „Узвышша“, якія выступаюць супроць дыктатуры пролетарыату, супроць партыі, даходзяць у сваіх творах да антысаветчыны, да аполёгіі кулацтва.

Разам з тым, мы павінны змагацца і за тыя карысныя, моцныя літаратурныя сілы, якія могуць і хочуць служыць сваёю творчасцю справе пролетарыату, але якія падпалі пад уплыў варожных элементаў. Мы павінны змагацца, каб вызваліць з-пад шкоднага ўплыву гэтае групы такіх блізкіх да нас пісьменьнікаў, як *З. Бядуля, П. Глебка, Крапіва, К. Чорны, Кляшторны, Шашалевіч*.

Кансалідацыі дробна-буржуазных і нацыянал-дэмакратычных сіл у літаратуры мы павінны супроцьпаставіць кансалідацыю сіл пролетарскай літаратуры, клясавую выразнасьць і чоткасьць яе працы, выкананьне дырэктыў партыі ў галіне літаратуры.

БелАПП павінен яшчэ больш выразна акрэсьліць сваю клясавую лінію ў гэтым кірунку. Ён павінен памятаць, што сэктар пролетарскай літаратуры ў нас яшчэ не такі вялікі, што актывізацыя яго выклікае актывізацыю варожных сіл і, што змагацца трэба ў двух кірунках:

З аднаго боку ён павінен са ўсёй няпрымірчасцю і бязьлітаснасьцю выкрываць клясава-варожую сутнасьць нашага супраціўніка, разьбіць ідэолёгічную позыцыю варожных элементаў з „Узвышша“ і стаўшых на варожы шлях сяброў „Полымя“.

З другога боку ён павінен памятаць, што кожную яго памылку, кожны промах вораг выкарыстоўвае, як політычны акт у сваёй барацьбе супроць пролетарскай літаратуры, а таму павінен яшчэ шчыльней згуртаваць свае шэрагі, яшчэ шырэй разгарнуць крытыку і самакрытыку ў сваіх шэрагах. БелАПП павінен зрабіць сваю творчасць баявою зброяй пролетарыята.

Тая вялізарнейшая масавая праца якую правёў БелАПП за

апошнія два гады павінна быць яшчэ больш пашырана і разам з тым паглыблена. Тыя спробы шчыльнейшай сувязі з рабочымі масамі, якія БелАПП правёў у апошнія часы, павінны быць ператвораны ў сыстэму. Сваю творчую працу БелАПП павінен перавесці непасрэдна ў рабочыя масы. Пасылка на заводы і ў калгасы павінна стаць сыстэмаю. Перанясенне „літаратурных вечароў“ у рабочыя клубы і г. д. павінны практыкавацца, як мага часцей. Гэта шмат дапаможа ў барацьбе за класавую выразнасць у мастацкім адлюстраванні рэчаіснасці. Разам з тым, БелАПП павінен паглыбіць формы і метады сваёй творчай і масавай работы.

У звязку з гэтымі задачамі ўся работа БелАПП'а зараз упіраецца ў яшчэ адну вельмі важную праблему, праблему вылучэння новых творчых кадраў з рабочага асяроддзя.

Мы маем да гэтага часу прыцёк новых кадраў амаль выключна з бядняцка-серадняцкага сялянства. Гэта ня так ужо дрэнна. Але наш рост павінен ісці ня толькі за кошт сялянства, але і галоўным чынам за кошт рабочых пісьменьнікаў.

Мы-ж і па сёнешні дзень маем той факт, што ў нас прэваліруе сялянская і інтэлігенцкая тэматыка. Рабочая тэматыка займае ў нас нязначнае месца.

Праблеме рабочай тэматыкі мы зараз павінны аддаць выключную ўвагу, бо ў гэтую праблему, на наш погляд, у першую чаргу ўпіраецца праблема вылучэння новых кадраў.

Вырашэнне праблемы рабочай тэматыкі дасць нам магчымасць большае заваёвы рабочага-чытача—гэта факт. А гэта ў сваю чаргу нязбежна дасць нам новыя творчыя кадры.

Ніхто-ж ня будзе спрачацца з тым, што з аднаго боку мы маем параўнаўча невялікую масу рабочых чытачоў, а з другога боку мы маем вялікую цікавасць з іхнага боку да беларускай літаратуры. Над гэтым фактам трэба прызадумацца і вельмі сур'ёзна.

Часопісь БелАПП'а „Маладняк“ павінна так перабудаваць сваю работу, каб яна была масаваю літаратурна-мастацкаю часопісьсю, каб яна чыталася і рабочым чытачом, і комсамольцам, і сялянскім чытачом, каб яна падавала масам лепшыя ўзоры пролетарскай літаратуры.

Вось кароценька тыя асноўныя задачы, якія стаяць перад БелАПП'ам у ягонай далейшай працы.

Мы павінны памятаць, што толькі ў вырашэнні гэтых задач толькі ў перамозе над класавым ворагам у літаратуры, толькі ў правядзенні цвёрдае і выразнае класавае лініі ў нашай рабоце толькі пры выкананні дырэктаў Ленінскага партыйнага кіраўніцтва ў гэтай галіне, мы даб'ёмся перамогі.

А гэтая перамога—азначае гегемонію пролетарскай літаратуры.

МАСТАЦКАЕ АФОРМЛЕНЬНЕ БЫТУ

I

Буйныя поспехі соцыялістычнага будаўніцтва, рэальнае, нават з перавышэньнем, выкананьне генэральнага пляну гэтага будаўніцтва—пяцігадовага пляну, за першы год яго, рашучае выцiсканьне прыватна-капіталістычных элемэнтаў і буйныя поспехі ў справе колектывізацыі дробнае сялянскае гаспадаркі нарэшце, увядзеньне бесьперапыннага рабочага тыдню, што ломіць рэшты старога бытавога ўкладу, усё гэта так ці іначай у той ці іншай меры, няхай нават паступова ўплывае і на быт працоўных, ломка якога пачалася з першых-жа дзён пролетарскае рэволюцыі. Калі першыя пэрыяд пасьля Кастрычніка характарызаваўся пераважна ломкаю старых з амаль толькі зародкавым вызначэньнем новых часта няўстройлівых бытавых форм, дык поспехі соцыялістычнага будаўніцтва спрыяюць утварэньню, замацоўваюць і афармляюць новыя бытавыя формы.

Побач з гэтым ідзе і палепшаньне матар'яльных умоў працоўных. Рост заробку і номінальна і фактычна з кожнаю квадраю гаспадарчага году бясспрэчны і ня можа быць ня відзён нават розным панікёрам і правага і левага напрамку. І вядома, што той рост побач са здавальненьнем першачарговых патрэб працоўных як ежа, адзеньне ды інш. дае з кожным годам усё большыя і большыя магчымасьці працоўным на задавальненьне сваіх культурных патрэб, і як частку здавальненьня гэтых патрэб—на ўпрыгажэньне свайго быту. Гэтаму спрыяе і новае жыльлёвае будаўніцтва, якое ставіць рабочага ў такія кватэрныя ўмовы, якія немагчымы пры капіталістычным ладзе. Як ужо сказана, рабочы імкнецца ўпрыгожыць сваю кватэру, упрыгожыць сваю вопратку, культурна арганізаваць свой адпачынак.

І вось тут паўстае пытаньне наколькі мастацкі, пановаму, адпаведна з патрабаваньнямі соцыялістычнага будаўніцтва афармляюцца часткі гэтага быту. Мы маем на ўвазе пераважна такія рэчы як малюнкi, статуэткі ды іншыя рэчы, што болей і болей, знаходзяць

сабе месца ў рабочай кватэры і якія хоць і ня маюць нібы непасрэднага утылітарнага значэння, але ўжо робяцца там амаль неабходнымі.

Пытаньне наколькі мастацка і пановаму адпаведна з нашым часам будоўлі соцыялізму аформляецца наша вопратка, мэбля, шпалеры, хатняе абсталяваньне, пасуда ды іншыя рэчы, якія маюць непасрэдна утылітарнае значаньне (хаця-ж побач і павінны дапамагаць упрыгожаньню нашага быту) давядзецца выдзеліць тэмай асобнага артыкулу з прычыны і складанасьці гэтага пытаньня і цяжкасьці яго канкрэтнага ў нашых умовах вырашэньня.

Пра гэтыя рэчы мусім сказаць толькі ў агульнай сувязі з пастаноўкаю пытаньня.

Перад тым, як на фактах паказаць тое, як мы ўпрыгажаем свой быт, што мы маем на гэта, трэба спыніцца на дзвюх заўвагах агульнага характару.

Першая.

Кажучы пра мастацкае аформленьне нашага быту мы павінны мець на ўвазе тое, што буржуазія ў часе свайго панаваньня, забалаляла рабочую клясу побач з эканамічна-прававымі мерапрыемствамі, моцна ўплывовымі сродкамі ідэалёгічнага парадку (рэлігія, усе віды мастацтва, філёзофія і інш.), а таксама і сродкамі, што непасрэдна афармлялі і так ці іначай (адносна, вядома) упрыгажалі яе быт.

У капіталістычнай грамадзе ідзе воўчае змаганьне індывіда з індывідам і часам на сьпінах, поце і крыві мільёнаў асобных адзінкі нават і з стану эксплёатаваных, выбіваюцца „ў людзі“ (Форд ды інш.). Там усё пабудована так, каб пераканаць рабочага, што пры паслушэнстве, рабоце і павазе да пануючага парадку ён таксама зможа стаць у стане „прывілеяваных“, хто да 20 год не жаніўся, а да 40—не нажыў, мільёну таму жыць ня варта“, там усе сродкі ідэалёгічнага ўплыву належаць пануючай клясе; там мы маем імкненьне, асабліва сярод дробнай буржуазіі, у якой нібы яшчэ ёсьць надзея папасьці „ў людзі“, ва ўсім быць падобнымі „да людзей“. Гэта імкненьне „быць падобнымі да людзей“ і складае аснову псыхалёгіі абываталя, мешчаніна. Зразумела, што ў гэтым імкненьні дробны буржуа пры ўпрыгожаньні свайго быту карыстаецца шэдэўрамі буржуазнага мастацкага творчасьці,—для яго магчымы і прызначаюцца сурогаты ад таго чым карыстаюцца гаспадары жыцьця. Яму недаступны стыльная мэбля, вопратка, орыгіналы лепшых малюнкаў, скульптуры ды інш. Рынак задавальняе таннымі сурогатамі ўсяго гэтага, псуе яго густ, атручвае яго мастацкае пачуцьцё. Гэтымі сурогатамі ад „чыстага“ мастацтва вякамі кармілася і рабочая кляса, і такім чынам часам хаця-нехаця некаторая частка

яе ўсвойвала і густ гэтага абываталя. Гэты густ і звычаі на рэчы мастацкага аформленьня быту перанесены побач з іншымі перажыткамі цёмнага мінулага (рэлігія, п'янства ды інш.) у нашу эпоху соцыялістычнага будаўніцтва. Гэты абыватальска-мяшчанскі густ на рэчы ўпрыгожаньня свайго быту побач з памянёнымі вышэй перажыткамі складаюць даволі значную перашкоду ў справе гэтага будаўніцтва.

І другое.

Наш пэрыяд буйнага соцыялістычнага будаўніцтва, калі на чале ўлады стаіць новая маладая кляса—рабочая кляса, якая сваім прыходам да ўлады, сваім будаўніцтвам адчыняе неабмежаваныя прасторы вольнага чалавечага жыцьця,—ня можа быць пэрыядам пэсымістычным. Гэта супярэчыць усёй сутнасьці гэтага пэрыяду. І калі пэсымізмам прасякаюцца асобныя індывіды, альбо занадта сумныя настроі знаходзяць сабе месца ў літаратуры, альбо ў іншых галінах мастацтва, дык можна смела і амаль без памылкі сказаць, што такія індывіды, ці мастакі альбо парвалі сваю арганічную сувязь з рабочаю клясаю, калі яны яе мелі, альбо такія настроі зьяўляюцца настроймі клясы, што адыходзіць, як кажуць, у вечнасьць—буржуазіі, ходам гісторыі засуджанае на фізычнае і моральнае ўміраньне. Бадзёрасьцю і вялікаю творчаю радасьцю характарызуюцца наш час. І перамога перашкод, што сустракаюцца ў нашым будаўніцтве ідзе ня толькі з вялікаю напружнасьцю, але і з вялікім энтузіязмам. Літаратура, музыка, выяўленчае мастацтва і, нарэшце, рэчы, што афармляюць наш быт, павінны будзіць гэты энтузіязм, арганізоўваць волю працоўных, біць як з крыніцы бадзёрасьцю і вялікаю творчаю радасьцю. Ня можа быць іначай, бо ненатуральным было-б, каб маладая кляса, пераможная кляса была пэсымістычнаю, была пэсымістычнаю яе творчасць, а значыць і ўсе віды мастацтва. Буржуазія ў свой час на раньні свайго выхаду на гістарычную сцэну таксама дала прыклады бадзёрае творчасьці вялікага оптымізму¹⁾, але дасягнуўшы зэніту ў сваім разьвітку, будучы ходам гістарычных падзей ахвяраванай на гібель, не знаходзячы выхаду, усю сваю творчасць прасякнула нуднымі пэсымістычнымі мотывамі, нудна і шэра пачала афармляць і свой быт. Такім чынам, бясспрэчным павінна быць тое што і рэчы, якія ўпрыгажаюць наш быт павінны быць радаснымі і бадзёрымі, усёю сваёю сутнасьцю арганізоўваць волю працоўных на далейшае змаганьне за справу пабудовы соцыялізму.

¹⁾ Гл., напрыклад, Ж. Тьерсо „Празднества и песни Великой французской революции“. „Парус“ 1917 г.

II

Паглядзімо-ж што робіцца намі ў справе мастацкага аформленьня нашага быту. Мы ня будзем, як было ўжо сказана вышэй, спыняцца асабліва на такіх рэчах як наша ўбраньне, мэбля і часткаю агульны стыль нашых будынкаў. Гэта справа вельмі складаная і вымагае вельмі вялікай і напружанай працы. Адно толькі трэба зазначыць, што гэтыя вырабы па сваёй якасьці (а таму зусім зразумела барацьба за якасьць нашае прадукцыі) ня могуць ня толькі задавальняць нашых эстэтычных пачуцьцяў, але нават часта не задавальняюць тае ролі, якая на іх ускладзена: у боціках вы, будзьце ўпэўнены, у першы-ж дзень паколеце свае ногі незагнутымі як сьлед цывікамі, у паліце ў вас аб'едзе вата і зьнізу ў ім вы будзеце мець „кілбасу“, адна палова вашых нагавіц можа быць не падобна па сваім колеру да свае сястры—другое паловы і г. д. і г. д.

Тут патрэбна адзначыць толькі адно, што і наша тэкстыльная прамысловасьць, швальная, дрэваапрацоўчая (выраб мэблі) цалкам працягваюць старыя традыцыі, падладжваюцца пад „широкий спрос“ абыватальскага густу, працягвае традыцыі ўсё робіць а la Paris, што і ідзе ў унісон з абыватальскім густам. Тут пануе „Апошняя мода Парыжу“ ў самым дрэнным выданьні. У ВСНГБ вельмі багата задач каб займацца такою „дробязьзю“, як адшуканьне такога стылю вопраткі, абутку, мэблі ды інш., якія ня былі-б па мяшчанска-абыватальскім гусьце і якія болей адпавядалі-б сваім характарам нашай эпосе буйнага соцыялістычнага будаўніцтва. Тут можна нібы і пацярпець. Недапушчальным, вядома, трэба лічыць халтурнае архітэктурнае афармленьне нашых новых пабудов. Боты праз 6 месяцаў выйдучь у адстаўку, але камяніцы, што будуцца цяпер—напэўна дачакаюцца соцыялістычнага ладу і будуць стаяць новым дакором нашае неахайнасьці ў гэтай справе, а часта проста галаваццяпствам альбо нават і сьвядомага шкодніцтва. Вось жывы прыклад гэтымі днямі адзначаны „Зьвяздою“:—клюб харчавікоў у Менску. Калі, як ужо раней было сказана, усё наша мастацтва і рэчы мастацкага быту павінны быць радаснымі і бадзёрымі, організоўваць волю працоўных да змаганьня, дык гэтыя вымаганьні цалкам павінны быць прад'яўлены да нашых клюбаў, дзе організоўваецца адпачынак рабочага. Якою-ж радасьцю панясе ад клюбу харчавікоў? Хіба толькі тэю, што зьнішчаны ўжо капіталістычныя турмы, да якіх падобны гэты будынак. Успаміны аб чорным мінулым ня думаю каб былі вельмі прыемнымі для рабочага і ня выклічуць яны бадзёрасьці. Галавацяпы з саюзу харчавікоў прагледзелі вялікую справу, дазволілі нейкаму, так сказаць, архітэктару пасьмяяцца над

намі. Бабулькіна заўвага, што апісвалася „Зьвяздою“ была зусім слушнаю.

Архітэктура, мэбля, убраньне, тэкстыль—гэта ўсё вялікія справы. Пакінем іх пакуль што. Будзем гаварыць фактамі пра тыя нібы „дробязі“, што вырабляюцца *савецкаю* прамысловасьцю, друкуюцца *савецкімі* літографіямі, прадаюцца *савецкаю* коопэрацыяй, і якія працягваюць упарта тыя-ж традыцыі падробваньня пад абыватальскі густ, атручваюць мастацкае пачуцьце рабочых, „мастацкі“, так сказаць, афармляючы іх быт. Будзем гаварыць фактамі, фактамі з Менскага жыцьця.

На савецкай вуліцы чытач напэўна бачыў над вялікім магазынам прыгожую шыльду „Асоцыяцыя Художников Революции“ АХР гэта зверху. Ніжэй у вітрыне на цэнтральным месцы нумар часопісі „Искусство-массам“. Падыдзі, чытач, бліжэй, прыгледзься якім-жа „искусством“ корміць гэты магазын рабочыя масы. Вось цэлая „галерэя“ круглых, овальных і іншае формы такіх прыемных мяшчанскаму сэрцу рамачак, у якіх „картинных дел мастерами, з Менску „изображены“ усялякія „відзікі“. Усе гэтыя „відзікі“ маюць адзін і той-жа сужэт: усход і заход сонца, і абразы „красавіц“ на кшталт некалі высялаемага накладной платай альбому „парыжскіх красавіц“. Гэта вытворчасць мясцовых „мастакоў“. А вось і сам „АХР“ услужыў рабочай масе, выдаў лубок „Вышыты“, які так сама недалёка адышоў ад свайго сабрата—менскага „мастака“, спэцыялістага па вытворчасьці парыска-пэйзанскіх сужэтаў для шырокага абслугоўваньня рабочага гледача.

Аднак назва, як вядома, так ці іначай абавязвае.

Здаволіўшы запатрабаваньні густажавага абываталя на „парыскіх красавіц“ і відзікі, выдавецтва АХР’а робіць рэвэранс і ў бок рэвалюцыйных тэм. Дзеля гэтага выдаецца і прадаецца цэлая сэрыя лубкоў у якіх ёсьць імкненьне адбіць героіку пераважна грамадзянскае вайны. Тут і Перакоп і паход Бальтфлёту і інш. моманты з героічнага мінулага рабочае клясы і яе Чырвонае армі. Давайце-ж на хвілінку не зварочваць увагі на подпісы і на асоцыяцыі. Тады ў вас ад погляду на гэтыя малюнкi ўзьнікне ўяўленьне аб вясковым альбо местачковым кірмашу з балалайкамі, дзе „Сытинские молодцы“ побач з абразамі Міколы ды Юр’я бойка гандлююць і лубкамі. Тут вам і „бравый казак Кузьма Крючков“, што зьнішчае адразу па 100 немцаў і „геройская“ гібель „Варяга“ і інш. мотывы сусальна патрыётычнага напрамку. Такая і толькі такая аналёгія ўзьнікне ў вас. Так аформляюць „красу“ мінулага „мастакі“ з АХР. І гэтай „вытворчасьцю“ АХР хоча ўпрыгожваць кватэры рабочых. А мораль тут такая: ня ўсякай „рэвалюцыйнай“ шыльдзе вер.

Абнаглелы „спэц“ ад мастацтва „картинных дел мастер“, што знайшоў прытулак пад шыльдаю АХР пайшоў яшчэ далей. З вясны гэтага году амаль усе магазыны запоўніліся размалёванымі ў тым-жа гусьце дыванамі, якім прызначана воляю Менскага ЦРК, упрыгожваюць кватэру яго членаў—рабочых. Гэты нумар таксама прайшоў не заўважаны нашаю грамадзкасцю. Гэта адчыніла яшчэ большыя гарызонты, павялічыла апэтыты „спэцыялістых ад мастацтва“, што выкарыстоўваюць голад на рэчы мастацкага ўпрыгожання нашага быту. У мэбэльным магазыне ЦРК на рагу Савецкай выстаўлены малюнкi, копіі, так сказаць з пэўных мастакоў, намалёваныя ўжо на палатне, алеевымі фарбамі, а дзеля таго, відаць, што матар’ялы тут ужо харашэйныя, гэтая халтура прадаецца не за капейкі і рублі, а за дзесяткі рублёў, якія з благаславеньня шэфа гэтае халтуры Менскага ЦРК—выцягваюцца з кішэнь рабочых і служачых. Нічога, пайнік усё „слопает“.

Пойдзем далей на Ленінскую. Тут маем магазын фабрыкі „Адраджэньне“. Вітрыны гэтага магазыну застаўлены з дазволу сказаць „скульптураю“. Наяды, Німфы і іншыя багіны і багі, дамы і дзяўчаты, але абавязкова голыя (ведаюць чым можна падладзіцца пад абыватальскі густ), коцікі з банцікамі, кошачкі і галубкі, слані, што прыносяць шчасьце, дзеткі на горшчыках і г. д. і г. д. вабяць ваша вока.

Гэтымі-ж шэдэўрамі завалены і магазыны шэфа „сей халтуры“ ЦРК. Уся гэтая прадукцыя, нават калі згадзіцца з тым, што яна можа быць дапушчана ў кватэру рабочага, такое нізкае якасьці, да таго груба бяз густу нават на такія рэчы размалявана, што і чалавека з нявельмі вялікім густам ад яе паверне. „Дань времени“ вядома, ёсьць і тут (для ідэалёгіі так сказаць). Ёсьць тут статуэткі і чырвонаармейца, рабочага, але настолькі брыдка, хаўтурна выкананыя, што не адну агіду выклікаюць, але і абурэньне за зьдзек над імі. І калі ў першым прыкладзе была пэўная разьбежка паміж шыльдай і тым, што пад ёю, дык тут поўная гармонія. Фабрыка „Адраджэньне“—фабрыка для адраджэньня самага горшага густу абываталя даваеннай якасьці, плюс неахайнасьць пры выкананьні нават гэтых рэчаў. За дзяржаўныя грошы (бо нават на гэтай абыватальскай прадукцыі фабрыка выходзіць з дэфіцытам) псуецца густ рабочага, адраджаюцца падобныя традыцыі мінулага. Калі да гэтага дадаць узоры „твораў“ курсаў машыновае вышыўкі, што былі выстаўлены ў аднэй з вітрин магазынаў таго-ж ЦРК,—малюнак будзе вельмі і вельмі выразным. Халтура самае горшае якасьці, порнографія і падробваньне пад густ абываталя пануе на рынку, пранікае ў кватэру рабочага, служачага, „упрыгажае“ яго быт,

надалей атручвае яго мастацкае пачуццё і густ і ня толькі не адказвае задачам соцыялістычнага будаўніцтва, але ўсёю сваёю сутнасцю, праўда, можа і ня ў прыкметнай форме, перашкаджае яму.

III

Рэч вядомая, што савецкая пролетарскія грамадзкасць ня можа дазволіць такога здзеку над ёю ў справе мастацкага афармлення нашага быту. Паміж тым усе пытанні, што датычацца гэтае справы ня вынесены на суд, на абгаварэнне грамадзкасці. І гэта дазваляе і нашай прамысловасці (фаб. „Адраджэнне“) і нашым гандлёвым арганізацыям (у даным выпадку ЦРК) з прычыны і недацэнкі важнасці пытання і проста адсутнасці элементарнае культурнасці, а нават, можа і сьвядомага працягу мяшчанска-абыватальскіх традыцый, абстаўляць справу мастацкага афармлення нашага быту так, як нам пра гэта казалася раней. Амаль кожны літаратурны факт, кожная новая тэатральная пастаноўка і інш., як правіла, знаходзяць ацэнку, мо' і не заўсёды ўдалую, на старонках нашае прэсы. Чаму-ж мы ня робім гэтага ў справе мастацкага афармлення быту? Чаму не паказаць са ўсёю рашучасцю на шкіднасць працягвання абыватальска-мяшчанскіх традыцый?

Савецкая грамадзкасць праз друк павінна даць рашучы бой па гэтым участку нашае культурнае рэвалюцыі.

Тут зусім дзіўным здаецца і тое, што мастакі Беларусі ў гэтай справе ня прымаюць абсалютна ніякага ўдзелу.

У Менску існуе арганізацыя „Ромб“ (Рэвалюцыйная арганізацыя мастакоў Беларусі), у задачу якое, як нам здаецца, уваходзіць ня толькі экспазыцыя час-ад часу творчасці сяброў свайго аб'яднання, але і задача ўпрыгожвання, мастацкага афармлення па рэвалюцыйнаму (назва „рэвалюцыйная“ павінна-ж абавязваць да чаго-небудзь), па новаму і рабочаму быту. Паміж тым, не протэстуючы супроць гэтае халтурнае навалы, арганізацыя нібы згаджаецца з ёю, прымае яе. Чаму-б паасобным мастаком гэтага аб'яднання (а ў аб'яднанні ёсць, і жывапісцы і скульптары і графікі) ня ўзяць на сябе задачу ацэнкі ў савецкім друку ўсяе гэтае халтуры, паказу яе рэакцыйнае сутнасці і проста адсутнасці ў ёй усялякае, нават буржуазнае, мастацкае культуры? Пакуль што гэтага няма.

Маўчаць і профарганізацыі, у задачу якіх нібы таксама ўваходзіць і абарона культурных запатрабаванняў рабочых, змагання за іх культурны пановаму арганізаваны і аформлены быт. Усе маўчаць. „На Шипке все спокойно“ і халтура, порнографія, мяшчанска-абыватальскія традыцыі мутную хваляю заліваюць рынак рэчаў

мастацкага аформлення рабочага быту, заліваюць яго кватэру, арганізуюць у пэўным напрамку яго густ. Больш таго. У такой важнай справе, як упрыгожванне, мастацкае аформленне рабочага быту ня могуць застацца нейтральнымі і дзяржаўныя органы. Мы маем тут на ўвазе Галоўліт. Савецкая, пролетарская грамадзкасць павінна дамагацца таго, каб гэты орган у рашучай барацьбе з халтурай не захоўваў нейтралітэту, а ўзяў чынны ўдзел у ёй. Не дазваляем-жа мы друкавацца ўсялякай пошласці, павялі-ж мы барацьбу з эстраднаю халтураю і крыху ачысцілі ад яе клубную сцэну. Час заняцца і справаю ачышчэння ад халтуры і рабочае кватэры.

Побач з рашучаю барацьбою з халтураю, трэба адразу ставіць пытанне і пра тое, чым і як яна павінна быць заменена, інакш гэтая барацьба ня дасць належнага эфэctu. Замест акварэльна-гіпсаво-алеёвае халтуры рабочаму патрэбна даць такія рэчы мастацкага аформлення яго быту, якія побач з высокаю мастацкаю іх якасцю адбівалі-б нашу эпоху гэроічнае барацьбы за пабудову соцыялізму, якія арганізоўвалі-б пачуцці яго да далейшае рэвалюцыйнае барацьбы, выходзілі-б яго мастацкі густ.

Такія спробы мы ўжо маем у наліўнасьці ў Савецкім Саюзе. Мы маем на ўвазе выстаўку фарфаравае скульптуры мастачкі Н. Данько, выстаўку, што надоечы адбылася ў Ленінградзе, дзе, як зусім слушна заўважае М. Рослаўль („Литер. газ.“ № 26), быў дадзены рашучы бой халтуры, што запаўняе і сталічныя магазыны. „Аголеным і паўаголеным німфам з распущанымі валасамі і з заплетенымі валасамі вэнэрам мэдэўскім, капітолійскім і проста безымянным, рознастайным купальшчыцам у рознастайных гульбовых позах, хмурным мэфістофэлям пад Антакольскага, нейкім асобам у былінных вопратках, пушкінскім, таўстоўскім, дастаеўскім і іншым пісьменьніцкім бюстам, прывабным жаночым галоўкам і г. д., і г. д. таму, што мы маем і на нашым рынку з дадаткам бюстаў К. Каліноўскага, супроцьпастаўлены былі „бытавыя фігуры рабочых, работніц, комсамолак, чырвонаармейцаў і матросаў“, а таксама і сялянскіх фігур „Сялянка з рыбай“, „Жня“, „Пастухі“ і інш. Такую спробу застаецца толькі шчыра вітаць і пажадаць, каб і наша фабрыка „Адраджэньне“ ўзялася за сучасную высока-мастацкі аформленую тэматыку.

Мастацкія сілы Беларусі, у прыватнасьці той-жа „Ромб“, павінны ёй дапамагчы ў гэтым. Чаму-б той-жа фабрыцы „Адраджэньне“ замест вырабляемых статуэтак, казачных гішпанцаў з гітарамі, балерын у пікантных позах—не паклапаціцца даць у рабочую кватэру копіі з прац беларускіх мастакоў, напрыклад, „Праца“ А. Грубэ і інш.

Чаму-б таму-ж „АХР“ альбо нашаму БДВ ня выдаць сэрыю мастацкі-аформленых з сучаснаю тэматыкаю малюнкаў на ўпрыгожваньне рабочае кватэры?

Ставячы пытаньне аб новай тэматыцы ў рэчах мастацкага аформленьня нашага быту, аб барацьбе паміж наядамі вэнэрамі, гішпанцамі, коцікамі, сланамі, з аднаго боку, і футбалістымі, рабочымі, чырвонаармейцамі, жнеямі, рыбакамі і мэталістымі, з другога боку, трэба дамагацца таго, каб усе гэтыя апошнія рэчы былі, папершае, высока-мастацкі аформлены (гэта задача нашых мастакоў) і побач з тым па сваёй цане былі даступны для шырокіх колаў рабочых (гэта задача нашае прамысловасьці), каб сваёю якасьцю маглі конкураваць з ахарактарызаванаю вышэй халтураю. Бяз гэтага наўрад ці што выдзе з барацьбы з закаранелымі мяшчанскімі традыцыямі і густам у справе мастацкага аформленьня быту.

На барацьбу з багамі і багінямі, мэфістофэлямі, коцікамі і інш. павінна высьці савецкая грамадзкасьць.

Пановаму, рэвалюцыйнаму, адпаведна з задачамі соцыялістычнага будаўніцтва будзем афармляць наш быт.

В. Бухаркін

ЛІТАРАТУРАЗНАЎЦЫ з Б. Дз. У.

Перад намі зборнік програм па прадметах, што выкладаюцца на літаратурна-лінгвістычным аддзяленьні Б. Дз. У. На вокладцы выданьня памечаны 1927-28 нав. год. Мы маем права думаць, што гэтыя программы вызначаны ня толькі для 1927-28, але таксама і для наступнага 1929-30 навучальнага году.

У сучасны момант нашу ўвагу прыцягвае толькі тая частка зборніку, якая мае непасрэднае дачыненне да пытанняў літаратуры. Там усяго 12 програм, складзеных профэсурай тутэйшага Унівэрсытэту, пры такім разьмеркаваньні працы:

Проф. *Барычэўскі*: 1) „Поэтыка“ і 2) Заходня-эўропэйскія літаратуры (дзьве программы—адна па літаратуры эпохі гандлёвага, другая—па літаратуры прамысловага капіталу).

Проф. *Замоцін*: 1) Расійская літаратура эпохі зьнішчэньня прыгоннай гаспадаркі. 2) Расійская літаратура эпохі прамысловага капіталу. 3) Мэтодыка выкладаньня літаратуры.

Проф. *Вазьнясенскі*: 1) Расійская літаратура эпохі прыгоннай гаспадаркі. 2) Расійская народная слоўнасьць (баявы эпас). 3) Мэтодолёгія вывучэньня літаратуры. 4) Гісторыя тэатру (курс факультэтыўны).

Проф. *Піотуховіч*: 1) Беларускі мастацкі фольклёр. 2) Новая беларуская літаратура.

Укладчыкі програм курсаў зьяўляюцца ў той-жа час і іх выкладчыкамі, так што мы маем права глядзець на гэтыя программы, як выяўленьне ідэолёгічнага profession de foi літаратуразнаўца ў Б. Дз. У.

Перш, чым заняцца сыстэматычным разглядам програм, паставім наступнае пытаньне: чаго мы павінны чакаць ад выкладаньня літаратуры ў Дзяржаўным Унівэрсытэце на 12-ты год Кастрычнікавае рэвалюцыі і 9-ты год існаваньня Унівэрсытэту? Мне здаецца—аднаго з двух: ці *адкрытага* прызнаньня марксысцкае тэорыі грамадзкіх зьяў за адзіна-навуковую тэорыю і, адпаведна з гэтым—пабудаваньня курсаў на цьвёрдай і прынцыпова вытрыманай аснове гістарычнага матэрыялізму; ці ня менш адкрытага разыходжаньня з гэтай доктрынай.

Уважаюць, і не бяз гунту, што правільнае вытлумачэнне прыняцця гістарычнага матэрыялізму прадстаўляе выключную цяжкасць, асабліва для асоб, якія на працягу шэрагу гадоў знаходзіліся ў палоне буржуазнай ідэалёгіі. Але нельга не згадзіцца і з тым, што за апошнія гады нязвычайнае развіццё марксысцкага літаратуразнаўства, выключнае ажыўленне на крытыка-літаратурным фронце, шырокая зацікаўленасць да літаратуры з боку мас — усё гэта вельмі палягчае перамогу паказанае цяжкасці. Спецыялісты-літаратуразнаўца, які *сур'ёзна і выразна* парашыў стаць на пазыцыі марксысцкае тэорыі, знойдзе моцнае падтрыманне і ня толькі ў кнігах, часопісах, але і ў *жывых* людзей.

Нажаль, даводзіцца канстатаваць, што пераважная большасць літаратуразнаўчых спэцаў выбірае нейкі сярэдні шлях. Яны не абвешчаюць сябе ворагамі марксызму, але і ня прымаюць яго ўсур'ёз, надзяючы на сябе *маску* спачування марксызму. Гэтага даволі, каб дзе-каго ашукаць і дзе да каго ўвайсці ў давер'е. Але пад больш ці менш лоўка зробленай маскай хаваецца сапраўдны твар ворага марксызму, які, адводзячы ад сябе падазрэнне ў анты-марксызме, з поспехам праводзіць ідэалістычныя погляды.

Уважлівы перагляд прыведзеных намі програм па літаратуры прыводзіць нас да тае бясспрэчнае высновы, што іх аўтары належаць да таго, найбольш распаўсюджанага тыпу літаратуразнаўцаў, што маскуюцца пад марксызм, за выключэнне хіба проф. Вазнясенскага, але аб ім далей.

Пачнем з самага выдатнага з іх, з Замоціна. Вось яго праграма па курсу расійскае літаратуры эпохі распаду прыгоннае гаспадаркі. Зьвернемся да „ўводнае часткі“:

„Мастацкая літаратура, як прадмет навуковага вывучэння. Мэтады яе вывучэння. Марксысцкі мэтад вывучэння мастацка-літаратурнае творчасці. Схэма прыстасавання(?) яго да аналізу твораў мастацкае літаратуры і да пабудовы літаратурнае гісторыі. Асноўныя моманты ў гісторыі літаратуры XIX ст. і месца ў ім перыяду літаратуры 40—80-х г. г., які вывучаецца. Літаратурная гісторыяграфія гэтага перыяду ў цэлым і ў асобных яго момантах і з'явах. Гэты-ж перыяд літаратуры ў асьвятленні расійскае марксысцкае крытыкі“.

Пабудова, як бачым, надзвычайна цікавая, менавіта, у сэнсе маскіроўкі. *Проблема мэтодологіі*, бязумоўна, зьяўляецца асноўнай у кожнай навуцы, бо ад выбранага мэтаду залежыць структура дысцыпліны і асьвятленне яе прыватных проблем. Як вядома, „марксысцкі мэтад вывучэння мастацка-літаратурнае творчасці“ зьяўляецца строга і пры гэтым *адзіным навуковым* мэтадам. Паста-ноўка пытання аб мастацкай літаратуры, як аб'екце навуковага

вывучэння, гэта ёсць у той-жа час довад патрэбы дапасавання гісторыка-марксысцкага метаду да зьяў літаратуры, бо бяз гэтага метаду ўсякія разважанні пра літаратурную творчасць будуць знаходзіцца па-за межамі навукі. Але для паважанага профэсара стан рэчаў выяўляецца ў некалькі інакшым сьвеце. Схэма яго разважанняў, прыблізна, такая: мастацкая літаратура ёсць аб'ект, пра які можна пабудаваць сыстэму неабходных і агульназначымых суджэнняў, якая складае науку аб літаратуры. Ажыццяўленне гэтае пабудовы мяркую дапасаванне шэрагу прыёмаў, як чыстатэхнічнага парадку, так і парадку сузіральнага. Адным з такіх прыёмаў схэм самага шырокага значэння зьяўляецца марксызм,—разгледзім і яго. Вось, напрыклад, якую схэму пабудовы літаратурнае гісторыі можна запрапанаваць, выходзячы з асноўных палажэнняў гэтага метаду і г. д. і г. д.

Ці прызнанне гэта марксысцкага метаду, яго абарона, яго прапаганда? Мне здаецца, што аўтар праграмы лоўка затушоўвае і пры тым чыста эклектычным спосабам сваю варожасць да марксызму.

Справа ў тым, што ў яго выкладанні выходзіць, што марксызм гэта адзін з многіх метадаў, які пры ўсёй сваёй выключнай каштоўнасці, у канцы канцоў надзвычайна добра *мірыцца* з іншымі метадамі. У крайнім выпадку, можна адвесьці яму найбольш пачэснае месца, але і толькі. Гэты недарэчны эклектызм рэзка дае аб сабе знаць у заключэнні ўводнае часткі. Літаратуры 40—80-х гадоў прысьвечана вялікая гісторыяграфія, у тым ліку і марксысцкая. І вось, замест таго, каб рашуча падкрэсьліць той антынавуковы характар усіх немарксысцкіх твораў і, разам з тым, высунуць на першы плян навуковую каштоўнасць працы аўтараў марксыстых (Плеханаў, Ленін, Фрычэ і інш.), замест гэтага проф. Замоцін піша: „Літаратурная гісторыяграфія гэтага перыяду ў цэлым і ў паасобных яго момантах і зьявах“. Гэты-ж перыяд літаратуры у *асвятленні расійскае марксысцкае крытыкі*.

Нясур'ёзны падыход аўтара праграмы да марксызму сказваецца самым сумным чынам і на асноўных частках яго курсу. Спрабуючы дапасаваць марксызм да агульнае характарыстыкі 40—60-х г. г., ён страшэнна скажае самую сутнасць гісторыка-матэрыялістычнага метаду: яго канкрэтна суцэльны характар. Так, напр., мы чытаем: „Саракавыя-пяцідзесатыя гады. Перыяд распаду прыгоннай гаспадаркі і шляхецкай культуры. Гаспадарчае жыццё і політычнае становішча. Грамадскія і ідэалёгічныя напрамкі. Літаратурныя плыні і крытыка“.

Марксызм заўсёды паўставаў супроць схэматызму і механізацыі грамадскіх зьяў. Той, хто думае, што гісторыка-матэрыялістычны

мэтад зводзіцца да пералічэння розных бакоў грамадзкіх зьяў, той глыбока памыляецца: нават характарыстыкай *узаемадзеяння* гэтых бакоў ня вычэрпваецца марксызм. Недаволі паказаць на тое, што гаспадарчае жыццё ўплывае на політычнае становішча, а політычнае становішча на гаспадарчае, і, што з усім гэтым неяк звязаны грамадзкія(!) і літаратурныя плыні. Конкрэтная і бягучая шматвобразнасць грамадзкіх зьяў пэўнага перыяду падпарадкоўваецца аднаму прынцыпу: гэта прынцып эканамічнае структуры грамады, г. зн. конкрэтная сытуацыя грамадзкіх адносін *паміж класамі*. Гэтая сытуацыя стварае ўвесь малюнак соцыяльных форм, супярэчлівых тэндэнцый, і яна-ж дадае ўсяму гэтаму адзінства. У праграме Замоціна мы ня бачым і намёку на такія *дыялектычны* і класавы падыход да перыяду 40—60-х г. г. Як аўтар уяўляе сабе аналіз індывідуальных зьяў гісторыка-літаратурнага парадку? З гэтым мы можам пазнаёміцца хаця-б паводле наступнага месца разьдзелу пра Ганчарова.

„А. Ганчароў у 40—50-х г. г. Яго раманы „Обыкновенная история“ і „Обломов“... Аналіз гэтых твораў з боку іх генэзісу, соцыяльных тэм, якія ў іх распрацаваны, аўтарскай ідэолёгіі і формальна-мастацкіх асаблівасцяў“.

Як бачым, пры распрацоўцы паасобных аўтараў Замоцін чатыры моманты лічыць кіруючымі: генэтыка літаратурных твораў, распрацоўка ў іх соцыяльных тэм, аўтарская ідэолёгія і фармальна-мастацкія асаблівасці. Гэтая мэтодологічная чацьвёрка надзвычайна добра ўскрывае эклектызм проф. Замоціна. Ну, ці-ж можна лічыць пытаньне аб паходжанні літаратурнага твору *істотна* адрозным у адносінах да проблем сацыяльных тэм, якія разьбіраюцца ў гэтым творы, а гэтую праблему—адрознай ад пытаньня пра аўтарскую ідэолёгію?

Калі пакінуць у баку прыхільнасць да дробязяў псыхічнага жыцця пісьменьніка, дык што-ж тады ў праблеме літаратурнай генэтыкі ня будзе пакрывацца ідэолёгіяй пісьменьніка аж да праблемы „*літаратурных запазычанняў*“? І хіба літаратурныя тыпы і соцыяльныя тэмы, носьбітамі якіх зьяўляюцца гэтыя тыпы, ня ёсць канкрэтызацыя ідэолёгіі іх творца-мастака, таксама як і гэты мастак ёсць індывідуальны выразнік грамадзкае сьвядомасьці і ідэолёгіі пэўнае клясы? І, потым фармальна-мастацкія асаблівасці літаратурных твораў, у якім сэнсе іх трэба разглядаць паасобна? Аўтар праграмы, як відаць, у гэтым пытаньні прытрымліваецца пункту погляду вядомага эклектыка проф. Сакуліна, паводле якога аналіз мастацкіх каштоўнасьцяў павінен весьціся роўналежна і незалежна ад аналізу соцыялэгічнага, што гэта два розных моманты аднаго твору. Шматлікія працы марксыстых літаратуразнаўцаў паказалі, што пра такую гетэропомію ня можа быць і гутаркі. Усё эстэтычна-

значнае ў мастацкім творы аж да яго граматыкі вынікае з аўтарскае ідэалёгіі.

Замоцінская схэма аналізу творчасці паасобных пісьменьнікаў, якую мы тут крытыкуем, адыгрывае ў яго ролю стандарту, які ён прыкладае да самых рознастайных літаратурных зьяў. Мы паказалі, што гэты стандарт ня мае нічога агульнага з марксысцкай тэорыяй літаратуры, што ён толькі груба мэханізуе жывую літаратурную зьяву, як суцэльны продукт клясава-абумоўленага стылю эпохі.

Правільнасць усяго сказанага намі г. зн. нашага зацверджання, што проф. Замоцін замест марксызму дае карыкатуру на яго, што ў сапраўднасці яго сыстэма наскрозь ідэалістычная, усё гэта лішні раз сьцьвярджаецца тымі навуковымі дапаможнікамі, якія ён рэкамендуе па курсу:

1) Гісторыя расійскай літаратуры XIX ст., пад рэд. Аўсяніка-Кулікоўскага т. т. I—V.

2) Е. Салаўёў, „Нарысы па гісторыі расійскай літаратуры XIX ст.“

3) Коган, „Нарысы па гісторыі новае расійскай літаратуры“ т. т. I—VI.

4) Назарэнка „Гісторыя расійскай літаратуры XIX ст.“

5) Замоцін „Саракавыя і шасьцідзесятыя гады“.

Такім чынам, на першым пляне фігуруе вядомы сваёю эклектычнасцю пяцітомнік Аўсяніка-Кулікоўскага (адным з супрацоўнікаў якога быў і Замоцін), потым ідуць нібы-та „марксыстыя“: Коган, Салаўёў і сам Замоцін.

Але-ж чаму, цікава, ня фігуруе ў якасці *неабходнага* дапаможніка Н. Ленін: „Разьвіцьцё капіталізму ў Расіі“; артыкулы Леніна і Плеханава пра Талстога; манаграфія Плеханава пра Чэрнышэўскага, „Дастаеўскі“ Пераверзева? Бяз гэтых прац ужо, сапраўды, пры ўмове марксысцкае прапрацоўкі курса гісторыі расійскай літаратуры 40—80-х г. г. абыйсьціся ніяк нельга. А вось Замоцін не ўспамянуў пра іх ніводным словам. Чаму? Адказ ясны.

У другой сваёй праграме—„Навейшая расійская літаратура (XIX і пач. XX ст.) Замоцін яшчэ далей стаіць ад марксызму, чымся ў разгледжанай ужо намі праграме. Для ілюстрацыі мы возьмем толькі адзін пункт, прысьвечаны лірыцы канца XIX і пач. XX в. Вось якія програмныя палажэньні высоўвае аўтар на гэтую тэму:

„Вершаваная поэзія канца XIX і пачатку XX ст. Сымбалізм, як пануючы напрамак эпохі, К. Бальмонт, Брусаў; аналіз з іх тэматыкі ў сувязі з эпохай і асабістым жыцьцём і характарыстыка мастацкі-формальных прыёмаў у іх паэзіі А. А. Блок. Творчы шлях Блока ў асноўных момантах. Зборнікі яго вершаў і паасобныя творы: соцыялёгічны і формальна-мастацкі аналіз іх“.

Ізноў гэтае адлучэнне жыцця эпохі ад асабістага жыцця мастака, як быццам такое менавіта прадстаўляе цікавасць для гісторыі літаратуры. Гэта механічнае і недыферэнцыйнае разуменне сувязі літаратурнай тэматыкі з „Эпохай“ і асабістым жыццём і гэтая роўналежнасць паміж соцыялёгічным і формальна-мастацкім аналізам літаратурных твораў!

Прагляд найбольш важнага разьдзелу праграмы — літаратуры паслякастрычнікавага пэрыяду — выяўляе яшчэ больш бязрадасны малюнак. Голае пералічэнне імён, пры абсалютнай адсутнасці соцыяльна-клясавага аналізу. І гэта ў наша бурнае дзесяцігодзьдзе, пры выключнай абвостранасці клясавага значэння і стракатасці літаратурных напрамкаў і групаванняў. Нідзе так рэзка ня выявілася чужасць аўтара гісторыка-матэрыялістычнай тэорыі, як пры складанні ўласна гэтага месца праграмы.

Спробы Замоціна падрабіцца пад марксызм, пры ўсёй яе няўдаласці, зьяўляецца досыць смелай, што-ж тычыцца яго калег, то ў іх адсутнічае нават і гэтая якасць: слабасць і палавіннасць іх спроб пайсці па дарозе марксызму кідаюцца ў вочы і наўрад ці каго змогуць ашукаць.

Возьмем, напр., праграмы проф. Барычэўскага. Пакінем у супакоі яго „Поэтыку“, дзе ўжо тут шукаць марксызма!, і зьвернемся да яго двух праграм па гісторыі заходня-еўропэйскіх літаратур. Першая з іх прысьвечана літаратурам эпохі гандлёвага капіталу, ахопліваючы, такім чынам, пэрыяд у 2500 г. ад Гомэра да Гётэ, і падзяляецца на 15 разьдзелаў.

Кожны аддзел папярэджае характарыстыка соцыяльна-эканамічных і політычных умоў моманту. Так, у першым разьдзеле мы чытаем: „Грэцкая літаратура. Соцыяльна-эканамічныя і політычныя ўмовы яе разьвіцця“...

У 2-м: „Рымская літаратура. Соцыяльныя і політычныя ўмовы яе эвалюцыі“...

У 3-м: „Агульная характарыстыка сярэднявечнай літаратуры. Панаваўшае натуральнай гаспадаркі. Фэўдальны лад“...

У 4-м: „Рост гарадзкой культуры. Соцыяльна-эканамічныя і культурныя прычыны пяршынства Італіі“...

У гэтым жа духу пачынаюцца і наступныя разьдзелы. Барычэўскі, як відаць, мяркуе, што прыстасаванне метаду гістарычнага матэрыялізму да літаратурнага жыцця заключаецца ў тым, каб пры вывучэнні пэўнай гісторыка-літаратурнай эпохі зрабіць ківок у бок эканамічнага, політычнага і культурнага жыцця гэтай эпохі, г. зн. прылажыцца да гэтых методолёгічных сьвятынь і затым ужо спакойна аддацца дробязнаму капанню ў літаратурных фактах, як

зьявах *sui generis*. На самай-жа справе, гэтыя факты для літаратуразнаўцы каштоўны толькі пастолькі, паколькі яны асьвятляюць клясавую барацьбу эпохі і актыўна на яе ўплываюць.

Словам, соцыяльна-экономічнае, політычнае, навуковае, філэзофскае *ets* жыццё і *жыццё літаратурнае* павінны паказвацца і разглядацца, як адно дыялектычнае цэлае. Але ці адчуваецца гэтая дыялектычная злучнасць у пабудове хаця-б наступнага больш важнага разьдзелу:

9. „Рост гандлёвае магутнасці ў Англіі XVI ст. тэатр Елізаветынскай эпохі. Клясычная і народная плынь у ангельскай драме. Асоба Шэкспіра з Стратфорду.

Бэконаўская тэорыя. Найноўшыя тлумачэньні пра аўтара Шэкспіраўскіх твораў. Яго політычныя сымпатыі. Стыль Шэкспіра. Агульны агляд яго творчасці. Сонэты. Камедыі. Аналіз галоўных трагэдый Шэкспіра. Значэньне Шэкспіра ў гісторыі новай драматургіі“.

Такім чынам, мы маем спасылку на рост гандлёвай магутнасці Англіі ў XVI ст., факт, бязумоўна, бясспрэчны, але які сам па сабе патрабуе тлумачэньня і, галоўнае, канкрэтнага і сыстэматычнага аб'яднаньня з пэўнымі зьявамі грамадзкага жыцця, у тым ліку і літаратурнымі.

Ітак, спасылка на пэўны гаспадарчы факт у сувязі з спасылкамі на *дробязі* асабістай біяграфіі аўтара „Вэнэцыянскага купца“ плюс аналіз яго „стылю“—вось і ўсё. Але паміма таго, што такім чынам, гіганцкае літаратурнае зьявішча, аб'яднанае іменем „Шэкспір“, навукова ня вытлумачыш, паміма гэтага—Шэкспірам ангельская літаратура эпохі *гандлёвага капіталу* ня вычэрпваецца. Аўтар праходзіць каля такіх волатаў, як Марло, Джонсон, Спэнсэр, ён зусім не закранае традыцый ангельскай літаратуры, традыцый, як вядома, надзвычайна важных і цікавых. Мы-ж не адчуваем у яго програмных палажэньнях ніякай гістарычнай пераемнасці зьяў, ніякага паказаньня на ўзаемадзеяньне нацыянальных літаратур. Дзякуючы гэтаму, ня толькі аб'яднаецца і скрываецца літаратурнае жыццё эпохі, але і робіцца наогул немагчымым усебаковае і дыялектычнае тлумачэньне найбольш буйных зьяў гэтага жыцця, як, напр., „Шэкспір“.

Ці вазьмеце праграму па гісторыі заходня-эўропэйскай літаратуры, эпохі прамысловага капіталу.

Здавалася-б, час асабліва спрыяючы для вытлумачэньня яго ў духу сапраўднага марксызму. І Барычэўскі тут ня быў-бы адданы самаму сабе. Адзін „Капітал“ Маркса мог-бы паслужыць яму каштоўным падручнікам, але наш профэсар і ведаць нічога ня хоча, апрача свайго *штандарту*—„Соцыяльна-экономічныя і політычныя

ўмовы“, пра якія ён, як мы ўжо ведаем, кажа толькі для адводу вачэй. А таму ня будзем спецыяльна спыняцца на яго другой праграме, яе недахопы такія-ж, як і ў першай праграме. Пакінем Барычэўскага і праройдзем да Вазьнясенскага.

З усіх аўтараў праграм, што разглядаюцца намі, проф. Вазьнясенскі зьяўляецца найбольш далёкім марксызму. Яго бадай можна назваць *адкрытым ворагам марксызму*. Скрозь ідэолёгічную пазыцыю гэтага профэсара лягчэй за ўсё прасачыць па праграме яго „Мэтад-лёгіі вывучэння літаратуры“. Яна складаецца з трох разьдзелаў:

1. Тэорытычныя пытаньні.
2. Мэтоды навукі, літаратуры і клясыфікацыі іх.
3. Пастраеньне навукі пра літаратуру.

У першай частцы разглядаюцца такія праблемы, як паняцьце мэтодольгіі і лёгікі(!) літаратуры, лёгікі агульнай і прыватнай; праблема „гістарызму“(!) у гісторыі літаратуры, ступень „навуковасьці“(!) навукі аб літаратуры, тыпы навук: навукі, якія ідэалізуюць і індывідуалізуюць, ідэаграфічныя і номатэтычныя; праблема формы і зьместу; два пункты погляду на гэтую праблему—эстэтыка—псыхолёгічная і эстэтыка—лінгвістычная.

Здаецца, досыць! Нават нячуламу носу робіцца немажлівым густы і цяжкі пах ад трупаў Віндэльбанда, Рыхкerta, Хвастова і г. д. і г. д. Але гэта яшчэ ня самае страшнае.

Зазірнеце ў другі разьдзел, і вы там прачытаеце:

„Мэтады навукі пра літаратуру і клясыфікацыя іх“:

1. Групоўка мэтадаў навукі пра літаратуру ў працах А. М. Ехлава, Пэрэтца, Сіпоўскага, Архангельскага, Белецкага, Кельтуялы, Сакуліна, Корбута, Мэркера, Вайнгарта.

Клясыфікацыя аўтара! Канстатаваньне і экзэгетаваньне ў навуцы пра літаратуру.

а) Мэтады, якія канстатуюць. Мэтад філёлёгічны.

б) Мэтады, якія канстатуюць ідэёвасьць твораў. Псыхолёгічны мэтад. Псыхааналітычны мэтад Фрэйда.

в) Мэтады этычны і публіцыстычны.

г) Мэтады, якія канстатуюць формы твораў. Эстэтычны мэтад; два моманты ў яго гісторыі: „крытычны“ (апрыорны) і „навуковы“ (апостэрыорны); мэтад „формальны“ або „морфолёгічны“.

2. Мэтады экзэгетуячыя.

а) Культурна-гістарычны мэтад Тэна.

б) Мэтад эвалюцыйны і выкладаньне яго ў Карэева, Плотнікава, Брунэцэра.

в) Гісторыка-політычны мэтад.

г) Мэтад соцыялэгічны (марксысцкі) і яго асноўныя прынцыпы. Адносіны літаратуры да зьяў эканамічнага, клясавога і культурнага парадку(?) (падкрэслена намі. В. Б.) Два тлумачэнні марксысцкага мэтаду—Пляханаў, Фрычэ. Адносіны марксызму да формалізму. *Мэтад формальна-соцыялэгічны.*

д) Філёзофскі мэтад: два пункты гледжання ў галіне пабудовы філёзофіі літаратуры. Крантц, Салаўёў—Андрэевіч і інш.

е) *Гістарычны мэтад* (!), яго зьмест.

ж) Мэтад параўнальны...

Падрахунак клясыфікацыі мэтадаў.

Мы пазбавім чытача ад вытрымак з трэцяга разьдзелу праграмы: „Пабудова навукі аб літаратуры“. Гэта было-б занадта жорстка... Ужо і прыведзенага даволі, каб зьдзівіцца тымі праўленьнямі Б. Дз. У., якія дагэтуль трымалі і трымаюць профэсара з такой варожай нам ідэалёгіяй. Вучоны(?), для якога марксызм, ды яшчэ пры гэтым бязбожна скажоны, адзін з мноства мэтадаў, гэты вучоны „спэц“ на працягу 8 год духоўна раскладаў і дагэтуль раскладае рабоча-сялянскае студэнцтва.

У заключэньне нам застаецца сказаць некалькі слоў аб праграме проф. Піотуховіча.

У курсе „Беларускі мастацкі фольклёр“ ён уступае ў спаборніцтва з Вазьнясенскім і досыць ўдала. Так, у агульнай частцы праграмы мы сустракаем вялікі сьпіс школ і імён, якія прысьвяцілі сябе распрацоўцы пытаньняў паходжаньня і сутнасьці мастацтва наогул і народнае мастацкае творчасьці ў прыватнасьці. Тут упамінаюцца Дарвін і Шыльер, Гастон, Порас і Анічков, Весаляўскі і Катлярэўскі, шмат вялікіх і бадай неведомых імён, за выключэньнем... *Пляханава*. Нельга думаць, што ўкладчыку праграмы засталіся неведомымі славутыя „Пісьма без адрэса“, у якіх закладзены асновы строга матэрыялістычнага разьвязаньня праблемы „Паходжаньня мастацтва“.

Але профэсар пагардліва абыходзіць марксызм. Замест гісторыка-матэрыялістычнаму тлумачэньню зьяваў народнае творчасьці, ён аддае перавагу разважаньням ангельскіх і фінскіх „спэцыялістаў“ па фольклёру. Разглядаючы спэцыяльную частку яго праграмы (асабліва роды і віды мастацкага фольклёру), мы зрэдку знаходзім паказаньні на *соцыяльныя асновы* фольклёрных зьявішчаў. Але што разумее Піотуховіч пад соцыяльнымі асновамі? Трэба сказаць, што аўтар праграмы чатыры мэтады лічыць кіруючымі пры вывучэньні поэтыкі беларускага фольклёру, менавіта: мэтад соцыялэгічны, культурна-гістарычны, параўнальны і формальна-мастацкі. Аб спэцыяльна соцыялэгічным мэтадзе, г. зн. аб адшуканьні спэцыяльных асноў

фольклёру мы можам даведацца хаця-б з заключнага параграфу, аддзелу, прысьвечанага абрадавай поэзіі. Даўшы клясыфікацыю розных абрадаў і апісаўшы іх надворнчыя формы і мотывы—аўтар пераходзіць да „аб'яднаючага сынтэзу“ адносна абрадавай поэзіі. Вось што мы чытаем пра гэта: „Соцыяльная аснова абрадавае поэзіі; сувязь яе з рознымі момантамі грамадзкага жыцця (паляваньне, жывёлагадоўля, земляробства). Моманты клясавае дыфэрэнцыяцыі ў абрадах (князі, баяры, простыя людзі). Гісторыка-культурныя напластаванні ў абрадавай поэзіі (магія, рэлігія, разьвіцьцё сям'і і г. д.). Мастацкі бок абрадавае поэзіі, рысы сынкрытызму ў ёй“. Такім чынам, мы маем тут канкрэтны выпадак прыстасавання мэталёгічнае схэмы Піотуховіча. Соцыяльныя асновы абрадавае поэзіі зводзяцца, як бачым, да констатаваньня сувязі яе соцыяльнага жыцця і адбіваньня ў ім зьяваў клясавае дыфэрэнцыяцыі. Але вось магічны элемент у абрадах, момант сямейных адносін—усё гэта адносіцца ўжо не да соцыолёгічных асноў абрадавай поэзіі, а да гісторыка-культурных напластаваньняў у ёй. Дзіўны падзел, ня кажучы ўжо пра тое, што ён ня мае ніякага дачынення да „соцыолёгічнага“ мэтаду марксысцкае школы, з якой Піотуховіч, між іншым, і ня лічыцца; гэта-ж у яго праграме такія словы, як марксызм, гістарычны матэрыялізм, дыялектыка зусім адсутнічаюць.

Ці возьмем „санкрэтызм абрадавае поэзіі“. Гэта-ж ня толькі яе мастацкая асаблівасьць, але і паказальны момант соцыяльнае псыхолёгіі. Дарэмна было шукаць у праграме Піотуховіча якіх-небудзь паказаньняў на гэта. Куча мэтадаў, мэханічнае счэпленьне самых рознастайных момантаў, вось што мы знаходзім у „аб'яднаючым сынтэзе адносна абрадавае поэзіі“. І акрамя таго, ці-ж гэта навукова,—адводзіць аналіз соцыолёгічных асноў пад канец, калі ад гэтага аналізу залежыць выяўленьне існасьці абрадавае поэзіі, яе клясыфікацыя і нават апісаньні самых фактаў.

У праграме „Новая беларуская літаратура“ Піотуховіч прыбягае да соцыолёгічнага мэтаду больш часта і сыстэматычна, час-ад-часу разбаўляючы яго мэтадам гісторыка-культурным і формальна-мастацкім. Так, схэма пэрыядызацыі гісторыі новае беларускае літаратуры будзецца на соцыолёгічнай аснове. Новая беларуская літаратура падзяляецца на тры пэрыяды:

- I. Літаратура эпохі прыгоннае гаспадаркі.
- II. „ „ распаду і ліквідацыі прыгоннае гаспадаркі і
- III. „ „ рэвалюцыі 1905—1906 г. г.

Гэтая пэрыядызацыя наогул правільная, але ці ўтрымліваецца аўтар праграмы на сваёй соцыалёгічнай пазіцыі? Беглы агляд

зьместу праграмы прымушае нас адказаць на гэтае пытаньне адмоўна. Намеціўшы ў 1-м разьдзеле малюнак політыка-эканамічнага і культурна-ідэалягічнага жыцця Беларусі эпохі прыгону, Піотуховіч дае аналіз форм мастацкіх плыняў эпохі: класіцызм, сентыменталізм і г. д. і г. д., у сувязі з найбольш тыповымі прадстаўнікамі гэтае эпохі. Але пры поўнай амаль адсутнасці ясных паказанняў на сувязь гэтых тыпаў з сацыяльна-эканамічным бытам, а бяз гэтых-жа паказанняў па-збаўлена ўсякага сэнсу ўводная характарыстыка эканомікі і ідэалёгіі прыгоннай Беларусі. Бо відавочна, што заўвагі накшталт наступных:—„б) Сентыментальна-утопічнае народніцтва, яго сутнасць і сацыяльныя асновы“—яшчэ зусім недастаткова для таго, хто хоча карыстацца гісторыка-матэрыялістычным метадам у літаратуразнаўстве. Але справа ў тым, што проф. Піотуховіч, як мы ўжо адзначалі, зусім ня хоча ім карыстацца і, каб схаваць гэта, ён прыбігае да такога няпэўнага тэрміну, як „соцыялёгічны“ метада.

У 2-м разьдзеле праграмы, прысьвечаным эпосе распаду і ліквідацыі прыгоннае гаспадаркі—ад сацыялёгічнага метаду не застаецца амаль нічога, апрача паказанняў на народніцтва, а ў трэцяй і заключнай частцы яго сьлядоў і зусім няма. Перад намі толькі пералічэньне літаратурных імёнаў, аналіз кампазыцыйных прыёмаў, стылю і г. д.

Такім чынам, беглы агляд праграмы па літаратурных дысцыплінах, якія выкладаюцца ў Б. Дз. У., паказваюць нам, што на гэтымі дэалягічным фронце нашага ВУЗ'у становішча далёка ня зусім добрае. Марксызмам там яшчэ і ня пахне, затое эклектыкі і ідэалізму хоць адбаўляй. У сучасны момант гэта наўрад ці можа быць цяжкім, патрэбна нейкая істотная зьмена, якая на бліжэйшы час павінна зьвесціся хаця-б да ажыўленага абгаварэньня ўзьятых у гэтым артыкуле пытаньняў, як у сьценах Б. Дз. У., так і па-за межамі яго, бо ўплыў Б. Дз. У. далёка не абмяжоўваецца яго сьценамі.

Проф П. БУЗУК

НЕКАЛЬКІ СЛОЎ АБ ЛІТАРАТУРНЫМ ЖЫЦЦІ ЗАХОДНЯЕ УКРАЇНЫ

У складзе інтэлігенцыі Заходняй Украіны і ў характары літаратурнае творчасці выразна заўважваецца клясавая дыферэнцыяцыя, што прымушае нас яшчэ раз успомніць словы Леніна, што ў кожнай нацыі ёсць дзве нацыі, у кожнай культуры—дзве культуры.

Па-першае, у ёй трэба заўважыць паметную плынь „раджанафільства“ (саветафільства). Да гэтае плыні адносяцца акадэмік К. Студынскі і профэсар І. Сьвянціцкі, удзельнікі Дзяржаўнай Правапіснае Камісіі, якая ў 1927 годзе адбылася ў Харкаве пад старшынствам Камісара Асьветы т. Скрыпніка. Першы з названых асобаў акад. Студынскі, між іншым, выступаў на першым зьездзе славянскіх філёлёгаў, які адбыўся ў кастрычніку гэтага году ў Празе. У сваёй прамове ён падкрэсьліў вялікі ўзрост культурнага жыцця на савецкай Украіне, чым асабліва абурыву польскіх вучоных і эмігрантаў. Бясспрэчна, сярод радзянафілаў ёсць і такія, якіх мы вызначылі-б, як нацыянал-дэмократаў, якія „прымаюць савецкую ўладу пастолькі, паскольку яна вырашала нацыянальнае пытаньне, дзеля якой яны мірацца з дыктатурай пролетарыяту, якая, аднак, зьяўляецца чужой іх настроям і псыхолёгіі“.

Гуртуюцца прыхільнікі савецкай Украіны навокал тоўстага часопісу „Нові шляхи“, тыпу харкаўскага часопісу „Чырвоны Шлях“; на чале рэдакцыі гэтага часопісу стаіць вядомы пісьменьнік Крушальніцкі.

Перагледжваючы апошні (6-сты) нумар гэтага часопісу, які ляжыць перада мною, можна ўбачыць, што ён блізка стаіць і да групы пролетарскіх пісьменьнікаў Заходняй Украіны; на старонках часопісу зьмешчаны творы нават сяброў рэдакцыі органу пролетарскіх пісьменьнікаў „Вікна“ — Калынчука, Бобынскага. Ёсць у складзе супрацоўнікаў данага часопісу і такія, якіх мы назвалі-б украінскімі зьменавахайцамі. У сувязі з гэтым цікава хоць-бы ўспомніць артыкул Крушальніцкага аб Сьпірыдоне Чыркасэнку; заканчвае аўтар агляд творчасці гэтага пісьменьніка словамі

аб яго цягаценьні на Ўсход,—і грамадзянін Чэркасэнка, кажа ён, знойдзе шлях да працы ў родным краі. Цікавая інфармацыя аб наведзінах Львова акад. Скрыпнікам, Камісарам Асьветы на Украіне. Сваім дакладам аб культурным жыцьці Савецкай Украіны ён узварушыў Львоўскую украінскую інтэлігенцыю.

Частка з іх яшчэ мацней пацягнулася на Ўсход, другая частка яшчэ больш абурылася, яшчэ больш стала дрыжэць пры думцы аб небясьпецы, якая на іх насоўваецца.

Спынімся дакладней на літаратурным аб'яднаньні Заходня-Украінскіх пролетарскіх пісьменьнікаў, аб якім у нас мала ведаюць¹⁾. Выпускаюць яны штомесячную часопісь „Вікна“, да рэдкалегіі якой належаць В. Бобынскі, Калынчук, Козланюк, Тудор і Яран. Пачалі „Вікна“ выходзіць у сьвет з лістападу 1927 г.

Каб асьвятліць твар гэтага часопісу, скажам некалькі слоў аб арганізацыйных момантах у дзейнасьці яго ўдзельнікаў.

У першым-жа нумары рэдакцыя тлумачыць пахаджэньне назвы „Вікна“.

„Трэба іх (г. зн. вокан) нам вялікіх і ясных, трэба іх нам пабольш, трэба іх нам як найхутчэй! Трэба іх нам адчыніць ва ўсю шырыню, як найшырэй.

Бо ўжо даўно, ужо даўно мы задыхаемся ў важкай смуроднай атмасфэры, бо ўжо даўно не даходзіць да нашага вуха шум буйнага бунтарскага жыццёскага мора“.

Аб гэтай назьве „Вікна“ рэдакцыя часта нагадвае чытачом:

„Наш дэвіз „Прорубуємо вікна“,—і з гэтага вынікаюць галоўныя задачы і мэты нашае працы, піша рэдакцыя у № 5 за першы год.

Прарубаем іх на літаратурна-мастацкі ўсход, дзе ў абставінах соцыялістычнага будаўніцтва кладуцца асновы ўсепролетарскага пісьменства і мастацтва будучыні.

Прарубаем іх на літаратурна-мастацкі захад, а менавіта пролетарскі захад, дзе ў абставінах барацьбы з капіталізмам выбухаюць з нізоў чырвоныя крыніцы пролетарскага пісьменства“.

Сваёй першай задачай рэдакцыя лічыць клясавую дыфэрэнцыяцыю, клясавую вытрыманасьць: „У поўнай сьведомасьці мэтазгоднасьці і неабходнасьці гэтага ўчынку мы імкнемся да распаду украінскага пісьменства на заходніх землях. Мы падкрэсьліваем хлусьлівасьць слоў аб літаратурным адзінстве нацыі. Бо што для нас можа быць больш чужым, як „Мазэпа“ роднага Лепкова і, што можа быць

¹⁾ Успаміны аб іх творчасьці трапляюцца ў часопісах Сав. Украіны, а таксама ў артыкуле К. Дзятка „Literatura ukraińska pod zaborem polskim (Kultura mas, Масква, 1929, № 1—2); там-жа чытач зможа знайсці і аб плынях рэакцыйнае Зах.-Украінскае літаратуры.

больш родным, як „Вагонь“ чужога Барбюса? Ідзем сьвядома да распаду украінскага пісьменства на верх і ніз, ідзем да яго аднаўленьня па нізах“ (№ 7 за першы год).

У сувязі з пастаўленымі задачамі клясавай дыфэрэнцыяцыі на захадзе рэдакцыя асуджае дыфэрэнцыяцыю па мясцоваму пахаджэньню на ўсходзе Украіны: яна абурваецца супроць утварэньня групы заходня-украінскіх пісьменьнікаў на Савецкай Украіне; гэты ўчынак ёй здаецца зусім незразумелым (гл. арт. „Розбийте мури Гетта“ ў № 4 за 1929 г.). Праўда, гэтыя пісьменьнікі заходня-украінскага пахаджэньня на Савецкай Украіне заяўляюць аб тым, што яны ўліваюцца ў агульную пролетарскую украінскую літаратуру. „Але навошта тады было аддзяляцца?—з іроніяй запытвае рэдакцыя „Вікан“.—Толькі для таго, каб было пазьней, што ўліць?“

Зразумела, што для заходня-украінскай пролетарскай групы пісьменьнікаў колектывізм працы, мэтады працы, якія можна выпрацаваць, выкаваць у колектывнай творчасьці, зьяўляецца першачарговым пытаньнем. Яны імкнуцца склікаць нараду заходня-украінскіх пролетарскіх пісьменьнікаў, якая, нарэшце, і адбылася ў траўні гэтага году. Аб сваіх задачах і мэтадах працы яны і абвешчаюць у сваёй дэкларацыі, надрукаванай у № 6—7 за другі год. Яны яшчэ раз паўтараюць у гэтай дэкларацыі аб тым, што стаяць на глебе пролетарскае ідэалёгіі, абаснаванае Марксам і вялікімі практыкамі сучаснага паслядоўна-марксысцкага пролетарскага руху. Але нарада загадзя і рашуча адкідае закіды ёй у вузка-партыйным падыходзе да зьяў літаратуры і мастацтва. Яна сьцьвярджае, што дыялектычна-марксысцкі падыход да зьяў прыроды і грамадзкасьці адкрывае перад пісьменьнікам глыбокі погляд на жыццё. Далей нарада заяўляе, што пролетарскае пісьменства, якое жыве ў абставінах усебаковага прыгнечаньня мас гарадскога і вясковага пролетарыяту, павінна адбіваць гэтае прыгнечаньне і барацьбу за вызваленьне. Падкрэсьліваючы, што літаратурнае пролетарскае аб'яднаньне гуртуе, галоўным чынам, моладзь, нарада пісьменьнікаў спадзяецца на падтрыманьне гарадскога і вясковага пролетарыяту, а таксама на падтрыманьне блізкае да пролетарыяту інтэлігенцыі, якая гатова аддаць справе ўзросту заходня-украінскай пролетарскай літаратуры свой асьветны вопыт, здабыты на кошт рабочага і селяніна. У канцы свае дэкларацыі нарада шле братэрскае прывітаньне літаратурным організацыям Савецкага Саюзу і паасобку Савецкай Украіны, а таксама і прывітаньне пролетарскім пісьменьнікам па-за савецкіх краін.

Пастаўленыя задачы і мэтады організацыя заходня-украінскіх пролетарскіх пісьменьнікаў імкнецца ажыццявіць на кожным кроку. Моладзь, аб'яднаная ў гэтай організацыі, імкнецца вучыцца і

дапамагаць узаемна адзін другому ў сваёй колектыўнай творчасці. Ёмкнучыся да клясавае вытрыманасці зместу сваёй творчасці, заходня-украінскія пролетарскія пісьменьнікі дбаюць у той самы час і аб форме, яны клапацяцца аб мастацкай вартасці сваіх твораў, аб чым сведчаць розныя лёзунгі і заклікі на старонках часопісу. Яны абвешчаюць спаборніцтва на ўтварэнне цікавага „вострасюжэтага“ апавядання. Мастакі музыкі і інш., кажуць яны ў другім месцы, маюць сваю школу, павінны яе мець і пісьменьнікі. Клопаты аб форме кідаюцца ў вочы нават у вагальным выглядзе часопісі; адхіляючыся ад традыцыі, рэдакцыя свае лёзунгі, абвесткі і заглавак часопісі друкуе празрыстай фарбай на фоне надрукаваных ужо на старонках часопісі твораў.

Скажам цяпер некалькі слоў аб самай прадукцыі пісьменьнікаў, якія гуртуюцца навокал „Вікон“. Як заўсёды бывае ў часопісах, першае месца і ў „Вікнах“ па колькасці прадукцыі займае бэлэтрыстыка. Ня мала даў апавяданняў М. Калынчук, адзін з сяброў рэдкалегіі: ён нярэдка ў сваіх творах пашырае геаграфічныя рамкі літаратуры: апісвае ня толькі рабочага і селяніна свае краіны. У мастацкім апавяданні „Червоны шалік“ аўтар апісвае адзін з момантаў Парыскае Камуны і версальцы забіваюць 4-гадовую Жанну, якая начпіла на сябе чырвоную хустку.

З жыцця іншых краін узята і апавяданне С. Ярэмы „Призналась“. Важная пані англічанка, едучы да ювеліра, падвозіць сваю швачку, але ўжо ў ювеліра заўважае, што з ёй няма яе дыяменту. Западозрыўшы дзяўчыну швачку, яна заяўляе агенту розшуку, які якраз трапіўся ў ювеліра. Але дома яна знаходзіць і персцяг і дарагі камень. Хоча яна паведаміць аб гэтым агенту, але ён ёй звоніць аб тым, што швачка ўжо прызналася: ён давёў яе да прызнання катаваннем...

Але, зразумела, пераважаюць творы, прысьвечаныя блізкай аўтарам рэалістасці. Не малую прадукцыйнасць выявіў другі сябра рэдакцыі Козланюк. Пераважаюць у яго сялянскія мотывы, пры чым вёска змалёўваецца часта ў творах гэтага пісьменьніка ў яе клясавай распастанасці. Асабліва заслугоўвае ўвагі яго апавяданне „Біля меду“ (Каля мёду). У садзе пад дрэвамі, каля вульляў сабралася вясковая бедната галіцкае вёскі і вядзе гутарку на розныя тэмы, заядаючы яе хлебам, які яна мачае ў міску з мёдам. За кожным шматком дзядзёк выціраюць далонямі губы і вусы, якія наежыліся, як іржышча. Рана ці позна, а гутарка прайдзё на тую краіну, дзе няма ўжо паноў, на тую краіну, якая даўно ўжо запрапанавала паном іншых краін у сапраўднасці спыніць усякія войны.—Ну, што-ж на гэта паны?...—Ну, зразумела, што!.. Пан,

бачыце, заўсёды панам так і здохне... Ён адказаў: добра-добра, разброімся, а сам у гэты час майструе новыя кулі і хавае іх за пазуху.—Ну, а яшчэ што газэты пішуць?—А пішуць, што народ вельмі на сьвеце варушыцца. Супроць вайны і супроць няволі робіць народ ліворуццю. Даволі панства, даволі зьдзеквацца над намі,—кажа народ паном. Хочаце жыць—працуйце і кармецеся так, як і мы. Вось так і ў Кітаі казалі людзі...—У Кітаю? Гэта тыя людзі з коскамі, з маленькімі вачыма, якіх мы, кум Рыгор, на вайне бачылі? Замаўчалі сяляне, а над вульямі пчола гудуць ды гудуць і навявае гэтае салодкае гудзеньне сялянам думку аб тым, што скоро ўвесь сьвет зробіцца такім цудоўным і салодкім вульлем у сонешнім моры, а людзі будуць у ім пчоламі.

Вельмі каляровая, сакавітая мова герояў гэтага пісьменьніка з усімі асаблівасцямі галіцкіх гаворак. Але мова самаго аўтара, як і іншых удзельнікаў „Вікон“, агульная з мовай Усходняй Савецкай Украіны: адмаўляюцца яны ад „галіцызмаў“ нават у правапісе.

Пладзючы і трэці сябра рэдкалегіі—Тудор—аўтар некалькіх апавяданняў: „Марыя“, „Жовтень“ („Кастрычнік“) і інш. Асабліва, варта ўспомніць аб першым. У ім пісьменьнік дае яскравы малюнак падпольнага жыцця рабочых у Заходняй Украіне, апісваюцца арышты, грубасці герояў дэфэнзывы, а з другога боку—барацьбіты рабочыя. Хворую цяжарную Марыю таксама пацягнулі ў турму, калі-ж выпусцілі, яе прыветна прытуліла сям'я беднага рамізьніка-яўрэя.

Сялянскія мотывы, як мы зазначалі, у бэлетрыстыцы „Вікон“ пераважаюць: як аўтар апавяданняў сялянскага жыцця, заслугоўвае яшчэ ўвагі Мызынец. У яго творы „Найміт“ ужо ня зблытаеш прадстаўнікоў розных вясковых клясаў; з аднаго боку, тут змаляваны кулак, які эксплёатуе батрака, не дае яму есці і пасья таго, як ён позна вечарам варочаецца з поля, ён зноў яго гоніць, каб ён ноччу пасьвіў коні; з другога боку, выводзіцца ў апавяданні найміт, які ня вытрымлівае зьдзекаў і кідае працу ў кулака. У апавяданні „Вялікдзень“ апавядае Мызынец аб тым, як поп запатрабаваў ад сялян па злотаму за тое, што ён асьвечыў кулічы. Калі сяляне адмовіліся, тады поп пагразіў, што ў іх у горле застане кавалак, калі яны пачнуць есці несьвянцонае. А каб табе язык адняла за гэтыя словы,—лаяліся сяляне, разыходзячыся.

Пераходзячы да поэтаў, мы ўбачым, што яны таксама спэцыялізуюцца або на змаляваньні сялянскага, або на змаляваньні рабочага жыцця. Чытаючы гэтыя вершы, міжвольна прыходзіш да параўнання з поэзіяй літаратур савецкіх краін, прысьвечаных тым-жа рабочым, тым-жа сялянам, але ўжо вольным, шчаслівым. У той час, як у

при шевськім варстаті,
і все шие, пристукуе
та журиться з розпукою,
де б тих грошей взяти.
Сидить зранку, сидить день,
сидить аж до ночі...
Зігнувсь, скорчивсь, постаривсь,
не бачить на очі...
Слабий, босий і голодний
віка доживае.
Всім він лишній, всі минають...
Що-ж він з того мае,
що все життя працовав
при шевськім варстаті?
Пальцем лоба постукуе,
турбується з розпукою.
де-б то хліба взяти.

Такім-жа характэрным будзе і верш В. Бобынскага ¹⁾ „Швачка“
(№ 11 за першы год); шые яна для таго, каб у новай, шоўкавай
сукенцы заўтра іншая, як ружа, зьбірала-б усьмешкі:

Швидко мига стопка,
біга човник швидко,
бліскае машина срэбным
колінцем.
В'эцца біла нитка,
в'эцца і снуецца,
на ткання кладзецца
колінце за колінцем.
Тихо в мене в хаті,
в цілім місті тихо—
всі пішли вже спати, набіраць сил.
Спляць собі багаті—
Іх не знае лихо,
іх минае лихо,
горе-чорнокрыл.
Швидко мига стопка,
біга човник швидко, і т. д.
Бліскае машина,
і вона працуе—

¹⁾ З іншых твораў гэтага пладзючага пісьменьніка асаблівае ўвагі заслугоўвае яго рэвалюцыйная баллада аб Сакко і Ванцэцці.

добре натомилась за робочий день.

І вона холодна.

мабуть, втому чує,
вже робить не годна
на чужих людей.

Швидко мига стопка...

і т. д.

Завтра у біленькій

шовковій суконці

друга чар розсипле, усміхи збере,

Як троянда біла

в золотому сонці.

Не одному серце

тьохне і замре.

Швидко мига стопка...

Ніжно-б доторкнутись

до м'якого шовку,

голову схилити і заснуть.. заснуть...

в сні пришла-б матуся,

гладила-б головку,

як колісь дитині

гладила до сну.

(Зноў рэфрэн).

Сон по хаті бродить,

сонну втому сие,

голову обкутав у м'який покров...

шовком... шовком... шовком

тулить сонні віі...

Мить і біль пекучий

і на пальці кров...

(Зноў рэфрэн).

А вось малюнак з жыцця вясковай беднаты ў вершы „Зіма“ Міраславы Сопілки (у тым-жа нумары).

Галодны хлопчык пытае матулю, чаму да іх ня прыдзе ніколі ні бог, ні сьвяты Мікола, аб якіх яму казала бабуся; на гэта маці адказвае:

„Не плач, мій сынку любий,

і не молись ніколі;

для бідных нема бога,

ні сьвятого Миколи!

Лиш для багатых, синку,
бог добрый і прывітний...
Не плач. Не все ми будем
голодні і нужденні,—
колись і ми здобудем
для себе хліб щоденний.
Колись і нам заблісне
сонце над головами;
біда, як лід, розпрісне
під нашымі рукамі!

Ёсць на старонках „Вікон“ і драмы („Пурга“ Калынчука, „Дон-Кіхот“ з Етенгайму“ Я. Галана).

Зварочвае ўвагу на сябе і аддзел крытыкі. У сэрэй крытычных артыкулаў „Ланцетом у чырак“ Бобынскі вядзе бязьлітасную барацьбу з Данцовым і іншымі заходня-украінскімі фашыстамі, якія нападаюць на пролетарскую літаратуру Заходняй Украіны.

Заканчваючы нашу агульную характарыстыку „Вікон“, адзначым і тое, што ў гэтай часопісі добра пастаўлен аддзел літаратурнае інфармацыі. Рэдкалегія „Вікон“ прагавіта сочыць за літаратурным жыццём Савецкае Украіны, змяшчаючы на старонках яе творы Панча, Куліка, Мікітэнкі, Бажана і інш. Яна паведамляе заўсёды аб новых фільмах ВУФКУ, якія дарэчы, трэба сказаць, маюць вялікі поспех на Заходняй Украіне, як у гэтым мог пераканацца аўтар гэтых радкоў у часе свайго прабывання ў Львове. З асаблівай радасцю паведамляе рэдакцыя аб сустрэчы расійскіх пісьменьнікаў з украінскімі ў Маскве, бачучы ў гэтай падзеі адзін з актаў консолідацыі расійскай і украінскай літаратуры: знойдзем нават там і аб прыездзе беларускіх пісьменьнікаў у Харкаў, але з няменшай уважлівасцю адносіцца „Вікно“ і да заходня-еўропэйскіх пролетарскіх літаратур—да нямецкай (пераклады з Бэхера і інш.), часкае і г. д.

Падсумоўваючы ўсе нашыя нататкі аб творчасці заходня-украінскага Пролетарскага Літаратурнага Аб'яднання, мы павінны прызнаць, што гэтая творчасць адзін з цікавейшых момантаў нашае сучаснасці. Бясспрэчна, без належнага кіравання хто-небудзь з моладзі, згуртаванай каля „Вікон“, можа часам даць твор, у дробязях ня зусім вытрыманы з нашага пункту гледжання,—абавязак іншых пролетарскіх літаратур дапамагчы зах.-укр. пролетарскім пісьменьнікам, адарваным ад культурнага жыцця адзінае ў сьвеце пролетарскае дзяржавы, і працуючым у трагічным становішчы. Гэтая дапамога зьяўляецца і абавязкам БелАПП'у. Перадаючы яму

прывітаньне ад заходня-украінскіх пролетарскіх пісьменьнікаў, якое яны перадалі мне і ў асабістай размове ў часе сустрэчы ў Львове і ў сваім лісьце да мяне, я лічу, што і БелАПП пашле ім сваё палкае прывітаньне і дапаможа ім у выпрацоўцы выразнае клясаве лініі, наладзіўшы з імі самую шчыльную сувязь. Гэтай дапамогі яны асабліва патрабуюць ў сучасны момант, калі заходня-украінскія фашыстыя ў саюзе з заходня-беларускімі і польскімі фашыстамі пачалі сваё разьёшанае наступленьне, яны будуць патрабаваць гэтае дапамогі да тых часоў, пакуль яны будуць заставацца адарванымі ад нас, пакуль прыдзе час, калі яны ўвасьляюцца ў адну агульную з намі організацыю пролетарскіх пісьменьнікаў.

К Н І Г А С Ь П І С

Тэатральная бібліятэка. Уладзіслаў Галубок — „Ганка“ і „Белы вянок“. Б.Дз.В. 1929 г.

Няма здасцца больш папулярнага на Беларусі чалавека, як Уладыслаў Галубок. Яго п'есы ў выкананні Вандроўнага тэатру настолькі вядомы шырокаму гледачу, што варта высветліць іх літаратурныя вартасці.

БДВ выдрукавала покуль што толькі дзве яго п'есы, але яны паказваюць здольнасці Галубка з двух бакоў, і гэта ёсць дужа спрыяючы для рэцэнзента факт.

„Ганка“ і „Белы вянок“—гэта розныя па трактоўцы і пабудове рэчы. Формальна ў сэнсе літаратурным і сцэнічным „Ганка“ ўяўляе куды больш пажытны матэрыял, бо тутакі больш глыбіны ў сітуацыях, у падачы персанажаў, у трактоўцы сацыяльных пытанняў і, нарэшце, у метадае выканання. На яе мы і зьвернем асяродак увагі.

„Белы вянок“ выглядае зусім паінакшаму; няма тутакі той лірычнасці і, разам з тым, гумару, якія ўласцівы амаль усім п'есам Галубка. Нейкая нацыянальнасць чуецца ў „Белым вянку“. Багата ёсць момантаў, якія незразумелы менавіта па сваёй схэматычнасці. Прынамсі, да і сама завязка сужэту абразка (чаму „Белы вянок“ драма?) не апраўдваецца псіхалёгічна і літаратурна. Ня глыбокі-ж літаратурны змест заўжды робіць спектакль нудным. Гэта аксыома.

Пярэйдзем да „Ганкі“. Трэба паперш аднаставаць, што гэта п'еса зьяўляецца *першапраходнай* у шэрагу Галубкоўскіх п'ес. Для Вандроўнага тэатру доўгі час яна была тым, што прызвычаліся называць „*п'ем'ерам*“. Трактуючы пра расклад пан-

ства, якое адбываецца ў выніку рэвалюцыйных зрухаў, Галубок артыстычна паказаў гэты крах. Палкоўніца бадай ці і ня ёсць „апошняя з магікан“. Яна адчувае набліжэнне гібеньня і кідае свой маёнтак, дзівака-мужа, „абтрасаючы“ пані Пясецкую, зкуючы жандармі рэвалюцыянераў. У п'есе няма выразных індэксаў адбыцця дзеі. Але выходзячы з слоў палкоўніка, даея, відаць, адбываецца напярэдадні 1905 году.

Тыпаж п'есы рознафарбны. Тутакі ёсць і ultra-адмоўныя тыпы, як палкоўніца, і разам з тым, востра-сатырычныя (часам пародыйныя), як Пясецкая і Альфонс.

Паказваючы тыпы рэвалюцыянераў, Галубок сьвядома малюе „два бакі медалю“: ён дае Васіля і Незнаёмага. Розніца паміж імі глыбокая. Апошні спачатку падзэронна адносіцца да Васіля і падзэроннасць гэтая менавіта на глебе сацыяльнай.

Прогрэсыўны шлях Васіля—ад лірычных захапленняў „розовай“ маладосці, праз жыццёвыя скрухі і падзенні, да рэвалюцыянера-барацьбіта—дужа маляўнічы. Але Галубок улівае ў фігуру Васіля новы, уласцівы для гэтага тыпа струмень: уласны, сардэчныя раны яшчэ моцным камяком ляжаць на яго сьвядомасці. І гэта зразумела, бо Васіль усё-ж выхоўваўся ў абстаноўцы панскага маёнтку, і „мужычая“ кроў крыху „поглубела“.

У п'есе ёсць памылка, памылка, якая шчыльна завулявана Галубком. Гэта—канец драмы. Ён крайне сымбалічны, і гэта сымболіка ўплывае на чытача і гледача асабліва востра. А сутнасць канца зразумелая: Васіль гнецца пад націскам

успамінаў, песьціць іх. і мы ня ўпэўнены, ці здолее Васіль адмовіцца ад іх. Для сучаснага гледача і чытача „Іанна“ мае толькі адно значэнне — менавіта гістарычнае. Гэта добрая ілюстрацыя раскладу панскага гнязда, але гэта не ілюстрацыя таго ўздыму, які быў на Беларусі ў часы 1905 г. Няма ў п'есе сялянства. Вобраз жа пастуха (мастацкі выкананне цудоўна) дужа нагадвае народніцкія мотывы. Быў час, калі Галубок пісаў шмат. Ён быў прымушан даваць п'есы свайму тэатру. Адсюль выплывае тое, што багата ў Галубка проста сьмяццця (бясспрэчны прыклад „Белы вянок“).

Багата і трафарэтаў. Так. прыкладам, рэплікі з „Ганкі“ цалкам пераносзяцца ў „Гасьця з катаргі“, тыпы па агульнай кампаніі супадаюць і г. д. Трэба Галубку лепш апрацоўваць свае драмы, друкуючы іх.

Барыс Мікуліч.

Я. Ліманаўскі. Вецер з Усходу. Сэрыя „Мастацкае слова масам Беларускага дзяржаўнага выдавецтва, ст. 70; кошт 15 к.

Ліманаўскі раней усяго бальшавік. Гэта акалічнасьць пэўнае відавочна на ўсіх яго творах. Інакш і ня можа быць, бо літаратура здолее выканаць гістарычную місію, ускладзеную на яе Кастрычнікаўскай рэвалюцыяй толькі тады, калі ідэалёгія пісьменьніка будзе крышталяванай, будзе менавіта бальшавіцкай.

Ліманаўскі добра ведае, што літаратура — клясавая зброя, што на шляху да штурму аванпостаў гегэмоніі пролетарскай культуры кожны пісьменьнік павінен быць узброен суворым чэканым, матэрыялістычным сьветаглядам.

„Вецер з Усходу“ — гэта мастацкая ілюстрацыя гісторыі. Ілюстрацыя тых часоў, калі Беларусь скрыжоўвала розныя ўмовы, але калі „Вецер з Усходу“ ўжо разганяў валы хмар і сваім бадзёрым паведам будзіў схаваныя, але моцныя надзеі і імкненьні беларускіх працоўных. У апавяданьні Ліманаўскага скрываецца поўна той разброд, што меў месца пасля 1917 году, разброд і сла-

басьць беларускае і літоўскае нацыянальна-дэмакратыі. І нікчэмнасьць іхніх імкненьняў, іхніх плянаў паўстае ўвачавідкі.

Такім чынам, кніжка Ліманаўскага зьяўляецца адной з першых, што асьвятляе гістарычныя сытуацыі ў належным марксыцкім аспэкце. Аўтару хапае сродкаў, каб паказаць імкненьні грамады, працоўнай грамады далучыцца да таварышоў з чырвонага Усходу. Ёсьць у апавяданьні моманты асабліва вострыя па сааёй выпукласьці, ненадфарбаванасьці. Бяз лішніх аздоб ён малюе гніласьць, струпянасьць буржуазнага гораду („Заходняе рэха“).

Чытаючы адпаведныя старонкі (памяненны разьдзел), адчуваеш, як тхне гэта ўсё агіднай, гапгрэзнай струвой, струной, якая сьведчыць аб сконе буржуазнага ладу. Бачыш добра, што нацыянальна-дэмакратычныя патугі стварэньня „ўласнай“ дзяржавы — гэта мыльны пухір, бо гэта-ж нацыянальна-„дэмакратыя“ гатова ў крутую хвіліну падляпаць панскай дудзе.

Трэба толькі памятаць Ліманаўскаму, што твор будзе мастацкім толькі тады, калі ён поўна разгорне і ацануе адпаведную зьяву, калі закрасуе ў творы сапраўднае, уцалёванае жыцьцё. У Ліманаўскага протэктарат за публіцыстыкай. „Вецер з Усходу“ — ня зусім бэлетрыстыка. Элемэнты менавіта публіцыстычныя (яны да рэчы — маюць законную рацыю прысутнічаць у літаратуры) моцна пануюць над апавяданьнем. Часта протэктарат і мовы мяжуе з канцэляршчынай. Трэба ўхіляцца ад „упрошчэства“. Асабліва гэта тычыцца мовы. Апісальныя кадры не вызначаюцца мастацкай сьвежасьцю. А галоўная хіба апавяданьня — адсутнасьць дынамізму. Няма ўнутраных штурхаў, якія-б прымушалі чытача ўчытвацца ў кожны радок, ткліва сачыць за развоём дзел. Адчуваецца нейкая сьпешнасьць, сухасьць апавяданьня. Усё гэта — лічбы фармальнага парадку. І калі тав. Ліманаўскі справіць іх, унікнуць тады ён здолзе авалодаць чытачом. А гэта неабходна для пролетарскага пісьменьніка.

Тым ня менш, „Вецер з Усходу“ варты таго, каб яго прасоўвалі ў шырокія чытацкія колы.

Кніга з кандэнсаваным, упартым бальшавіцкім зіркам на справы — гэта лепшае аружжа супроць захадаў ворага, гэта лепшы сродак для арганізацыі пачуццяў і волі масы.

„Вецер з Усходу“ гэта лепшы адказ на шкодныя, недадужныя для сягочасяся тэорыйкі розных Дудароў і прысных.

Барыс Міхуліч.

Антон Ясі́нскі. Два словы аб волатах. Да праблемы першадрукавага насельніцтва Беларусі. „Працы клясы гісторыі“ т. III, бал. 199-216 і асобна — бал. I — 18. Выданьне БАН, Менск, 1929 г.

Шырока развіваюцца пасля Кастрычнікавае рэвалюцыі, беларуская навука, побач з вывучэннем народнае гаспадаркі, аддала таксама значную ўвагу распрацоўцы пытанняў гісторыі і этнографіі. У галіне апошніх дысцыплін выявіліся зусім зразумелыя зацікаўленасць да высьвятлення дагістарычнай эпохі на Беларусі, тым больш, што гісторыя Беларусі пакуль што зачынаецца вучонымі з даволі познага часу. А гэтая справа ўжо блізка тычыцца археолёгіі і філёлёгіі, чаму і яны павінны-б былі не застацца ў баку ад вырашэння закрэсленых пытанняў.

Асноўнаю задачай беларускае дагісторыі зьяўляецца ўсебаковае высьвятленьне першабытнага насяленьня Беларусі. А ў ёй самым важным пытаньнем — вырашэньне этнографічнай прыналежнасці гэтага насяленьня. Названае вырашэньне асабліва моцна цікавіла вельмі вялікі лік ренейшых дасьледчыкаў ды зацікавіла і некаторых сучасных работнікаў навукі. Прынамсі, Катэдра этнографіі Беларускай Акадэміі Навук уключыла гэта пытаньне ў плян свае чынасьці і сіламі свайго супрацоўніка паставіла справу так, што матэрыял на яе давала каля дзевяці тысяч асоб. Самыя шырокія колы беларускіх краязнаўцаў і значны шэраг замежных вучоных адгукнуўся на яе заклік.

У такім разе не маглі застацца збоку і іншыя навуковыя работнікі. Першым з іх выказаўся акад. Ясі́нскі, апублікаваўшы ў трэцім томе „Прац клясы гісторыі“ Беларускай акадэміі навук і асобна названая „Два словы аб волатах“.

З пачатку свае працы Антон Ясі́нскі зусім слушна адзначае, што ўжо даўно волатаў лічаць першадрукавымі насельніцтвам Беларусі. Аб гэтым існуе вялікая літаратура, „у якой вельмі цяжка разабрацца нават спецыялістам“ (бал. 201/3), — кажа далей ён. Але, зразумела, кожны дасьледчык, раней чым выказаць свае меркаваньні, павінен не адно разабрацца, але і крытычна праверыць ранейшую навуковую працу ў справе высьвятленьня абранага ім пытаньня. Якраз гэтым уласна і пачата праца Антона Ясі́нскага.

Зважаючы на тое, што гісторыя для вырашэння дагістарычных пытанняў ня можа даць пэўных даных, у гэтай справе прыходзіцца карыстацца данымі археолёгіі, мовазнаўства і фольклёру. Апошнія-ж навукі натоўкі вырасьлі, што адзін чалавек ня можа быць спецыялістам ва ўсіх іх і таму дасьледчыку прыходзіцца карыстацца сьведчаньнямі паасобных вучоных, спецыялістаў свае навукі. Вось Антон Ясі́нскі і абавіраецца на Пятэбню, каб адхіліць усталяваную думку ад тоесамасьці волатаў і гістарычных велетаў або люцічаў. А далей лічыць, што „заслугоўнае ўвагі прапанаванае Мухам тлумачэньне назвы птолёмэвых вельтаў ад кельцкага слова *veltos*“ (бал. 214, 16).

Аднак з гэтым нельга згадзіцца. Першае, ужо таму, што сам Ясі́нскі, схіляючыся да думкі Муха, адхіляецца гэтым ад погляду Пятэбні, па-другае — вывад Пятэбней „волота“ з інд. „Вритра“ больш чым спрэчны і зусім не пакінуў па сабе прыхільнікаў, ды па-трэцяе — сучасныя выдатныя спецыялісты трымаюцца зусім іншага погляду. Так, Кагараў лічыць спрэчным супастаўленьне „волата“ з кельцкімі (гл. М. Касьяровіч. Волаты Менск. 1925, I, 109), а Ляпуноў сыцьверджае, што „магчыма, што волат — „гігант“, „испо-

лин“, атрымалася, як думаў Шафарык ужо даўно. ад уласнай назвы якогась народу і толькі супала па гуках з прадвечна славянскім словам *voltsos*“ (тамсама, 66) і г. д.

Антон Ясінскі, быццам прадбачачы гэта, паспрабаваў адхіліць Шафарыка самім Шафарыкам „Калі нават пункт гледжання Патэбні палічаны будзе памылковым (бал. 211/13)—пісаў ён.—то трэба лічыцца з тым, што Шафарык дапушчаў магчымасьць тубыльнасьці формы велет у Прадодэр’і“. А раз так, „то зусім натуральна дапусьціць, што ад слова „великий“ утварылася і назва люцічаў „велетами“ і назва „сказочных великанов волотами“ (акдэмік цытуе расійскіх і іншых аўтараў паруску ў беларускім тэксьце, а часта проста пераходзіць на расійскую мову) незалежна адно ад другога. „Адсюль, няма аніякае падставы назву „волоты“ разглядаць, як сьлед або ўспамін аб „лютичах-велетах“ (бал. 211/13)—безапэляцыйна сьцьверджае далей аўтар. „Апошнія мо‘ з самахвальства і лічылі сябе вялікімі. — кажа ён,—але незалежна ад гэтага народнае апавяданьне рускіх славян пайменавала „сказочных чудищ, живших якобы на земле, великими или волотами, велетнями“ (бал. 211/213 — 212/14). Ідучы такім шляхам, аўтар мог бы яшчэ дадаць, што прадвечнаславянскае *voltsos*, да якога ўзводзяць волат, мела сваім значэньнем—волас, колас, а сучаснае украінскае волоття і зараз азначае каласы (гл. тамсама. 108, 109).

Але, як відаць з вышэйпаданай цытаты, аўтар дапушчае, што люцічы-велеты лічылі сябе вялікімі, з аднаго боку, і што рускія славяне вялікалюдаў звалі волатамі—з другога; каб ня ўхіляцца ад свай асноўнай тэндэнцыі, аўтар сьцьверджае, што гэта адбылося або адбывалася незалежна адно ад другога, чым супярэчыць свай уласнай тэзе, надрукаванай у пачатку працы. аб тым, што „цяпер ужо нельга разважаць аб незалежнасьці духоўнага жыцьця народаў ад супольных уплываў“ (бал. 201/3). Падругое—розны сэнс слова — народ, вялікалюд і інш. у

розныя эпохі можа сьведчыць толькі аб сэмасыялёгічных зьменах яго, а не адмаўляць зусім таго ці іншага значэньня яго, як, напр., слова *каса* ў адзін сучасны момант сваім азначэньнем прылады касьбы зусім не падмяняе азначэньняў заплецёных валасоў, часткі нутранасьцяў і г. д.

Такім чынам, Антон Ясінскі, жадаючы адхіліць Шафарыка, адхіліў сябе. Амаль тое самае вышла і з Буслаевымі поглядамі на данае пытаньне, але ўжо не аб слове, аб саміх волатах. Як вядома, Буслаеў зьвязваў велетаў з тэрыторыяй сучаснай Беларусі. Каб зьняпраўдзіць гэта, Антон Ясінскі прыводзіць заяву Буслаева аб тым, што напісаныя ім творы ў эпоху панаваньня міталёгічнай школы трэба было дапоўніць новымі матар’яламі і паставіць на асновы новай школы перайманьня. Але-ж Буслаеў гаварыў гэтым аб агульным напрамку школ, а не адмаўляўся канкрэтна ад памянёных сваіх поглядаў. З другога боку, і ён, і А. Вєсялоўскі і інш. лічылі, што для правільнага дасьледваньня трэба ўжываць прыёмы і міталёгічнай школы. Такім чынам, ніякай супярэчнасьці паміж данымі аўтарам даўжэзнымі цытатамі з Буслаева нельга ўбачыць.

Далей, жадаючы паказаць тую-ж быццам спрэчнасьць поглядаў і тое, што ня ўсе выдатныя дасьледчыкі зьвязваюць волатаў з тэрыторыяй сучаснай Беларусі. Антон Ясінскі спачатку кажа, што А. Вєсялоўскі „адводзіць вывучаючых або зацікаўленых пытаньнем аб волатах далёка за межы Беларусі і наогул Русі і славянскага сьвету“ (бал. 203/5), а пасля, у другім месцы, удала даводзіць, што „ня трэба ісьці за акад. Вєсялоўскім, які пры разборы апавяданьняў аб „Вельтице“ паволі вабіць сваіх чытачоў у краіны фінскай чудзі“ (бал. 211/13), бо пашырэнне апавяданьня пра волатаў на далёкую поўнач і ўсход трэба лічыць „вынікам колёнізацыі рускіх славян, якія перанесьлі ў гэтыя фінскія землі свае народныя паданьні“ (бал. 211/13). Паміж тым сам А. Вєсялоўскі гаварыў літаральна наступнае: а) „можна дапусьціць, што

сьляды даславянскіх вольтаў захаваліся дзе-ні-дзе ў мясцовасьцях, дзе мы шукалі іх старажытную аселасьць: прыблізна паміж Віндавай і Заходняй Дзвіной, у windland'e Вільціна і вільцінаў"; 6) „уласна ў даліне З. Дзвіны скучаны некаторыя назвы ўрочышчаў з прывязанымі да іх паданьнямі, што маюць значэньне для нашага пытаньня; іх спорадычная распаўсюджанасьць па Расіі, ад Маларасіі да Сыбіру, можа быць вытлумачана ў апошнім кірунку колэнізаваньнем" (гл. тамсама, 104, 96).

Урэшце, каб зусім рашчысьціць поле для свайго канчатковага вываду, Антон Ясіньскі проруе, зьняпраўдзіць Шафарыкаву і Нідэрлевы погляды на волатаў. Так, ён бярэ пад сумненьне Шафарыкаву працу, паводаваную быццам адным філёлягічным мэтодам на аснове выкарыстаньня топографічных і баечных матар'ялаў. Але сам Ясіньскі далей не адмаўляецца ад топографіі, сьцьверджаючы, дзе яму пажадана, што „гэта даводзіцца топографічнай нomenклятурай зямель, заселеныя кельтамі" (бал. 214 16). Адчуваючы, такім чынам, немагчымасьць ігнараваньня топографічнай нomenклятуры і працягваючы выяўленьня Шафарыкам і Бесялоўскім топографічныя назвы, сугучныя волатам, аўтар хоча быць верным сабе і сьцьверджае, што такія назвы спатыкаюцца ва ўсёй былой Расіі. Але назвы сугучныя волатам (гл. тамсама 16-21) люцічам (гл. тамсама, 28-26) і ваўком (гл. тамсама 23—36), г. зн. усім народным назвам волатаў, сконцэнтраваныя ў компактнай масай уласна на тэрыторыі сучаснай этнографічнай Беларусі (пар. тамсама, 40-41), у той час, як у іншых мясцовасьцях спатыкаюцца спорадычна, што можа сьведчыць аб пэўным колэнізацыйным руху. Падругое, толькі на тэрыторыі сучаснай этнографічнай Беларусі існуе называньне курганоў валатоўкамі (гл. тамсама, 8-9) ды зьвязанае з ім паданьне, што ў гэтых валатоўках пахаваны волаты—нашы продкі (гл. тамсама, 10-11), а таксама звычай заходзіць на Радаўніцу на валатоўкі з памінкамі раней

чым зайсьці на магілы сваіх крэйных (гл. „Наш Край“, Менск 1929, № 4,67, № 6-7). Натрэцяе, нязручна опэраваць супроць Шафарыкавых вывадаў толькі на аснове бедных, Шафарыкам жа сабраных, міталёгічных матар'ялаў, ня ўлічваючы багацьця зусім новых, Шафарыку тады невядомых. А што яны ёсьць і што гэта так. аўтар, як відаць адчувае, бо змушаны абмовіцца наступным чынам: „калі, у будучыне спраўдзіцца факт, які адзначаны Шафарыкам, што імя „волот“ не сустракаецца ў Польшчы, і што ў Памор'і ў калі^араў радзіме велетаў, дзе „славянскія названьня часткаю совершенно затэрыліся, а часткаю совершенно искажились"—гэтую назву таксама нельга ўстанавіць, дык апавяданьне аб „волотах, велетах, велетнях" прыдзецца лічыць чыста-рускім" (бал. 211/13).

Упарта не жадаючы лічыцца ні з чым тым, што супроць яго будучага вываду, аўтар, у сувязі з апошнім, як відаць, запэўняе чытача, што „ўвесь гэты рознастайны матар'ял, г. зн., топографічныя назвы, найменне магі і курганоў вала-тоўкамі і адрыўкі народных апавяданьняў аб „волотах—великанах", якія зьніклі з паверхні зямлі,—сьведчыць, калі ня выходзіць па за межы таго, што гэты матар'ял дае і на што ён даў паўнамоцтва,—аб тым, што ў рускіх славян скла-лася байка аб дагістарычнай мінуўшчыне і існавала сваяадменная народная археалёгія". Аб тым, што ён лічыцца з топографічнай нomenклятурай у другіх мясцох, аб тым, як і пад уплывам якіх фактараў, апрача вераньня ў вялікалюдзь, складалася гэта археалёгія, чаму яна ўласна ўзяла для сябе слова волат, а ня іншае і да г. п. аўтар, захапіўшыся, не гаворыць.

А гэта прыводзіць яго ў тупік: перш за ўсё нельга высвятліць,—кажа ён.—якім чынам нарадзілася тая дзіўная зьвява, што словы „волот и волотовка" (беларускі акадэмік нават беларускія словы ў беларускім тэксьце піша парасійску і ў двукосьсі) шырока распаўсюджаны на Русі і невядомы ў іншых славянскіх краінах, ня выключаючы зямель прыбалтыч-

кага славянства, тады як тугака належала-б чакаць яховы сьлядоў гэтых волатаў, нібыта „тождественных“ з веле-тами-лютичами“ (бал. 211/13). Папершае, нават на „Русі“ (невядома, што за зьмест укладае ў гэта паняцьце акадэмік) за-валася ня так шмат, а, падругое, там, дзе славянства ўпарта фізычна зьнішчана, асабліва шмат не магло захавацца. Жадаючы пакінуць чытача пры вышэйпа-данным, у апошнім абзацы, тлумачэньні зьявы, Антон Ясінскі адводзіць яго ў бок ад магчымасьці супастаўленьня з волата-мі. Ён кажа далей, што народнае абра-жэньне немцаў сваіх вяліканаў выяла ад гунаў, а не ад волатаў, як беларусы, хоць заходнія волаты і жылі бліжэй да немцаў, чым да рускіх славян. „Народ ня злучаў гэтага вераньня, — піша ён, — а успамінам аб „веле-тах-лютичах“, якія тамака жылі, а злучаў гэтае вераваньне з імем гунаў, якія ніколі там ня былі, аднак сваячасова і ў межах іншых краін паразілі (!?) выбражэньне германскіх на родаў (бал. 211/13). Мы дадамо, што рускіх славян уразілі чуждз і спалеі, паля-каў — обры і г. д., адкуль пазьней атры-маліся адпаведныя назвы вялікалюд-руск. щуд, исполин, польск. olbrzym: і г. д., хоць чуждзі, напр., народ і ня быў такім, як гуны. У такім разе іншых маглі ўразіць волаты, папершае, а, падру-гое, як паміналася, аўтар дапушчае, што яны самі маглі так называць сябе хоць бы з самахвальства“ (бал. 211/13—212/14). Такім чынам, няма ніякай падставы ўхі-ляць магчымасьць сувязі прадстаўленьня волата-вялікалюдца з волатам — народам.

Жадаючы далей зьняпраўдзіць Нідэрле, Антон Ясінскі бадай з такім-жа пасьпе-хам прычынь супроць існаваньня волатаў на Балце, тым, што там спрадвеку жылі лета-балтыцкія пляменьні, папершае,

што ў склад Птолёмэевых вельтаў увахо-дзілі літоўцы і кельты, падругое, ды што ў Прыбалтыцы ніколі і ня было славян-скага народу, які-б называў сябе велегамі“ (бал. 215/217), патрэняе (пар. М. Касьпя-ровіч. Волаты. Менск 1928, 1. 15 і інш.).

Урэшце Антон Ясінскі канчае свой ар-тыкул наступным вывадам:

„Мы ўпэўнены, што ўжо даўно настаў час, каб адмовіцца ад імкненьня тлумачыць народныя вераньні аб волатах, ставячы іх узнікненьне ў сувязь з якімісь велегамі альбо вільцамі, або хаця-б з са-праўднымі люцічамі“, да якога далучае сваю рэду: „пажадана, каб сучасныя дась-ледчыкі ўзьняліся на вышыню Хроногра-фа 1484 году: „тогда бо быша чудове на земли, рекше волотове“ (бал. 216/18). Зра-зумела, што і неўгрунтаваны (як паказа-на вышэй) вывад, і гэта рада а прэтэн-зіяй, робяць даволі прыкрае ўражаньне, тым больш, што аўтар не зразумеў свае цытаты — „волотове“ ў даным выпадку зьяўляюцца толькі глэсаю да „чудове“.

Канчаючы сваё адно слова пра „два словы аб волатах“, констатуем вынікі працы:

а) Антон Ясінскі абмяркоўваў працу толькі 4—5 аўтараў у той час, як пытань-не гэтае закранала некалькі дзесяткаў іх;

б) сваю крытыку гэтых аўтараў ён ня змог ні на чым угрунтаваць;

в) ніякіх новых матар'ялаў у сваёй пра-цы ён ня даў;

г) вывад яго ні на чым, апрача ўласнага сумненьня, не абапёрты і

д) таму праца яго не дае нічога ў спра-ве высвятленьня пытаньня, ды паказвае яго хоць і хуткую, але надуманую ад-зыўнасьць на ўзьнятае да вывучэньня пытаньне.

Мікола Касьпяровіч.

РЭЗОЛЮЦЫІ І ПАСТАНОВЫ САКРАТАРЫЯТУ БелАПП'у, МЕНСКАЕ І БАБРУЙСКАЕ ФІЛІЙ І ПОЛЬСЭКЦЫІ

Рэзалюцыя Менскае філіі БелАПП'у ад 30 кастрычніка 1929 г. на нацыянал-дэмакратычныя выступленні: Марука, Ільлючонка, Цьвікевіча і М. Гарэцкага

Заслухаўшы інфармацыю т. Галавача пра новую нацыянал-дэмакратычную вылазку на прававерным сходзе ячэйкі НКА, агульны сход Менскае філіі БелАПП заяўляе аб поўнай згодзе з ацэнкаю гэтае вылазкі ў перадавой „Звязды“ ад 30-X 1929 г.

Агульны сход лічыць:

1) што гэта была вылазка клясавага ворага, апранутага ў форму белар. нац-дэмакратызму, і які гаварыў сваё анты-пролетарскае слова вуснамі Марука, Ільлючонка, Івана Цьвікевіча, Максіма Гарэцкага ды інш., што ўзялі пад сваю абарону нац-дэм. памылкі т. Жылуновіча;

2) што выступленні памянёных асоб гавораць аб канчатковым пераходзе іх на контррэвалюцыйную, на нацыянал-дэмакратычную лінію, на лінію атакі на партыю і яе штаб—Ленінскі ЦК;

3) што ўся аргументацыя, уся зброя гэтых выступленняў узята ад ворагаў БССР, ад польскага фашызму і Заходня-беларускага нац.-фашызму;

4) што дадзеныя выступленьні змагаюцца, абвешчаюць барацьбу супроць пролетарскае культуры, супроць рабочых і сялян

Агульны сход яшчэ раз заяўляе, што БелАПП завусёды будзе рашуча змагацца пад кіраўніцтвам партыі, за будаўніцтва пролет. культуры супроць усякае спробы нападу на пролетарскую культуру, супроць нацыянал-дэмакратызму ўсіх масьцей і адценьняў.

Менская філія заклікае ўсіх сяброў БелАПП яшчэ з большай энэргіяй перамагаць усе непролетарскія настроі і непролетарскую ідэалёгію.

Рэзалюцыя Менскае філіі БелАПП'у 18-га кастрычніка 1929 г. на даклад А. Некрашэвіча аб нацыянал-дэмакратызме і нацыянал-фашызме

Уздых новае рэвалюцыйнае хвалі, як ва ўсім сьвеце, так і ў Заходняй Беларусі і Польшчы, аб'яднаньне ўсіх сапраўдна-рэвалюцыйных нацыянальна-вызваленчых элемэнтаў навакол камуністычных партый, адрываюць шырокія колы эксплёатуемых працоўных ад уплыву актыўных дапаможнікаў сусьветнага імперыялізму ў справе нападу на СССР—соцыял-фашызму.

Беларускія нацыянал-фашысты на чале з Луцкевічам, Астроўскім ды інш., таксама трацячы штодня свой уплыў на масы, якія ўсё больш і больш рэвалюцыйнізауюцца ў Заходняй Беларусі, а гэта перашкаджае іх агульным з польскім імперыялізмам плянам нападу на СССР, імкнуцца ўсялякімі спробамі ўтрымаць гэты уплыў і пушчаюцца на правакацыйныя прыёмы выкарыстаньня імёнаў запуджаных польскім імперыялізмам пры іх-жа беларускіх нацыянал-фашыстых дапамозе, кіраўнікоў Беларускай Сялянска-Работніцкай Грамады Тарашкевіча, Рак-Міхайлоўскага і інш. Падаючы хадаўніцтва польскаму фашысцкаму ўраду аб памілаваньні засуджаных грамадаўскіх дзеячоў, Луцкевіч і К⁰ яшчэ раз паказалі эксплёатуемым працоўным масам сутнасьць свае агіднае дзейнасьці ў справе разгрому рэвалюцыйна-вызваленчага руху Заходняе Беларусі і падрыхтоўцы нападу на СССР.

Ганьбячы з усёю рашучасцю такі агідны ўчынак беларускіх нацыянал-фашыстых, БелАПП падкрэслівае з усёю рашучасцю шкоднасць у справе соцыялістычнага будаўніцтва беларускага нацыянал-дэмакратызму, які аб'ектыўна і суб'ектыўна ў часе пасляважнага соцыялістычнага будаўніцтва і абгастрэння класавае барацьбы ў СССР дапамагае беларускаму нацыянал-фашызму, зьяўляецца загэтым найбольш небяспечным.

БелАПП, як авангард, на фронце будаўніцтва пролетарскае культуры, пад кіраўніцтвам Ленінскае Камуністычнае партыі ўсёю сваёю працаю будзе прымаць чынны ўдзел ва ўсім соцыялістычным будаўніцтве, усёю сваёю творчасцю будзе адлюстроўваць яго і будзе праводзіць у нацыянальным пытанні і культурна-нацыянальным будаўніцтве лінію камуністычнае партыі і рашуча і бязлітасна будзе змагацца з праявамі нацыянал-дэмакратызму як у сваіх шэрагах, гэтак і з кожнаю праяваю яго ў беларускай літаратуры і ва ўсёй працы па культурна-нацыянальным будаўніцтве.

Рэзалюцыя сходу Менскай Філіі БелАПП ад 4-Х-29 г. пра бытавыя вывіхі некаторых членаў арганізацыі

Сход Менскай філіі Беларускае Асацыяцыі Пролетарскіх Письменнік ў, абгава-рыўшы пытанне аб хваравітых з'явішчах у жыцці арганізацыі, канстатуе ўсё больш і больш выразную ідэалёгічную ўстойлівасць і адзіную мэтаімянаць арганізацыі ў барадбе за стварэнне беларускай пролетарскай літаратуры, у барадбе з праявамі нацыянал-дэмакратызму, у барадбе з фармалізмамі, вульгарызатарамі і трацкістымі ў галіне літаратурнай і тэорыі літаратуры.

Сход канстатуе наяўнасць творчага росту членаў філіі, які выявіўся ў цэлым радзе як новых твораў, так і паасобных зборнікаў літаратурнай беларускай прадукцыі, якія адпавядаюць эпосе соцыялістычнай рэканструкцыі. Такім чынам, гутаркі аб заняпадзе, спозненнях гутаркі аб адсутнасці ў Беларусі пролетарскай

літаратуры зьяўляюцца хлуснёй варожых элементаў, таксама які „навуковая“ клейнбортаўская пісаніна аб адсутнасці нібы ўмоў на Беларусі для стварэння беларускай пролетарскай літаратуры—зьяўляецца меншавіцкай дробна-буржуазнай політыкай, якая прыводзіць да адмаўлення ў БССР дыктатуры пролетарыяту.

А побач з гэтым, не хаваючыся ад савецкай грамадзкасці, сход адзначае рад адмоўных з'явішч у быце паасобных членаў арганізацыі, якія выявіліся ў папояках, незвычайных паводзінах, недысцыплінаванасці, што ня можа сумяшчацца з ганаровым імем члена баявой арганізацыі пролетарскай літаратуры, які не павінен ніколі губляць класавага твару пролетарскага пісьменніка.

У сувязі з гэтым сход ганьбіць бытавыя вывіхі (п'янства, незвычайных паводзінах, недысцыплінаванасці), якія заўважаюцца за паасобнымі членамі БелАППу.

У парадку бязлітаснага змагання з гэтымі вывіхамі, з мэтай выкарчоўвання іх з пісьменніцкага асяродзішча, сход прапануе прымаць самыя рашучыя арганізацыйныя захады (аж да выключэння з арганізацыі) да тых членаў, якія сваімі паводзінамі ганьбяць імя пролетарскага пісьменніка.

Гутаркі аб „ТАВІЗ"е“ (таварыства аматараў выпіць і закусіць) сыгналізуюць аб наяўнасці элементаў разлажэння і сьведчаць аб тэндэнцыях да арганізаванага п'янства, загібання паасобных пісьменнікаў. Сход рашуча асуджае гэта і прапануе сакратарыату БелАПП прыняць адпаведныя арганізацыйныя захады ў адносінах да тых, хто дыскрэдытуе імя пролетарскага пісьменніка.

Даручаецца сакратарыату БелАПП разгледзець справу аб паасобных членах аб'яднання, якія патрацілі не па прызначэнні сродкі для курортнага лячэння.

З мэтай дэталёвага расьсьледавання справы В. Каваля і В. Мараква (па допісе ў „Чырвонай Зьменне“) стварыць камісію ў складзе А. Вечара, М. Нікановіча і Шалай, якая павінна вынікі расьсьледавання далажыць чарговай сходу філіі.

Пры доме Пісьменніка лічыць неабходным арганізаваць цэнтральны рабочы літаратурны гурток, вылучыць для працы адпаведныя сілы.

Выхаваўчая праца філіі павінна быць скіравана ў бок паглыбленай вучобы. Абавязваць усіх членаў філіі, якія не ахоплены вучобай у ВНУ, займацца ў семінары па вывучэнні ленінізму пры Доме Пісьменніка.

Пролетарскі пісьменнік павінен уладваць адной з чужаземных моў. А таму у абавязковым парадку сход ухваляе ўсім членам вывучыць адну з чужаземных моў, скарыстаўшы для вывучэння гурткі пры Доме Пісьменніка.

Пытанні творчасці, тэорыі літаратуры павінны мець месца на чарговых сходах філіі. На сходах філіі практыкаваць часцей разгляд творчасці паасобных членаў аб'яднання.

Ад імя Менскай філіі ўнесці на чарговы пленум праўлення пытанне аб пераглядзе складу рэдакцыйнай калегіі часопісі „Маладняк“, забяспечыўшы яе склад больш працаздольнымі таварышамі.

Узняць хадзініцтва аб водпуску сродкаў на выданне перыядычных альманахаў Менскай філіі БелАПП.

Вучоба, творчасць, самакрытыка — пад гэтым лёзунгам павінна праводзіцца і ў далейшым праца філіі пад кіраўніцтвам Ленінскай Камуністычнай партыі.

Пастанова сакратарыату БелАПП'у ад 6-ХІІ-29 г.

Заслухаўшы паведамленне пра артыкул Антона Адамовіча ў часопісі „Узвышша“, напісаны ім на сьмерць т. Труса, і рэзалюцыю Менскай філіі БелАПП'у аб гэтым артыкуле, сакратарыят БелАПП'у лічыць неабходным паказаць на наступныя памылкі памянёнага артыкулу:

1. У артыкуле робіцца параўнанне ролі савецкае навучальнае ўстановы, у даным выпадку Белпэдтэхнікуму, у справе падрыхтоўкі кадраў для сацыялістычнага будаўніцтва з ролляй „нямецкіх унівэрсытэтаў пары буйнага росквіту бюргерскае Нямецчыны“ і з ролляй расійскіх навучаль-

ных устаноў „часу найвышэйшага ўздыму старога парадку дваранства“, што зьяўляецца палітычна няправільным.

2. У артыкуле ёсць рад месц, накіраваных на тое, каб зганьбіць творчасць т. Труса, як пролетарскага поэта:

а) спробы давесці, што poeta быў таленавітым пастолькі, паколькі ён ня выходзіў у сваёй творчасці з нацыянальных рамак, што poeta „свядома“ адмаўляе, адкідае ўсе іншыя (акрамя вузка-нацыянальных) вобразы, вобразы „еусветнага маштабу“ для галоўнага і вышэйшага матыву — Беларусі; што матывы еусветнага poeta ўспрымаў пастолькі, паколькі яны былі звязаны з нацыянальнымі матывамі, з Беларуссю. У пацвярджаньне гэтага Адамовіч даводзіць, што ў далейшай творчасці poeta знікае і вобраз канкрэтнай Беларусі, якая раней выступала, як Беларусь Кастрычніка, і што з тым, як poeta перастае сьпяваць пра гэту канкрэтную Беларусь, узрастае і эмацыянальнасьць яго творчасці.

Адамовіч робіць усе спробы для таго, каб залічыць нябожчыка-poeta ў кадры нацыяналістых, што зьяўляецца паклёпам на т. Труса, які сваёй паэмай „Дзесяты падмурак“ — высока мастацкім творам — паказаў, што ён любіць і пяе Беларусь Савецкую.

б) Спробы давесці, што творчасць poeta носіць выключна характар перайманьня другіх, запазычання, адводзячы на грунце гэтага сьцьвярджэння поэце ролю папулярызатара клясычных, складаных вобразаў творчасці Пушкіна, Шаўчэнка, Бягдановіча і іншых.

3. Нясумненная тэндэнцыя тлумачыць ліст т. Труса, які быў у 27 годзе надрукаваны ў газэце „Савецкая Беларусь“, як няшчыра напісаны; Адамовіч кідае поэце абвінавачваньне, што гэтым лістом ён „скрывіў душою“, бо нібы poeta хацеў быць з „Узвышшам“, а яго сілай ня пусцілі туды і гэтым нанеслі ўдар, які адбіўся, па цвярджаньнях Адамовіча, пазьней на творчасці Труса.

4. Спробы з дапамогаю аднаго з лістоў poeta давесці, што толькі „Узвышша“

сапраўды творыць літаратуру і творыць ня глядзячы на розныя цкаванні, укладваючы ў разуменьне „цкаванні“ кожную крытыку памылак „Узвышша“. ці творчасці яго сяброў. Адамовіч і рэдакцыя часопісі „Узвышша“ скарыстоўваюць ліст т. Труса для таго, каб праз часопісь кінуць савецкай пролетарскай грамадзкасці абвінавачанне ў цкаванні аб'яднання „Узвышша“ і гэтым апраўдаць свае памылкі.

5. На падставе гэтага-ж лісту поэты Адамовіч хоча давесці, што т. Трус зьяўляючыся фармальна сябром БелАПП'у, фактычна па сваёй творчасці быў „узвышэнцам“, што зьяўляецца простым жульніцтвам Адамовіча, за якое павінна несці адказнасць і рэдакцыя часопісі „Узвышша“; яшчэ большым і палітычным жульніцтвам зьяўляюцца сцвяверджанні Адамовіча, што poeta многае рабіў пад прымусам (ліст у „Сав. Беларусь“ і інш.). Калі-б гэта было так, poeta ня змог-бы даць такога блзкага пролетарыяту твору, як „Дзесяты падмурак“.

6. Сакратарыят БелАПП'у заяўляе, што артыкул Адамовіча мае сваёй мэтай супроцьпаставіць беларускую пісьменьніцкую грамадзкасць партыі, доказам чаго зьяўляецца нахабнае, недапушчальнае перакручванне думкі, выказанае прадстаўніком ЦК партыі на магіле тав. Труса; кіданне прадстаўніку партыі абвінавачвання ў цынічнасць і няшчырасць заяў на магіле поэты, падкрэслваючы гэтым самым, што толькі „Узвышша“, прадстаўнікі якога таксама выступалі на магіле тав. Труса, шчыра шкадуюць поэту. Акрамя таго, што ўсё гэта ёсць яўнае выступленне супроць партыйнага кіраўніцтва літаратурнымі арганізацыямі яно зьяўляецца і глыбока абыватальскім.

7. Сакратарыят БелАПП'у расцэнчвае гэтае выступленне Адамовіча, як арганізаванае выступленне рэдакцыі часопісі „Узвышша“—органу аб'яднання „Узвышша“. Як выступленне Адамовіча, яно ёсць лёгічны працяг яго антысавецкага выступлення ў БДУ з апраўданнем вядомага пролетарскай грамадзкасці контррэвалюцыйнага выступлення трох бела-

рускіх пісьменьнікаў, якое (выступленне Адамовіча) была скарыстана фашыстоўскай газэтай „Кур'ер Віленскі“.

8. Сакратарыят БелАПП'у, паказваючы на пералічаныя памылкі артыкулу Адамовіча, расцэнчвае гэты артыкул, як сваяасаблівы палітычны шантаж на сьмерць поэты з боку Адамовіча і рэдакцыі часопісі „Узвышша“ з элементамі яўна антысавецкага выступлення; катэгарычна протэстуе супроць гэтага выступлення і патрабуе ад аб'яднання „Узвышша“ прызнання за палітычную памылку надрукавання гэтага артыкулу ў сваёй часопісі і адмежавання ад яго.

Сакратарыят БелАПП'у.

Рэзалюцыя польскай і агульнага сходу Менскае філіі БелАПП'а

У перыяд узмоцненага соцыялістычнага будаўніцтва і пераможнага націску соцыялістычных элементаў на капіталістычныя элементы гораду і вёскі, пасобныя хіткія ці менш вытрыманыя адзінкі адыходзяць з шэрагу пролетарыяту або адкрыта здраджваюць яму і перакідаюцца ў лягер контррэвалюцыі.

Адным з такіх здраднікаў пролетарскай рэвалюцыі зьявіўся менавіта Вацлаў Панскі-Сольскі.

Панскі выехаў за межы з мэтай лячыцца. З-за межаў Панскі прыслаў ліст, у якім паведамляе, што ён у СССР ужо больш ня вернецца і што выходзіць з партыі.

Панскага мы ведалі на Беларусі з палітычнай дзейнасці ў Кастрычнікавы перыяд, а пазней як супрацоўніка польскае баявое камуністычнае газеты „Młot“, як аднаго з арганізатараў польскае секцыі ВАПП у Менску з першага перыяду яе існавання. У асяродзідзі пісьменьнікаў мы мелі контррэвалюцыйныя выступленні А. Дудара і Б. Пільняка, мелі агідны факт здрады пролетарскім масам Панаіта Істраці. Аднак-жа здрада Панскага яшчэ больш агідная, бо Панскі вельмі доўга і вельмі лоўка і подла захоўваў перад пролетарскімі масамі сваю сапраўдную існасць.

Панскі нагла прадаў справу пролетарскае рэвалюцыі капіталу. Ганьбячы здрад-

ніка Панскага, мы яго ставім пад прысуд пролетарыяту.

У адказ на агідныя ўчынкі нашых воорагаў, да ліку якіх мы з сённяшняга дня залічваем таксама і Панскага, яшчэ мацней згуртуем шэрагі вакол камуністычнае партыі на фронце сацыялістычнага будаўніцтва, на фронце барацьбы за пролетарскую культуру і літаратуру.

**Рэзалюцыя акруговага сходу Бабруйскае філіі БелАПП'у па дакладу т. Лынькова аб працы бюро філіі.
14 X-1929 г.**

Заслухаўшы справаздачу бюро філіі акруговы сход філіі разам з прадстаўнікмі літ-гурткоў канстатуе, што за час ад першага сходу да другога:

1. Філія мела значны рост творчых сіл і творчай прадукцыі, прычым гэты рост цесна і непарыўна звязаны з агульным эканамічным і культурным ростам акругі. Замест ранейшых 6 правадзейных сяброў філія налічвае зараз 12 правадзейных сяброў. Акрамя таго, у акрузе працую шмат літгурткоў, якія нападуняюць асноўныя кадры філіі.

2. За гэты час у шэрагі філіі ўвайшла яўрэйская сэкцыя, тым самым узмацніўшы яднанне нацыянальных аградаў пролетарскай літаратуры; замацаваўшы яе інтэрнацыянальны пазыцыі.

3. Тэматыка творчасці сяброў філіі закранае актуальныя пытанні сучаснага жыцця. Ідэалёгія гэтых твораў сведчыць аб правільным пралетарскім падыходзе сяброў філіі да мастацкага паказу жыцця, аб іх пралетарскім сьветапоглядзе. Сход канстатуе і налічча фармальных дасягненняў — паступовы адыход ад прымітываў, удасканаленне тэхнічных метадаў пабудовы мастацкага твору, яго лепшая апрацаванасць, больш эмацыянальнай насычанасці і г. д.

4. Адным з значных дасягненняў літаратурнага руху Бабруйшчыны, якое ў значнай ступені спрыяла росту і выяўленьню новых творчых сіл акругі, трэба прызнаць выданне літдадатку да газеты „Камуніст“ „Вясна“ і літальманаху „Уздым“.

5. Масавая праца філіі межа пашырэнне

і ажыўленьне: праведзены цэлы шэраг літаратурных вечароў і выездаў на раёны.

6. Сход філіі прызнае патрэбным адзначыць і некаторыя хібы ў творчасці наасобных таварышоў: часам ня досыць выразная ідэалёгія ў творы, выпадкі ідэалізацыі старой аджываючай век вёскі, нацыяналістычныя „прывкусы“, беспрадметнасць лірыкі, часам захапленне формай ў ушчэрб зместу, эстэтызму і інш. зьявіліся з якімі філія павінна весці рашучую барацьбу, сваячасова выкрываючы шкодныя памылкі і ўхілы і разгортваючы вакол іх належную выхаваўчую працу.

Сярод некаторых сяброў філіі прыкметна адсутнасць усякага творча-мастацкага росту, адмаўленьне ад працы над сабой, ад вучобы. Філія павінна пазбавіць свае шэрагі ад такога баласту, які толькі перашкаджае працы і кампраметуе арганізацыю.

У далейшай працы патрэбна:

1. Галоўную ўвагу звярнуць на працу сяброў філіі над сабой, на належнае выхаванне іх, на ўсваенне імі пралетарскага сьветапогляду.

2. Пытанні літаратурнай вучобы і ўдасканалення творчасці павінны заняць належнае месца ў працы сяброў філіі і літаратурных гурткоў.

3. Актуальныя задачы рэканструкцыйнага перыяду, як індустрыялізацыя, калектывізацыя, сацыялістычнае спаборніцтва і інш. павінны знайсці самы жывы і самы хуткі водгук у тэматыцы мастацкай творчасці сяброў аб'яднання, якія павінны паставіць сваімі лёзунгамі і „кнігу эпохі“, і „кнігу дня“.

4. Масавая праца філіі (літвечары, выезды ў літгурткі, кіраўніцтва і сувязь, як з імі, так і з наасобнымі таварышамі) павінна быць разгорнута значна шырэй.

5. Балвая задача філіі — стварэнне рабочага ядра. У сувязі з гэтым філіі звярнуць асаблівую ўвагу на арганізацыю літгурткоў на заводах і фабрыках акругі.

6. Шляхам наладжвання сумесных сходаў і літвечароў узмацніць сувязь паміж беларускай і яўрэйскай сэкцыямі філіі, практыкаваць рэгулярнае друкаванне

перакладаў з творчасці сяброў яўскай ў „Вясне“.

7. Бюро філіі прыняць належныя захады да палепшання якасці „Вясны“, як з боку зместу, так і тэхнікі (папера, ілюстрацыі), зрабіўшы яе штомесячным органам філіі.

8. Сход выклікае Менскую філію на сацыялістычнае спаборніцтва па стварэнні найбольш актуальнага па зместу і найлепшага па форме твору. Такое-ж сацыялістычнае спаборніцтва правесці ўнутры філіі паміж паасобнымі таварышамі і гурткамі. Праграму спаборніцтва скласці бюро філіі. Усім сябрам філіі і літгурткам прыняць актыўны ўдзел у наладжаным „Вясной“ конкурсе на лепшае апавяданне.

9. Кожнаму сябру філіі і літгуртку ў абавязковым парадку выпісваць часопіс „Маладняк“ і прыняць усе захады да пашырэння ліку яго чытачоў і падпісчыкаў.

10. Сябрам аб'яднання і сябрам літгурткаў паставіць адной з задач — спрабаваць свае сілы ў мастацкім нарысе, які з усіх літаратурных жанраў найбольш хутка і найбольш паспяхова спраўляецца з задачай мастацкага паказу бягучага дня сацыялістычнага будаўніцтва.

11. Рэкамендаваць кожнаму сябру філіі вывучэнне адной чужаземнай мовы.

Рэзалюцыя акруговага сходу Бабруйскай філіі БелАПП'у па дакладу т. Барашкі аб працы праўлення БелАПП'у 14 X-1929 г.

Заслухаўшы даклад тав. Барашкі аб працы праўлення БелАПП'у, Бабруйская філія БелАПП'у адзначае:

1. Выразную наяўнасць абвостранай класавай барацьбы на літаратурным фронце, што зьяўляецца зусім натуральным зьявішчам у нашу рэканструкцыйную эпоху, калі сацыялістычныя элементы гаспадаркі і культуры пад кіраўніцтвам КП(б)Б праводзяць рашучы наступ на рэшткі капіталізму і буржуазнай ідэалёгіі ў Савецкай Беларусі, тым самым выклікаючы контрнаступ з боку кулацтва, мяшчанства і нацыянал-дэмакратычнай рэагенцыі.

2. Наяўнасць буйнага росту і росквіту пралетарскіх элементаў у беларускай літаратуры. Гэты рост шчыльна звязаны з класавай дыферэнцыяцыяй сярод беларускіх пісьменьнікаў, лепшыя з якіх, адданыя ідэям пралетарскай рэвалюцыі, працуюць пад кіраўніцтвам КП(б)Б у шэрагах БелАПП'у.

3. Абвостраная класавая барацьба ў краіне выклікае хістанні з боку найменш ідэалёгічна ўстойлівых пісьменьнікаў, у выніку чаго яны апынуліся на раздарожжы і паўстае сур'ёзнае пытанне аб далейшым іхнім творчым шляху.

4. Аб'яднанне „Узвышша“, ня глядзячы на свае запэўненні савецкай грамадзкасці аб тым, што яно ставіць перад сабой задачы стварэння пралетарскай літаратуры, дае ўсё-ж такі ідэалёгічна нявытрыманую прадукцыю, часам варожую н м, часам прасякнутую замазваннем класавай барацьбы ў краіне, што сведчыць аб адыходзе пісьменьнікаў ад нашай сучаснасці, аб іх служэнні „мастацтву дзеля мастацтва“. Ва ўнісон з пісьменьнікамі-узвышшэнцамі выступаюць і іхныя „ідэалёгі“, заяўляючы аб гатоўнасці працаваць пад кіраўніцтвам кампартыі „па меры магчымасці, пастолькі-паколькі“ і г. д.

5. Акруговы сход філіі БелАПП'у адначасова канстатуе і адсутнасць выразнага класавога твару ў арганізацыі „Полымя“, адсутнасць строга вызначаных пазыцый у дачыненні да агульных задач стварэння беларускай пралетарскай літаратуры.

6. Выразныя класавыя асновы ў часе стварэння БелАПП'у, пралетарская лінія яго працы і масавасць гэтай працы стварылі шырокія магчымасці для развіцця пралетарскай літаратуры на Беларусі, аб'ядналі ў адну інтэрнацыянальную сям'ю ўсе нацыянальныя атрады, наблізілі да ідэй пралетарскай літаратуры левых папутнікаў.

7. Ухваляючы прынцыповую лінію і працу праўлення БелАПП за справядачны перыяд, сход Бабруйскай філіі лічыць патрэбным разгортванне яшчэ больш рашучай барацьбы з канкрэтнымі праявамі правай небяспекі на культур-

ным фронце (у прыватнасці ў літаратуры), з нацыянал-дэмакратызмам, з правамі рознага шовінізму. Адначасова трэба ставіць задачу набліжэння да БелАПП'у лева-папутніцкіх элементаў другіх літаратурных арганізацый, ствараючы належныя магчымасці для ідэалёгічнага перавыхавання іх, для канчатковага пераходу іх на рэйкі пралетарскай літаратуры, пралетарскага сьветапогляду. Разам з гэтым праўленне БелАПП'у павінна актывізаваць усіх пралетарскіх пісьменьнікаў да стварэння ўзорных твораў пралетарскай літаратуры.

8. Сход філіі лічыць сваячасовым і патрэбным узнятае праўленнем БелАПП'у пытанне аб праверцы ідэалёгічнай вытрыманасці твораў паасобных членаў БелАПП'у. Чыстка ў выніку гэтай праверкі зробіць БелАПП яшчэ больш маналітнай, больш баявой арганізацыяй пралетарскай літаратуры.

9. Канстатуючы вялікую работу творчавыхаваўчага парадку органу БелАПП — „Маладняка“, сацыяльную актуальнасць твораў у ім, прыцягненне новых крытычна-мастацкіх сіл, барацьбу з правымі настроямі ў культурным будаўніцтве, з фармалістымі і эклектыкамі, — сход лічыць працу рэдкалегіі здавальняючай. Але разам з гэтым сход філіі поўнасьцю падтрымоўвае прапанову Менскай філіі аб падборы больш працаздольнага складу рэдкалегіі, што, бязумоўна, толькі палепшыць часопісь і яе сувязь з пісьменьнікамі і чытачамі.

10. Сход патрабуе ад праўлення БелАПП'у ажыццяўлення пастановы І зьезду БелАПП'у — разгортвання працы кансультацыйнага Бюро пры сакратарыяце БелАПП'у, наладжвання больш шчыльнай сувязі з таварышамі, якія жывуць і працуюць на пэрыфэрыі.

11. Сход ухваляе захады праўлення БелАПП'у ў дачыненні вывучэння пісьменьнікамі шэрагу найбуйнейшых прадпрыемстваў сацыялістычнага сектара нашай гаспадаркі, і ў далейшым сход лічыць патрэбным правядзенне гэтага карыснага мерапрыемства ў больш шырокіх паме-

рах (ахапляючы і акруговыя філіі). Сход таксама цалкам далучаецца да думкі праўлення аб неабходнасці правядзення братняй сустрэчы беларускіх пісьменьнікаў з расійскімі, украінскімі і закаўкаскімі пісьменьнікамі.

12. Сход выносіць на шырокае абгаварэнне БелАПП'у пытанне наладжвання сацыялістычнага спаборніцтва, як паміж паасобнымі пісьменьнікамі, так і паміж паасобнымі акруговымі філіямі на стварэнне найбольш актуальнага па свайму зместу і высока-мастацкага па форме твору.

Сход лічыць неабходным вынесці гэтае пытанне на абмеркаванне чарговага пленуму праўлення БелАПП'у.

13. Вядучы рашучае змаганне з правамі правай небяспекі ў літаратуры і з канкрэтнымі носьбітамі гэтай небяспекі, выкрываючы і бічуючы нацыяналістычныя і мяшчанска-абыватальскія, варожыя пралетарыяту элементы, даючы рашучы адпор малаверам у справе стварэння пралетарскай літаратуры, набываючы веды праз вучобу, пазбаўляючыся недахопаў праз разгортванне шырокай самакрытыкі, асяродкаваўшы ўвагу пралетпісьменьніка на неабходнасці стварэння шырокіх палоген пралетарскай літаратуры, БелАПП у цэлым і, у прыватнасці, яго Бабруйская філія, будзе і надалей ісці пад кіраўніцтвам Ленінскай партыі па шляху да гегемоніі пралетарскай літаратуры.

14. Акруговы сход філіі, спыняючыся на апошніх паклёпніцкіх выступленнях нацыянал-фашыстых Заходняй Беларусі — Астроўскага, Лудкевіча і інш., лічыць патрэбным, каб праўленне БелАПП'у ад імя ўсёй арганізацыі выступіла з рашучым пратэстам супроць выступленняў верных лёкаў польскага фашызму, дапамагаючых польскім панам у справе далейшага закабалення працоўных мас Заходняй Беларусі. Толькі Кастрычніку, толькі Камуністычнай партыі і Савецкай уладзе абвязаны мы росквітам нацыянальнай пралетарскай культуры і самі мы і наша літаратурная арганізацыя — найлепшы паказчык, найлепшы сьведка гэтага росту і росквіту.

Х Р О Н І К А

БССР

Над чым прадууюць Белаппаўцы

* Здаецца ў друк зборнік Белаппаўскай поэзіі ў кніжніцу „Мастацкае слова — мастам“. У гэты зборнік увайдучь творы А. Александровіча, З. Бандарынай, А. Вечара, А. Звонака, В. Маракоза, А. Моркаўкі, І. Плаўніка, П. Труса, Ю. Таўбіна, С. Фаміна, У. Хадзкі, М. Хведаровіча, і С. Шушкевіча. Зборнік рэдагуюць: Галавач, Маракоў, Гародня, Аляхновіч і Вечар.

* Група пісьменьнікаў, якія ўдзельнічалі ў вайсковых манэўрах, складае вялікі мастацкі зборнік аб Чырвонай арміі.

* Ужыты захады да выдання літаратурнага альманаху Менскае Філіі БелАПП.

* З мэтай набліжэння пісьменьнікаў да рабочага жыцця Менскай Філіі БелАППу праводзіцца прымацаванне паасобных пісьменьнікаў да Менскіх заводаў і фабрык.

* У Кастрычніку гэтага году Менская Філія правяла літаратурнае выступленне на цагельных заводах Менску. Пасля ўступнага слова М. Гольдбэрга чыталі свае творы Валеры Маракоў, Васіль Каваль, Юлі Таўбін, Ізраіль Плаўнік, С. Шушкевіч.

* Аляксей Звонак напісаў поэму „Каршун“. Поэма друкуецца ў часопісі „Полымя“.

* Друкуецца кніжка апавяданняў Сымона Хурсіка — „Шляхамі наваляніц“.

* П. Броўка працуе над поэмаю „Два націпаць песень“, якая мае друкавацца ў „Маладняку“.

* Е. Пфляцмбаўм здае ў друк зборнік вершаў.

* Н. Вішнеўская працуе над апавяданнямі „Белыя мухі“ і „На дзевятай вярсьце“.

* Барыс Мікуліч скончыў аповесць „Цагельня“.

* БДВ прыняла да друку зборнік вершаў Валерыя Маракова „Вяршыні жаданняў“.

* С. Шушкевіч апрацоўвае зборнік вершаў „Паходні“.

* Аркадзь Моркаўка рыхтуе новы зборнік вершаў „Далячынь“.

* Прынята да друку ў БДВ зборнік вершаў С. Ліхадзёўскага.

* М. Аляхновіч працуе над артыкулам пра стыль пролетарскай літаратуры.

* Залічаны ў БелАПП малады поэга Міхась Баўн. Баўн зараз працуе над вялікаю аповесцю.

* М. Хведаровіч напісаў поэму „Баявая песня“.

* Менская расійская газета „Рабочы“ пачала выпускаць літаратурныя старонкі, прысвечаныя беларускай пролетарскай літаратуры.

У першых старонках перакладзены творы Мурашкі, Моркаўкі, Хадзкі, Таўбіна, Хведаровіча, Нікановіча, Хадкевіча, Баўна і інш.

* П. Галавач напісаў аповесць „Даліры“.

* Юрка Лявонны скончыў поэму з жыцця савецкага настаўніцтва.

* В. Казлоўскі падрыхтаваў да друку поэму „Рахіль“.

* Міхась Лынькоў друкуе другі зборнік апавяданняў і піша аповесць пад назвай „Трыкатаж“.

* Хмядос Явар падрыхтаваў да друку зборнік апавяданняў з жыцця чыгункі пад назвай „Стрэлачнік Мігай“; ён жа

піша аповесць „Пераростак“; урывак з ягонага апавядання „Ічэ“ перакладзены на яўрэйскую мову.

* *Мікола Мікіцін* піша аповесць, у якой асвятляе клясавую барацьбу сучаснай вёскі; урывак з яе друкуецца ў „Вясне“.

* *Аркадзь Кулішоў* здаў у БДВ зборнік вершаў.

* *К. Губарэвіч* працуе над сэрыйным апавяданьнем з вясковага жыцця.

* *М. Нікановіч* выпускае ў сэрні „Мастацкае слова—масам“ два зборнікі апавяданняў „Мяцеліца“ і „У палявых дарогах“.

* У сэрні „Мастацкае слова—масам“ выходзіць зборнік вершаў *Андрэй Аляксандравіч*.

У Бабруйскай філіі БелАПП’у.

* Шпаркі рост літаратурных сіл акругі ідзе цяпер пад знакам узмацнення клясавай сутнасці і паглыблення формальнага боку творчасці.

Расце пісьменніцкі маладняк, што групуецца ў гурток імя БелАПП, сярод яго вызначаюцца ў поэзіі: Яўхім Кохан, Алесь Жаўрук, В. Кавалёў, Рыгор Суніца; у прозе: К. Уласюк, С. Тодараў. Усе памянёныя таварышы актыўна працуюць і бяруць удзел у „Вясне“.

* Філія разам з рэдакцыйнай газетай „Комуніст“ абвясціла конкурс на лепшае апавяданне з жыцця сучаснае вёскі (соцыялістычная перабудова вёскі, клясавая барацьба і г. д.) і гораду (індустрыялізацыя, соцыялістычнае спароніцтва ды інш.). Апавяданне павінна мець 6—7 балонак. Акрамя звычайнага гонарару за лепшыя апавяданні вызначаюцца тры прэміі: першая—25 руб., другая—15 руб. і трэцяя—10 руб.

* Шырока разгарнула працу яўрэйская сэкцыя, якая нядаўна адсвяткавала свой чатырохгадовы юбілей.

* У Бюро філіі ад яўрэйскай сэкцыі ўведзены т. т. Гарэлік і Швэдзік.

* У „Вясне“ друкуюцца пераклады з яўрэйскае мовы.

У Аршанскай філіі БелАПП’у

* Сябра філіі Аляксеяў склаў інсцэніроўку „Кастрычнік“, якая 7 лістапада г. г. была з поспехам пастаўлена ў тэатры Горацкай сельска-гаспадарчай Акадэміі.

* Сёлета зноў пачаў сваю працу гурток беларускае культуры пры Горацкай Сельска-Гаспадарчай Акадэміі. Гурток прыцягнуў увагу вялікае часткі студэнцтва. Працуе гурток штотыдня.

* Месціслаўская студыя БелАПП’у рытуе да настаноўкі новую п’есу сябра студыі Аўг. Мак. Сінякова.

* Рытуецца да друку трэці літаратурны альманах Магілёўскае філіі БелАПП’у „Удар“. У ім бяруць удзел: Лявонны, Івашын, Мільнер (яўсэццыя) і інш.

* У Полацкім Белпэдтэхнікуме арганізаваўся літаратурны гурток імя БелАПП. Гурток налічвае 35 асоб.

У Гомельскай філіі БелАПП’у.

* Гомельская філія БелАПП’у налічвае 8 членаў. З іх пішуць па-беларуску—4 чалавекі, па-расійску—3 і па-яўрэйскі—1.

* Філія арганізоўвае літаратурныя гурткі на буйных прадпрыемствах Гомелю: завод „Пролетары“, галоўныя Гомельскія майстэрні. Разгортваецца работа ў навучальных установах: тэхнікуме, рабфаку і дзевяцігодках. Асобныя члены філіі будуць прымацаваны да прадпрыемстваў, будзе наладжана літаратурная консультацыя.

* Улетку філія зрабіла выезды ў дом адпачынку Клёнкі і на Добрускую напярэную фабрыку. Там былі наладжаны літаратурныя вечары. З чытаннем сватх твораў выступалі члены філіі Ракіта, Губарэвіч і інш.

Рабочыя масы былі надзвычайна зацікаўлены гэтымі вечарамі.

* Філія наладзіла шэраг выступленняў на рабочых вечарох у дні рэвалюцыйных святаў.

* Творчасць свою гомельскія белаппаўцы рэалізуюць праз літаратурную старонку „Палескае праўды“. Старонка выдаецца два разы на месяц.

У старонках выдрукаваны: вялікае апавяданьне К. Губарэвіча „Шуміць палын“, вершы Сяргея Ракіты і розныя творы маладых рабочых пісьменьнікаў.

* Філія выдае літаратурны альманах, у якім будзе рэалізавана найлепшая прадукцыя гомельскіх белаппаўцаў.

У яўрэйскай сэкцыі БелАПП'у.

* У даень калектывізацыі выехалі ў яўрэйскія колгасы—у вёску Захады т. т. Ашаровіч і Кульбак, у Сьмілавіцкі раён т. т. Рубінштэйн, Аксэльрод, Юдэльсон і Доўгапольскі.

* На антырэлігійным культпаходзе ў часе яўрэйскіх рэлігійных сьвятаў т. т. Дунец і Харык правялі шэраг антырэлігійных вечароў—у Мозыры, Нароўлі, Тураве, Калінкавічах і ў двух яўрэйскіх с.-г. калектывах. У Тураве на літаратурным вечарэ насельніцтва ўхваліла забраць пад ключ сынагогу.

* Сэкцыя БелАПП'у разам з клюбам імя Леніна арганізавала вялікі мітынг пратэсту супроць чатырох яўрэйскіх пісьменьнікаў—Рэйзіна, Лейвіка, Барэйша і Раболя, якія, у сувязі з Палестынскімі падзеямі, адмовіліся ад супрацоўніцтва ў амэрыканскай яўрэйскай камуністычнай газэце.

* *Ізі Харык* рыхтуе да друку збор сваіх вершаў і поэм на 14—15 друкарскіх аркушаў.

* У часопісі „Штэрн“ (орган яўрэйскае сэкцыі БелАПП'у) зьмешчаны рэцэнзыі Н. Кабакова пра кнігу Я. Ліманаўскага „Над абрываў“ і № 9 „Маладняка“, а таксама пераклады вершаў Крапівы.

* У часопісі „Штэрн“ за лістапад г. г. друкуецца поэма П. А. Труса „Дзесяты падмурак“ у перакладзе на яўрэйскую мову М. Ліфшыца і артыкул А. Кучара пра П. Труса.

* *Кучар* рыхтуе для часопісу „Штэрн“ крытычныя артыкулы пра творчасць К. Чорнага і В. Кавала.

У іншых аб'яднаньнях.

* У сьнежні г. г. „Узвышша“ наладзіла першы свой літаратурны вечар-альманах. Чыталі свае творы М. Лужанін—поэту „Салімонка“ і А. Мрый—„Апавяданьне Самсона Самасуя“. У абгаварэньні прымалі ўдзел: Сянькевіч, Пушча, Барашка, Бабарэка, Глебка і інш.

* *Кузьма Чорны* здае ў Белдзяржвыдавецтва роман „Вецер і пыл“ і пераабляе для сьцэны аповесьць „Лявон Бушмар“.

* *Уладзімер Дубоўка* здаў у БДВ зборнік вершаў „Дэпэшы бяз адрасу“.

* *Васіль Сташэўскі* піша п'есу для аднаго з дзяржаўных тэатраў пад назваю „Акорды“. У гэтай п'есе маецца на ўвазе паказаць сучасную перабудову мястэчка па лініі сельска-гаспадарчай і індустрыяльнай. Твор гэты будзе скончаны прыблізна ў лютым 1930 г. Аўтар мае на ўвазе прачытаць яго ў профарганізацыях аднаго з мястэчак БССР.

* *Максім Лужанін* друкуе ў БДВ кніжку вершаў „Новая ростань“. Ён жа здаў зборнік „Шостае пачуцьцё“ і піша поэму „Лёс трактара“.

* *В. Шахалевіч* апрацоўвае сцэнічны тэкст драмы „Воўчыя ночы“ для пастапоўкі БДТ.

* *Лукаш Калюга* працуе над аповесьцю з сялянскага жыцьця.

* 30 сьнежня 1929 г. (па новым стылі) споўніўся дваццацігадовы юбілей літаратурнае дзейнасьці вядомага беларускага поэты *Алеся Гурло*. Першым друкаваным творам А. Гурло быў абразок прозы „Ласун“ („Наша Ніва“ № 51—52 за 1909 г.

За час свае літаратурнае чынасьці Гурло выпускаў зборнікі вершаў: „Барвёнак“, „Спатканьні“, „Сузор'і“, „Зорнасьць“ і „Межы“.

У Доме Пісьменьніка

(*Гутарка з заадчыкам дому т. Залужкім*).

* Дом Пісьменьніка БССР мае на мэце згуртаваць пролетарскіх і блізкіх па сваёй ідэалёгіі да рабочае клясы пісьмень-

нікаў і журналістх навакол задач партыі ў галіне будаўніцтва соцыялістычнае культуры і мастацтва. Ён зьяўляецца месцам для іх камуністычнага выхавання, падвышэння і развіцця іх політычнага і культурнага ўзроўню, месцам іх грамадзкай працы і адпачынку.

* Дом Письменніка існуе першы год. Ад сакавіка 1929 г. ён вёў арганізацыйную працу і толькі цяпер пераходзіць да плянавага культурнага абслугоўвання пісьменьнікаў.

У бягучым годзе ўтвараецца шэраг гурткоў для вывучэння марксызму і ленінізму, чужаземных моў. Намячаецца шэраг дакладаў па пытаннях літаратуразнаўства і грамадазнаўства.

Будуць наладжаны стрэчы пісьменьнікаў з адказнымі політычнымі працаўнікамі, дзяржаўнымі ўстановамі, тэатрамі, камсамолам, рабочымі.

* Пры Доме Письменніка арганізавана з прадстаўнікоў розных культурна-асветных устаноў сталая камісія для ўшанавання памяці памёршага пролетарскага паэта Паўлюка Труса. Камісія робіць дакладнае апісанне літаратурнае спадчыны, пакінутай П. Трусом. Вядзецца збор ненадрукаваных літаратурных матэрыялаў, якія знаходзяцца ў прыватных асоб і ў установах.

* Утворана каса ўзаемадапамогі пісьменьніцкага kolekтыву. Арганізоўваецца шырокая бібліятэка пераважна з сучаснае пролетарскае літаратуры і літаратуразнаўства.

* Дом Письменніка працуе над зьбіраннем звестак пра ўсіх беларускіх пісьменьнікаў, якія жывуць у іншых гарадах БССР, а таксама і ўва ўсім СССР.

* У далейшым маецца на меце стварыць пры Доме Письменніка музэй літаратуры.

УССР

„Молодняк“

* Вышлі з „Молодняка“ і перайшлі ў ВУСПП—В. Кузьміч і О. Кундзіч; у новаўтвораную літаратурную арганізацыю—Момот. Ю. Вухналь, Дончанко, Тэрэнь Масэнко.

* Вышла з друку ў ДВУ повесть маладнякоўца Евгена Фоміна „Трипольска трагедія“. Ён-жа здаў да друку ў ДВУ зборнік вершаў „Ескізі“.

* Ів. Гончарэнко здаў да друку ў ДВУ зборнік камсамольскіх вершаў.

* Ярослав Грымайло выдае другім выданьням зборнік вершаў „Вербові Котыкі“.

* Вышлі з друку новыя кнігі: К. Гордзіенко—„Славгород“ (роман), Юр. Шовкопляс—„Весна над морем“ (аповесць), М. Горбань—гістарычная аповесць, Луцэнко—пэзіі, Володымэр Сосюра—„Пэзіі“ том 2 і інш.

* Вышаў з друку зборнік вершаў Максіма Багдановіча „Вянж“ у перакладзе украінскага паэта М. Драй-Хмары.

РСФСР

Навіны РАПП

* Камуністыя-літаратуразнаўцы, якія працуюць у Інстытуце Чырвонай Профэсуры і Раніоне, падалі kolekтыўныя заявы аб прыняцці іх у РАПП. Пакуль прыняты: Бяспалаў, Зонін, Гельфанд, В. Кін, Запроўская і Янэль. Некаторым таварышам прапанована спачатку прайсці праз рабочыя літаратурныя гурткі.

* За апошні час у пэрыядычным друку зьявілася шмат заяў аб выхадзе з розных літаратурных арганізацый („Кузніца“, „ВССП“ і інш.) і пераходзе ў РАПП (Міх. Герасімаў, Палетаеў, С. Беяеў і інш.).

* З 1-га студзеня 1930 г. будзе выходзіць новая масавая двухтыднёвая часопісь РАПП'а „Рост“. У рэдкалегію ўваходзяць: Кіршон, Стаўскі, Авалаў, Сўркоў, Шведаў, Л. Тоом і Палетаеў. Часопісь „Рост“ будзе аддаваць значную ўвагу культурна-бытавым пытанням, узняццям культурнага ўзроўню рабочага чытача і высоўваньню пачынаючых рабочых пісьменьнікаў.

* МАПП арганізавала на маскоўскіх фабрыках і заводах 20 літаратурна-творчых гурткоў, якія поўнасьцю забяспечаны кіраўнікамі.

* Пры МАПП арганізавалася дзіцячая сэкцыя. Сэкцыя яднае таксама пісьменьніцкі маладняк з рабочых літгурткаў.

У бягучым літаратурным годзе работа з творчым актывам МАПП праводзіцца праз творчыя сходы, якія арганізуюцца часопісьсю „Октябрь“, аб'яднаньнем „Молодая Гвардия“ і творчым цэнтрам гурткавага актыву МАПП.

Для пачынаючых рабочых, якія пішуць нарысы, а таксама, драматургаў і крытыкаў арганізуюцца агульна-гарадзкія гурткі. Пры рэдакцыі часопісі „На літаратурном посту“ будзе працаваць крытычны гурток і пры новай часопісі „Росст“ — гурток пісьменьнікаў нарысу.

У выдавецтве „ЗИФ“ вышаў зборнік артыкулаў пад рэд. Л. Авербаха „С кем и почему мы боремся“. У зборніку зьмешчаны артыкулы: Авербаха, Ермілава, Гросман-Рощына, Кіршона, Лібедзінскага, Селіваноўскага, Сутырына і Фадзеева.

* Пачынае выходзіць новая часопісь „Литературная учеба“ пад рэдакцыяй М. Горкага. У склад рэдакцыйнай калегіі ўваходзяць Каменгулаў, Лібедзінскі, Ціханаў, Сянаў і Чамандрын.

Часопісь разьлічана на пачынаючага рабочага і сялянскага пісьменьніка, рабоча і селькора, пачынаючага крытыка, рабочага рэцэнзента.

„Кузница“

Выдавецтва „Недра“ пачынае выдаваць масавую мастацкую кніжніцу „Кузницы“. У кніжніцу ўваходзяць творы Гладкова, Нікіфарава, Бахмецьцява, Ляшко, Беразоўскага і інш.

* „Кузница“ пачала шырокую творчую чыстку — агляд сваіх членаў.

У „літаратурным цэнтры конструктывістых“

І. Сельвінскі скончыў новую вершаваную камэдыю „Тэорыя юрыстага Лютца“. Камэдыю ставіць тэатр імя Вахтангава.

* Н. Адуеў канчае вершаваную камэдыю „Выспа дурняў“.

* В. Лугайской напісаў поэму „Сібір“.

* Панаеў здае ў друк кнігу новэль.

ВОКП

* У весну г. г. у Маскве адбыўся зьезд „Всероссийского Общества Крестьянских Писателей“ — „ВОКП“.

На зьездзе прысутнічалі т. т. Мурашка і Александровіч, з правам рашучага галасу, т. Гародня — з дарадчым голасам.

У склад Цэнтральнага Савету ВОКП быў абраны т. Александровіч.

20-га лістапада г. г. адкрыўся пленум Цэнтральнага Савету ВОКП, у якім прымаў чынны ўдзел т. Александровіч.

Тэатр і кіно

* 23-га лютага 1930 г. спаўняецца 20 гадоў з дня сьмерці В. Т. Комісаржэўскай — выдатнай расійскай артысткі. Для правядзеньня юбілейных дзён утвораны грамадзкі камітэт на чале з Ф. Ф. Раскольнікавым.

* У сьнежні сьвяткуе 45-гадовы юбілей сцэнічнае дзейнасьці выслужаны артысты расійскай рэспублікі Е. А. Лепкоўскі — адзін з самых старых артыстаў Маскоўскае сцэны.

* Здымаецца кіно-фільм „Жалезны струмень“ паводле апавесьці А. Серафімовіча.

* Тэатр імя Мэерхольда ставіць п'есу Маякоўскага „Лезьня“.

За мяжой

Нямеччына

* „Міжнароднае рабочае выдавецтва“ у Бэрліне пачало выдаваць сэрыю міжнародных романаў, якія адлюстроўваюць жыцьцё і гісторыю рабочае клясы ў розных краінах. Вышлі ўжо з друку: Курт Клебер — „Пасажыры III клясы“, Іван Ольбрахт — „Ганна“, Бэла Ілеш — „Гэнэральная рэпэтыцыя“. Выходзіць яшчэ шэраг томаў.

* У Нямеччыне карыстаецца вялікаю папулярнасьцю чытаньне аўтарамі сваіх вершаў і апавяданьняў на грамафон. Вышлі ўжо пласцінкі з урыўкамі з тво-

рау Брэхта, Дайблера, Цукмаера, Рай-фіша і інш.

* Гісторык літаратуры Кернэр знайшоў у спадчыне м-м дэ-Сталь звыш ста дасюль зусім невядомых лістоў Шлегеля, Шэлінга, Ціка, Шлеермахера і інш.

* Бэхер і Эрвін Кіш вышлі з складу рэдакцыі левае літаратурнае часопісі „Дзі Нае Бюхершай“ з-за артыкулу Вэйсэ, які хваліў рэакцыйнага пісьменьніка Бэнна.

* Гадовая прэмія імя Гётэ ў 10.000 марак горадам Франкфуртам на Майне прысуджана філэзофу Л. Цыглеру.

Францыя

* У сувязі з нядаўняй сьмерцю аднаго з дзесяці членаў Акадэміі Гокураў—сатырычнага пісьменьніка Ж. Куртэліна, адбываюцца дадатковыя выбары для запаўнення вольнага месца. Высоўваюцца кандыдаты: Жорж Дэкюамэль, Р. Бэнжамэн, Ромэн Ролан, Колет, Т. Бэрнар.

* У Марсэлі пастаўлены помнік Эдмону Ростану—славутаму поэту і драматургу.

Італія

* Вялікім посьпехам у Італіі карыстаецца сатырычны роман маладога пісьменьніка А. Моравіо—„Роўнадушныя“.

* Італійскай цензурай забаронена вядомая кніга Рэмарка „На заходнім фронце бяз зьмен“.

Амэрыка

* Бостонская цензура забараніла паста-ноўку п'есы Юджына О'Нэйла— „Дзіўная інтэрмэдыя“.

* У Амэрыцы вышла з друку вялікая антолёгія рэвалюцыйнай поэзіі ўсіх на-родаў.

Швэцыя

* У сувязі з набліжэньнем тэрміну аб-вяшчэньня швэцкай акадэміяй імя Лаў-рэата нобэлеўскае прэміі, літаратурныя колы Заходняе Эўропы абгаворваюць шансы тых ці іншых аўтараў. Імя Эрыха Марыя Рэмарка, відаць, адпадае, бо яго кніга вышла ў канцы студзеня г. г., што можа быць формальным адводам. Назы-ваюць Чэстэртана, але Англіі больш па густу Гэлсуорсі. Італія спадзяецца, што прэмію атрымае Фарэр. Ізноў, як і летась, выплываюць імёны Максіма Горкага і Сынклера Люіса. Літаратурныя колы Нямеччыны высоўваюць Р. Гух ці Томаса Манна.

З Ы М Е С Т

	<i>Стар.</i>
С. Хурсік. —Чорны мост. (<i>Аповесць</i>).	3
Астапенка. —(<i>Вершы</i>) .	35
Алесь Звонак. —Лірыка раздум'я. (<i>Вершы</i>) .	39
Барыс Мікуліч. —Ворагі. (<i>Поэма</i>) .	42
Хадыка. —(<i>Вершы</i>) .	53
Ізраіль Плаўнік. —Штодзённасьць .	55
Васіль Каваль. —Маладосць. (<i>Аповесць</i>) .	58
Хведаровіч. —Тыфус. (<i>Верш</i>) .	79
Таўбія. —* * * (<i>Верш</i>) .	81
Міхась Багун. —Сярод белых драпежнікаў. (<i>Апавяданьне</i>) .	82
Казлоўскі. —Слова аб юнай краіне. (<i>Верш</i>) .	92
Язэп Вазёрны. —(<i>Верш</i>) .	95
Хвядос Шынклер. —Сонца над шпалы .	98
Куляшоў. —(<i>Вершы</i>) .	149
Савіцкі. —(<i>Верш</i>) .	153
П. Галавач, Ал. Звонак. —Супроць буржуазнае рэакцыі ў мастацкай літаратуры .	154
А. Некрашэвіч. —Мастацкае афармленне быту .	187
У. Бухаркін. —Літаратуразнаўцы з БДзУ .	196
Проф. Бузук. —Некалькі слоў аб літаратурным жыцці Заходняе Украіны	207
Кнігасьпіс	217
Рэзалюцыі і паставовы —Сакратарыяту БелАППу Менскае і Бабруйскай філій і Польскай	223
Хроніка .	230

ПАДПІСВАЙЦЕСЯ на 1930 г.

НА ШТОМЕСЯЧНУЮ
ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКУЮ,
ГРАМАДЗКА - ПОЛІТЫЧНУЮ
ЧАСОПІСЬ

„МАЛАДНЯК“

8-мы ГОД ВЫДАННЯ

Орган Беларускай Асоцыяцыі Пролетарскіх Письменнікаў

ПАТРАБУЙЦЕ

ва ўсіх кнігарнях
Белдзяржвыдавецтва,
у коопэрацыйн. кра-
мах Белкоопсаюзу, ва
ўсіх газетных кіёсках

І ЧЫТАЙЦЕ

„МАЛАДНЯК“

Цана асобн. нумару
40 кап.

„МАЛАДНЯК“ зьяўляецца баявой часопісцю ў барацьбе за пролетарскую літаратуру.

„МАЛАДНЯК“ на сваіх старонках будзе і надалей рашуча праводзіць цвёрдую пролетарскую лінію ў галіне літаратуры, рашуча змагацца са ўсялякімі хістаньнямі і ўхіламі, са шкоднымі тэндэнцыямі і варожымі праявамі ў літаратуры.

„МАЛАДНЯК“ у 1930 годзе дасць сваім падпісчыкам лепшыя ўзоры пролетарскай літаратуры (романы, апавесці, поэмы, вершы, драматычныя творы).

„МАЛАДНЯК“ у 1930 годзе зьмяшчае шэраг артыкулаў па пытаннях пролетарскага мастацтва і творчых дасягненнях беларускай пролетарскай літаратуры, а таксама літаратуры братніх рэспублік.

„МАЛАДНЯК“ будзе даваць аддзел сатыры і гумару (шаржы, пародыі, літаратурныя гумарэскі і фэльетоны).

У „МАЛАДНЯКУ“ будзе давацца багаты аддзел бібліяграфіі і хронікі культурнага жыцця як БССР, гэтак і іншых рэспублік.

У часопісі бяруць удзел лепшыя сілы пролетарскай літаратуры і марксысцкай крытыкі

У 1930 ГОДЗЕ ЁЎ СКЛАД СУПРАЦОЎНІКАЎ УВАХОДЗЯЦЬ:

Александровіч А., Аляхновіч М., Астапенко З., Аршанскі Б., Бандарына З., Барашка Іл., Бараняў С., Бобрык Я., Броўка П., Будзініскі С., Бузук П. проф., Бухаркін У., Бядуля З., Быкавец М. (Харкаў), Бэндэ Л., Вазьрыны Я., Вансоўскі, Вечар А., Васілевіч Я., Васілеўскі Д., Вішнеўская Н., Галавач П., Гародня А., Гарэцкі М., Гаўрук Ю., Губарэвіч К., Гурло А., Гурскі І., Дунец, Друскоўскі, Дыла Я., Ефімаў Н. проф. (Смаленск), Жылуновіч З. (Ц. Гарты), Замбржыцкі С., Званок Ал., Івашын Я., Ігнатоўскі Ё. проф., Каваль В., Канакоўскі О., Карак Ёл. (Харкаў), Касцяровіч М., Каваленко Б. (Кіеў), Колас Я., Кулік І. (Харкаў), Купала Я., Кучар Ал., Лімановскі Я., Ліхадзёўскі С., Лынькоў М., Лявонін Ю., Мазуркевіч Я., Маракоў В., Масяню Т. (Харкаў), Мікітэнка І. (Харкаў), Мікуліч Б., Моркаўка А., Мурашка Р., Некрашэвіч Ал., Нікановіч М., Німанскі Я., Плаўнік І., Пракунас А. Бр. (Масква), Прыбытоўскі Ё., Пляўнубаум Е., Салатуб А., Селівановскі А. (Масква), Скрыган (Відук Я.), Сутырын В. (Масква), Станькевіч В., Сянжэвіч А., Сякерская Я., Таўбін Ю., Траецкі А., Туміловіч Я., Усэнка П. (Харкаў), Фамін С., Хадына Ёл., Хадкевіч Т., Харык І., Хведаровіч М., Хурсін С., Чарот М., Чарвякоў Ал., Шушкевіч С., Шчэпаўцін М. ды інш.

Кожная партыйная і комсамольская ячэйка, клубная бібліятэка, чырвоны нуток фабрыні і заводу, народом, хата-чытальня, школа, літгуртон—павінны выпісаць час. „МАЛАДНЯК“.

Рабочы, селянін, настаўнік, студэнт, кожны, хто цікавіцца пытаннямі літаратуры і мастацтва, выпісвайце і чытайце час. „МАЛАДНЯК“.

У 1930 годзе часопіс будзе выходзіць рэгулярна кожны месяц на 18 аркушах.

Падпіску можна пасылаць у Выд-ва „Чырвоная Зьмена“ па адрасу: Менск, Комсамольская, 25, альбо непасрэдна на адрас рэдакцыі: Менск, Савецкая, 68, „Дом Письменніка“, рэдакцыі „Маладняк“—тэл. № 877.

УМОВЫ ПАДПІСКІ:

на год	на 6 м.	на 3 м.	на 1 м.
--------	---------	---------	---------

3 руб.	1р. 60к.	90 кап.	30 кап.
--------	----------	---------	---------

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА: ва ўсіх паштовых аддзяленьнях, агенцтвах, ва ўсіх кнігарнях Белдзяржвыдавецтва, усімі аддзяленьнямі „Правда“ і спецыяльнымі ўпаўнаважан. Выд. „Чырвоная Зьмена“